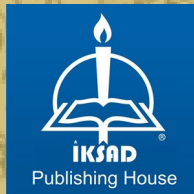

KONYA ÜÇ NUMARALI ŞERİYYE SİCİL DEFTERİ ÜZERİNDE DEĞERLENDİRMELER

Doç. Dr. Suat ERDOĞAN

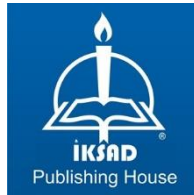

İKSAD
Publishing House

**KONYA ÜÇ NUMARALI ŞERİYYE SİCİL DEFTERİ
ÜZERİNDE DEĞERLENDİRMELER**

Doç. Dr. Suat ERDOĞAN

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8395665>

Copyright © 2023 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2023©
ISBN: 978-625-367-300-0
Cover Design: İbrahim KAYA
September / 2023
Ankara / Türkiye
Size = 16 x 24 cm

ÖNSÖZ

Son yıllarda şer'iyye sicilleri konusunda yapılan araştırmaların dikkate değer bir sayıya ulaşması, şer'iyye sicillerine verilen önemin açık bir ifadesi olarak değerlendirmek yanlış olmasa gerektir. Şer'iyye sicilleri defterlerinde yer alan bir kısım kayıtlar istisna edilecek olursa, mahkeme tutanakları demek olmasına rağmen, araştırmaların sadece İslâm hukuku dalı ile sınırlı kalmayıp, tarih, sosyoloji, siyasal bilimler, iktisat vb. diğer bilim dallarıyla da devam etmesi şer'iyye sicillerinin haiz olduğu değeri bariz bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Şer'iyye sicilleri ile ilgili olarak yapılan çalışmaları iki başlık altında değerlendirmek mümkündür. Birinci kısımda yer alan çalışmalar, bir konunun belli bir bölge ve tarih göz önünde bulundurularak, sicillerin geneli üzerinden yapılan çalışmalardır. İkinci kısım çalışmalar ise, herhangi bir sicil defteri üzerinde yapılan çalışmalardır. Bu ikinci kısımda yer alan çalışmaların bir kısmında sadece orijinal metni vermekle yetinimekte, bazı çalışmalarda ise orijinal metinlerle birlikte, konularla ilgili çeşitli değerlendirme ve yorumlara da yer verildiği görülmektedir. Konya üç numaralı defteri üzerinde yapılan bu çalışmada orijinal metnin latinize edilmesinin yanında, konular üzerinde değerlendirmeler de yapılmaktadır.

Çalıştığımız defter ilk dönem sicil defterlerinden olmakla, bir çok konunun karışık olarak sicile kaydedildiği bir defterdir. Değerlendirmelerin daha sağlıklı yapılabilmesi için konuların belli bir bütünlük içinde verilmesi bir zorunluluk olduğundan çalışmamızda, defterin konulara göre tasnifi yoluna gidildi. Tasnif sırasında da genel olarak fıkıh kitaplarının tasnifine sadık kalmaya çalıştık.

Çalışmanın giriş bölümünde, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki kaza (yargı) müessesesi ve tarihi gelişimi hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Yine bu bölümde, sahabe ve daha sonraki dönemlerdeki kaza müessesesi ve tarihi seyri konusuna da temas edilmektedir.

Birinci bölümde üzerinde çalıştığımız defterin ait olduğu Osmanlı Devleti teşkilatı hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölümde, adalet teşkilatının

bel kemiğini oluşturan kadılara ağırlık verilmiştir. Kadılarla ilgili konular alt başlıklar şeklinde ayrıntılı olarak işlenmektedir. Yine bu bölümde konumuzun merkezinde yer alan ve bizzat kadılar tarafından tescil ettirilen şer‘iyye sicilleri ve tarihi gelişimi hakkında bilgi verilmektedir. Bölümün sonunda Osmanlılarda mahkemeler ve yargı usûlü, ayrıca Osmanlı mahkemelerinde mezheplerle ilgili uygulamalar konusuna da değinilmektedir.

İkinci bölüm, konulara göre tasnif edilmiş olan orijinal metinler ve bunlar üzerinde yapılan değerlendirmelerden oluşmaktadır. Orijinal metinlerin yazımında sadeleştirme yoluna gidilmeyip, mümkün olduğunca asıllarına sadık kalmaya çalıştık. Ancak günümüz Türkçesinde kullanılmayan bazı kelimelerin karşılıklarını parantez içerisinde verdik. Her konunun başlangıcında konu ile ilgili olarak bilgiler verildi. Her ne kadar burada yer alan bütün kayıtlar Hanefî mezhebinin görüşlerine göre tanzim edilmiş olsa, da konular hakkında bilgi verilirken diğer mezheplerin görüşleri hakkında da bilgi verildi. Çalışmada fikhın konularına göre tasnif yapılmakla birlikte, karşılaştırma kolaylığı amacıyla latinize edilen vesikaların orijinal metindeki sayfa numaraları verilmiştir.

Son bölümde ise, tez konumuz olan üç numaralı şer‘iyye sicil defteri üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular ve genel bir değerlendirme yer almaktadır. Çalışma sonunda elde edilen sonuçlar da konunun önemini destekler mahiyettedir.

Kuşkusuz bu çalışmamızın birçok eksik yönlerinin olmasının yanında, özellikle sicilde yer alan vesikaların günümüz Türkçesine aktarımı sırasında yanlışlıkların olması tabiidir. Bu kabilden hatalarımızın düzeltilmesi bizim için memnuniyet kaynağı olacaktır. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans tezi olarak yapılan çalışmada başta danışman hocam Prof Dr. Orhan Çeker olmak üzere katkılarını gördüğüm herkese şükranlarımı sunarım.

Suat Erdoğan
Eylül 2023 İstanbul.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	11
1. OSMANLI DEVLETİ TEŞKİLATI	11
1.1. Devlet Yönetimi	11
1.1.2. İdari Yapı.....	12
1.1.3. Adalet Teşkilatı	13
1.1.3.1. Kazasker	13
1.1.3.2. Şeyhu'l-İslâm.....	15
1.1.3.3. Kadılar	17
1.1.3.3.1. Kadıda Aranan Özellikler	18
1.1.3.3.2. Görevleri	19
1.1.3.3.3. Kadıların Uyması Gereken Kurallar	20
1.1.3.3.4. Kadıların Yardımcıları	21
1.1.3.3.5. Kadıların Tayini ve Görev Süreleri.....	23
1.1.3.3.6. Kadıların Dereceleri	24
1.1.3.3.7. Kadıların Maaşları.....	25
2. OSMANLI HUKUKUNDA MAHKEMELER	26
2.1. Çeşitleri	26
2.1.1. Şer'iyeye Mahkemeleri	26
2.1.2. Nizamiye Mahkemeleri ve Diğer Yargı Organları.....	27
2.2. Yargı Usûlü	29
2.3. Mahkeme Kararlarının Tescili (Şer'iyeye Sicilleri)	30
2.4. Şer'iyeye Sicilleri İçerisinde Yer Alan Belgeler	34
2.5. Osmanlı Mahkemelerinde Uygulanan Hukuk.....	35
2.5.1. Şer'î Hukuk.....	35
2.5.2. Örfî (Sultanî) Hukuk.....	36
2.6. Osmanlı Mahkemelerinde Mezheblerle İlgili Uygulama.....	37
İKİNCİ BÖLÜM	40
1. KONYA ÜÇ NOLU ŞER'İYYE SİCİL DEFTERİ	40
1.1. Defter Hakkında Genel Bilgi	40
1.2. Sicil İçerisindeki Vesikaların Konulara Göre Dağılımı	43
1.3. Alış-Veriş (Bey').....	45
1.3.1. Alış-Veriş Temyiz Davası.....	58
1.4. Ön Alım Hakkı (Şuf'a)	67
1.5. Kefâlet.....	72
1.6. Hibe.....	79

1.6. İrtifak Hakları.....	82
1.7. Alacak Davaları.....	88
1.8. Mehir	93
1.8.1. Mehrin Hibe Edilmesi	96
1.9. Miras Hukuku Ve Vasî Tayini	97
1.9.1 Terekenin Taksimi.....	97
1.9.2. Vasî Nasbı İle İlgili Konular	102
1.10. Cana Ve Mala Karşı İşlenen Suçlarla İlgili Vesîkalar	105
1.11. Vakıflar	114
1.11.1. Vakıflar Hakkında Genel Bilgi.....	115
1.11.2. Sickilde Yer Alan Vakıflarla İlgili Konular	118
1.11.3. Vafiyeler	118
1.11.4. Vakıfların İdare ve Muhasebesi.....	122
1.11.5. Vakıfların Kiraya Verilmesi	127
1.11.5.1. İcâre-i Vâhideli Vakıflar	128
1.11.5.2. İcâreteynli Vakıflar	128
1.11.5.3. Mukata‘alı Vakıflar.....	129
1.11.5.3.1. Ferâgat (Tasarruf Hakkını Başkasına Devretme).....	161
1.11.6. Para Vakıfları.....	163
1.11.6.1. Para Vakfından Borç İtirafı	173
1.11.6.2. Vakıf Tezkireleri.....	175
1.11.7. Vakfiye Defteri	177
1.12. İdari Konularla İlgili Vesîkalar	203
1.12.1. Devletin Fiyatlara Müdâhalesi (Narh)	204
1.12.2. Esnaf Teşkilatları İlgili Konular	211
1.12.3. Diğer idarî Konularla İlgili Vesîkalar.....	216
1.13. Gayr-i Müslim Teb‘a İle İlgili Vesîkalar	227
1.13.1. Zimmîlerin Kamu Düzenini Bozduklarına Dâir Şikayetler.....	228
1.13.2. Zimmîlerin Emr-i Padişaha İtaat Etmediklerine Dair Şikayet.....	229
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	230
KAYNAKÇA	238
EKLER : DEFTERİN ORJİNAL METNİ.....	242

KISALTMALAR

- AK. :Arazi Kanunnamesi.
bkz. : Bakınız.
c.d. : Compact disk.
ed. : Editör
HAK : Hukuku Aile Kararnamesi.
md. : Madde.
(s.a.v.) : Sallahü aleyhi vesellem.
(r.a.) : Radıyallahu anh
Tah. : Tahkik
trc. : Tercüme.
ts. : Tarihsiz
vs. : Vesaire.
vb. : Ve benzeri

GİRİŞ

Rasûlullah (s.a.v.) otuz beş yaşlarındaydı, Kureyş Kâbe'yi tamir ediyordu. Kâbe'nin yapımı bitip sıra Hacerü'l-Esved'i yerine koymaya gelince kabileler arasında tartışma çıktı. Her bir kabile bu şerefın kendisine ait olmasını istiyordu. Tartışma büyüdü, neredeyse kabileler birbirine girecekti. Çatışmalar, nihayet yaşlı ve eşraftan bir zatın “Bunu Allah'a havale edelim ve şimdi buraya gelecek olan ilk kimseyi hakem olarak kabul edelim” teklifi ile bir karara bağlanmış oldu. Kader ilk gelen kimsenin Hz. Muhammed (s.a.v.) olmasını istemişti. O'nun haksızlık yapmayacağından herkes emindi. Kendisi kumaştan bir örtü getirtti; bunu toprak üstüne serdi ve Hacerü'l-Esved'i üzerine koydu ve her kabilenin temsilcisinin kumaşın kenarından tutup kaldırmasını istedi ve nihayet bizzat kendi eliyle taşı alıp yerine yerleştirdi. Herkes bundan son derece memnun olmuştu.¹ Böylece Hz. Muhammed'in güven veren kişiliği bir kere daha sulh vesîlesi oluyordu. Bu bir bakıma ilahi dinin binasının en son taşının da o mübarek ellerle yerleştirileceğine bir işaretti.² O insanlık tarihinde yeni bir sayfa açıyor ve yakında kurulacak büyük bir medeniyetin temelına âdeta ilk tuğlayı koyuyordu.

Mekke dönemi, Allah Rasûlü'nün tebliği daha çok inanç ve ahlak sahasına yönelmiştir. Zaten ibâdet ve hukukî münasebetler bu iki temel üzerine oturmaktadır. Mekke'de fıkıh hükümleri hem azdır, hem de umuûmî, küllî bir karakter arz etmektedir.³ Ünlü araştırmacı merhum Muhammed Hamidullah Mekke döneminde müslümanların Hz. Muhammed (s.a.v.)' den çeşitli konularda bilgi ve talimat talep ettiklerini ancak iki müslüman arasında bahis

¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc.Salih Tuğ (Ankara: İmaj Yayınları, 2003), 1/70; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, trc. M.Beşir Eryarsoy (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 2/46.

² Mevlana Şibli Numanî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, trc.Yusuf Karaca (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), 1/133.

³ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1989), 54.

konusu bir ihtilafı çözmek için kendisinden bir hüküm, bir hakem kararı istediklerine dair bir vakaya rastlamadığını ifade etmektedir.⁴

Gerçekte adli teşkilat konusu Mekke devrinde ele alınmaya başlamıştır. Adli teşkilatı ilgilendiren ilk ayet⁵ orada inmiştir. Bu ayet İslâm adliye teşkilatının kurulması için bir nüve sayılır. Adli işlerin muntazaman yürütülmesi kuvvetli ve kudretli bir devletle mümkündür. Halbuki Mekke döneminde İslâm devletinin siyasi otoritesi henüz teşekkül etmemiştir. Hz. Peygamber Mekke devrinde maddi iktidara kavuşmaktan ziyade, İslâmî bir devletin her türlü siyasî ve idarî çarkını çevirebilecek elemanların yetişmesini sağladı. Resulullah Medine'ye hicret eder etmez İslâm devletini kurdu. Önce Müslümanlar arasında kardeşlik anlaşması yaptı. Sonra Medine'de oturan Yahudi, Hıristiyan, ve müşrik Araplarla adli, siyasî, askerî ve malî hususlarda takip edecekleri hatt-ı hareket tarzını tesbit ve tanzim eden 52 maddelik bir anayasa vazetti.⁶

Hz. Muhammed (s.v.a.)'in hicretten hemen sonra yaptığı işlerden birisi de mescidler inşa etmek olmuştur. Medîne'de inşa edilen Mescid-i Nebî'nin günümüzde camilerin ifa ettiği ibâdetlerin yerine getirildiği mekan olmanın ötesinde çok önemli başka görevleri de vardı.⁷ Bu görevlerden birisi, hukuki meselelerin de pek çoğunun mescidde karara bağlanmasıydı. Gerçekte mescid, Resulullah ve hemen müteakip halifeleri tarafından “resmî misafirhane” olduğu kadar “muhakeme salonu” ve dinî vecibelerin ifa edildiği mahal olarak da kullanılıyordu.⁸

⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/918.

⁵ “*Ey Dâvüd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.*”, Sâd, 38/26.

⁶ Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979), 35

⁷ Mescid-i Nebî'nin fonksiyonları için bk. Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu* (Konya: Hibaş Yayınları, 1984), 245-249; Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1996), 203.

⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/934.

Hız. Peygamber ilk yıllarda idarî, adlî, askerî, siyasî, işlerin hepsini bizzat kendisi yürütmüştür. Allah Rasûlü fetva için özel bir zaman belirlememişti. Gezerken, yürürken, otururken, kalkarken kısaca insanlar ne zaman kendisine İslâm'la ilgili bir şeyler sorsalar onlara hemen cevap verirdi. Nitekim İmam Buharî, “Kitabü'l-ilm” bölümünde bu fetvaları çeşitli bölümlere ayırmıştır. Medîne ve çevresindeki bütün davaları bizzat Allah Rasûlü karara bağlıyordu. Halkın dava açması için herhangi bir engelleme veya birtakım şartlara bağlanma diye bir şey söz konusu değildi. İmam Buharî, bu konuya özel bir bölüm ayırarak adını şöyle koymuştur: “Hız. Peygamber (s.a.v.)'in Kapısında Muhafız Bulunmaması Bölümü” Allah Rasûlü bu sebepten evinin içinde bile huzur ve sukûn içerisinde oturamazdı.⁹ Kadınlarla ilgili meseleler genellikle evinin harem bölümünde görüşülürdü. Hadis kitaplarında Hız. Peygamber (s.a.v.) 'in verdiği kararla ilgili çok sayıda bölümler bulunmaktadır. Genellikle “Kitabü'l-buyû’ ” bölümlerinde sulh davaları, “Kitabü'l-kıyas ve'd-diyât” ve diğer bölümlerinde de cezaî davalar zikredilmişlerdir.¹⁰

Ancak zaman içerisinde Medîne'de adlî ve kazaî işlerin miktarı artmış ve Rasûlullah hakim sıfatıyla taşımakta olduğu yetkilerin bir kısmını başkalarına devretmek ve kazaî hususta sadece temyiz yetkisini kullanmakla iktifa etmeğe mecbur oluştu.¹¹ Rasûlullah (s.a.v.) bazı sahabelerine kitap, sünnet ve ichtihadla hüküm verme konusunda izin verdiği gibi diğer bazılarına da fetva vermelerine müsaade etmiştir. Rasûlullah'ın sağlığında fetva vermekle meşhûr olan erkek ve kadın sahabîlerin sayısı yüz otuz birdir. Bunlar arasında Ömer b. Hattab, Ali b. Ebî Talib, Hız. Aişe, Abdullah b. Mesûd, Zeyd b. Sabit,

⁹ Hucurât Sûresinin nüzul sebeplerinden birisi bu konu ile ilgilidir. Hız. Peygamber'e Medîne dışından bir çok heyetler geliyor ve O'na çokça sorular soruyor, çok konuşuyor, Rasûlullah başlamadan meseleye giriyorlardı. Bunun üzerine Allah (c.c) mü'minleri uyardı. Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1982), 6/4447.

¹⁰ Nûmânî, *Son Peygamber Hız. Muhammed*, 422 vd.

¹¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/921.

Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas temayüz etmiştir. Bu yedi fakih sahâbe arasında en çok fetvası olan da İbn Abbas'dır.¹²

Çoğu zaman Peygamber (s.a.v.) davalar kendisine geldiği halde hüküm verme işini huzûrunda arkadaşlarına bırakmıştır. Tabîki burada Rasûlullah'ın geleceğin hakimlerini yetiştirmekte olduğunu da göz ardı etmemek lazımdır. Nitekim. Bir gün Rasûlullah'a iki davacı gelmiş, O da : “Ukbe aralarında davayı hükme bağla.” buyurmuştu. Ukbe: “siz burada iken nasıl hükmederim ey Allah'ın rasûlü?” deyince de şu cevabı vermişlerdir: “Aralarında hükmet; isabet edersen sana on sevap, hata edersen bir sevap vardır.” buyurdular.¹³ Yine Hz. Peygamber'in kendisinden sonra haleflerini yetiştirmesi konusunda önemli bir örnek de Hz. Ali ile ilgili olandır. O şöyle anlatıyor:

“Rasûlullah (s.av.) beni Yemen'e kadı olarak gönderdi. O sıralarda henüz yaşıım küçüktü, kazayı (hüküm vermeyi) bilmiyordum (beni takviye için): “ Sen tereddüt etme, git! Allah kalbine hidayet koyacak ve delili de sabit kılacak. Yanına iki hasım geldiği vakit, birinciyi dinlediğin gibi, diğerini de dinlemeden sakın hüküm verme. Böyle yapman (daha isabetli) karar vermen için gereklidir! ” buyurdular. Hz. Ali devamla der ki: "Ondan sonra hep kadılık yaptım. Henüz, bir kerecik olsun hükümde tereddüde düşmedim.”¹⁴

Rasûlullah'ın Medîne dışındaki şehirlere gönderdiği sahabe, kazaî işlerin yanında askerî, mülkî, idarî, işlerden ve vergilerin toplanmasından da sorumlu idi. Bunun en meşhûr örneği Yemen'e vali olarak gönderilen Mu'az b. Cebel'dir. Daha sonraları Hz. Muhammed (s.a.v.) yalnız kazaî işlere bakan kadılar da görevlendirmiştir.¹⁵

¹² Hasan İbrâhim Hasan, *İslâm Tarihi*, trc. İsmâil Yiğit, Sadreddin Gümüş (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985), 2/195; Karaman, *İslâm Hukuk Târîhi*, 115.

¹³ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), 431. Bu konuda Amr İbnü'l-As (r.a.)'dan başka bir rivâyette isâbet edene iki, hata edene bir sevap verileceği bildirilmektedir. Hadis için bk. Buhârî, “İ'tisâm”, 21; Müslim, “Akdiye”, 15; Ebû Dâvud, “Akdiye”, 2; Tirmizî, “Ahkâm”, 2; Nesâî, “Kazâ”, 3.

¹⁴ Ebû Dâvud, “Akdiye”, 6; Tirmizî, “Ahkâm”, 5; İbnu Mâce, “Ahkâm”, 1.

¹⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/922.

Bütün bunların yanında Hz. Peygamber'in üzerinde durduğu en önemli prensiplerden biri de davacı ve davalıyı ilahî adalet konusunda uyarmak olmuştur:

“Siz davalı ve davacı olarak bana geliyorsunuz. Ben de bir insanım. Biriniz delilini diğerinden daha güzel ifade edebilir. Ben aranızda, sizden duyduğuma göre hüküm veriyorum. Her kim için kardeşinin hakkı olan bir şeye hükmedersem onu almasın. Çünkü bu, ateşten bir parçadır. Kıyamet günü boynunda o ateşle gelir.”¹⁶

Kettânî, Rasûlullah'ın sağlığında vukû bulup, hakkında hüküm verdiği yada hükmedilmesi için ve izin verdiği olaylarla ilgili, İslâm aleminde te'lif edilen pek çok eserin isimlerini vermektedir. Bu konuda pek nadir bulunan, İbnü't-Talla el-Endülüsi'nin “Kitabu Akdiyeti'r-Rasûl” isimli eserin önemi üzerinde durmakta ve matbû olan bu eserin bir çok nüshasının hatalarla dolu olduğundan, kendisinin Fas'da bu eserin en doğru nüshasının yazmasına ulaştığından ancak onun da yarısının yırtılmış olduğundan söz etmektedir.¹⁷

Rasûlullah'ın vefatından sonra halife olan Hz. Ebû Bekir diğer sahalarda olduğu gibi adlî konularda da birtakım faaliyetlerde bulundu. Medîne'de cereyan eden adlî konularda O'nun en büyük yardımcısı Hz. Ömer olmuştur. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'i kadı tayin etmesine rağmen kendisi de bazı hukuki ve cezai ihtilafları çözüyordu. Hz. Ebû Bekir'den sonra Hz. Ömer, zamanında adlî teşkilatın büyük bir tekamül kaydettiğini görüyoruz. O, yargı (kaza) işlerini bir düzene koymak için valilerden ayrı ve bağımsız çalışan kadılar tayin ederek kaza kuvvetini icra kuvvetinden tamamen ayırdı. O'nun zamanında hemen her vilayette adli ve kazai işler hakimler tarafından yürütülüyordu. Hz. Ömer kendisinden başka birkaç şahısla beraber kazaî görevleri ifa ediyorlardı. O'nun Medine şehri için tayin ettiği hakimler, Zeyd b. Sabit, Ebu'd-Derda, Yezid b.

¹⁶ Buhârî, “Şehadet”, 27, “Mezâlim”, 16, “Hiyel”, 9, “Ahkâm”, 20, 29, 31; Müslim, “Akdiye”, 5; Muvatta’, “Akdiye” 1; Ebu Dâvûd, “Akdiye” 7; Tirmizi, “Ahkâm”, 11; Nesâî, “Kudât”, 13.

¹⁷ Muhammed Abdu'l-Hay Kettânî, *Hz. Peygamber'in Yönetimi*, trc. Ahmet Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 1/411.

Uhtunnemr, Hz. Ali ve Ubey b. Ka'b idi.¹⁸ Adaletin tevzii için ilk defa kadı tayin edip gönderme tasarrufu da Hz. Ömer'e aittir. Kufe, Basra gibi merkezlere kadılar tayin eden Hz. Ömer kadılara, görevlerini ne şekilde ifa etmeleri gerektiğine dair tavsiye ve talimatlar verir, onların bu çerçeve dışına çıkmamalarını tembihlerdi. Onun Ebû Mûsa'l-Eş'ari'ye konuyla ilgili gönderdiği talimatname¹⁹ ve ilk kadıların uygulamaları, İslâm kaza müessesesi ve muhakeme usûlü açısından, sonraki dönemler için de delil teşkil edecek olan önemli belgeler niteliğindedir. Hz. Ömer verilen ölüm cezalarında kadılara kendi onayından geçmeden infaz edilmemesini isterdi. Ayrıca her yıl hac mevsiminde Mekke'de temyiz mahkemeleri kurarak vilayetlerde kadılar tarafından verilen kararları denetlerdi.²⁰ bu durum O'nun adalet konusunda son derece titiz davrandığının açık delillerindedir.

Hz. Ömer döneminde cereyan eden önemli meselelerden biri de O'nun fey' ayeti²¹ hakkındaki yorumu sonucu ortaya çıkan uygulamalarıdır. Irak, Sûriye ve Mısır toprakları fethedilince, savaşa katılan gazîler, ganîmet olarak toprakların beşte dördünün kendilerine paylaştırılmasını istemişlerdi.²² Hz. Ömer ise, bunun ilerde büyük sosyal problemlere neden olacağını düşünüyordu. Bu konuda yapılan istişare ve tartışmalar sonucunda bu topraklar gazilere dağıtılmadı ve "fey' arazisi" statüsü ortaya çıktı. Buna göre, toprakların kuru mülkiyeti devlete ait olacak, ancak daha önceki sahiplerinin bu topraklar üzerinde yararlanma, ekip-biçme (intifa) hakkı bulunacaktı. Buna karşılık da,

¹⁸ Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, 56 vd.

¹⁹ Bu mektub için bkz. Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, 2/197.

²⁰ Fahreddin Atar, "Kazâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/113; Karaman, *Hukuk Tarihi*, 130 vd. Hz. Ömer'in bu uygulaması Emevîler döneminde teşekkül edip daha sonraki İslâm devletlerinde de bir anlamda temyiz mahkemesi görevi görecek olan "Divânü'l-mezâlim" müessesesinin ilk uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Osmanlı'larda Tanzîmata kadar bu görevi Divân-ı Hümâyün ifa etmiştir. Bu konu ile ilgili ilerde sicilden örnekler verilecektir. Konu ile ayrıntılı bilgi için bkz. Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, 136; Şer'iyye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırma Vakfı İlim Heyeti (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988), 1/79.

²¹ el-Haşr, 6/10.

²² Bkz. el-Enfâl, 8/41.

devlete “harac” vergisi ödeyecekler ve bu vergi fey’ âyetinde belirlenen yerlere verilecekti.

Hiz. Ömer’in bu uygulaması, Osmanlı toprak sisteminde önemli bir yeri olan “mîrî arazi” uygulamasının da temelini oluşturmuştur. Arz-ı memleket olarak da nitelendirilen mîrî yerler, reayanın mülkü değildir. Ariyet suretiyle tasarruf edip işlerler. Bunlar üzerinde çalışan çiftçiler toprak üzerinde malik değil ziraî işletme hakkına sahip, uzun süreli kiracı gibi idiler. Ebüssuûd Efendi, müslümanların elinde bulunan mîrî araziler konusunda, devletle topraktan yararlanan kimse arasındaki ilişkiyi “kira ilişkisi” olarak nitelemiş ve bu topraklar için devletin belirleyeceği nakit para yada üründen alınacak bedeli de “kira bedeli” olarak kabul etmiştir²³

Gerek üzerinde durduğumuz kaza müessesesi gerek devletin diğer fonksiyonları açısından Hiz. Ömer dönemi son derece verimli geçmiş, bir çok ilkler bu dönemde gerçekleşmiştir. Ayrıca O’nun farklı yorum ve icthadları²⁴ mü’minlerin ufkunu açmış, daha sonraki birçok İslâm alimi için ilham kaynağı olmuş ve tesirleri uzun yıllar devam etmiştir.

Hiz. Osman ve Ali dönemlerinde yukarıda bahsi geçen alanlardaki çalışmalar devam etmekle birlikte, özellikle Hiz. Osman’ın hilafetinin ikinci yarısından itibaren siyasi olayların gölgesinde kalmıştır.

Adlî teşkilat Hulefâ-yi Râşidîn devrinde bağımsız ve son derece saygı gösterilen bir müessese idi. Hakimlerin tayininde ilim, takva, vera sahibi ve adaletli olmalarına dikkat ediliyordu. Bu devirde hakimler icthadlarına göre hüküm veriyorlardı. Kadı kendisine gelen bir olayda önce kitab, sünnete müracat eder bulamasa benzerleriyle kıyas ederdi. İlk dönemlerde kadının

²³ Hamdi Döndüren, “Sosyal Değişme Karşısında İslâm Hukuku”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1 (2003), 35 vd., M.Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhu'l-İslâm Ebüssuûd Efendi Fetvâları* (İstanbul: Enderun Kiabevi, 1983), 167; Konu ile ilgili ayrıca bkz. Karaman, *Hukuk Tarihi*, 127; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu* (İstanbul: Eren, 1992), 24 vd.; Ali Şafak, “Osmanlılarda Arâzî Hukuku Kurallarına Kısa Bir Bakış”, *Osmanlılar* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/362 vd.

²⁴ Bu konudaki örnekler için bkz. Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, 69-79.

katibi veya kararların toplandığı bir sicil defteri bulunmuyordu. Kararlar kesinleşir kesinleşmez hemen bizzat kadı tarafından deruhde ediliyordu.²⁵

Emevî idaresinin büyük bir devresi, bu siyasi olaylarla mücadelelerle geçmiştir. Ömer b. ‘Abdi’l-Azîz istisna edilirse, umûmiyetle Emevî devlet başkanları, sahsî ve siyasî hayatlarını, kendilerinden sonraki Abbasiler kadar dinî ahkam ile bağlamayı zarûri görmemişler, idarelerini daha çok Arap örf ve âdetine istinad ettirmişlerdir. Buna bağlı olarak da din alimlerine de Abbasiler kadar önem vermemişlerdir.²⁶

Emevîler döneminde henüz dört mezhep ortaya çıkmadığı için kadılar kitap sünnet ve icma‘ dan istinbad eder veya icthadiyla hüküm verirdi. Bu devirde de kadılar halkın seçkini olup Allah’dan korkar ve insanlar arasında adaletle hüküm verirlerdi.

Emevîler döneminde kadıların verdiği kararların toplandığı defterlerin tutulmasına ihtiyaç hasıl oldu. Hasımların birbirine düşman haline gelmesi, davaların tartışmalara sebep olması böyle bir uygulamayı zorunlu kıldı. Nitekim bu devirde Muaviye b. Ebî Sufyan’ın Kadısı olarak görev yapan Süleym b. İtir mîras konusunda anlaşmazlığa düşen hasımlar arasında hüküm vermiş ancak daha sonra taraflar yeniden anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Bunun üzerine Kadı Süleym davayı tekrar karara bağladı ve karar için zabıt tutarak ordu komutanlarına da şahitlik yaptırdı. Bu faliyetiyle Süleym Emevîler döneminde, kararları tescil eden ilk kadı oldu.²⁷

Kadılık müessesesi Abbasiler devrinde önceki dönemlere göre farklılık gösterir. Bu dönemde kadılar hüküm verirken mezheplerin görüşlerine göre hareket etmeye başladılar. Irak’da görev yapan kadı Hanefî mezhebine göre,

²⁵ Hasan İbrâhim *İslâm Tarihi*, 2/198.

²⁶ Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, 83.

²⁷ Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, 2/119 vd.; M. Âkif Aydın, “Osmanlı’da Hukuk” *Osmanlı Devleti Târîhi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: Feza Yayınları, 1999), 2/418.

Şam bölgesi ve kuzey Afrika'daki kadı İmam-ı Malik'in mezhebine göre, Mısır'daki kadı İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) mezhebine göre hüküm veriyordu.

Abbasî halifelerinden bir kısmının uygulamalarına şer'î bir veche kazandırmak amacıyla bu dönemde kadılara baskılar yaptıkları, onları kendi arzularına uygun hareket ettirmeye yeltendiklerine şahit oluyoruz. Bunun sonucu olarak bir çok alim kadılık vazîfesini kabul etmekten çekinmişlerdir. Nitekim İmam-ı Azam Ebû Hanife Halîfe Mansur zamanında kendisine yapılan kadılık teklifini kabul etmemiştir.

Konumuzla ilgili olarak bu devirde “Kadı'l-kudât” (başkadılık) sisteminin kurulmuş olduğuna şahit oluyoruz. Kadı'l-kudât hükümet merkezinde oturur, ve bizzat kadıları tayin ederdi. Bu ünvanı ilk alan Harun Reşîd zamanında İmam Ebû Yusuf olmuştur. Diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi Endülüs'de de kadıların üstün bir mevki vardı. Kadıların fıkıh ilminde yeterli bilgiye sahip olmaları, her türlü ayıptan uzak olmaları, ve doğruluk konusunda temayüz etmiş olmaları bu dönemde kadı olarak tayin edilmenin kriterleri olarak görülmüştür.

Endülüs'de kadıların Arap olma şartı söz konusu değildi. İspanyol asıllı müslümanlarla Berberîlerden de kadılar tayin edildiği bilinmektedir. Mesela Endülüs kadılarının büyüğü Yahya b. Yahya el-Leysî Berberi soyundandı. Endülüs'de başkadılar için kadı'l-kudât veya kadı'l-cema'a adıyla anılırdı. Kadı'l-cema'a Kurtuba'da oturur, hükümdar veya halîfe tarafından tayin edilirdi. Vilayetlerde “ müsedded hassa” denen kadılar ona vekalet ederdi.²⁸

İslâm Hukukunu hukuk sistemi olarak kabul eden Osmanlı Devletinin en önemli yargı organı olan şer'î mahkemeler, Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla birlikte tarihe karışmakla beraber, devletin muhtelif devirlerdeki hukukî, dinî, iktisadî, askerî ve idarî müesseseleri hakkında bize çok değerli belgeler de bırakmıştır. Bu belgeler mahkeme kararları ve idarî düzenlemeleri ihtiva eden

²⁸ Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, 3/112 vd.

“Şer‘iyye Sicilleri” dir.²⁹ Konuya geçmeden önce Osmanlı Devletin siyasi, idarî, sosyal yapısı ve adalet teşkilatı, hakkında kısa da olsa bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

²⁹ Şer‘iyye Sicilleri, 1/11.

BİRİNCİ BÖLÜM

1- OSMANLI DEVLETİ TEŞKİLATI

1.1. Devlet Yönetimi

İslâm devletinde devlet başkanlarının iktidarı, kendisine biat edilmesiyle hukukî meşruiyet kazanır. Biat İslâm Hukukuna göre, devlet başkanı ile ümmet arasında akdedilen bir sözleşmedir. Biat ümmet iradesinin padişaha havalesi (tevlîyeti) olup, adalete riayet etmeyen padişahdan bu tevlîyet geri alınmıştır. Bu sözleşme gereğince ümmetin hükümdara mutlak şekilde itaat etme, hükümdarın da ümmeti İslâm Hukukuna uygun şekilde yönetme yükümlülüğü doğar. Osmanlı da bu biat törenlerine herkesin katılmasının mümkün olmaması dolayısıyla, ilmiye, mülkiye, seyfiye, sınıflarının ve halk temsilcilerinin katıldığını görmekteyiz. Yavuz Selim'den sonra biat törenleri kutsal emanetlerin bulunduğu odada yapılmıştır.³⁰

Osmanlı egemenlik anlayışında kuvvetler ayrılığına yer verilmeyip, devletin yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin hükümdarın şahsına bağlı olarak yerine getirilmesi benimsenmişti. Ancak şer'î hukuk alanında yasama yetkisi olmayan padişahların bu alanda yargılama yetkileri de yoktur. Osmanlı padişahlarının şeri'atın şümulüne girmeyen alanlarda kanun koyma yetkisine dayanarak koyduğu hukuka “örfî hukuk” adı verilmiştir. Burada örf³¹ gelenek ve görenek anlamına gelmemektedir. Gelenek ve göreneğe Osmanlı Hukukunda “âdet” denilmiştir. Padişahların kamu ile ilgili alanlarda İslâm

³⁰ Şükrü Karatepe, “Devlet Yönetimi”, *Osmanlı Dünyâyı Nasıl Yönetti* (İstanbul: ts.), 50; Mehmet İpşirli, “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti Târîhi* ed. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: Feza Yayınları, 1999), 1/139 vd.

³¹ Hukuk terimi olarak örf; Hanefî ve Mâlikilerce, insanların sürekli olarak yapı geldikleri şeydir. Nass bulunmayan yerde kitap ve sünnete aykırı olmamak şartıyla delil olarak kabul edilir, Hanefî ve Mâlikî bilginlere göre sahih örf ile sâbit olan şer'î bir delille sâbit olmuş gibidir. (Muhammed Ebû Zehre, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, trc. Abdulkadir Şener (Ankara: Fecr Yayınları, 1986), 235, Örf, âdet ve teâmül konusunda daha geniş bilgi için bkz. Seyyid Bey, *Usûl-i Fıkıh Dersleri* (İstanbul: Âmire Mabaası, 1333/1914), 1/ 95 vd.

Hukukunun temel ilkelerine aykırı olmamak şartıyla yasama yetkisi bulunmaktadır.³²

Tüm devlet işleri gibi idare ve yürütme işleri de Padişah'ta toplanmıştı. Geniş topraklar üzerinde pek çok hizmeti yürüten bir devlet örgütünün tek başına Padişah tarafından yönetilmesi mümkün olmadığından çeşitli organlar ihdas edilmişti. Bu organlar hizmetlerin yerine getirilmesinde Padişah'a yardım ederlerdi. Yürütme görevinde Padişah'a yardımcı olan organlardan en önemlileri vezîr-i a'zam, vezirler ve öteki divan üyeleri idi. Padişah'ın mutlak vekili durumunda olan sadrazam, mali ve dînî konular dışında kalan tüm sivil ve askeri idarî işlerini Padişah adına yürütmekle görevlidir. Bir tür hükümet başkanı diyebileceğimiz sadrazam, devletin dışta ve içte padişah'tan sonra gelen ikinci derecede temsilcisidir.³³

Osmanlılarda bugünkü anlamda bakanlar kurulu diyebileceğimiz Dîvân-ı Humâyun'un nun temelleri Orhan Bey zamanında atılmış, II. Murat dönemine gelindiğinde, hızlı bir gelişme sürecine girmiş, Fatih döneminde yapılan düzenlemelerle son şeklini almıştır. Fatih'in divanı kafes arkasından izlemesine rağmen daha sonra Yavuz ve Kanunî divan işleriyle yakından ilgilenerek görüşmelere müdahale etmişlerdir. Divanla padişah arasındaki bu ilişkiler sadrazam lehine olarak gelişmiş XVII. yüzyılda Dîvân-ı Humâyun tamamen sadrazamın kontrolüne geçmiştir. Dîvân-ı Humâyun'un vezîr-i a'zam dışındaki üyeleri, "kubbealtı vezirleri" "kazaskerler", "defterdar" ve "nişancı"dır.³⁴

1.1.2. İdari Yapı

Osmanlı Devleti idarî teşkilatı açısından önce eyaletlere, eyaletler sancaklara (livalara), sancaklar kazalara ve kazalar da nahiyelere ayrılmıştı. Eyaletler Osmanlı Devleti idarî teşkilatının en büyük parçasını teşkil ediyordu.

³² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu*, 320 vd.

³³ Karatepe, "*Devlet Yönetimi*", 68.

³⁴ Karatepe, "*Devlet Yönetimi*", 57. Divan-ı Humayun konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. İpşirli, "*Osmanlı Devlet Teşkilatı*", 158-188.

XVI. yüzyıl ortalarına kadar Beylerbeyi tarafından idare edilen eyaletler, bu tarihten sonra vezirler tarafından idâre edilmeye başlanmıştır. Paşa divanı veya eyâlet divanı denilen hususi bir divana da sâhip olan eyâletlere vilâyette denmektedir. Eyâlette adli işleri yürüten kadılara mevâlî denmektedir.

Sancaklar, Osmanlı Devletinin eyâletten sonra gelen mülkî parçası olup kazalara ayrılırlar. Bunlara Liva da denir. İlk dönemlerde sancak beyleri tarafından idare olunan sancaklar, tanzîmattan sonra mutasarrıf denilen mülkî amirlerce idare edilmiştir. Sancak beylerine XVII. yüzyıldan itibaren paşa unvanı da verilmiştir.

Yargı merkezi olan üçüncü idare birimi ise kazalardır. Voyvodalar ve subaşlar tarafından idare edilen kazalarda asıl icra makamı kadılardır. Bu küçük idare merkezleri Livalara bağlıdır ve müstakil birer yargı merkezidir. Bunlar dışında kalan nahiy ve köyler yargı (kaza) merkezi değildirler.³⁵ Nahiy ve köyler bağlı oldukları kazalardaki kadıların idaresi altındadır.

1.1.3. Adalet Teşkilatı

1.1.3.1. Kazasker

Divan protokolünde vezirlerden sonra kazaskerler gelir. “kadı asker” yada “kazasker”, “askerî hakim” demektir. Hz. Peygamber zamanında ordu içindeki anlaşmazlıkları ordu komutanları karara bağlamaktaydı. Hz. Ömer döneminde ordu içindeki anlaşmazlıkları karara bağlamak için her askerî birliğe bir hakim tayin edildi. Hz. Ömer’in başlattığı bu uygulama Emevî, Abbasi ve Selçuklu devletlerinde “kâdi’l-cünd”, “kâdi’l-leşker”, “kâdiasker” yada “kazasker” adlarıyla görevler yaparak Osmanlılar’a kadar gelmiştir. Şeyhu’l-İslâmlıktan seksen sene kadar önce kurulmuş olan kazaskerlik teşkilatı³⁶ (I.Murat devrinde) 764/1363 senesinde tesis olunmuş, ilk kazasker

³⁵ Şer’iyye Sicilleri, 1/53; Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, 131.

³⁶ Hasan Tahsin Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlılar*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/458.

Çandarlı Kara Halil Hayreddin Efendi Bursa'ya, bütün kadıların denetçisi olarak atanmıştır.³⁷ Osmanlı devlet yapısı içinde Dîvân-ı Humâyun'da ulemanın temsilcisi olan kazaskerler devlet protokolünde vezirlerden sonra gelirlerler, bütün merasim ve toplantılarda yer alırlardı.³⁸

Diğer Müslüman devletlerdeki kadi'l-kudâtlık makamının sahip olduğu yetkileri haiz olan kazaskerler, XVII. asra kadar sadrazamların arzı ile tayin ediliyorlardı. Bu tarihten itibaren tayin yetkileri sadrazamların muvafakatini almak şartıyla şeyhu'l-İslâmlara devredildi. Önceleri kazasker olmak için ağır şartlar yoktu. XVI. asrın ikinci yarısından sonra yeni bir sistem getirildi. Buna göre kazasker olacak kadının, Anadolu kazaskerliği payesiyle bilfiil İstanbul kadılığında bulunması ve ordan Anadolu Kazaskerliği'ne tayini şarttı koşuldu. Bundan sonra Rumeli Kazaskeri olabilirdi. Şeyhu'l-İslâmların da umumiyetle Rumeli Kazaskerleri arasından tayin edildiğini görüyoruz.³⁹

Kazaskerliğin belli başlı üç görevi sayılabilir: Eğitim (tedrîs) ve yargı teşkilatının idaresi, ordunun ve askerî sınıfın savaş ve barış zamanındaki hukukî ihtiyaçlarının giderilmesi, bazı sebeplerle şeyhu'l-İslâmın yerine idarî ve siyasî fetvalar vermek.

Kazaskerler XVI. yüzyılın sonlarına kadar, tüm kadıları, müderrisleri ve din görevlilerini atamak üzere seçip, vezîr-i a'zama bildirirdi. XVI. yüzyıldan sonra kazaskerlerin yetkileri, sadece kaza kadıları ile alt rütbeli müderrislerin tayini ile sınırlanmış diğerlerinin tayin yetkisi Ebüssuûd Efendi'nin şeyhu'l-İslâmlığından itibaren şeyhu'l-İslâma geçmiştir.⁴⁰ Kazaskerlik müessesesinin ifa ettiği fonksiyonlar tanzîmattan sonra daha da azalmış ve Osmanlı Devletinin son zamanlarına doğru yetkileri tamamen ellerinden alınmıştır. XVIII. yüzyıl ortalarında teşekkül eden hey'et-i vükelaya şeyhu'l-İslâm dahil edilmiş ve

³⁷ İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 151.

³⁸ İşpirli, a.g.e, I, 269.

³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı*, 152; Şer'îyye Sicilleri, 1/67.

⁴⁰ Fendoğlu, "Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", 459; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı*, 153.

kazaskerler alınmamıştır. 1331/1913 tarihli Hükema-ı Şer‘ ve Me‘murîn-i Şer‘iyye Kanunu ile kazaskerlik müessesesi “kazaskerlik mahkemesi” haline dönüştürülmüştür.⁴¹

1.1.3.2. Şeyhu’l-İslâm

İslâm dünyasında XI. yüzyıldan itibaren “şeyhu’l-İslâm” ünvanı kullanılmaya başlanmıştır. O dönemlerde İslâm kelimesinin başına bazı sıfatlar eklenerek “fahrü’l-İslâm”, “burhanü’l-İslâm”, “rüknü’l-İslâm”, “hucetü’l-İslâm”, gibi unvanlar kullanılıyordu. Şeyhu’l-İslâmlık ilk kez Osmanlılarda resmî bir nitelik kazanarak ilmiye teşkilatının başı olan İstanbul kadısına resmî bir ünvan olarak verilmiştir. Bu makama ilk kez II. Murad zamanında Fahre’d-dîn Acemî atanmıştır. Fatih Kanunnamesi’nde Şeyhu’l-İslâm’dan “ulemanın başı” diye söz edilmektedir. Buna rağmen XVI. yüzyıla kadar kazaskerler Şeyhu’l-İslâm’dan daha üstün olmuştur. Bunun sebebi, kazaskerlerin Dîvân-ı Humâyun üyesi olmaları ve yargılama yetkilerinin bulunmasıdır. XVI. yüzyıldan itibaren Kemalpaşazade, Ebu’s-Suud Efendi, Zenbilli Ali Efendi gibi ünlü şeyhü’l-İslâmların dirayetleri sayesinde şeyhu’l-İslâmlık makamı kazaskerliğin önüne geçebilmiştir.⁴²

İlmiye sınıfını başı ve şer‘î hukuk alanındaki en yüksek fetva makamı olan şeyhü’l-İslâm, yargılama yetkisi bulunmadığı için divan toplantılarına katılamazdı. Ancak kendisinden görüş almak amacıyla toplantıya davet edilebilirdi. Güçlü şeyhu’l-İslâmlar içerisinde, davet edilmeksizin toplantıya katılarak çalışmalara müdahale edenler olmuştur. Uzunçarşılı, I. Selim döneminin ünlü şeyhu’l-İslâmı Zenbilli Ali Cemali Efendi’nin davet edilmeksizin toplantılara gelerek çalışmalara müdahale ettiğini; bu durumdan

⁴¹ Şer‘iyye Sicilleri, 1/69.

⁴² Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, 163; Karatepe, “Devlet Yönetimi”, 81. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı*, 175 vd.

ne Padişah nede divan üyelerinin memnun olmadığı halde güçlü kişiliği sebebiyle kendisine engel olunamadığını yazmaktadır.⁴³

Şeyhu'l-İslâmların en önemli vasıfları müftülüktür. Şeyhu'l-İslâmların verdikleri fetvalar iki şekilde olurdu.: Birincisi; hususî şahısların şer'î bir mesele hakkında sordukları sorulara verilen cevaplar. İkincisi ise; kamuyu ilgilendiren hususlarda padişahın sorusu üzerine verilen cevaplar. İkincisi genellikle hukukî düzenlemelere esas teşkil eder. Fetva denilen her iki cevabın da, her ne kadar mahkeme kararları gibi icra gücü yoksa da o konuda karar verecek hakimlerin kararlarına tesir gücü vardır. Şer'iyye sicillerinde bir çok kararın fetvaya dayandırılmasının ve kadı bulunan her yargı merkezinde bir müftünün de varolmasının sebebi budur.⁴⁴ Mecelle'ye göre de hakim ihtiyac duyduğu zaman ilgili mercîden fetva isteyebilmektedir.⁴⁵

Diğer İslâm devletlerinde ilmiyenin ve yargının başı kadı'l-kudât iken Osmanlı'da ulemanın başına şeyhu'l-İslâm, yargının başına kazasker denilmiş, şeyhu'l-İslâmlık diğer ülkelerde erişemediği dînî ve siyasî bir önem kazanmıştır. Ebüssuûd Efendi' (1490/1575) den sonra artık şeyhu'l-İslâmlık bir kamu Hukuku kurumu olarak vezîr-i a'zamlıkla eş tutulmuştur.⁴⁶

1241/1826 yılına kadar şeyhu'l-İslâmlığın hususî bir makamı yoktu. Şeyhu'l-İslâm olarak tayin edilen zatın konağı müsaitse kendi konağında, değilse münasip bir konağa çıkararak orada vazîfesini icra ederdi. Nitekim, Ali Cemali Efendi'nin kendisinden istenen fetvaların cevaplarını, konağın penceresinden, ipele sarkıttığı bir zembile koymak gibi bir âdeti olduğu ve bundan dolayı da "Zenbilli" adını aldığı bilinmektedir.⁴⁷ Bu tarihte II. Mahmud yeniçeri Ocağını kaldırmasından sonra Ağa Kapısını şeyhu'l-İslâmların makakamı haline getirmiştir. 1252/1836 yılında ise şeyhu'l-İslâmlıkla ilgili

⁴³ Karatepe, "Devlet Yönetimi", 57; İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", 1/270.

⁴⁴ Şer'iyye Sicilleri, 1/66.

⁴⁵ Mecelle md.1811.

⁴⁶ Fendoğlu, "Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", 459.

⁴⁷ Kazıcı, İslâm Müesseseleri Tarihi, 172.

daireler burada toplanmıştır. Artık burası Bab-ı meşihat, yada Bab-ı Vala-ı Fetva diye meşhur olmuştur. Sonraları şeyhu'l-İslâmlığa bağlı olarak teşkil olunan Fetvanane-i Alî, hem Avrupa Devletlerinin hem de İslâm aleminin bazı müşkil hukukî meseleler için müracat ettiği akademik bir merkez haline gelmiştir.⁴⁸ 828/1425 yılında bir fetva makamı olarak ortaya çıkan şeyhu'l-İslâmlık 497 sene yaşamış, bu dönemde 185 meşihat değişikliği olmuş, 1340/1922 yılında da kaldırılmıştır.⁴⁹

1.1.3.3. Kadılar

İnsanlar arasında vukû bulan dava ve tartışmalı konuları yasal hükümlere göre çözen, bu nedenle padişah tarafından atanmış, çok geniş kapsamlı yetkileri bulunan, şeriyeye mahkemelerinde görev yapan şahıslara kadı adı verilir.⁵⁰ Osmanlı Devleti Hukukunda önemli bir yeri olan Mecelle kadı kelimesi yerine hakim kelimesini kullanarak şöyle bir tanım getirir: “Hakim beynennas vukû bulan dava ve muhasamatı ahkamı meşruasına tevfikan fasl ve hasm için taraf-ı sultaniden nasb ve tayin buyrulan zattır.”⁵¹

Osmanlı adliye teşkilatının temel taşı olan kadılar, buldukları yerin hem hakimi hem belediye başkanı, hem de halkın her konuda müracat edebileceği sosyal güvenlik makamıydı. Osmanlı'da kadı doğrudan merkeze karşı sorumlu ve ona muhatapdır. Osmanlı Devletinde yargı kuvvetinin en önemli birimi kadıdır. Osmanlı devletinin kurucusu ve ilk Sultanı Osman Gazi'nin tayin ettiği ilk iki memurdan biri Kadı Dursun Fakîh⁵² olup 1300

⁴⁸ *Şer'iyeye Sicilleri*, 1/66 vd.; Kazıcı *İslâm Müesseseleri Tarihi*, 172.

⁴⁹ İpşirli, “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, 1/269; Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 459.

⁵⁰ Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 453; *Şer'iyeye Sicilleri*, 1/68.

⁵¹ Mecelle md. 1785.

⁵² Dursun Fakih, Şeyh Edebâli'nin damâdı ve Osman Gazi'nin bacanağıdır. Karacahisar'ın fethinden (688/1289) sonra Osman Gâzi tarafından şehrin kadılığına ve kiliseden çevrilen caminin imamlığına getirildi. Burada O'nun adına ilk cumâ hutbesi okundu. Kaynaklara göre bu hutbe Osmanlıların istiklâl alâmeti olarak okunan ilk hutbedir. Dursun fakih kayınpederi Edebâli'nin vefâtı üzerine Bilecik'te O'nun makâmına geçerek fetvâ işlerini yürüttü. Bkz. Hasan

yılında Karacahisar'a egemenlik alameti olarak atanmıştır.⁵³ Kadıları yetiştirecek bir kaynak henüz mevcut olmadığından dolayı İlk Osmanlı kadıları İran, Mısır, Sûriye gibi yerlerden getirilmiştir.⁵⁴

Kadı Osmanlı'da İslâmlığın, devletin ve yargı kuvvetinin sembolü görülmüştür. Daha Anadolu Beylikleri döneminden itibaren, fethedilen yerlere kadı gibi görevlilerin tayin edilmesi, Osmanlı egemenliğinin tamamlandığını gösteriyordu. Bütün İslâm ülkelerinde şer'î-adlî müesseseler denince, kadının bunda tek kişilik olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Kadılar, buldukları yargı dairelerinde hükümdarın temsilcisi sıfatıyla, âdetâ siyasî bir egemenlik sembolü oluyorlardı. Fatih Sultan Mehmed, yeni fethettiği beldele, âdetâ egemenliğin temsilcisi olarak, bir an önce “kadı” tayin ediyordu,⁵⁵

1.1.3.3.1. Kadıda Aranılan Özellikler

Çok önemli görevler üstlenen kadıların sahip olmaları gereken bazı özelliklerinin bulunması kaçınılmazdır. Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde kadıları yetiştiren müessese medreselerdir. Kadı olmak için medresenin en yüksek derecelerinden mezun olmak şarttı, aksi mümkün değildi. Tahsilsiz sadrazam olunabilirdi, ama en küçük kazaya kadı olunamazdı.⁵⁶ Medreseleri bitiren yani icazet alanlar icazet sırasına göre “matlab defteri” denilen deftere yazılırlar ve bunlara mülazım denirdi. Mülazımlar kaza (yargı) mesleğini seçerlerse en küçük idari birimden başlamak üzere kadı tayin edilirdi.⁵⁷ Kadıların hangi şartları taşıması gerektiğini Mecelle vecîz bir şekilde özetlemiştir:

Aksoy, “Dursun Fakih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1994), 10/7 vd.

⁵³ Şer'îyye Sicilleri, 1/68; Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 453.

⁵⁴ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995), 1/ 266.

⁵⁵ Cin , Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/ 266; Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 453; İpşirli, “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, 1/ 263.

⁵⁶ Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 454.

⁵⁷ Şer'îyye Sicilleri, 1/68.

• Hakim, yerli yerinde karar verebilen, anlayışlı dürüst, güvenilir, şahsiyet sahibi ve sağlam iradeli olmalıdır.⁵⁸

• Hakim fıkha⁵⁹ vakıf olmalı, yargılama Hukukunu iyi bilmeli, davaları buna göre çözebilecek bir beceriye sahip olmalıdır.⁶⁰

• Hakim tam bir temyiz kudretine sahip olmalıdır. Bu sebeple çocuk, bunak, kör, dilsiz ve tarafların yüksek sesle konuşmalarını duyamayacak derecede sağır kimseler hakimlik yapamazlar. Yaparlarsa verdikleri kararlar geçersiz olur.⁶¹

1.1.3.3.2. Görevleri

Yargı teşkilatı, Osmanlı'da, doğrudan doğruya merkeze bağlı, tüm ülkeye yaygın, çok önemli bir teşkilattır. Osmanlı yönetiminin belkemiğini kadı teşkil eder. Denebilir ki, devlet işlerinde kendisine en çok gereksinim duyulan, kendisine en çok başvuru yapılan teşkilat kadılık kurumudur.⁶²

Kadılar, şer'î hükümleri icra ederler; Hanefi mezhebinin tartışmalı olan görüşlerinden en sahih olanı araştırıp uygularlar ve bunları şer'îyye sicillerine kaydederler. Ayrıca veli ve vasîi olmayan küçüklerin evlendirilmesi, mîras taksîmi, yetimlerin ve gaib kişilerin mallarının korunması, vasî ve vekil tayin ve azl, vakıfların tescil ve muhasebelerinin kontrol edilmesi, evlilik akitlerini

⁵⁸ Mecelle md. 1792.

⁵⁹ Fıkıh; muamelat, ukûbatla ilgili konuların yanı sıra ibâdetlerle ilgili bilgileri de içine alan bir ilim dalıdır. Hâkimler ibâdetlerin usûlüne uygun yapılıp yapılmamasını denetleyip bazı müeyyideler uygulayabildikleri için ibâdetler konusunda da bilgi sahibi olmaları gerekir. Mesela, namaz kılmayan veya Ramazan günü oruç bozan kişilere ta'zir uygulamak ve Ramazan hilâlini tesbit etmek hâkimin görevleri arasındadır. Bkz. Abdülaziz Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhülislâm ve Kadı", *Osmanlılar* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/433.

⁶⁰ Mecelle md. 1793.

⁶¹ Mecelle md. 1794. Bu sayılan şartlara ilâve olarak, Hanefilerin dışındaki mezheplerde erkek olma şartı da vardır. Kadına hâkimlik görevi verilemez. Bu mezhep sahipleri kadının yaratılışının bu görevi hakkıyla yapmaya eengel olduğunu ayrıca bu görevin icrası esnasında erkeklerle oturup kalkmasının fitneden uzak olamayacağını ileri sürerler. Hanefilere göre ise, malî konularda yani medenî anlaşmazlıklarda kadının hâkimliği caizdir. Ceza hukuku ile ilgili hükümlerde hâkim tayin edilemez. Çünkü bu tür cezaları gerektiren suçlarda şahitliği yoktur. (Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, ed. Mehmet Ali Yekta Saraç (İstanbul: Risâle Yayınları, 1994), 8/237, 465.

⁶² Fendoğlu, "Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", 453.

icra, vasiyetleri uygulama kısaca bütün şer‘î meselelerde tasarruf hakkına sahiplerdir. Bütün bu yanında bir de vatandaşın korunması ve gözetilmesi,⁶³ vergi toplanması, esnaf teftişi, narh koyma, yiğitbaşı ve kethüda tayini, mukata‘a teftişi, vakıfların teftiş tamir ve kiraya verilmesi ihtida işlemleri gibi idarî görevleri de vardır.⁶⁴

1.1.3.3.3. Kadıların Uyması Gereken Kurallar

Adalet dağıtmak birinci vazîfeleri olan kadıların da görevlerini icra ederken uymaları gereken bazı temel esaslar vardır:

- Hakim,mahkemede kendisi için alış veriş yapmamalıdır.Böyle yaparsa makamın yüceliği kaybolur.⁶⁵ Esasen Hakimin mahkeme dışında da alış veriş gibi işleri için birisini görevlendirmeli bu kişinin de alış verişi hakim adına yaptığını söylememelidir. Çünkü halk hakime sattığını ucuza satmaya ve ondan aldığını da pahalıya almaya yönelerek onun kendilerine meyletmesini sağlamaya çalışır.⁶⁶

- Hakim, kimseyle şakalaşmamalıdır. Çünkü bu makamın yüceliğinin kaybolmasına sebep olur. ⁶⁷ Hakim, taraflarla davaları dışında bir şey konuşmamalıdır.Çünkü şakalaşma ve konu dışı konuşmalar makamı küçük düşürür.⁶⁸

- Hakim taraflardan hiçbirisinin hediyesini kabul edemez. ⁶⁹ Başkalarından da hediye alamaz. Miktarı az olsun çok olsun durum aynıdır. Son karardan önce de sonra da hediye kabul etmesi haramdır. Ancak kendisinden

⁶³ *Şer‘iyye Sicilleri*, 1/68. Ayrıca bkz. Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 2/394 vd. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilâtı*, 83.

⁶⁴ Bayındır, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/432.

⁶⁵ Mecelle md. 1795.

⁶⁶ Bayındır, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/433.

⁶⁷ Mecelle md. 1795; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978), 2/311.

⁶⁸ Bayındır, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/433.

⁶⁹ Mecelle md. 1796.

üst makamlardan hediye kabul edebilir. Mesela kendisini atama mevkiinde bulunan Kazasker ve Şeyhu'l-İslâm'dan hediye alabilir.⁷⁰

• Kadı taraflardan hiçbirinin davet ve ziyafetlerine gitmemelidir. Taraflar dışındaki hususî şahısların davetine de gidemez, sadece umûmî davetlere gidebilir. Kadını kendisi de dava devam derken taraflardan birini kendi evine davet edemez, kararı töhmet altında bırakacak hususî konuşmalarda ve el göz işareti gibi hareketlerde bulunamaz.⁷¹

• Hakim taraflar arasında eşit davranmak zorundadır. Taraflardan biri her ne kadar eşraftan ve ileri gelenlerden, diğeri de sıradan bir vatandaş olsa dahi yargılama sırasında tarafları oturtmak, onlara bakışlarını yöneltmek ve hitap etmek gibi yargılama ile ilgili bütün işlerde tamamıyla adalet ve eşitliğe uyması gerekir.⁷²

1.1.3.3.4. Kadıların Yardımcıları

• Naib: Naib vekil anlamına gelir. Birincisi; bütün kadılar sultanın vekili olduklarından bunlara da naib ve bunun çoğulu olan nüvvab denilir. ikincisi ise, kadıların kendi yerlerine davaya bakmak üzere görevlendirdikleri şahıslara da naib denir. Buradaki naibden kasdımız budur.⁷³ Bazı hakimler naib tayin etme ve görevine son verme yetkisine sahip olurlardı. Bu durumdaki hakim tam yetki

⁷⁰ Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/433. Ancak şu iki durum bundan istisnâ edilmiştir. Hâkimin mahrem bir zi-rahm (biri erkek diğeri kadın kabul edildiği zaman evlenmeleri haram olan) akrabalarından ve hâkimlikten önce kendisine hediye verme âdeti olan birisinden hediye kabul edebilir. Çünkü birincisinde kasıt sıla-ı rahim, ikincisinde ise mütad olanın devamı söz konusudur. Bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 8/254.

⁷¹ Mecelle md. 1797-1798, *Şer'îyye Sicilleri*, 1/71. Ayrıca bkz. Meydânî, *el-Lübâb*, 2/ 311.

⁷² Mecelle md. 1797-1799, Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/434; *Şer'îyye Sicilleri*, 1/71. Kadıların uyması gereken kurullarla ilgili yukarıda sayılan şartların dışında ayrıntı sayılabilecek türden başka şartlar da vardır daha fazla bilgi için bkz. Mecelle md.1800, 1801, 1808, 1809, 1810, 1811, 1812; *Şer'îyye Sicilleri*, 1/71; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 8/252-257.

⁷³ *Şer'îyye Sicilleri*, 1/72; Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/435.

verebileceği gibi sınırlı yetki de verebilirdi. Naib tayin etme yetkisi olduğu halde görevden alma yetkisi olmayan hakimler de vardı.⁷⁴

• Katib: Güvenilir, sağlıklı, davaları yazma ve î'lam düzenleme usûlüne vakıf bir kişi mahkemeye katip olarak tayin edilir.

• Çavuşlar(Dergah-ı alî çavuşları): Şerî mahkemelerin î'amlarının icrası, borçlunun malını satarak borcunun ödenmesi, zorluk çıkaran davalıların hapsedilmesi, hukuken kesinleşen nakdî ve bedenî cezaların infazı, kısaca günümüzde icra memurlarının tamamen savcının ise kısmen görevlerini ifa eden çavuşların Osmanlı adliye teşkilatındaki yeri bir hayli önemlidir.

• Subaşlar: Hükümet merkezindeki çavuş teşkilatının görevlerini sancak, kaza, nahiy ve köylerde subaşı denen memurlar yönetirdi. Sancaklarda sancakbeyinin özel ücretli adamı ve polis amiri, kaza ve daha küçük merkezlerde ise idare amiri olan subaşların şer'iyeye mahkemelerinde de icra ve infaz memuru olarak görev yaptıklarını müşahade ediyoruz.

• Mübaşir: Hakimin emrini tebliğ görevini yürüten kişidir. Şer'iyye sicillerinde bazı mübaşirlerin sorgu hakimi gibi görev yaptıklarına da rastlanmaktadır.

• Tezkiye Memurları: Şahitler hakkında güvenlik soruşturması (tezkiye) yapan memurlardır.

• Muhzir: Gerek görülen kişileri hakim huzûruna götürme, yani mahkemeye celbetme görevini yürüten memurdur. (adlî polis)

• Hademe: Duruşma güvenliğini sağlayan görevlidir. Bunlar luzumsuz söz ve davranışlara engel olurlar.

• Kapıcı:(bevvab) Kapı önünde durup mahkemeye başvuruları sıraya koyan görevlidir.⁷⁵

⁷⁴ Hâkimin naib tayini ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/435; Mecelle md. 1805.

⁷⁵ Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/436; Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/275 vd.

• Müşavir-Müfti: Kadılar ihtiyaç duyması halinde müftilerden ve İslâm Hukukunu iyi bilen kişilerden fetva isteyebilir. Bu kişiler de kadıların önemli yardımcıları konumundadır. Üzerinde çalıştığımız sicilde kadı tarafından müftiden istenen bir fetva kaydı bulunmaktadır. Yeri gelince konu hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

• Kassamlar: Vefat eden bir kişinin mirasını mirasçılar arasında taksim eden kassamlar da kadıların yardımcıları arasındadır. Osmanlı adliye teşkilatında iki sınıf kassam vardır. Birincisi askeri sınıfın terekelerini taksim eden kazasker kassamları, ikincisi ise şer‘î mahkemelerin bulunduğu yerlerde mevcut olan kassamlardır.⁷⁶

1.1.3.3.5. Kadıların Tayini ve Görev Süreleri

Medreselerden mezun olup mülazımlık hakkını kazanmış olan adaylardan Rumeli’de görev almak isteyenler Rumeli kazaskerinin, Anadolu’da görev almak isteyenler Anadolu kazaskerinin “matlab defteri” ne ismini yazdırır ve sıra beklerdi. Müderris ve kadıların tayin terfi, nakil, azil gibi her türlü işlemleri “rûzname” adı verilen defterlere işlenir, her türlü ihtilafta ruzname esas alınırdı. Kadı ve müderrislerin tayinleri Dîvân-ı Humâyun’da kararlaştırılıp, divan toplantısı sonunda padişaha arzedilip kesinlik kazandıktan sonra kazasker tarafından adaya göreve başlama tarihini süresini ve ücretini belirten kısa tayin buyrultusu yazılırdı.⁷⁷

Osmanlı Devletinde kadılar ilk kuruluş yılları hâriç diğer İslâm devletlerinde benzer örnekleri görüldüğü gibi belirli sürelerle sınırlı olarak tayin edilmişlerdir. Bu süre XVI. asırdan itibaren üç yıl, daha sonra iki yıl, XVII. asrın sonlarından itibaren de bir yıl olmuştur. Kazâ süreleri bir yıllı sınırlı olanlar Mevleviyet denilen büyük kadılıklardır. Küçük kadılıkların görev

⁷⁶ Şer‘iyye Sicilleri, 1/74vd. Kassamlarla ilgili olarak ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilâtı*, 121.

⁷⁷ İpşirli, “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, 1/264. Kadı tayini buyrultusu için örnek olarak bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilâtı*, 87 vd.

süreleri de sonraki yıllarda iki yıldan yirmi aya indirilmiştir. Kadıların sürekli kadılık yapıp öğretim (tedris) faaliyetinden uzak kalmaları ilmî yönden aleyhlerine olacağı, (bazı alimler ilmî çalışmalardan uzak kalacakları korkusuyla kendilerine yapılan kadılık teklifleri karşısında özür beyan ederlerdi.) Belli bir bölgede uzun süre görev yapmaları sonucu bölge halkıyla yakın ilişkilerinin yargılama sırasında tarafsız kalamayacakları gibi gerekçelerle bazı İslâm hukukçuları aynı yerde uzun süre kadılık yapılmasını uygun görmemişlerdir. Osmanlı Devleti'nde bu gerekçelere ilave olarak medreselerden mezun olan hukukçulara yeterli sayıda hakimlik kadrosu bulunamayışını da eklemek gerekir. Görev süresi sona eren (ma'zul) kadı yeni görev yeri belli olana kadar İstanbul'da beklemek zorunda idi.⁷⁸

1.1.3.3.6. Kadıların Dereceleri

Kadılıklar büyük ve küçük kazalarla sancak ve eyalet olmak üzere iki sınıftı. Kaza kadılıkları ile sancak ve eyalet kadılarının hem statü, hem de yetki ve sorumluluk bakımından ayrı değerlendirilmesi gerekir. Kaza kadılarının her türlü özlük işlemleri kazaskerler tarafından yürütülmekte ve sorumlu oldukları idarî birim olan kazanın idarî, hukukî ve beledî her türlü işinden ve ihtiyacından sorumlu bulunmaktadır. Sancak ve eyalet kadıları ise statü bakımından mevleviyet seviyesinde olup, buldukları idarî birimde en büyük amir durumunda olan sancak beyi ve beylerbeyi ile işbölümü halinde çalışmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nde nüfus yoğunluğunun büyük kısmının şehirlerin dışında yaşadığı dikkate alındığında, kaza kadılıklarının önemi ve idaredeki yeri kolayca tahmin edilebilir.

Sancak ve eyaletlerin kadılıkları genellikle mevleviyet seviyesinde idi. Mevleviyet, yüksek medreselerin müderrislikleri (kibar-ı müderrisîn) ile büyük kadılıklara denilmekteydi. Mevleviyetler aşağıdan yukarıya doğru devriye,

⁷⁸ Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", 2/392; Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/435.

mahrec, bilad-ı hamse, (Edirne, Bursa, Şam, Mısır, ve Filibe kadılıkları) haremeyn olarak derecelere ayrılıyordu. Bundan sonra taht kadılığı (İstanbul kadılığı) gelmekte idi. XVII. Asırdan itibaren iyice belirgin hale gelen bu uygulama imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. Mevleviyetler maaş statüsü bakımından 300 akçeli veya 500 akçeli mevleviyetler olmak üzere iki kısımdı. XVI. Asrın ikinci yarısından itibaren bütün mevleviyetlere yapılan tayinler şeyhü'l-İslâmın sadrazama teklifi, sadrazamın padişaha arzı ve padişahın tasdîki ile gerçekleşirdi.

Mevleviyetlerde görev süresi bir yıl idi. Bir mevleviyette belirli süresini (müddet-i örfiyye) tamamlayan bir kadı ayrılırken bir sonraki mevleviyetin namzedi (payelisi) olarak sıra beklerdi.⁷⁹

1.1.3.3.7. Kadıların Maaşları

Kadıların üstlendikleri vazîfe gereği başka bir işle meşgul olmaları pek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple kendisi ve ailesinin maişetini, kimseye muhtaç olmadan karşılayacak bir gelire sahip olması gerekmektedir. Bu durumun; yargının güvenilirliği açısından da önemli bir husus olduğunda kuşku yoktur. Osmanlı devletinde kadınlara belli bir maaş verilmeyip, aidatları herhangi bir dava münasebetiyle elde edilen resimlere bağlı idi. Bu konuda bazı usulsüzlüklerin ortaya çıkmasıyla Yıldırım Bayezîd zamanında kadıların gördükleri işler dolayısıyla alacakları ücretler belli bir nizama bağlanmıştır. Kadının hangi muameleden ne kadar ücret alacağı zaman içerisinde farklılıklar göstermekle beraber ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Bu ücretten kadının yardımcıları da belli oranlarda pay alırlardı.

Osmanlı kayıtlarındaki üç yüz akçelik beş yüz akçelik gibi ifadeler kadıların maaşlarını değil, mevkî ve kademelerini belirtmek için

⁷⁹ İpşirli, “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, 1/266; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilâtı*, 91. Ayrıca bkz. Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/273 vd.; Şer'iyye Sicilleri, 1/68 vd.

kullanılmaktadır.⁸⁰ Uzunçarşılı İstanbul kadılığı hakkında bilgi verirken “İstanbul kadılığına tayin edilenlerin ve yardımcılarının muayyen bir maaşları olmayıp, bunu şer‘î hasılatтан alırlardı, mahkeme geliri tahmînî olarak hesap edildiğinden kadının maaşı beş yüz akçe yevmiyeli mevleviyetler derecesinde îtibar edilmiş olmakla beraber bunun çok üstünde bir maaş elde ederdi.”⁸¹ demektedir.

Bu noktadan itibaren kadınların yargılamadan sonra yaptıkları en önemli iş olan olayın şer‘iyye sicillerine yazılması (tescil) işlemi üzerinde durmak uygun olacaktır.

2. OSMANLI HUKUKUNDA MAHKEMELER

2.1. Çeşitleri

Osmanlı Devletinde mahkemeleri iki kısımda incelemek mümkündür. Birinci kısım, şer‘iyye mahkemeleridir ve şer‘iyye sicilleri, doğrudan doğruya bu çeşit mahkemeleri yakından ilgilendirmektedir. İkinci kısım ise şer‘iyye mahkemelerin dışında kalan mahkemelerdir.

2.1.1. Şer‘iyye Mahkemeleri

Şer‘iyye mahkemeleri Osmanlı Devleti’nin başlangıcından Tanzîmat dönemine kadar uzun asırlar her türlü hukukî ihtilafların çözüldüğü bir mercî olmuştur. Daha önce çeşitli yönleriyle üzerinde durduğumuz kadınların, şer‘î hükümlere göre yargılama yaptıkları “Şer‘iyye mahkemeleri” ni ifade için mehakim-i şer‘iyye, meclis-i şer‘, meclis-i şer‘i-enver veya nebevî gibi tabirler kullanılmaktadır.⁸²

Şer‘iyye mahkemelerinin belli bir makam binası yoktur. Kadınların yargı işlerini rahat yürütebilecekleri ve ilgililerin her an kadını bulabilecekleri

⁸⁰ Said Öztürk, İstanbul Tereke Defterleri, OSAV, İstanbul 1995, 50, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilâtı*, 84 vd.

⁸¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilâtı*, 136.

⁸² Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 2/391 vd.; *Şer‘iyye Sicilleri*, 1/76.

belli ve mahkemenin vakarına yakışır bir yerin bulunması şarttır. Bu, ya kadının evinin bir köşesidir veya camî, mescid yahut medreselerin bir odasıdır. Bayram ve Cuma günlerinin dışında kadının bilinen bir yerde yargı görevini ifa ettiğini görüyoruz.⁸³

II. Mahmud döneminde şer'iyeye mahkemesi ve kadılar konusunda önemli değişimler olduğunu görüyoruz. 1837/1253 yılında İstanbul kadısının makamı Bab-ı Meşihat'taki boş odalara taşınmış ve ilk kez resmî bir mahkeme binasında yargı görevi ifa edilmeye başlanmış, kadıların davalara evlerinde bakmalarına son verilmiştir. Ayrıca kadıların yetkilerini kötüye kullanmalarını önlemek ve usulsüzlükleri ortadan kaldırmak amacıyla Tarîk-i ilmiyeye dair Ceza Kanunname-i Humayunu çıkarılmıştır. Tanzîmatla beraber şer'iyeye mahkemelerin teşkilat ve fonksiyonları bazı sınırlamalara ve yeni düzenlemelere tabî tutulmuştur.⁸⁴

2.1.2. Nizamiye Mahkemeleri ve Diğer Yargı Organları

Osmanlı Hukuku XIX. asra gelinceye kadar birlik, bütünlük ve belli bir yeknesaklık arz eder. Tanzimat'a kadar devam eden beş buçuk asırlık dönem boyunca hukukî yapıda kendi tabî tekamül seyri dışında köklü değişiklikler ve düzenlemeler söz konusu olmamıştır. Tanzimat'tan önceki dönemin ayırıcı vasfı hukuk düzenine İslâm Hukukunun hakim olması, bu Hukukun uygulanması sırasında meydana gelen boşlukların Osmanlı Hukukunun bütünlüğü içerisinde örfî hukuk esaslarıyla doldurulmaya çalışılmasıdır. Tanzimat döneminde ise o güne kadar kendisinden yararlanmak söz konusu olmayan batı Hukuku devreye girmiştir. Bunda; kıta Avrupa'sındaki hukuk ve kanunlaştırma hareketlerindeki gelişmeler, Osmanlı devlet adamlarının bu gelişmelerin etkisi altında kalmaları, batılı devletlerin kendi hukukî yapılarını ve kanunlarını Osmanlı'ya empoze etme çabaları, Osmanlı içerisindeki

⁸³ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/266.

⁸⁴ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 317; *Şer'iyeye Sicilleri*, 1/77.

azınlıklara özellikle kamu Hukuku alanında yeni haklar kazandırma çabaları etkili olmuştur.⁸⁵

1253/1838’de Sultan II. Mahmud tarafından kurulan “Meclis-i Ahkam-ı Adliye” hem yüksek bir mahkeme, hem de kanun ve nizam hazırlayan bir nevi teşrî meclisidir. Daha sonra Sultan Abdülaziz zamanında bu meclis kaldırılarak yerine “Divan-ı Ahkam-ı Adliye” kurulmuştur. Yüksek bir mahkeme niteliğinde bulunan ve başına Ahmed Cevdet Paşa’nın getirildiği bu divan, ceza ve hukuk daireleri olmak üzere iki ayrılan bu mahkemeler, şer’î mahkemelerde yürütülen hukuk-u şe’iyye, gayri müslimlere ait husûsî davalar ve hususî meclislerce görülen ticaret davaları dışındaki her çeşit davaya re’sen veya isti’nafen bakabilecektir. Ayrıca bu dönemde yüksek bir yargı organı olan “Şûray-ı Devlet” de kurulmuştur.⁸⁶

Sultan Abdülmecid devrinde Fransız modelinde Ticaret Mahkemeleri (1840), Muhtelit Mahkemeler (1847), Meclis-i Tahkikat adı altında ceza mahkemeleri (1853) kurulmuştur. Ayrıca Sultan Abdulaziz devrinde İstanbul’da Deniz Ticaret Mahkemesi de kurulmuştur.

1281/1864 tarihinde Tuna vilayeti teşkil edilince Nizamiye mahkemelerinin de temeli atılmıştır. Nizamiye mahkemeleri şer’î mahkemeler ile ticaret mahkemelerinin yanında üçüncü nevi bir mahkeme mahiyetindedir. Mezkur iki mahkemenin bakamadıkları hukuk ve cinayet davalarına bakmak üzere kurulmuştur. İlk kuruluşunda bu mahkemelerin livalarda vazîfe yapanları “Meclis-i Temyîz-i Hukuk ve Cinayet” kazalarda “Meclis-i De’avi” adını almıştır.

Hem buldukları merkezin kaza, hem de bir alt merkezin temyiz mercii olan Nizamiye Mahkemeleri’nin kuruluşu 1869 -1871 tarihli kanunlarla

⁸⁵ Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 1/429 vd.

⁸⁶ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 317; *Şer’iyye Sicilleri*, 1/80 vd.

tamamlanmış, 1879 tarihli bir kanun ile kesin olarak teşkilatlandırılmıştır. Aynı kanunla ilk defa olarak müdde-î umûmîlik (savcılık) da te'sis olunmuştur.⁸⁷

2.2. Yargı Usûlü

Osmanlı Şer'iyeye mahkemelerinde her türlü yargılama ve noterlik işlemleri icra edilmekteydi. Kadılar yargılama görevlerini umûma açık olarak îfa eder, herkes yargılamayı dinleyebilirdi. Kadı kendisine gelen davada önce davacının iddiasını takrîr ettirir. Eğer daha önce davacının iddiası yazılı olarak tespit edilmişse okuyarak içeriğini ona tasdik ettirir. Sonra davalıyı sorgulamaya çeker. Davalı davacının iddiasını ikrar ederse, hakim onu ikrarı ile ilzam eder, inkar ederse hakim davacıdan delil (beyyine) ister. Davacı beyyine ile iddiasını isbat ettiği takdirde hakim şahitleri gizli ve açık tezkiye ettikten ve şahâdetleri makbul şahıslar oldukları ortaya çıktıktan sonra davalı aleyhine kararını verir. Davacı beyyine ile iddiasını isbat edemezse, davalıya yemin teklif ettirilir. Davalı yemin ederse veya davacı yemin teklifi talebinde bulunmazsa, hakim davacıyı davalıya olan niza'ndan men' eder. Davalı yeminden kaçınırsa (nükûl ederse), hakim yeminden kaçınması sebebiyle aleyhine karar verir. Bütün bu safhalardan sonra hakim verilen kararı veya tutulan zabtı bir i'lam ve huccet şeklinde tanzim eder ve taraflara verir. Hükmün sebep ve şartları tamamsa hakim kararını tehir etmesi caiz değildir.⁸⁸

Hakim hükmünü açıklarken gayet yumuşak bir ifade tarzı kullanır ve aleyhine hükmettiği tarafın kalbinin kırılmaması ve kendisi hakkında kötü düşünce beslemesini önlemek için ona” Senin yaptığın savunmayı inceledim. Fakat şer'î hüküm böyle olduğundan senin aleyhine hükmolundu. Başka şekilde hükmetmem mümkün değildi.” demeli ve gerekçeyi anlatmalıdır. Böylece onun gönlünü almış olur.⁸⁹

⁸⁷ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 317 vd.

⁸⁸ *Şer'iyeye Sicilleri*, 1/71; Mecelle, 1816-1828, Yargı usûlü için ayrıca bkz. İbn Rüşd el-Hafid, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, trc. Ahmet Meylâni, hadis tahric ve düzenleme Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yayınları, 1991), 4/371 vd.

⁸⁹ Bayındır, “Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/438.

2.3. Mahkeme Kararlarının Tescili (Şer‘iyye Sicilleri)

Kadınların verdikleri ilam, hucdet, cezalar ve görevleri gereği tuttukları çeşitli kayıtları ihtiva eden defterlere şer‘iyye sicilleri (sicillat-ı şer‘iyye), kadı defterleri, mahkeme defterleri, zabt-ı vekayı‘ sicilleri veya sicillat defteri denmektedir. Şer‘î mahkemeler tarafından verilen her türlü vesîka aslına uygun olarak bu defterlere kaydedilmektedir.⁹⁰ Bu kadının en önemli görevleri arasındadır. Hakim mutlaka mahkemede bir sicillat defteri bulunduracak ve vereceği ilam ve hucdetleri, tahrifden korunacak şekilde muntazam olarak söz konusu deftere kaydedecektir.⁹¹

Şer‘iyye mahkemelerinin yani kadınların verdikleri kararların veya tuttukları zabıtların sicile kaydedilme âdeti, sadece Osmanlı Devletine has bir tutum değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) zamanından beri önemli adlî kararların yazıya geçirildiği ve böylece hakların korunduğu tarihî bir gerçektir. İlk kadı sicillerinin Emevîler döneminde Mısır’da tutulmaya başlandığı bilinmektedir. Muaviye’nin Mısır kadısı olan Süleyman b. İtır daha önce hükme bağlamış olduğu bir mîras davasının taraflar tarafından sonradan inkar edilmesi üzerine, tekrar hükme bağlayıp sonra da isbatını kolaylaştırmak için bir sicile kaydetmiş ve şahitlerle de bunu belgelendirmiştir. Bu usul daha sonra da büyük ölçüde istikrarlı bir şekilde sürdürülmüştür.⁹²

Osmanlı Devletinin tam anlamıyla selefî olan Selçuklular’ın da dil genellikle Arapça olmak üzere şer‘iyye sicilleri tuttuklarını yapılan araştırmalar göstermektedir. Konu ile ilgili bir çok araştırmaya imza atmış olan Akgündüz, Selçuklular dönemine ait bir şer‘iyye sicilinin Niğde’nin Bor kazasında Halil Nuri Yurdakul Kütüphanesi’nde bulunduğunu örnek olarak vermektedir.⁹³ Memlûklülük dönemindeki şer‘iyye sicilleri de en az Osmanlılardaki kadar

⁹⁰ *Şer‘iyye Sicilleri*, 1/17; Bayındır, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/432.

⁹¹ Mecelle md.1814.

⁹² Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 2/418.

⁹³ *Şer‘iyye Sicilleri*, 1/20.

muntazamdır. Şer'î siciller veya adli siciller diye bilinmektedir. Ancak dil Arapça'dır.⁹⁴

Osmanlı Devleti'nde kadılar çok geniş olan vazîfeleri gereği olarak kendilerine gelen hüküm ve fermanları ve bunlara verilen cevapları ve gördükleri çeşitli davalara dair vermiş oldukları hükümleri mahkeme sicil defterlerine kaydettirmişlerdir. Bu belgeler arasında özel Hukukun bütün dalları, kamu Hukukunun ise ceza, usul ve vergi Hukuku ve bazı idarî kararlarla ilgili kadıların, muhtesiplerin, ve bir çeşit icra memuru demek olan Subaşlıların resmî beyanlarını bulmak mümkündür. Kısaca bu siciller, nazarî Hukukun uygulamadaki en güzel ve en müşahhas örneklerini teşkil etmektedirler. Her kaza, sancak ve vilayet merkezinde tutulmuş olan şer'iyye sicil defterlerinin sayısı, yanan, kaybolanların dışında olmak üzere 20.000 adet olduğu ifade edilmektedir.⁹⁵

Şer'î mahkemeler de yapılan yazılı muamelelerin hepsi sicile kaydedilmemiştir. Kaydedilmesi gereken şer'iyye sicilleri de bugünkü mahkeme zabıtlarına pek benzememektedir. Eski tarihli sicil defterlerinde vakıf tescili (vakfiye) dışındaki bütün kayıtların genellikle bir sayfanın yarısını geçmediği, hatta çoğu zaman bir sayfaya beş, altı, bazen yedi, sekiz hukukî muamelenin kaydedildiği müşahede olunmaktadır. Eski defterler, kadının cübbesinin içine girecek ölçüde küçük, dar ve uzundur. Mesela üzerinde çalıştığımız Konya Şer'iyye sicilleri üç numaralı defteri 11 x 31 ebatında ilk dönem defterlerle ilgili bir örnektir. İlk dönem şer'iyye sicil defterleri genellikle birbirlerinden pek az farklılıklar gösterirler. Ancak Tanzimat'tan sonraki şer'iyye mahkemelerine ait sicil defterlerinde, şahitleri tezkîye eden şahısların isim ve adresleri de yazıldığı ve verilen kararların gerekçeleri daha geniş tutulduğu için î'lam ve hucetler daha çok yer kaplamış ve dolayısıyla bu

⁹⁴ Şer'iyye Sicilleri, 1/62.

⁹⁵ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/108: Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilâtı*, 109.

dönemdeki şer'iyeye sicil defterleri de eskilerinden daha büyük ve hacimli olmuştur.⁹⁶

Şer'iyeye sicilleri içerisindeki vesikaların ma'ruzlar, ilamlar, huccetler, aile Hukukuna, terekeye, izinnameye, emir ve fermanlara, vekalet ve kefâletlere ait olmak üzere ayrı ayrı tutulmuş olanları olduğu gibi çeşitli vesikaları karışık olarak bir arada bulunduranları da vardır. Ancak çoğunun karışık olarak tutulduğu bir gerçektir.

Suç duyuruları, keşif ve tahkikat tutanakları, taraflar arasında yapılan sulh antlaşmaları, da sicillere kaydedilmiştir. Ayrıca kadılar aynı zamanda idarî görevler de üstlendiklerinden görevleri ile ilgili konulara da şer'iyeye sicillerinde rastlanmaktadır. Bunlar memur ve müderris tayini, resmî yapıların keşif ve tamiri, vakıfların denetimi, vakıfların kiraya verilmesi, vergi toplanması, esnaf teftişi, narh koyma, yiğitbaşı ve kethüda tayini, mukata'a teftişi ve ihtida işlemleri gibi kayıtlardır.⁹⁷

Osmanlı Devlet idarî yapısı içerisinde kadıların mevkîlerinden dolayı, şer'iyeye sicillerinde bu kadar farklı konuların yer alması ve bu vesikaların başka bir kopyalarının bulunmaması, bu belgelerin dönemin daha iyi anlaşılması açısından ne derece öneme haiz olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Ne acıdır ki; bu derece önemli olan bu belgelerin bir kısmı kaybolmuş, bir kısmı ise güzel bir şekilde muhafaza edilememiştir. Bugün ülkemizde koruma altında bulunan şer'iyeye sicillerinin esas mevcûda göre çok az olduğu acı bir gerçektir.⁹⁸

Şer'iyeye sicil defterlerinin ebatlarının farklılık arzettiğini daha önce belirtmiştik. Yazıları çoğu zaman talik kırması denilen yazı şeklidir ancak bazı defterlerde çok farklı yazı çeşitleri de kullanılmıştır. Mesela üzerinde çalıştığımız defterde siyakat dahil olmak üzere talik, rika vb. birçok yazı çeşiti

⁹⁶ Şer'iyeye Sicilleri, 1/18 vd.; Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/432.

⁹⁷ Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/432.

⁹⁸ Şer'iyeye Sicilleri, 1/61.

kullanılmıştır. Defterlerin kağıtları çok sağlam, parlak ve mürekkepleri de bugün bile parlaklığını muhafaza edecek kadar sabittir. Çoğunlukla defterlerin üzerlerinde kadıların isimleri mevcuttur.

Şer‘iyye sicillerinde her çeşit kayıtlar belli bir usûle göre düzenlenmekte ve sicile kaydedilmektedir ki, bu usûle “sakk-ı şer‘î” usûlü denir. Yazı dili ilk dönemlerde Türkçe ve Arapça karışıktır.⁹⁹ İlk dönem sicillerde, tamamen Arapça olarak tutulan belgeler olduğu gibi, kısmen Arapça olanları da vardır.¹⁰⁰ Üzerinde çalıştığımız üç numaralı defterde de bir vakıf hucceti Arapça olarak tutulmuş, bir kaç vesıkada da dil Arapça ile Türkçe karışık şekilde yazılmıştır. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren şer‘iyye sicillerindeki dil tamamen Türkçeleşmiş, kullanılan kelimelere varıncaya kadar bir uslub birliği sağlanmıştır.¹⁰¹

Hakim her hangi bir dava öncesinde dava ilgili kayıtlar, tarafların iddiaları, ve delillerini ihtiva eden bilgileri ilgiliye hatırlatmak ve müzakere etmek üzere yazılı hale getirir. (bu bilgiler hakimin vereceği karara esas teşkil etmez) Şer‘iyye sicillerinin tutulup muhafaza edilmesi hukukî bir ihtiyaçtan doğmuştur. Kadı ilam ve huccetlerin bir nüshasını hak sahiplerine vereceğinden, evrak üzerinde sahtekarlık yapılması ortaya çıkar. Halbuki ilam ve huccetleri ve bununla ilgili resmî yazıları, kendi koruması altında olan defterlere kaydettiği takdirde, ihtiyaç halinde onlara müracaat edebilecektir.¹⁰²

⁹⁹ Şer‘iyye Sicilleri, 1/18; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilâtı*, 116 vd.

¹⁰⁰ Örnek olarak bk. Hâlit Ongan, *Ankara'nın İki Numaralı Şer‘iyye Sicili* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1974), 327 ve 919 numaralı belge. Bu defterde kefâlet kayıtları ve borç senetleri hep Arapça olarak tutulmuştur. Uzunçarşılı “XVI. Asrın sonlarına kadar hâkimlerin gördükleri dava, nikâh, vakıf, vesâireye âit muameleler Arapça olarak yazılır, hükümetin verdiği emir ve onların cevapları Türkçe kaydedilirdi, daha sonra hepsi Türkçe oldu.” demektedir. Ancak gerek Ankara'nın iki numaralı Şer‘iyye Sicil Defteri'nde gerekse üzerinde çalıştığımız Konya'nın üç numaralı sicil defterinde XVI. Yüzyıla ait kayıtların büyük çoğunluğunun Türkçe olarak tutulduğuna şahid olmaktayız. Hatta Konya'nın üç numaralı sicil defterinde Arapça olarak tutulan kayıt sayısı sadece bir vakfiye ile sınırlıdır. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilâtı*, 109.

¹⁰¹ Şer‘iyye Sicilleri, 1/18.

¹⁰² Konu ile ilgili ayrıntı için bkz. Şer‘iyye Sicilleri, 1/19.

Tanzimat'la beraber Osmanlı da hemen her sahada meydana gelen değişikliklerden şer'iyeye sicilleri de nasibini almıştır. 1290/1874 tarihli Sicillat-ı Şer'iyeye ve Zabt-ı De'avî Cerîdeleri Hakkındaki Talimat'la şer'iyeye sicillerinin tertip ve düzenlenmesinde çeşitli kistaslar getirilmiştir.¹⁰³ Bu noktada şer'iyeye sicillerinde mevcut olan yazılı kayıtların çeşitleri hakkında kısaca bilgi vermenin uygun olacaktır:

2.4. Şer'iyeye Sicilleri İçerisinde Yer Alan Belgeler

Şer'iyeye sicillerinde mevcut olan kayıtları bizzat kadılar tarafından kaleme alınan ve kadıların dışındaki makamlardan gelen ve sicile kaydedilen belgeler olmak üzere iki başlık altında değerlendirmek mümkündür. Şimdi bunlar hakkında kısaca bilgi verelim:

- **İ'lamlar:** İ'lam, hakim bir davada verdiği kararını, üstünde imza ve mührünü taşıyan belgedir. Belgeye davacının iddiası, delilleri, davalının cevabı, eğer savunmada bulunmuşsa dayandığı deliller, ve hakim gerekçeli kararı yazılır.¹⁰⁴

- **Huccetler:** Osmanlı hukuk terminolojisinde huccetin ikli manası vardır: Birincisi şahitlik, ikrar, yemin veya yeminden nukul gibi bir davayı isbat eden hukukî delillere denir. Bu manada beyyinenin müradıfidir. İkincisi ise; şer'iyeye sicillerindeki manasıdır. Hakimin kararını ihtiva etmeyen, taraflardan birinin itirafıyla diğerinin kabûlünü içeren üzerinde onu düzenleyen hakim mührü ve imzasını taşıyan belgedir. Şer'iyeye sicillerindeki yazılı kayıtların çoğunluğunu bu türden huccetler oluşturmaktadır. Tanzimattan sonraki Osmanlı mevzuatında huccet tabiri yerine senet mefhumu da kullanılmıştır. Ancak bu mana huccetin hukuk terimi olarak zikredilen manasıdır. Halkın dilinde, hükmü ihtiva etsin etmesin üst tarafında hakim imza ve mührünü taşıyan her belgeye huccet denegelmıştır.¹⁰⁵

¹⁰³ Şer'iyeye Sicilleri, 1/20.

¹⁰⁴ Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/432.

¹⁰⁵ Şer'iyeye Sicilleri, 1/21.

• Ma‘ruzlar: Mahkemelere yapılan şikayetler, hakimin emriyle görevliler tarafından yapılan keşif ve tahkikat raporları ve naiblerin, daha çok ceza konularında yürüttükleri soruşturma ve hakimin onayına sundukları kararlar ile hakimlerin üst makamlara arz ettikleri konular ma‘ruz başlığı ile sicil defterlerine kaydedilmiştir.¹⁰⁶

• Mürâseleler: Kadının kendisine denk veya daha aşağı rütbedeki şahıs veya makamlara hitaben kaleme aldığı yazılı belgelere mürâsele denilmektedir.

• Fermanlar, Tayin Beratları, Buyrultular ve Diğer Belgeler: Bu tür belgeler olarak, padişahdan gelen emir ve fermanlar, tayin beratları, sadrazam beylerbeyi, ve kazaskerden gelen buyrultular, makamlar arası resmî bir konu ile ilgili yazılan tezkereler ve hak sahiplerine yetkili şahıslar tarafından verilen temessükler olarak sayabiliriz.¹⁰⁷

2.5. Osmanlı Mahkemelerinde Uygulanan Hukuk

Osmanlı Hukuku üzerinde çalışma yapan kişilerin karşılaşacağı ilk kavramlar şer‘î hukuk örfî hukuk kavramlarıdır. Bu kavramlar hakkında kısaca bilgi vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

2.5.1. Şer‘î Hukuk

Doğruda doğruya Kur’an, Sünnet, İcma ve Kıyas’a dayanan ve fıkıh kitaplarında tedvîn edilmiş bulunan normlar manzûmesidir ki, bunlara şer‘î hükümler şer-‘i şerîf veya şer‘î hukuk adı verilir. Osmanlı Hukukununun %85’ini bu hükümler teşkil eder. Şer‘î hukuk hiçbir kişi veya kurulun tasdikine gerek olmayan ve fıkıh kitaplarında tedvin edilmiş bulunan hukukî hükümleri ifade eder. Bu sahada Fatih devrinde Molla Hüsrev gibi İslâm alemince tanınmış bir otorite yetişmiş ve O’nun vucûda getirdiği Arapça

¹⁰⁶ Bayındır, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/432.

¹⁰⁷ Şer‘iyye Sicilleri, 1/39 vd.

Gurerü'l-Ahkam ve kendisi tarafından yapılmış Türkçe şerhi olup, Osmanlı mahkemelerinde uzun zaman esas tutulan Düreru'l-Hukkam'ı ve İbrahim Halebî'nin "Mülteka" sı Osmanlı Devletin medenî kanunu olarak görülmüştür.¹⁰⁸

2.5.2. Örfî (Sultanî) Hukuk

Genel olarak hükümdarın sırf kendi iradesine dayanarak doğrudan şerî'atın şümûlüne girmeyen konularda kanun koyma yetkisi sonucu olarak ortaya çıkan hukuk için kullanılmakta birlikte, konu ilgili bilim adamları arasında tartışma konusu olmuştur. Şer'î hükümlerin tanıdığı sınırlı yasama yetkisine veya icthad esasına dayanılarak, özellikle malî hukuk, toprak Hukuku, tazir cezaları, askerî hukuk ve idare Hukukuna ait hukukî düzenlemeler ve temelini örf-âdet, amme maslahatı gibi talî kaynaklar teşkil eden icthadî hükümlerdir ki, siyaset-i şer'iyeye, kanun kanunname gibi isimler de verilir. Aslında bunlar da şer'î esasların dışına çıkamayacağı için, örfî hukuk olarak titelenirilen hukuk da İslâm Hukukunun dışında değerlendirilemez. Osmanlı Hukuku ile alakalı araştırmalarıyla tanınan Akgündüz'ün ifadesiyle Cumhûriyet sonrası kimi yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından örfî hukuk üzerinden yapılan, Osmanlı Hukukunun şer'î bir hukuk olmadığı şeklindeki iddialar ya İslâm Hukuku konusundaki yeterli bilgi sahibi olmamaktan, yada bir kasıttan kaynaklanmaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri* (İstanbul: Fey Vakfı, 1990), 1/45; Murat Şen, "Osmanlı Hukukunun Yapısı", *Osmanlılar* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/328; İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu*, 341.

¹⁰⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri*, 1/41 vd. Osmanlı hukukunun şer'îliği konusundaki tartışmalar için ayrıca bkz. Ali Bardakoğlu, "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *Osmanlılar*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/412-417; Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Kanunnâmelerinin Şer'î Sınırları", *Osmanlılar* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/401-410.

2.6. Osmanlı Mahkemelerinde Mezheblerle İlgili Uygulama

İslâm Hukukunun teşekkülünün ilk dönemlerinde müctehid hukukçu olan kadılar, önlerine gelen davayla ilgili olarak İslâm Hukukunun kaynaklarından icthad yaparak çıkarmakta ve uygulamakta idiler. Mezheplerin henüz teşekkül etmediği bu dönemlerde şehirler arasında hatta bazen aynı şehir içinde bile farklı uygulamalar ortaya çıkmakta idi. Abbasî Halifesi Harun Reşid'in Mâlikî mezhebini resmî mezheb şekline getirme girişimi de bu karışıklıkları önlemeye yönelik bir faaliyet olarak değerlendirilmelidir.

Selçuklular Tuğrul Bey zamanından itibaren kadıları çoğunlukla Hanefî mezhebinden seçmişlerdir. Bunun tabî sonucu olarak mahkemelerde Hanefî mezhebi ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Ancak gerek Selçuklular döneminde gerek Osmanlıların ilk dönemlerinde mezheple ilgili açık bir takyide rastlanmamaktadır.¹¹⁰ Mesela (884/1479) senesinde Ankara kadılığına tayin edilen Bahauddin Efendi'ye verilen berat sûretinde “...*emr-i Hak Teala ve sünnet-i Rasûl ne ise öyle buyura...iktida-i icthad-ı eimme (r.a) ide...*” şeklinde genel bir ifade kullanılmıştır.¹¹¹ Daha sonraki dönemde (952/1545) Budun kazasına kadı olarak tayin edilen Mevlana Bedrüddîn'in beratında ise “... *icrây-ı ahkâm-ı şerâyi-'i nebeviye ...*” genel ifadesinden sonra “... *eimme-i Hanefiyye'den akvâl-ı muhtelif vâkî' olan mesâilde kemâ yenbeğî tetebbû edib esahh-ı akvâli bulub onunla 'amel eyleye ...*” şeklindeki ifadelerden kadının Hanefî mezhebine göre hüküm vermesi, mezheb içindeki ihtilaflı konularda ise takdir yetkisini kullanması istenmektedir.¹¹²

Osmanlı Devletinde çoğunlukla Hanefî mezhebinin görüşlerine göre hüküm verilmekle beraber, bu mezhebin dışındaki mezheblere bağlı vatandaşlar arasında meydana gelip de kendi mezheplerine göre hükme bağlanması uygun görülen davalarda, taraflar o mezhebe mensup alimlerden

¹¹⁰ Aydın, “Osmanlı'da Hukuk”, 2/404 vd.

¹¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı*, 114 vd.

¹¹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı*, 113.

birini hakem tayin ederlerdi. O, kendi mezhebine göre hükmü verir, ve daha sonra hakim bu hükmü tasdik ederek yürürlüğe koyardı. Ayrıca padişahın emriyle diğer üç mezhebden birinin görüşü -çağın ihtiyacına daha uygun görüldüğü için- veya herhangi bir fakihin görüşünün hatta yeni icthadların da yürürlüğe konduğu olmuştur.¹¹³ Nitekim XV, asra ait nafaka bırakmadan kocanın kaybolması sebebiyle kazaî boşanmanın mümkün olması gibi Şâfiî icthadının hukukî ve sosyal ihtiyaca daha iyi cevap verdiği konularda, Bursa'daki Hanefî kadısının Şâfiî mezhebinden naibler tayin ederek onların kendi mezheplerine göre verdikleri hükmü aynen uyguladığı görülmektedir.¹¹⁴ Bu konu ile ilgili olarak Osmanlıların son zamanlarında Sultan Reşad döneminde Şâfiî mezhebinin görüşü tercih edilerek kanunlaştırılmıştır. O dönemlerde Osmanlı ülkesine dışardan gelen bazı müslüman tacirlerle evlenen kadınların, bir süre sonra kocalarının ortadan kaybolması ve kendilerinden haber alınamaması üzerine güç durumda kalmışlardı. Hanefî mezhebine göre bu durumdaki bir kadının kocasının dönünceye kadar yada emsalleri ölünceye kadar beklemesi gerekirdi, başka bir kişiyle evlenmesi mümkün değildi. Diğer mezheplere göre ise bu durumdaki kadın bir süre beklemesi yeterli görülmektedir idi. Bu mezhepler arasında süre bakımından en tölaranslı olanı Hanbelî mezhebi görüldüğü için, çıkarılan bir kanunla bu mezhebin görüşü tercih edilerek toplum rahatlatılmıştır.¹¹⁵ Ayrıca mezheb içinde de tercihler yapmak amacıyla 1914 yılında Hanefî mezhebi içindeki ihtiyaç duyulan konuları arayıp bulmak için Fetvahane-i Ali'de (Şeyhu'l-İslâmlıkta) Fetva Odası'na bağlı "Te'lif-i mesail" şûbesi kurulmuştur. Bu dönemlerde Hanefî mezhebinin tercih edilmeyen bir kısım görüşlerinin zamanın ihtiyacına daha uygun olması

¹¹³ Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/429; Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", 2/407.

¹¹⁴ Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", 2/407.

¹¹⁵ Yunus Vehbi Yavuz, "Sultan Reşad Döneminde Kocasını Koybolan Kadınlı İlgili Bir Vesîka", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1 (2003), 81 vd.

nedeniyle yürürlüğe konduğu olmuştur. Mecelle’de bunun çok sayıda örneğini bulmak mümkündür.¹¹⁶

¹¹⁶ Bayındır, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/430.

İKİNCİ BÖLÜM

1. KONYA ÜÇ NOLU ŞER‘İYYE SİCİL DEFTERİ

1.1. Defter Hakkında Genel Bilgi

Konya şer‘iyye sicilleri üç numaralı defteri daha önce Konya’ya ait diğer defterlerle birlikte Mevlana Müzesi’nde iken 1991 yılında bütün şer‘iyye sicillerinin Ankara’da toplanması uygulaması çerçevesinde Millî Kütüphane’ye nakledilmiştir. Bu sicillerin fotokopileri Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi ile Mevlana Müzesi’nde bulunmaktadır. Ayrıca Konya Yazma Eserler Müzesi’nde de c.d. kayıtları bulunmaktadır. Çalışmamızın sonunda ekler olarak vereceğimiz fotokopiler sicillerin Millî Kütüphane’ye nakledilmesinden önce Mevlana Müzesi’nden temin ettiğimiz fotokopilerdir. 11x 31 ebatında olan üç numaralı defter koyu renk ciltli, cildin iç yüzeyi sarımtırak renk kaplı olup, sonradan ilave edildiği anlaşılan sayfanın üzerinde Latin alfabesiyle “ *işbu defterin yüz otuz bir sayfadan ibaret olduğu tasdik olunur* ” şeklinde bir kayıt düşülmüş, ancak zaman içerisinde silinmiş bir hal almış olup güçlükle okunabilecek durumdadır. Buna karşılık en az dört asır önce yazılan sicil kayıtlarının kullanılan mürekkebin kalitesinden olacak, sanki yeni yazılmış gibi parlak ve canlı olması, Osmanlıların sicil kayıtlarına verdiği önemin canlı bir şahidi durumundadır. Defterin sayfaları bütün sicil defterlerinde olduğu gibi, kolayca bozulmayacak derecede kaliteli kağıttandır.

Yine sicilin ilk sayfasından önce sonradan ilave edilen bir sayfa daha bulunmaktadır ki, burada sicil hakkında yazılmış aşağıdaki ifadeler bulunmaktadır:

“ *Vakıfnâme ve mu‘afnâme ve huccet sicilleri mukayyed olduğunu beyan iden defâtir sicilleridir.* ”

“Şeyh Sadreddîn Konevî –kuddise sırrıhu’l-‘azîz- hazretlerinin kütübhâne-i latifhanesinde mevcûd kütübü müteferrikası ve kelam-ı kadîm sene 257.”

“ --- yüz taksim bin iki yüz altmış beş sicillerinin hâmişinde muharrerdir. ”

Yukarıdaki ibarelerin bulunduğu bu sayfa sonradan yapılan numaralandırma sırasında ilk numara olarak belirlenmiş ve görev yapan kadıların isim ve imzalarının bulunduğu ilk sayfa olması gereken sayfa ikinci sayfa olarak beirlenmiştir. Çalışmamızda mevcut numaralandırmayı esas aldık. Traskripsiyonunu verdiğimiz metinlerin sonunda sicildeki sayfa numarasını verdik. Ayrıca istifadeyi kolaylaştırmak amacıyla, vesîkaların altına tezde kaçınıcı sayfada yer aldığını da belittik. Altmış dördüncü sayfadan itibaren aynı konular olduğu için sayfalar toplu olarak verilmiştir. Farklı sayfalarda yer alan vesîkalar ayrıca belirtilmiştir.

Sicilin ikinci sayfasında “ *es-Seyyid ‘Ali Tescilî en-nâibü’l-kazâ Turğud, es-Seyyid Hâfiz Mehmed Tâhir en-nâibü’l-kazâ --- ma’a Karişözi, es-Seyyid ‘Abdülkerîm en-nâibü’l-kazâ Devle ma’a Kariş, Es-Seyyid Hacı Mustafa en-nâibü’l-kazâ Bilviran* ” isimli kadıların isim ve imzaları bulunmaktadır.

Elli birinci sayfada defter hakkında “ *haze’d-defterüfi evkâfi --- hazreti Ramazan Paşa -yesserallâhü mâ yeşâ’- ve kıdvetü’l-erbâbü’l-ikbâl Habbâl-zâde ‘Ömer Efendi - zâde me’âlîhi- fi şehri Cemâziye’l-âhir fi şühür-i sene isney ve elfü’l-‘âfi fi’-hicreti’n-nebeviyye ‘aleyhi efdalü’t-tahiyye.* ” Şeklinde ifadeler bulunmaktadır.

Sicilin aralarda elli dokuz ve altmış ikinci sayfaları ile seksen ikiden yüz on altıya kadar olan sayfaları boştur. Yüz yirminci sayfadaki “ *bi-mennihi T’âlâ işbu bin üç yüz otuz sene-i hicrî mâh-ı Rebî’u’l-âhir’inin dokuzuncu Pencşembi (Perşembe) gününe müsâdifen tescil ve ta’dâdı hitâm bulub --- yafta ve işâret bezleri rakamları cephelerine tahrîr ve ta’dât idilüb Konya merkez mahkeme-i şer’iyyesinde mevcûd bulunan sicillât-ı şer’iyyenin ber-vech-i zîr-ü fihristtir .* ” şeklindeki bir ibareden sonra sicillerin sayı ve tarihlerinin kaydedildiği bir

fihrist verilmiştir. Yüz otuz birinci sayfada niçin buraya kaydedildiği konusuna bir anlam veremediğimiz “*Hacı Budak mahallesine ba‘de’l-hisab kalaycı Eyyûb cânibinden sekiz yüz guruşa râbıta virülüb Receb’i şerîfinin on dokuzuncu gününden bir haftaya kadar dört yüzünü ve bâkî dört yüzünü bâtemessük mâh-ı 6 deyn idilmiştir.*” şeklinde bir kayıt mevcuttur. Ayrıca yine yüz otuz birinci sayfada “narh” konusunda metnini vereceğimiz küçük bir narh kaydı da bulunmaktadır.

Defterdeki vesikaların tescili hicrî olarak tarihi sıra esas alınarak yapılmıştır. Çalışmamızda vesikaların sonunda miladî tarihler de verilmiştir. İlk sayfadan itibaren on üçüncü sayfaya kadar olan kayıtların ilk tarihi 990 son tarihi ise 1292’dir. doksandır. Daha sonraki kayıtlarda kademeli olarak tarihler yükselmektedir. Vakıf kayıtlarındaki 825, 842 gibi tarihler tescil tarihi olmayıp, vakfiye tarihleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu tarihlerle birlikte tescil tarihleri de ayrıca verilmiştir.

Birinci bölümde belirtildiği üzere sicil defterlerinin özellikleri itibariyle Tanzimat’tan öncekiler ve sonrakiler şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Üzerinde çalıştığımız üç numaralı defter ilk dönem defterleriyle ilgili güzel bir örnek teşkil etmektedir. Konular itibariyle defteri iki bölüm şeklinde değerlendirmek mümkündür. Birinci bölüm ikinci sayfadan yirminci sayfaya kadar olan ve alış-veriş, şuf‘a, kefâlet, hibe, irtifak hakları, alacak davaları, mehir, miras Hukuku, cana ve mala karşı işlenen suçlarla ilgili olan kayıtların yer aldığı bölüm, ikinci bölüm ise vakıf kayıtları ve idari konularla ilgili olan bölümdür. İkinci kısım olarak nitelediğimiz kısım birinci kısma oranla oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Buradaki kayıtların büyük bir bölümünü de vakıflarla ilgili kayıtlar oluşturmaktadır. Sicil içerisinde ikisi alış-veriş, biri de cinayet davası ile ilgili olmak üzere iki de ferman yer almaktadır.

Birinci bölüm olarak ifade ettiğimiz yirminci sayfaya kadar olan bölüm yazı karakteri ve tarih kaydı bakımından da diğer bölümden ayrılmaktadır. On sekiz ve on dokuzuncu sayfada yer alan kefâlet kayıtlarını istisna edecek

olursak düzgün bir rika yazısıyla yazılmıştır. İkinci bölümde ise siyakat¹¹⁷ dahil olmak üzere farklı yazı şekilleri kullanılmıştır. Sicilde okumayı güçleştiren yazı çeşitleri ve bozukluğundan ziyade özellikle sayfaların alt kısımlarında zaman içerisinde oluşan yıpranma ve tamir esnasında kopan parçalar oluşturmaktadır. Çalışmamızda okunamayan bu tür yerler --- şeklinde gösterilmiştir. Eksik bırakılan tamamlanmayan bir kaç vesikada noksan olduğuna dair not düşülmüştür.

Bütün vesikaların sonunda tarih verilmiş olup bir kısmında ay ve gün ayrıntılı olarak verilmiş, bazılarında gün yerine “*evâyil*”, “*evâsıt*”, “*evâhir*”, gibi genel ifadeler kullanılmış, bazı kayıtlarda da sadece tarih sadece yıl olarak verilmiştir. Bir kısım vesikalarda da ay ismi siyakat yazısında kullanılan şifreli harflerle ifade edilmiştir. Bazı vesikalarda da tarih “*fi't-tarîhi'l-mezbûr*” şeklinde önceki kayda izafe edilmiştir.

Sicide yer alan vesikaların konulara göre dağılımını gösteren toplu bir katalog şeklinde verilmesinin, defter hakkında genel bir fikir vermesi bakımından yararlı olacağı kanaatindeyiz.

1.2. Sicil İçerisindeki Vesikaların Konulara Göre Dağılımı

- Alış-veriş: (bey‘) Alış-verişle ilgili 7 vesika, ayrıca alış-verişle ilgili olarak kadiya gönderilen 2 ferman, 1 tane taraflardan birisinin önceden aldığı adı geçen bağın kendisine ait olduğuna dair huccet sûreti, konu ile ilgili toplam 10 vesika.

- Şuf'a: (ön alım hakkı) Satılan bağa bitişik komşu (câr-ı mülâsık) olduğundan şuf'a talebinde bulunulan 1 vesika.

¹¹⁷ Siyakat yazısı genellikle mâliye, tapu, evkaf gibi başkalarının okumasını engellemek amacıyla, resmî kayıtlarda kullanılan bir yazı çeşidi olup, okunması en zor olan yazı türüdür. Okunamayanları da pek çoktur. Okunuşunda daha çok siyak ve sibaktan yararlanıldığı için bu ismi almıştır. Sicillerde siyakatla yazılmış pek çok kayıt mevcuttur. Bkz. Mahmud Yazır, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1982), 144.

• Kefâlet: kefâlet bi'n-nefs ve kefâlet bi'l-mal olmak üzere toplam 15 kefâlet kaydı, ayrıca mukâta'a kayıtları içerisinde yer alan mukâta'adan kalan borç için gösterilen kefâlet kayıtları.

• Hibe: Adı geçen bağın vefatından önce kocası tarafından kendisine hibe edildiğine dair 1 adet isbat hücceti.

• İrtifak Hakları: Bir tanesi hakk-ı murûr 7 tanesi hakk-ı mecrâ ile ilgili olmak üzere toplam 8 vesîka.

• Alcak Davaları: Çeşitli konulardaki alcaklarla ilgili toplam 6 vesîka.

• Mehir: Mehrinden kalanı talep eden hanımın açtığı dava ile ilgili 1 vesîka, mehrin mahiyeti ile ilgili 1 vesîka, aynı kişinin mehrinin bir kısmını kocasına ölümünden önce hibe ettiğine dair ikrarını içeren 1 vesîka.

• Miras Hukuku ve Vasî Tayini: Beş adet mîras ve terike tesbiti ile ilgili vesika 3 adet yetimlerin hakları ve vasî tayini ile ilgili vesika.

• Cana ve Mala Karşı İşlenen Suçlar: Cinayetle ilgili şikayet sonucu kadıya gönderilen 1 ferman ve fermanın sonunda kadının müftiden talep ettiği fetva ve fetvaya verilen cevap, koyun hırsızlığı ve buna bağlı darp şikayetleri ile ilgili 6 ayrı vesika.

• Vakıflar: Birisi Arapça olmak üzere 2 adet vakfiye kaydı, vakıfların hesap cetvelleri ile ilgili 2 vesîka, mukâta'alı vakıflarla ilgili 61 tane mukâta'a kaydı, mukâta'alarla ilgili 1 îtiraz kaydı, feragatla ilgili 3 vesîka, nukûd (para) vakıflarıyla ilgili 21 vesîka, 5 adet nukûd vakfiyle ilgili borç i'tiraf hücceti, 3 adet vakıf tezkiresi. Sicilin orijinalinde vakfiye defteri başlığı altında 275 vakıf bulunmaktadır. Bunlardan çeşme, su kanalı (maslak), hamam, şadırvan, cami, mescid, tekye vb. vakıflar ve bunların ta'mir ve masarflarıyla ilgili olarak 219 vakıf, Kur'an-ı Kerim tilaveti ile ilgili 24 vakıf, vakıflarda vazîfe sahipleri için 20 vakıf, kitap ve kütüphane ile ilgili 6 vakıf, okul, medreselerle ilgili 6 vakıf kaydı yer almaktadır.

• İhtisap Müessesesi ve İdari Konularla İlgili Kayıtlar: Ayrıntılı 1 narh cetveli, ekmekle (nân-ı 'azîz) ilgili 2 küçük narh kaydı, esnaf teşkilatları ile

ilgili 29 vesika, çoğunluğu çeşitli vergilerle (tekâlif) ilgili 76 vesika, gayr-i müslim teb'a ile ilgili 2 vesika.

Çalışmamızda defterin orijinalinde konu yada tarih şeklinde bir sıralama sözkonusu olmaksızın karışık olarak verilen konular, fıkıh kitaplarındaki tasnif esas alınarak bir sıra dahilinde verilmiş olup, metnin sonunda sayfa numarası da belirtilmiştir. Bu noktadan itibaren yapılan tasnif üzere konular ve ilgili metinleri verebiliriz:

2. Defter İçinde Geçen Konular

1.3. Alış-Veriş (Bey‘)

Arapça bey‘ sözcüğü satmak ve satın almak anlamında zıt anlamlı sözcüklerdendir. “Şira” sözcüğü de böyledir. Bey‘ sözlükte bir şeyi bir şeye karşılık olarak vermek demektir. Çoğulu buyû‘dur. Bu kelimenin kol anlamına gelen “el-ba’” kelimesinden türemiş olduğu ifade edilmektedir. Alış veriş sırasında alıcı ile satıcı kollarını birbirlerine uzatırlar. İşte bundan dolayı olsa gerektir ki, bey‘e ellerini birbirine vermek demek olan “safka” adı da verilmiştir. Satış çeşitlerinin çok oluşu ve her birinin kendine ait özel hükümlerinin bulunması nedeniyle, klasik fıkıh kaynaklarında “Kitabu’l-buyû‘ (alışverişler kitabı) başlığı çoğul olarak kullanılmıştır.

Fıkhî bir terim olarak bey‘; elde edilmesi istenilen (mergûbün fih) bir malın, bir bedel karşılığında muayyen bir şekilde mübadele edilmesidir.¹¹⁸ el-Mevsilî (ö. 683/1284) bey‘i, mütekavvim bir malı mütekavvim bir mal ile mülkiyetleri nakletmek (temlîken ve temellüken) sûretiyle değişmektir.¹¹⁹

¹¹⁸ Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993),102; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 5/220; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/237. Bey‘ ve şirâ kelimelerinin Kur‘ân’daki farklı kullanışları için bkz. el-Bakara, 2/254, 275, 282; İbrâhim,14/31; en-Nûr, 24/37; Cuma, 62/9; Yûsuf, 12/220.

¹¹⁹ Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-ta‘lîli’l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, t.s.), 2/3; Adı geçen eseri tahkik eden eş-Şeyh Mahmud Ebû Dakîka musannifin tarifinde karşılıklı rıza kelimesini zikretmeyerek mükrehin satışını da tarifin içerisine aldığı ifade etmektedir. Bkz. el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/ 3.

şeklinde tarif etmektedir. Mütakavvim mal değeri olan ve şer‘an yararlanılması caiz olan mal demektir. İbn-i Kudame’nin tarifi de Mevsılî’nin tarifiyle benzerlik taşımaktadır: Temlik (mülk olarak vermek) ve temellük (mülk olarak almak) olmak üzere malın malla mübadele edilmesidir. Nevevî de el-Mecmû’da konu ile ilgili şöyle demektedir: Bey‘, temlik olmak üzere mal karşılığında mal vermektir.¹²⁰

Mecelle’de ise; “Bey‘ malı mala değiştirmektir ki, mün‘akid yahut gayr-i mün‘akid olur.” şeklinde bir tarif yapılmaktadır. Mecellenin tarifinde satım akdinin sonuçları bakımından akit “mün‘akid” ve “gayr-i mün‘akid” olmak üzere iki guruba ayrılmaktadır. Mün‘akid sonuç doğuran satım akdi olup; sahih, fasid, nafız (derhal uygulanabilen) ve mevkûf (yürürlüğe girmesi başkasına bağlı olan) akit çeşitlerine ayrılır. Gayr-i mün‘akid, batıl akid olup geçerliliği olmayan bir akiddir.¹²¹

Aşağıda metinlerini vereceğimiz vesikaların birçoğunda ve ilerde üzerinde duracağımız nukûd (para) vakıfları ile ilgili vesikalarda kullanılan bey‘i bat tabiri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Bilmen, bu konuda şöyle bir tarif yapmaktadır:

“Bey‘i bat: kesin olan alış-veriş demektir, bey‘-i bi‘l-vefa¹²² ile bey‘-i bi‘l-istiğlal¹²³ mukabilidir. Bazen da bey‘-i bi‘l-hıyar¹²⁴ mukabili olarak kullanılır demektir.”¹²⁵

¹²⁰ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 5/220; Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 103, Tarif için ayrıca bk. Cürcanî, Seyyid Şerif, *et-Ta‘rîfât* (ts.), 48.

¹²¹ Mecelle md. 105, 106, 107; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhıyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 6/5; Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 103.

¹²² Bir malı, semenini iade ettiğinde geri vermek üzere yapılan alış-veriştir. Bkz. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 6/7; Mecelle md.118.

¹²³ Bir kimsenin bir malı bizzat kendisi kiralamak için vefâen satmasıdır. Bkz. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 6/8; Mecelle md. 119.

¹²⁴ Kendisinde muhayyerlik bulunan bey‘ demektir. Alış-verişler muhayyer olup olmama yönüyle lâzım ve gayr-i lâzım olarak ikiye ayrılır. Bey‘-i lâzım kendisinde muhayyerlik bulunmayan, gayr-i lâzım ise muhayyerlik bulunan alış-veriş demektir. Bkz. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 6/6; Mecelle md.114, 115.

¹²⁵ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 6/8.

Mecelle'nin 117. maddesinde konu "bey'-i bat, bey'-i kat'î demektir" şeklinde beyan edilmektedir.

Bir alış-veriş akdinin gerçekleşebilmesinin şartları (in'ikad şartları) mezhepler arasında farklı şekillerde ifade edilmektedir. Hanefilere göre bey'in rüknü karşılıklı mübadeleye delalet eden îcab ve kabuldür veya onların yerini tutan karşılıklı olarak alıp vermektir. Diğer bir ifade ile bey'in rüknü ister söz ister fiil olsun, mülk olan şeyin mübadele edilmesine dair rızaya delalet eden bir fiildir. Hanefiler dışında kalan Cumhûra göre ise akdin rükünleri dört olup; alıcı, satıcı, akdin konusu, ve kullanılan sîgadan ibarettir.¹²⁶

Hanefilere göre; ilk teklif (müşteri veya satıcı tarafından yapılsın fark etmiyor) îcab, buna cevap niteliğindeki ikinci söz ise kabul sayılır. Cumhûra göre ise îcab satıcının, kabul ise alıcının sözüdür. Önce veya sonra söylenmesi sonucu değiştirmez.¹²⁷ Sonuç olarak; Hanefiler'e göre îcab satıcıdan da alıcıdan da sadır olabilir, cumhûra göre ise yalnızca satıcı îcabda bulunabilir.

Akdin gerçekleşebilmesi için îcab ve kabul sîgası da önemlidir. Hanefilerin bu konuda temlik ve temellük anlamı taşıyan her sözle akit tamam olur demektedirler.¹²⁸ Mâlikîler emir sîgası dışında Hanefilerle aynı kanaati paylaşmaktadırlar. Soru ve gelecek zaman ifade eden sözlerle bütün mezheplere göre akit gerçekleşmez. Mazî sîgasının akdin gerçekleşmesi konusunda ise ihtilaf yoktur. Emir sîgası ile Hanefiler dışındakilere göre akit gerçekleşir.¹²⁹ Mecelle'de bu konuda 168, 169, 170, 171. maddelerle Hanefi mezhebinin görüşünü kanunlaştırmıştır.

Alış-veriş akdinin sonucu, satışın eseri, satılan şeyde (meb'î) müşterinin, semende (satılan şeye karşılık olarak verilen değer) ise satıcının mülkiyetinin

¹²⁶ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 5/222; Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 106.

¹²⁷ Abdurrahman el-Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erbe'a* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984), 2/156; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/237; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 5/222; Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 106.

¹²⁸ el-Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh*, 2/156.

¹²⁹ Hayreddin Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 2/66. Daha geniş bilgi için bkz. el-Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh*, 2/155-160.

sübut bulmasıdır. Bu noktada mebî‘ ve semen kavramları üzerinde durmakta fayda vardır.

Hanefilerin çoğunluğuna göre mebî‘ ile semen birbirlerinden farklı ve ayrı manalar hakkında kullanılan isimlerdir. Mebî‘ alış-verişte satılan mal, semen ise bedel, fiyat, karşılık, demektir. Mebî‘ çoğunlukla tayin ile ta‘ayyün eden şey, semen de çoğunlukla tayin ile ta‘ayyün etmeyen şeydir. Mesela; satıcı şu elbiseyi yüz elli, liraya sattım der, alıcı da bunu kabul ederse satıcı o gömlekten başka bir gömlek veremez, çünkü mebî‘ belirli hale gelmiştir. Ancak bu durum semen için söz konusu değildir. Alıcı her hangi bir yüz elli lira verebilir.

İmam Şâfî ve Züfer’e göre ise mebî‘ ve semen birbirlerinin yerine kullanabilen eş anlamlı kelimelerdir. Alıcı veya satıcının alış veya satış esnasında “ile veya karşılığında” anlamına gelen Arapça “ba” harfi (burada esreyle “bi” şeklinde kullanılır) ile kullanılan semen diğeri ise mebî‘ olur. Mesela; “Bu elbiseyi yüz lira karşılığında aldım” denildiğinde elbisenin mebî‘ yüz liranın da semen olduğu anlaşılır.¹³⁰ “şu kadar buğday karşılığında şu hayvanı aldım” denildiğinde buğday semen olur.

Mecelle’de mebî‘, satılan şey ki bey‘ de ta‘ayyün eden ayndır. Semen satılan şeyin bahasıdır ki, zimmete taalluk eden şeydir¹³¹ şeklindeki mebî‘ ve semen konusundaki tarifleriyle Hanefî mezhebinin görüşü kanunlaştırılmıştır.

Alış- veriş konusunda genel olarak verilen bu malumattan sonra şimdi üç numaralı şer‘yye sicil defterinden alışveriş ile ilgili metinleri verebiliriz:

¹³⁰ Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, 5/269 vd.; Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 141 vd.; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 8/30. Mebî‘ ve semenin belirlenmesinin bazı sonuçları vardır. Şöyleki; mebî‘nin kıymet taşıyan bir mal olması gerekirken, semen için bu söz konusu değildir, yine mebî‘nin satanın mülkiyetinde olması şartı aranırken, semen için bu şart da söz konusu değildir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, 5/272-273.

¹³¹ Mecelle md. 151, 152.

• “Budur ki; karye-i Sarayini’nden müteveffâ Halil b. Mehmed’in zevcesi Fâtuma Hatun bnt. Hacı mahfel-i kazâda karye-i mezbûreden ‘Abdi Dede ibn-i Habîb mahzarında ikrâr ve i’tirâf idüb didiki; “müteveffa zevcemden bana irs-i şer’le intikal iden semen-i hissemden hudûdı kıbleten oğlum Pirci ve şarkan Yusuf Fâkîh bağı ve şimâlen ve karben yine mezbûr ‘Abdi Dede bağıyla mahdûd on püşde bağıımı mezbûr Abdi Dede’ye beş yüz nakd-i akçeye bey’-i batla bey’ idüb kabz-ı semen ve teslîm-i müsemmen eyledim mülküdür ba’de’l-yevm varub mutasarrıf olsun” deyücek mukırr-ı mezbûrenin vech-i tahrîri üzre olan ikrârın mukırr-ı lehi’l-mesfûr ‘Abdi Dede bi’l-muvâcehe tasdîk ve kabûl idüb ma veka ‘a bi’t-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fi’t-târîhi’l-mezbûr.

Şuhûdü’l-hal:

Yakûb b. Fakîh el- Hatîb, ‘Abdurrahman Çelebi b. Mehmed, Sulbî Halil b. Hüsrev, Seydi ‘Ali Fakîh b. Yusuf, Yâkub Dede b. Mustafa, Bali b. Yusuf, Hacı Fakîh b. Ahmed Seydi, İbrâhim b. Mahmud, Mehmed b. ‘Osman, Hüseyin b. Mahmud, Bulgar b. Ya’kûb ve gayruhum.” s. 4.

• “Budur ki; karye-i Sarayini’nden Hacı Nasûh mahfel-i kazâda karye-i mezbûreden Osman b. Hamîd mahzarında ikrâr ve i’tirâf idüb karye-i mezbûre sınırında “İl Mülkü” dimekle ma’rûftaht-ı tasarrufumda hudûdı kıbleten Rasû oğlu Ali ve şarkan nehr-i cârî ve şimâlen Erdoğdu b. Turgûd ve garben Hüseyin b. Mahmud yerleriyle mahdûd iki dönüm yerimin hakk-ı tasarrufını sâhib-i ‘arz ma’rifetiyle mezbûr Osman’a iki yüz yetmiş beş akçeye bey’-i-batla bey’ idüb kabz-ı semen ve teslîm-i müsemmen eyledim varub tasarruf eylesin deyücek mukırr-ı mezbûrun vech-i tahrîri üzre olan ikrârın mukırr-ı lehü’l-mesfûr Osman bi’l-muvâcehe tasdîk idüb mâ veka ‘a bi’t-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran evâhir-i-Rebû’l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü’l-hâl:

Nebî b. Oruç, Mehmed b. ‘Osman, Usta Pîr Ahmed b. Hüsrev, Hamîd b. Nasûh, Habîb b. ‘Abdi Dede ve gayrühüm.” s. 10.

Yukarıda geçen her iki olayda da gayri menkul (akar) satışından söz edilmektedir. Yukarıdaki ifâdelere göre, aslında daha önce kendi aralarında alış-veriş yapan şahısların tescil amacıyla kadıya başvurdukları anlaşılmaktadır. Nitekim her iki olayda da satıcı alıverişe konu olan (mebî‘) yeri sattığını, parasını alıp sattığı yeri teslim ettiğini ikrar ve îtiraf etmekte ve buna mukabil alıcı da tasdik ve kabul etmektedir. Alıcı ve satıcının kadı ve “Şuhûdü’l-hal” huzûrundaki ikrar ve kabullerinden sonra hakim usûle uygun olarak satış işlemini sicile kaydettirmektedir. Burada dikkat çeken bir husus da herhangi bir niza‘a sebep olmaması için satılan mülkün (mebî‘) sınırlarının ve yerinin belirlenmesi, fiyatın (semen) belirlenmesi konusunda gösterilen titizliktir. Sonuç olarak alış-verişin bütün şartları yerine gelmiş ve akid gerçekleşmiştir. Artık bu akdi tek taraflı bozma imkanı da kalmamıştır. Herhangi bir muhayyerlik de söz konusu değildir. Zaten satış işleminin sicile bey‘-i batt olarak kaydedilmesi de buna işaret etmektedir.

Her iki olayda da akarların satışlarında sınırların belirlenmesi şeklinde bir satış yapılmaktadır. Sınırları mahdûd olan gayri menkullerin sınırlarının belirtilmeksizin dönüm veya zira‘¹³² olarak satılabileceği gibi zira‘ ve dönümünü beyan etmeden hudûdunu tayin ile de satmak caizdir.¹³³ Mecelle’de bu husus “mahdûd olan akarat zira‘ ve dönüm ile satıldığı gibi tayin-i hudûd ile de satılır.”¹³⁴ şeklinde kanunlaştırılmıştır.

Şimdi üzerinde duracağımız iki vesîkada akarın bir kısım hissesinin satışı söz konusu edilmektedir:

• “*Vech-i tahrîr-i huruf budur ki; karye-i Yenicekaya’dan Seydi b. ‘Iyaz mahfel-i kazada karye-i mezbûreden İsa Balî b. Çırağ mahzarında ikrâr ve i’tiraf idüb Kâfirdeğirmeni nâm karyeden gelub câri olan ırmağ üzerinde Dayire-i-bid’at değirmeni dimekle ma’rûf hudûdı ‘inde’l-ahâli ma’lûm*

¹³² Bir zirâ‘/arşın; 0.616 metre.

¹³³ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 8/33.

¹³⁴ Mecelle md. 221.

değirmenin on üç sehinden dört sehim huccetlü mülk-ü hakkâ-ı şâyi'amı işbu mezbûr İsâ Balî'ye dört bin iki yüz râice'l-vakt nakd-i akçeye bey'-i-batla bey' idüb kabz-ı semen ve teslîmi müsemmen eyledim mülküdür ba'de'l-yevm varub mülkiyet üzre mutasarrıf olsun deyucek mukırr-u mezbûrun vech-i tahrîri üzre olan ıkrârın mukırrun lehü'l-mesfûr tasdik idüb mâ vaka'a bi't-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâhir-i Rebîu'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-hâl:

Nesîmî Efendi b. Gâzî, 'Abdi Fakîh b. Mehmed Fakîh, ve ehûhu Mustafa Fakîh, ve el- Hâc Beşir b. Mehmed, Osman b. Yusuf, Murâd b. Mehmed, Ramazan b. El-Hâc Beşir, Mustafa b. Süleyman ve gayruhum." s. 10.

• Budur ki, karye-i Yenicekaya'dan İsâ Bâlî b. Çırâğ mahfel-i kazâda karye-i Sarayini'nden Hacı Beşir b. Mehmet mahzarında ıkrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î kılub Kâfirdeğirmeni dimekle ma'rûf karyeden gelüb cârî olan ırmağın üzerinde Dâyire-i bid'at Değirmeni dimekle ma'ruf hudûdü 'inde'l-ahâli ma'lûm bir göz değirmenin on üç sehinden dört sehim mülk-ü-hakka şâyi'amı işbu mezbûr Hacı Beşir'e beş bin iki yüz râicie'l- vakt nakd-i akçeye bey'-i-batla bey' idüb kabz-ı semen ve teslîm-i-müsemmen eyledim mülküdür ba'de'l-yevm varub mülkiyet üzre keyfe mâ yeşâü ve yehtârü mutasarrıf olsun deyucek mukırr-ı mezbûrun vech-i tahrîr-i üzre olan ıkrârın mukırrun lehi'l-mesfûr Hacı Beşir vicâhen tasdik ve şifâhen tahkîk idüb mâ veka'a bi't-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâhir-i Rebiu'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-mezbûre, Murâd b. Mehmed." s. 10.

Önceki iki vesîkada olduğu gibi bu iki olayda da yine usûlüne uygun bir bey' akdinden (bey'-i bat) daha doğrusu yine önceden akdedilmiş bey'in tescilinden söz edebiliriz. Ancak burada öncekilerden farklı olan akde konu olan akarın tamamının satışı değil, bir kısım hissesinin satışıdır. Burada satıcı sattığı hissesinin (meb'î) huccetli (daha önce kadı tarafından bu hissenin

kendisine ait olduğu konusunda hucdet verilmiş) olduğunu ifade etmektedir. Bu durum mebî'nin kendi mülkü olduğunu ispat için ifade edilmektedir. Nitekim önceki iki vesıkada da bu gaye ile söylenmiş (...bana irs-i şer'le intikal iden, ...taht-ı tasarrufumda...) şeklindeki ifadeler bu durumu destekler mahiyettedir.

Bilmen, gayr-i menkul (akar) veya menkul bir mülkün taksimden önce belli bir kısım hissesinin yeri tayin edilmeksizin yarısı, üçte biri, veya onda biri gibi satışının sahih olduğunu ifade etmektedir. Bir kimse gerek mülk akar gerek menkul bir maldaki hissesini ortağına satabileceği gibi ortağından izin almaksızın başkasına da satabilir. Ancak yabancıya satılan hissede ortağın şuf'a hakkı söz konusu olur.¹³⁵

Şimdi üzerinde duracağımız vesıkada bir akar üzerinde karşılıklı hak iddi'asında bulunmaktadır:

• “Budur ki; kıdvetü'l-emâcid ve'l-ekârim Dergâh-ı Âlî çavuşlarından Mehmed Çavuş b. Ali Çavuş'un subaşı olan Behrâm b. Abdullah mahfel-i kazâda karye-i Kisecik'den maslûb müteveffâ Mûsâ b. İskender'in eytâm-ı sigârına kibel-i şer'den vasî olan Aydoğmuş Dede b. Veli mahfelinde takrîr-i da'vâ idüüb karye-i mezbûrede vâkî' hudûdı kibleten tarîk-i âm ve şarken yine tarîk-i âm ve şimâlen Ramazan bağına ve garben yine Ramazan yeriyile mahdûd bir kıta' bağını müteveffây-ı mezbûr Mûsâ'dan hâl-i hayâtında ve kemâl-i sıhhatinde iken ve vefâtından üç ay mukaddem şirây-ı şer'le iştirâ eyledim mülkümdür şer'le taleb iderin deyücek gibbe's-suâl mezbûr Aydoğmuş inkâr idüüb müdde-i mezbûreden da'vâsına muvâfık beyyine taleb olundukda 'udûl-ü müslimînden Hacı Bayram b. Ümmet ve Abdülkerîm b. Mehmed ve Yeğmeş b. Bâyezîd li-ecli's-şahâdete hâzirûn olub müteveffây-ı mezbûr Mûsâ hâl-i hayâtında iken ve vefâtından üç ay mukaddem zikr olan bağını mezkûr Behram'a üç yüz otuz bir akçeye bey'i batla bey' eyledi ve ve akçesin teslîm

¹³⁵ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 8/30; Mecelle, md. 214, 215.

eyledi mezkûr bağ merkûm Behram'ın bağıdır husûsu mezbûr için şâhidiz şehâdet dahî ideriz deyu edây-ı şehâdet-i şer'iyye eylediklerinde şehâdetleri ba'de't-ta'dil hayyîz-i kabûlde vâkî' olub mâ veka'a bi't-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâhir-i Rebû'l-evvel sene. 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-hâl:

Mehmed Fakîh b. Abdullah, Diğer Mehmed Fakîh b. Ümmet, Osman b. İbrâhim, Eymür Dede b. Bahşâyîş, Ahmed b. Ümmet.” s. 9.

Yukarıdaki olayda daha önce yargı usûlü başlığı altında üzerinde durduğumuz şekilde, müdde'î Behram b. Abdullah'ın iddiası hakim tarafından müdde'a aleyh konumunda olan Aydoğmuş'a sorulmuş, iddia müdde'a aleyh tarafından inkar edilmesiyle beraber, müddeiden davasına uygun beyyine talep edilmiştir. Müdde'î mezkûr bağ satın aldığına dair şahitler getirmiş, şahitlerin hakim tarafından tezkiye edilmesiyle beraber hakim bütün bunları tescil ettirmiştir.¹³⁶

Müdde'inin iddiasını ortaya koyarken gerek satıcı durumunda olan müteveffa Mûsa b. İskender'in bey' akdi için ehil¹³⁷ olduğunu ifade maksadıyla mezkûr şahıs için “*hâl-i hayâtında ve kemâl-i sıhhatinde*” şeklinde bir tabir kullanmaktadır. Ayrıca akit için de şıray-ı şer' tabirini kullanmaktadır. Pek tabidir ki, burada hakim tarafından siciller kaydedilirken ilerde herhangi bir tartışma ve niza'a meydan verilmemesi için, sicillerin tanzim ve düzenlenmesinde bu hususların göz önünde bulundurulduğunu belirtmek gerekir.

Şu ana kadar üzerinde durduğumuz beş vesîka “hucet” olarak nitelendirilen belgelerdendir. Üzerinde çalıştığımız sicilde yer alan belgelerin

¹³⁶ Yargı usûlü için bkz. Mecelle md.1815-1828; *Şer'iyye Sicilleri*, 1/71.

¹³⁷ Akdi yapan (âkid) ile ilgili şartlar için bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, 5/268 vd.; Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 114 vd.

büyük bir bölümünü bu tür belgeler oluşturmaktadır Dolayısıyla bu konu hakkında bilgi vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Huccet; genel anlamda hukîkî delil anlamında kullanılmaktadır. Şer'îyye sicillerindeki daha hususî manası kadının hükmünü (kararını) ihtiva etmeyen, taraflardan birinin ikrarını ve diğerinin bu ikrarı kabûlünü içeren üzerinde onu düzenleyen hakimim imza ve mührünü taşıyan belgedir. Taraflara verilen huccetlerin aynısı şer'îyye siciline de kaydedilir ancak bu huccetlerin her birinin başında imza ve mühür bulunmaz, sicilin baş tarafında veya kadının göreve başladığı tarihin baş kısmında imza ve mühür bulunur.¹³⁸ Bu usûlün bazı istisnalara da rastlanmaktadır.¹³⁹

Şer'îyye sicillerindeki kayıtların çoğunluğunu huccetler teşkil etmektedir. Huccet huccet konusu olan hukîkî meselede, karşı taraf aleyhine verilmiş bir karar gibidir. Mesela bir evin satın alındığını gösteren huccet, o evin alıcısı aleyhine açılacak davalarda kullanılabilecek kesin delil anlamına gelir. Bu sebeple şer'îyye sicillerindeki yazılı kayıtların çoğunluğunu huccetler teşkil etmektedir. Huccete rağmen karşı tarafın îtirazı ve tecavüzü üzerine yargılama konusu olmuş olaylar, sicillerde yok değildir, ancak azınlıktadır.

Huccetlerin muhtevası şu şekildedir:

- Taraflara verilen huccetlerin baş tarafında hucceti veren kadının imzası ve mührü mutlaka bulunur.
- Tarafların adı ve adresleri şüpheye mahal bırakmayacak şekilde açık olarak yazılır.
- Huccetin konusunu teşkil eden mal veya hak bütün ayrıntısıyla açıklanır.
- Hukukî muamelenin şekli, şartları ve varsa teslim ve tesellüm işlemleri beyan edilir. Mesela, huccetin konusu bir satım akdi ise, huccetde satıcı ve

¹³⁸ Şer'îyye Sicilleri, 1/21; Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı", 6/432.

¹³⁹ Örnek olarak bkz. Şer'îyye Sicilleri, 1/24.

alıcının isimleri, mebî'in özellikleri, îcab ve kabul beyanları, semen ve vasıfları, mebî'in teslim ve tesellüm işlemleri ve benzeri kayıtlar zikredilir.

• İkrarda bulunan tarafın karşı tarafı ibra ettiği ve konunun dava ve çekişme konusu yapılamayacağı te'yîden bildirilir.

• Her muamelede olduğu gibi huccetlerin sonunda da tarih yazılır.

• Huccetin altına mutlaka “şuhûdü'l-hal = durumun şahidleri” veya “şuhûd-ı muhzır” başlığı ile hukikî muameleye şahid olanların isimleri ve unvanları kaydedilir.

Huccetlerin î'amlardan farkı, hakimin huccetlerde herhangi bir kararının bulunmaması ve şer'î mahkemenin günümüzdeki noterler gibi, hukukî durumu olduğu gibi zabt ve rabt altına almalarıdır. Ancak bazen huccetlerin hüküm sayılabilecek şekilde düzenlendiğini de görüyoruz.¹⁴⁰

Huccetlerdeki tarih yazılması konusunda farklı sayılabilecek uygulamalar göze çarpmaktadır. Şöyle ki; çok nadir olarak tarih olmayan vesikalara rastlansa da -büyük ihtimalle bu durum bir hata olarak görülmelidir- neredeyse tamamına yakınında vesikanın sonuna tarih kaydı düşülmüştür. Tarihler bazen gün belirtilmeden yukarıdaki örneklerimizde olduğu gibi, ay ismi verilmek şartıyla “*evail, evasıt, evâhir*” gibi genel ifadeler şeklinde verilmiş, bazen ay ve gün verilmiş, bazen da Yukarıda olduğu gibi “*fi't-tarihi'l-mezbûr*” şeklinde önceki vesikanın tarihine atfedilmiştir. Ay ve günün hiç verilmeyip sadece senenin verildiği vesikalar da vardır. Belirtilen farklı şekillerle ilgili örnekler ilerleyen sayfalarımızda görülecektir. Bazı vesikalarda tarihlerin Arapça olarak verildiği de görülmektedir. Padişah emir ve fermanlarında tarihler hep Arapça olarak verilmiştir. Nitekim aşağıda üzerinde duracağımız “*sûret-i hükm-ü sultanî*” üst başlıklı iki vesikada tarihler Arapça

¹⁴⁰ Şer'îyye Sicilleri, 1/21 vd.

olarak “ *fi şehri-i Cemâziye’l-âhir sene seb‘a ve semânin ve tis‘a mie*” şeklinde verilmiştir.¹⁴¹

Huccetlerin sonunda yer alan şühûdü’l-hal konusu da üzerinde ayrıca durulmayı gerektirecek öneme haizdir. Mahkemelerde yargılamayı bir nevî müşahid gözüyle izleyen görevliler bu isimle anılmıştır. Daha önce bahsi geçtiği üzere İslâm tarihinde kararları tescil eden ilk kadı Emevîler döneminde Muaviye b. Ebî Sufyan’ın kadısı Süleym b. İtir komutanları da zabıt tutarak şahitlik yaptırmıştı. Abbasiler döneminde de “şühûdü’l-udûl” adıyla on kişi yargılamaya refakat etmekteydi. Şühûdü’l udûl, şuhûdü’l-hal, udûlü’l-müslimîn de denilen kişiler yargılamanın yapıldığı kazanın ileri gelenleri arasından seçilen sayıları beş altı bazen daha fazla olan bu kişiler, mahkemenin işleyişine veya karara herhangi bir şekilde müdahale etmez, sadece kadıların adil karar vermelerinde varlıklarıyla dolaylı olarak etkili olurlar.¹⁴² Şuhûdü’l-halin bu şekilde yargının bir anlamda denetimini sağladığı gibi, yargı bağımsızlığının gözetimini de sağladığı görülmektedir. Kadıya karşı gelebilecek müdahalelerin önlenmesinde önemli bir yeri vardır.¹⁴³ Şuhûdü’l-hal mahkemede yapılan yargılamaya şahitlik yapan insanlar demek değildir. Zira şühûdü’l-hal hukukî ihtilafın şahidi değil, yargılamanın gözlemcisidir. Şuhûdü’l-hal olarak kazaskerlerin, eski kadıların, ayanın görev yaptığı görülmektedir. Davanın konusuna göre şühûdü’l-halin değiştiği de anlaşılmaktadır. Mesela yeniçerilerle ilgili bir davada bir veya iki yeniçerinin, ulema ile ilgili bir davada ulemadan bir kimsenin hazır olduğu gözlenmektedir.¹⁴⁴

¹⁴¹ Bu konuda başka örnekler için bkz. *Şeriyeye Sicilleri* (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfından bir ilim heyeti/komisyon) İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1989, 2/145-154.

¹⁴² Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 2/399; Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 465.

¹⁴³ Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 465.

¹⁴⁴ Mehmet Akman, “Osmanlı Cezâ Muhakemesi Hukukuna Hâkim Olan İlkeler”, *Osmanlılar*, (Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/474 vd.

İslâm Hukukunda teorik olarak toplu hakimli mahkemeler mümkün olmakla¹⁴⁵ birlikte tatbikat genel olarak tek hakimli mahkemeler şeklinde olmuştur. Şühûdü'l-hal denilen görevliler tek hakimli İslâm adliye teşkilatına kendine has bir zenginlik kazandırmıştır. Şüphesiz, yargılamada kararı tek hakimlinin vermesi İslâm Hukukunda ictihadın ferdî olmasıyla da yakından ilgilidir. Şuûdü'l-hal batı hukuklarında var olan ve hakimlinin kararına doğrudan etki eden jüriden farklı olmaktadır. Öte yandan kadıların o bölgenin ileri gelenlerinden seçilen bu kimselerin çeşitli alanlarda müşavirliğinden istifade etmeleri de söz konusudur.¹⁴⁶

Şer'îyye sicil defterlerinde kararların altında bu şahitlerin isim ve imzaları da Şuhûdü'l-hal olarak çoğu zaman eski kadıların, hatta kazaskerlerin görev yapması bu görevin ne kadar önemsendiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Sistematik bir temyiz yolunun bulunmadığı ve ancak istisnâî olarak Divanü Hümayun'nun bu görevi üstlendiği Osmanlı Devletinde şuhûdü'l-halin çok önemli bir denetim görevi îfa ettiği görülmektedir.¹⁴⁷

Yukarıda verdiğimiz huccetlerin gerek yargı usûlü, gerek huccetlerin tanzim ve tescîli, konusu hakkında verdiğimiz bilgilerle uyum içerisinde olduğuna şahid olmaktayız. Ancak ilk dönem şer'îyye sicillerinin yazımında belli bir konu bütünlüğünün olmadığını daha önce belirtmiştik. Dikkat edilirse verdiğimiz huccetlerin hemen hepsinin sayfa numaralarının farklı olması da bu durumu ispat etmektedir. Alış-veriş konusunda verdiğimiz bu belgelerin dışında vakıf huccetlerinin içinde kısaca yazılmış iki satım huccetine de ratlıyoruz:

¹⁴⁵ Mecelle md. 1802'de Bir dava için iki hâkimin görevlendirilmesi durumunda yalnız birisi o dava için hüküm veremez, verse de geçerli olmaz denilmektedir. Bu ifadeler uygulamada pek az rastlansa da birden fazla hâkimin hüküm verebileceğinin usûlen mümkün olduğunu göstermektedir.

¹⁴⁶ Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", 1/399.

¹⁴⁷ Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", 1/400; Fendoğlu, "Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", 465.

• “Mustafa Ali ibn-i-i Bali Bey Çörçöp nâm-ı diğer Gözliüyük Nezd-i künbed nâm mezra ‘ayı Hatıce Hâtun ‘dan iştirâ eylediği hucdet fi sicil sene 965 / 1557 ” s. 70.

• “Çamlıh Zâde ‘nin vârisleri Hasan Efendi Hanı dimekle ma ‘rûf hanı merkûm Hasan Efendi ‘ye bâttan bey ‘ eyledikleri hucdet fi sicil sene. 1075 / 1664.” s. 75.

Bu hucdetlerin diğerlerinde olduğu gibi bütün özellikleri haiz olmadığı görülmektedir. Fakat ikinci belgede bey ‘in “batt” olarak ifade edilmesi bu satış işleminin ayrıntılarının her ne kadar yazılmasa da ilgili taraflarınca bilindiği anlaşılmaktadır.

1.3.1. Alış-Veriş Temyiz Davası

Alış-veriş ile ilgili karşılıklı hakk iddiaları sonucu Dîvân-ı Humâyun ‘a kadar giden bir konu üzerinde duracağız. Sicildeki tescil sırasına göre vesikaları verip, sonra konu hakkında değerlendirmeler yapacağız.

• Sûret-i Hükm-i Sultânî

“Emîru ‘l-ümerâi ‘l-kirâm kebîru ‘l- küberâi ‘l-fihâm zi ‘l-kadr-i ve ‘l- ihtirâm sâhibü ‘l- ‘izzi ve ‘l-ihtişâm el-muhtassu bi-mezîd-i ‘inâyeti ‘l-meliki ‘l- ‘allâm Karaman Beylerbeyisi –dâme ikbâlehû-ve kıdvetü ‘l-kuzât ve ‘l-hukkâm ma ‘deni ‘l-fazl-ı ve ‘l- kelâm el-muhtassu bi-mezîd-i ‘inâyeti ‘l-meliki ‘l- ‘allâm Konya ve Turgud kadıları –zâde fazluhumâ- tevkî ‘i refî ‘i humâyun vâsıl olıcak ma ‘lûm ola ki; dârende-i fermân-ı şerîf Gâzî nâm kimesne kapuma ‘arz-u hâl idüb Halil ve oğlu Gündoğmuş nâm kimesneler bi-tarîki ‘l-iştirâk mutasarrıf oldukları bağların bana bey ‘i bât ile iki bin akçeye virüb kabz-ı semen ve teslim-i mebi ‘ itdükden sonra halâ mezbûrlar bize ol bağı rehin tarîkiyle virdük deyu hilâf-ı şer ‘ tasarrufuma mâni ‘ olurlar bu babda elümde hucdet-i şer ‘iyye dahî vardır deyu bildirdi. İmdi buyurdum ki; hükm-ü şerîfimle vardukda

husemâti berâber idüb mukaddimen ber-def'-i şer'le fasl olunmayun on beş yıl terk olunmuş değil ise hak üzre onat veçhile (uygun şekilde) teftîş ve tefahhus idüb elinde olan huccet-i şer'ıyyesine nazar kalub göresiz fi'l-vâkî' kazıyye 'arz olunduğı gibi olub mazmûn-u huccete muvâfık şer' olub 'alâ vechi'l-hasm sâbit olursa mukırrı dutub mücibiyle 'amel kılub şer'le satun alduğı bağın kendüye zabt ve tasarruf itdirüb mezkûrlar bu babda buna hilâf-ı şer' mânî' olurlar ise men' ve def' idüb şer'-i şerîfe muhâlif kimesneye iş itdirmeyesüz tezvîrden ve telbîsden ve şuhûd-u zûrden hazer idüb kazıyyede medhalı olmayanı dahl itdirmeyüb temerrud ideni seğirdüb muhtâc-ı 'arz olanı yazub bildüresiz şöyle bilesüz 'alâmet-i şerîfe 'itimâd kılasız.

Tahrîran fî şehri Cemâziye'l-âhir sene seb'a ve semânîn ve tis'a mie. 987 / Temmuz 1579.

be-Makâm-ı Konstantınıyye." s. 14.

• **Sûret-i huccet-i Gâzî b. Gani 'an-karye-i Gögez**

-bi tahrîr-i kitâb ser-ulûm-u erbâb-

"Sa'îdili nâhiyesine tâbî Saray nâm karyeden Halil b. Kara Hamza ve oğlu Gün Doğmuş b. Halil nâm kimesneler mahfel-i kazâda ikrâr ve i'tirâf kılub didiler ki; karye-i mezbûre havâlisinde vâk'î olan iki tahta bağımızı ki; hudûdi kableten Hacı Süleyman b. Hamza ve Şarkan Hacı b. Güneri ve garben Hacı b. Siddik mülklerine ve şimâlen tarîk-ı âmme müntehîdir eşcâr-ı müsmira ve gayrı müsmirasıyla ve bir kut'a hâlî yeri ile Halil'in hissesini beş yüz akçeye ve oğlunun hissesini bin beş yüz akçeye cemî'an iki bin râice'l-vakt akçeye işbu sâhibü'l-kitâb karye-i Gögez'den Gâzî b. Gani'ye bey' bi'l-bâtıyla bey' idüb semen-i merkûmı bi't-temâm ve'l-kemâl alub kabz idüb ve teslîm-i mebi' itdik didiklerinde mukırrân-ı mezbûrânın vech-i meşrûh üzre ikrârların mukırrun lehü'l-mezkûr Gâzî vicâhen ve şifâhen tasdîk ittikten sonra talebiyle bu vesîka

tahrîr ve imlâ olunub yed-i tâlibe def olundu ki; müzekker-i mâ cerâ evveluhû cerâ zâlik?

ve Hurrira fî evâyil-i Muharremi'l-harâm sene. 987 / Şubat 1579.

Şuhûdü'l-hâl:

'Ömer b. Burhan, Hüseyin b. Hamza, ve İbrâhim b. İsmâ'il, ve 'Ali b. Ramazan, ve Hacı b. Sıddîk, ve 'Abdulkâdir b. Cinli Fakîh ve gayruhum mine'l-hâzirîn." s. 14.

• Sûret-i Hükm-i Sultânî

"Fahru'l-kuzât ve'l-hukkâm zîdet vulâtü'l-enâm (halkın vâilileri) ma'denü'l-fazl-ı ve'l-keâm Mevlânâ Konya kadısı -zîde fazluhû- tevk'î-i ref'î-i humâyun vâsıl olıcak ma'lûm olaki, dârendegân fermân-ı şerîf Halil ve oğlu Gündoğmuş nâm kimesneler südde-i sa'âdet meâbıma (sığılılacak sâdet kapısı) gelüb 'arz-u hâl idüb kendü mülkümüz olan bağıımızı vekâlete ba'zı kimesnelere zabt itmeğe virmiş iken hâliyen Gâzî ve Hüseyin nâm kimesneler bize bey' itdiler deyu tezvîr-i huccet ibrâz itmekle mülkümüz elimizden alub vekillerimize zabt itdirmeyüb hayf ve zulm eylediler şer'le görülmesin taleb ideriz diyüb bildirdi. Buyurdum ki; hükm-ü şerîfim vardık da husamâyı berâber idüb ber def'î şer'le fasl olunmayub ve üzerinde on beş yıl murûr itmiş dâv'a değilse hak üzre teftîş idüb göresiz fi'l-vâk'î kazıyyede 'arz olduğu gibi ise ol babda emr-i şer'le 'âmil olub tahte's-şer' lâzım geleni icrâ idüb yerine götürsüz, hılâf-ı şer'-i şerîf mülk-i bağlarına dahl itdirmeyüb men' ve def' idesüz, hak üzre olub tezvîrden ve telbîsden ve şuhûd-u zürden hazer idüb, kazıyyede medhalı olmayanı dahl ve ta'arruz itdirmeyesüz, eslemeyeni (takmayanı) seğirdüb temerrüd ve 'inâd ideni ve muhtâc-ı 'arz olanı yazub bildiresiz tekrar şikâyet olmalı eylemeyesüz şöyle bilesüz ve ba'de'n-nazar bu hükm-ü şerîfi yedlerine ibkâ idüb 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız.

Sene seb'a ve semânîn ve tis'a mie." 987 / 1579.

“*be-Makâm-ı Konstantiniyye.*” s. 15.

Yukarıda verdiğimiz fermanlar adı geçen kişilerin Dîvân-ı Humâyun’a yapmış oldukları müracat sonucu davayı yeniden görmesi için kadıya gönderilmiş vesikalar olarak sicile kaydedilmiştir. Dîvân-ı Humâyun’un adaletin gerçekleşmesi konusunda önemli bir işlevi bulunmaktadır. Nitekim, ilk Osmanlı padişahlarından Orhan ve II. Murat, sabahları saray kapısı önünde yüksek bir yere çıkarak doğrudan halkın şikayetlerini dinlerlerdi.¹⁴⁸ Osmanlı Hukukunda sistematik bir temyiz usûlü bulunmamakla beraber, padişah divanının bir yüksek mahkeme olarak zaman zaman kadıların kararlarını temyiz mahkemesi gibi denetlediği görülmektedir.¹⁴⁹ Dîvân-ı Humâyun’un devletle ilgili siyasi, idarî, malî ve askerî işlerin dışında önemli görevlerinden biri de fertlerin müracat ve şikayetlerini inceleme ve kanunlar muvacehesinde halletme mercii olmasıdır. Bu vasfıyla da yüksek bir yargı organı mahiyetindedir. Bu yönüyle Dîvân-ı Humâyun’un diğer İslâm devletlerindeki Divanü’l-mezalim’in görevini icra ettiği aşikardır.¹⁵⁰

Divan- Hümayun’a başvurmak isteyenler dilekçe ile veya bizzat yada vekilleri aracılığı ile başvurabilirlerdi. Bizzat padişaha başvurmak da mümkündü. Özellikle Cuma selamlığı, ava çıkarken veya sefere giderken yada gelirken görevliler padişahın geçtiği yol üzerinde toplanan kimselerin başvuru dilekçelerini toplarlardı. Bunlar daha sonra gereği yapılmak üzere padişah tarafından divana havale edilirdi.¹⁵¹

Dîvân-ı Humâyun istisnasız herkese açıktı. Sosyal mevkî, yaş, din, dil, cinsiyet farkı olmaksızın herkes divana başvurabilir, kurulun önüne çıkarak şikayetini ve davasını anlatabilirdi. Üyeler bütün şikayetleri dinlemek zorundaydı. Dîvân-ı Humâyun üyeleri görüşlerini söylemekte tamamen özgür

¹⁴⁸ Halil İnalçık, *Osmanlıda Devlet Hukuk Adalet* (İstanbul: Eren Yayınları, 2000), 50; Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 460.

¹⁴⁹ Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 1/401.

¹⁵⁰ *Şer’iyye Sicilleri*, 1/79.

¹⁵¹ Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 1/402; İnalçık, *Osmanlıda Devlet Hukuk Adalet*, 50; Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 460.

idiler. Dîvân-ı Humâyun'da verilen kararlar padişaha arz edildikten sonra kesinleşirdi. Dîvân-ı Humâyun'un kararına rağmen söz padişahındır.¹⁵²

Divanda duruşmalı veya duruşmasız olarak yapılan yargılamada kadılar tarafından verilen kararlar hukuka aykırı bulunduğu çoğu defa aynı mahkemeye, bazen da başka bir mahkemeye tekrar yargılanmak üzere geri gönderilmekteydi. Bu iade sırasında divan zaman zaman dava ile ilgili reyini ihsas ederdi. Bizzat kendisinin kesin hüküm verdiği durumlarda ise karar süratle icra ve infaz edilirdi. Bütün bunların yanı sıra Dîvân-ı Humâyun adlî şikayetlerin yoğun bulunduğu bölgelere soruşturma yapmak üzere özel kadılar (mehayif müfettişleri) da gönderirdi.¹⁵³

Yukarıda orijinallerini verdiğimiz vesîkaların ilkinde Gazî b. Gani tarafından Dîvân-ı Humâyun'a yapılan müracat neticesinde, iddiasının değerlendirilip Konya Mevlana kadısına durumun bir fermanla¹⁵⁴ bildirildiğine şahit oluyoruz. Kadı kendisine ulaşan bu fermanı sicile kaydettirmiştir.

Sicilde kayıtlı olan ikinci (7 numaralı) vesîka ise adı geçen şahsın divana yaptığı şikayette de ifade ettiği üzere, mezkûr bağı adı geçen şahıslardan satın aldığına dair huccettir.

Sicile kaydedilmiş olan "Hukm-i Sultanî" başlıklı ikinci ferman, anlaşılan önceki fermanla şikayet edilen kişilerin de divana şikayette bulunup haklarındaki şikayetin asılsız olduğunu, bağı sattıklarına dair ileri sürülen

¹⁵² Fendoğlu, "Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", 461.

¹⁵³ Aydın "Osmanlı'da Hukuk", 1/402. Mehâyif müfettişleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilâtı*, 128.

¹⁵⁴ Ferman; Padişah'ın bir iş veya gereklilik ile ilgili arzusunu gösteren yazılı emri. Kelime Farsça'dan gelmiş olup, "emir, buyruk" manalarına gelmektedir. Ferman ilk olarak İslâmiyeti kabul eden İlhanlılarda daha sonra ise Osmanlılarda kullanılmıştır. Padişah yazdırdığı yazıya kendi tuğrasını basarak bir resmi emir çıkarmış olur. Padişah'ın bu emrine "Ferman-ı hümayun veya Ferman-ı şerif"de denmektedir. Fermanın kendine has şartları ve özellikleri vardır. Öncelikle gönderilen mesajın ferman olduğu belirtilir. Ferman'ın gönderildiği kişiye dua ve niyaz edilir. Ferman'ın gönderiliş sebebi, ferman çıkarmanın arzusu açıklandıktan sonra fermanın çıkarıldığı gerekli emir verilir. Söylenmesi ve yapılması istenen şey açıklanır, ferman istenilen şeyin yerine getirilmesi ve muvaffakiyeti için dua edilir ayrıca fermanın tarihi ve gönderildiği yer belirtilir. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983), 1/607.

huccetin de asılsız ve sahte olduğunu (tezvîr-i huccet şeklinde ifade ediliyor) ifade ederek, mezkûr bağı satmadıklarına dair Divan-ı Humayun'a yapılan müracat sonucu gönderilen ikinci fermandır.

Sicilde konu ile ilgili bu kayıtların dışında herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu davanın nasıl sonuçlandığına dair bir bilginiz bulunmamaktadır.

Birinci fermanda geçen “*ber-def‘-i şer‘le fasl olunmayun on beş yıl terk olunmuş değil ise*” ve ikinci fermanda “*ber def-‘i şer‘le fasl olunmayub ve üzerinde on beş yıl murûr itmiş dava değilse*” şeklindeki ifadelerle davaların hükme bağlanmadan önce murûru zamana uğrayıp uğramadıklarının araştırılması istenmektedir. Bu noktada murûr-u zaman üzerinde durmak yerinde olacaktır.

İslâm inancına göre diyaneten ne kadar zaman geçerse geçsin bir müslümanın hakkı batıl olmaz. Hak haktır, zamanın geçmesi onu iptal etmez. Mecelle de bu konuda “Tekaddüm-ü zaman ile hak sakıt olmaz.”¹⁵⁵ umûmî kaidesini getirmiştir. Bütün İslâm müctehidleri ve mezhepleri, zamanın geçmesi hadisesinin hakkı düşürmeyeceğinde ittifak etmişlerdir. Ancak Hanefî ve Mâlikîler, muayyen bir müddetin geçmesini yalnızca, alacak ve hak davasının kabul edilmemesine sebep olarak görmüşlerdir. Malikilere göre kabul edilebilir bir mazereti olmaksızın bir alacaklının muayyen bir süre sukût etmesi bir anlamda ikrar olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁶

Hanefilere göre muayyen müddet geçtiği halde alacaklının bir talepte bulunmamış olması sebebiyle artık alacak davasının kabul edilmemesi istihsan¹⁵⁷ ichtihadına dayanmaktadır. Murûru zamandaki süre konusunda

¹⁵⁵ Mecelle, md. 1674.

¹⁵⁶ Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 2/563.

¹⁵⁷ İstihsan: Hanefiler ve Mâlikîlerce çokça kullanılan şer‘î delillerdendir. İmam-ı Mâlik’in “İstihsan ilmin onda dokuzudur.” dediği rivâyet edilir. Yine İmam-ı Azam Ebû Hanîfe’nin de ihtisana çok müracat ettiği bilinmektedir. İstihsanın en büyük muhalifi ise İmam-ı Şâfi’dir. O, el-Ümm isimli eserinde konu ile ilgili “Kitab-u İbtalü’l-İstihsan” diye bir bölüm açmış ve istihsanı kıyasıya eleştirmiştir. Yine er-Risale isimli usûl kitabında istihsanı soru-cevap şeklinde

fakihler tarafından ictihada bağlı olarak yirmi, otuz, otuz üç gibi farklı rakamlar telaffuz edildiğine şahit oluyoruz.

Osmanlılar zamanında ictihada dayanan bu müddet takdiri fazla bulunduğu için, hile ve tertipleri önlemek, Hukuku korumak için onbeş seneye indirilmiş ve Mecelle de bu rakamı murûru zaman olarak kanunlaştırmıştır.¹⁵⁸ Ancak vakıfların gelirleri ilgili davalarda aynı süre korunurken, asl-ı vakf hakkındaki davalarda murûru zaman otuz altı yıl olarak tesbit edilmiştir. Yine umûmun menfaati bulunan, müessesat-ı hayriyye davalarında murûr-u zamanın olamayacağı tesbit edilmiştir. Murûr-u zamanın hesaplanmasında Kamerî takvim esas alınmaktadır.¹⁵⁹

Kadırlara gönderilen fermanların küçük farklılıklar dışında aynı formatta yazıldıklarına şahit oluyoruz. Konu ile ilgili yazılan bütün fermanların başında, kadıları ve o bölgenin idarecilerini taltif eden ifadeler bulunduğu şahit oluyoruz.¹⁶⁰Üst makamdan gönderilen yazılarda bu tür ifadelerin bulunması gerçekten son derece nazik, kibar bir davranış olsa gerektir. Bir anlamda bölgesindeki herhangi bir şikayetten dolayı rencide olması muhtemel kadırların gönülleri alınmakta, şikayet konusunu çözmesi kendisinden istenmektedir. Bu

bir tartışma konusu içerisinde sunmaktadır. İmâm-ı Şafi'ye göre istihsan nefsin hevasına uymak, Kitab ve Sünnet'in hilâfına göre hareket etmektir. Büyük Hanefî fakihlerinden Nesefî'nin "el-Menâr" isimli usûl kitabını şerh eden İbn Melek İmâm Şafi'nin istihsan konusundaki sözlerine şöyle cevap verir: "Biz İstihsan yaparken celi olan kıyasa mukabil ittifaq edilen delilleri alıyoruz ve kıyasdan daha kuvvetli olan bu delillere göre amel ediyoruz. İmâm-ı Şâfiden nakledilen " İstihsan yapan yeni bir din vaz' eder" sözüyle kasdı şeri'attan bir delile uymadan kıyas yapan ve hüküm ortaya koyan kişidir." demektedir. Muhammed Ebû Zehrâ da Şafi'nin delillerinin -örf sebebiyle yapılan istihsan hâriç- Hanefîlerin istihsânının aleyhinde vârid olamayacağı görüşündedir. Hanefîlr'e göre ihtisân; müctehidin daha kuvvetli gördüğü bir hususdan dolayı bir meselede benzerlerinin hükmünden başka bir hükme udûl etmesidir. Hanefîler'e göre istihsan; istihsânül'l-kıyas, istihsânü's-sünne, istihsânü'l icmâ, istihsânü'd-darûra olmak üzere dört kısımdır. Bkz. İbn Melek, *Şerhu'l-Menâr fi'l-usûl* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1965), 287 vd., Ebû Zehre, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 226-234. Ayrıca İmâm-ı Şafi'nin konu ile ilgili görüşleri için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi, *er-Risâle*, tahkik, Muhammed Seyyid Keylanî (İstanbul: Kültür Yayınları, 1985), 219 vd.

¹⁵⁸ Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 2/563 vd.; Mecelle md. 1661

¹⁵⁹ Ömer Hilmi Efendi, *İthâfû'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkâf* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1977), 120-123; Mecelle md. 1661, 1675.

¹⁶⁰ Bu konuda başka örnekler için bkz. Ongan, *Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyye Sicili*, 128; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, 2/145-154.

övgü sözlerinden sonra divana şikayet edilen konu üzerinde durulmaktadır. Hakimlerden şikayet konusu olan davayı çözmeleri istenmekte, bu konuda yeni bir şikayete mahal vermemek amacıyla titiz davranılması, hak üzere olunması, yalan, hile, ve yalancı şahitlikden sakındırıp, konunun güzel bir şekilde araştırılması, (teftiş ve tefahhus) şeri‘atın gereği (... *emr-i şer‘le amel olub tahte’ş-şer‘ luzûm geleni....*) üzere hükmün verilmesi, hükümden sonra konunun takip edilmesi aykırı hareketi bulunanlara mani olunması asî olanların (temerrüd) divana bildirilmesi istenmektedir. Çoğu zaman fermanların sonunda kadılarına fermanın önemine binaen görevlerinde kusur etmemeleri, hataları görülmeleri durumunda cezalandırılacakları da hatırlatılmakta ve “...bir mahalle zarar iriştigi î‘lâm oluna mes‘ûl ve mu‘atâb olmanız mukarrerdir ona göre basîret ve intibâh üzere olasız şöyle bilesiz ‘alâmet-i şerîfe î‘timât kılasız...”¹⁶¹ benzeri ifadelerle konunun önemi vurgulanmaktadır.

Padişah fermanlarının başında mutlaka onu hazırlatan padişahın tuğrası bulunurdu. Fermanları konuları yönüyle iki grupta incelemek mümkündür. Bunlardan ilki bir idareci olarak kadının bazı görevlerini yapmasını emreden fermanlardır. İkincisi ise dava çözümü ile ilgili olanlardır ki bizim üzerinde durduğumuz fermanlarda bu kabildendir. Bu tür fermanlar “...kapuma gelüb, kapuma arz-u hal idüb, kapuma adem gönderüb...” gibi kalıplarla ifade edilen yöntemlerle alınırdı.¹⁶² Fermanlar dîvanî hat denilen bir yazı ile yazılırdı. Bu yazı son zamanlara kadar kullanılmıştır. Tabiki burada sicilde yer alan “*Sûret-i Hükm-ü Sultânî*” şeklinde yazılan vesîkaların gönderilen fermanların aslı değil, onların bir kopyası olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim kadılar merkezî idareden kendilerine ulaşan bütün resmî yazıları sicile kaydettirmette idiler. Daha önce bilgi verildiği üzere, fermanlardaki tarihler Arapça olarak verilmesi bir gelenek haline gelmiştir. Bizim verdiğimiz örneklerde ay ve gün

¹⁶¹ Akgündüz, *Şerîyye Sicilleri*, 2/151.

¹⁶² Abacı Nurcan, *Bursa Şehri’nde Osmanlı Hukuku’nun Uygulaması* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 110; İnalçık, *Osmanlıda Devlet Hukuk Adalet*, 50 vd.

verilmemiştir. Ancak ay ve günün de verildiği örnekler mevcuttur.¹⁶³ Fermanlar sol alt köşelerindeki padişah tarafından gönderildiğini açıklama babında “*be-Makâm-ı Konstantınıyye*” ifadeleriyle son bulmaktadır.

Söz konusu fermanlar Osmanlı Hukukunun işleyişi, adalet anlayışı hakkında aydınlatıcı bilgiler ihtiva etmektedir. Şöyle ki; Konya’dan bir kişinin Dîvân-ı Humâyun’a yaptığı, bağ satışı ile ilgili sıradan bir şikayetin değerlendirilip ilgili şahsın hakkının korunması için o bölgenin kadısına bir fermanla durumun bildirilmesi, daha sonra aynı dava ile ilgili olarak karşı tarafın başvurusunun da değerlendirilip, -iki ferman arasında geçen süre hesaplandığında- en çok altı ay gibi kısa bir sürede (ikinci fermanla ay verilmiş olsa idi bu süreyi tam olarak bilebilecektik) yine kadıya, davayı hak üzere çözmesi için ikinci bir ferman çıkarılması, Osmanlı Hukukunun karakteristik bir özelliği olan çabukluk ilkesiyle ilgili önemli bir delil teşkil etmektedir. Yine adı geçen vesikalar, Osmanlı’nın kişilerin haklarının teslimi konusunda ne derece titiz olduğunu göstermesinin yanında o dönemde bürokrasisinin ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından da dikkate değer bir durumdur. Tabî bu arada değerlendirmemizi yaparken, o dönemdeki ulaşım şartlarını da göz önünde bulundurarak karar vermek gerekmektedir. Sanırım bu hususda, 1746-62 yılları arasında İstanbul’da İngiliz elçisi olarak görev yapmış olan Sir James Porter isimli yabancı bir tanığın sözleri konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacak mahiyettedir:

*“Bürokrasideki dikkat ve îtina bakımından hiçbir Hıristiyan devlet Babıalî ile yarışamaz. Muameleleri çok büyük bir titizlikle yaparlar. Herhangi bir emri veya kararı, eğer tarihi biliniyorsa, ne kadar eski olursa olsun, hemen bulup çıkarırlar.”*¹⁶⁴

Yine fermanlardaki “...hak üzere onat veçhile (uygun şekilde) teftîş ve tefahhus idüib hak üzere teftîş idüb...”, “... hak üzere olub tezvîrden ve telbîsden

¹⁶³ Örnek olarak bkz. Ongan, *Ankara’nın İki Numaralı Şer’iyye Sicili*, 135, 138, 132, 129.

¹⁶⁴ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000), 28.

ve *şuhûd-u zûrden hazer idûb, kazıyyede medhalı olmayanı dahl ve ta'arruz itdirmeyesüz...*”, “...şer-'i şerîfe muhâlif kimesneye iş itdirmeyesüz...” vb. ifadeler Hukukun üstünlüğü ilkesinin ve adaletin tesisi yolunda gösterilen titizliğin belgeleri durumundadırlar. Konu ile ilgili olarak Akman, ceza hukuku ile alakalı bir makalesinde şu ifadeleri kullanmaktadır:

“İslâm ceza muhakemesi hukuku usûl merkezli değil, belki amaç merkezli olarak nitelendirilebilir. Amaç adaletin gerçekleştirilmesidir. Gecikmiş adaletin zulüm demek olduğu fıkıh kitaplarında ifade edilmiştir. Batılı gezginler, on altı, on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda Osmanlı ceza muhakemesinin kifayeti, etkinliği ve dürüst yargılama sisteminden etkilenmişlerdir. Büyük bir beğeniyle Osmanlı mahkemesinde davaların genellikle bir celsede karara bağlandığına, gereksiz yere davaları uzatan avukatların bulunmadığına ve davalara çok nadir itiraz edildiğine dikkat çekmektedirler. Jennings, bu karakteristik yargılama hızının Osmanlı yargılama sistemine Batı Avrupa yargı sistemi üzerine önemli bir üstünlük kazandırdığını kabul etmektedir.”¹⁶⁵

İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivin'de uzun yıllar görev yapmış olan Abdulaziz Bayındır da bir makalesinde konu ile ilgili olarak şöyle demektedir:

“Yargılama sırasında, hakîkatın araştırılmasına dikkat edilmekle beraber, yargılamanın bir an önce sonuçlandırılması, sistemin bir özelliğidir. Yargılama sade ve basit usullerle yapılır. Gecikmeye sebep olabilecek hususlar tamamen ortadan kaldırılmış olduğundan sonuç kısa zamanda alınabilecektir.”

Bayındır, bu konuda bir günde sonuçlanan bir “hadd-i kazif” (zina iftirası) davasını da örnek olarak vermektedir.¹⁶⁶

1.4. Ön Alım Hakkı (Şuf'a)

Şuf'a kelime olarak bir şeyi diğerine katmaya, ilave etmeye denir. Böylece o şey bir iken iki, tek iken çift olur. Bu kelimenin yardım manasına

¹⁶⁵ Akman, “Osmanlı Cezâ Muhakemesi Hukukuna Hâkim Olan İlkeler”, 471 vd.

¹⁶⁶ Bayındır, “Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/440 vd.

gelen şefaatt kökünden geldiği de söylenmiştir¹⁶⁷ Fıkhî bir ıstılah olarak ise şuf'a; satılan akarı müşteriden cebren mülk edinme hakkıdır ki, bu hakkını kullanırken müşterinin yaptığı masraflar da dahil edilir.¹⁶⁸ Mecelle de bu tarife uygun bir ifade kullanır: "Şuf'a satın alınan bir mülkü, alıcıya her kaç mal oldu ise o mikdar ile temellük etmektir."¹⁶⁹ Şefi' (şuf'a hakkı olan kişi) bu mülk edinme hakkını, yeni gelen ortağın yada komşunun zararını önlemek için yapar. Bu Hanefilere göredir. Çünkü şuf'a onlara göre ortak ve komşunun lehine sabit olur.

Şuf'anın meşrûluğu sünnet ve icma deliline dayanır. Hz. Cabir (r.a.)'ın rivâyet ettiği hadis-i şerif bunlardan biridir: "*Resûlullah (s.a.v.) taksîm edilmedikçe her (akar) malda şuf'a hakkı bulunduğuna hükmetti. Araya sınırlar konup, yollar tayin edilince şuf'a hakkı kalkar.*"¹⁷⁰

İmam Malik, İmam Şâfiî, ve Medîne fukahası, şuf'a hakkına sadece satılan malda ortak olup bilfiil hissesi bulunan kimsenin sahip bulunduğu, bundan başka hiç kimsenin şuf'a hakkına sahip olmadığı görüşündedirler. Irak uleması ise satılan malda önce ortak olup, satıştan önce mal sahibi ile paylaşıp kendi hissesini maldan ayırarak aralarına sınır koyan kimse ile satılan malın bitişik komşusu da şuf'a hakkına sahiptirler. Ancak bunlar bilfiil malda ortak olandan sonra gelirler.¹⁷¹ Komşunun da şuf'a hakkına sahip olduğuna hükmetmiş olan Hanefiler, "*Komşu, komşusuna karşı şuf'a hakkına sahiptir. Aynı yoldan işliyorsa, komşu bulunmadığı takdirde, gıyâbında satış yapmaz, bekler.*"¹⁷² Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde: "*Evin komşusu eve bir başkasından daha çok hak sahibidir.*"¹⁷³ Hadislerini delil olarak gösterirler.

¹⁶⁷ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Akçağ Yayınları, ts.), 3/134-135.

¹⁶⁸ Zuhaylî, *İslâm Fıkhî Ansiklopedisi*, 7/269 vd.; Meydânî, *el-Lübâb*, 2/354; Cürçânî, a.g.e, 127

¹⁶⁹ Mecelle md. 950.

¹⁷⁰ Bu hadisi beş hadis kitabı da tahrir etmiştir. Buhârî, "Şuf'a", 1, "Buyû", 96, 97, "Hiyel", 14, "Şirket", 8, 9; Müslim, "Müsâkat", 134; Nesâî, "Buyû", 108, 109; Ebû Dâvûd, "Buyû", 73; Tirmizî, "Ahkâm", 33.

¹⁷¹ İbn Rüşd, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3/377.

¹⁷² Ebû Dâvûd, "Buyû", 75; Tirmizî, "Ahkâm", 33; İbnü Mâce, "Şuf'a", 2; Nesâî, "Buyû", 80; Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 3/136.

¹⁷³ Tirmizî, "Ahkâm", 31, 33

Komşuluğun şuf'a hakkı doğurmadığını söyleyenler, ise hadiste geçen câr (komşu) dan murad ortak (şerik) dır derler.¹⁷⁴ Irak ulemasına göre, ortağa şuf'a hakkı tanımaktan gaye, ortaklıkta karşılaşılan güçlük ve huzursuzluğu önlemek olduğuna göre, bu sebep komşulukta da bulunmaktadır.¹⁷⁵

Dört fıkıh mezhebine göre de şuf'a sadece gayri menkul mallarda söz konusu iken zahiriye ekolü hayvan vb. ortak şeylerde de şuf'ayı caiz görürler, hatta elbise bile olsa, ortaklığın girdiği herşeyde şuf'a hakkının olacağını söyleyenler de vardır.¹⁷⁶

Câr (komşu) terimi, Emevîler devrine kadar gayri menkule ortak olan komşu şeklinde anlaşıldığı halde, Ömer b. Abdilaziz Mısır kadısı İyaz b. Abdillah'a yazdığı mektupta, satılan bir gayri menkule ortak olmasa bile bitişik komşunun da şuf'a hakkından yararlanmasının uygun olacağını bildirmiştir. Burada gayri menkulün kötü komşuya satılmasına engel olma illetinin bitişik komşuda da gerçekleştiği düşünülmüştür.

Hanefiler bu delil ve uygulamaları dikkate alarak üç sebeble şuf'a hakkına sahip olunabileceğini belirtmişlerdir:

- Satılan gayri menkulün kendisinde ortak olmak.
- Satılan akarın su alma, atık su geçirme, ve geçit hakkı gibi irtifak haklarında ortak olma
- Satılan akara bitişik komşu olma (câr-ı mülâsık).¹⁷⁷

Hanefî mezhebine göre şuf'a talebinde bulunmanın üç merhalesi vardır:

- Şuf'a hakkına sahip olan şahsın satışı duyduğu meclisde şuf'adar olduğunu söylemesidir. (taleb-i muvâsebe)
- Şef'î bu taleb-i muvâsebeden sonra iki şahid hazır olduğu halde meb'ûin yanında şuf'adar olduğunu ve talebini bildirir. (Takrîr ve işhâd)

¹⁷⁴ Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 3/135-136.

¹⁷⁵ İbn Rüşd, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3/378.

¹⁷⁶ Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 591; Zuhaylî, *İslâm Fıkı Ansiklopedisi*, 7/269.

¹⁷⁷ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 6/132 vd.; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/354; Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 592 vd.

• Şef'î bu taleb ve işhâddan sonra da hakimin huzûrunda şuf'a hakkını taleb ve dava eder. (Husûmet ve temellük)¹⁷⁸

Osmanlı uygulamasında kat mülkiyeti ortaya çıkınca bir apartmanda alt, üst veya ynlardan bitişik komşuya da şuf'a hakkı tanınmıştır. Hatta kapıları aynı çıkmaz aralığa açılan ve başka yolu bulunmayan mesken sahiplerinin, bu çıkmaz aralıkda bir yer satılınca şuf'a haklarının da bulunduğu düşünülürse, İslâm Hukukunun toplumdaki gelişmelere ne kadar elverişli bulunduğu anlaşılır.¹⁷⁹ Mecellenin -ehemmiyetine binaen olsa gerek- konuya uzun bir bölüm ayırdığına şahid olmaktayız.¹⁸⁰

Şuf'a hakkı, kelimenin lügat anlamıyla da uygun olarak küçük paylara ayrılan gayri menkulleri birleştirme, (özellikle mîras yoluyla tarlaların sürekli bölünmesi verimi azaltan sebebler arasında zikredilmektedir) birbirleriyle anlaşabilecek komşuları bir araya getirme, bir apartmanda uyumsuz olabilecek kişilere satışı engelleme gibi pek çok sosyal ve ekonomik yönleri bulunan önemli bir konu olmasına rağmen, üstelik günümüzde adı geçen konular daha da önem kazanmışken bugünkü hukuk anlayışında şuf'a aya hiç yer verilmemesi bir eksiklik olarak kabul edilmelidir.

Şuf'a konusunda verdiğimiz kısa bilgidен sonra şimdi sicilde yer alan tek örneğimizin metnini verebiliriz:

• *“Hoca Hasan mahallesinde es-Seyyid Osman Beşe meclisde Hacı Ağa'nın Seyyid mahallesi Meram'da harkı ırmağ tahtında kâin ma'lumu'l-hudûd bir buçuk dönüm mikdârı bağima muttasıl bağını âhara bey' itmekle istima' eylediğim anda talebi şuf'a ve muvâsebe iderim didik de kayd şûd.*

fi 19 Receb sene 1210 / 1 Ocak 1796.” s. 51.

Şuf'a ilgili verdiğimiz bu huccette tarlasıyla bitişik olan tarlanın satıldığını işitmesi üzerine hak talebinde bulunan kişinin konuyu hakime

¹⁷⁸ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 6/143 vd.; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, 7/299 vd.; Mecelle md. 1028.

¹⁷⁹ Döndüren, “Sosyal Değişme Karşısında İslâm Hukuku ve Yeni Yaklaşımlar”, 36 vd.

¹⁸⁰ Mecelle, md. 1008-1044.

ğötürdüğü, hakim in de konuyu tescil ettirip ilgili şahsa hucdet verdiğine tanık oluyoruz. Adı geçen belgenin Hanefi Mezhebi'nin görüşlerine göre tanzim edildiğini görmekteyiz. Birinci bölümde bilgi verildiği üzre Osmanlı mahkemelerinde Hanefi mezhebine göre hüküm veriliyordu. Şuf'a talebinde bulunan kişinin şefi' olmasına sebep olarak, satılan mlkn bağı ile bitişik olduğunu ifade etmektedir. Bitişik komşu (câr-ı mülâsık) sadece Hanefiler'in anlayışına göre şuf'adar olabilmektedir. Şuf'adar olan kişinin satışı işittiği anda "taleb-i muvâsebe" de bulunduğunun kaydedildiğini görmekteyiz. Ancak burada takrîr ve işhâda dair bir ifade bulunmamaktadır. Hakime şuf'a talebini tescil ettirmek için gelen kişinin bu hakka sahip olabilmek için zaten bunu yapmış olduğu anlaşılıyor. Ayrıca bunun kaydına luzum görülmemiş de olabilir. Nitekim, İstanbul Şeriyye Sicilleri bir numaralı defterde geçen bir şuf'a hucdetinde, "... şerâit-i şuf'ayı nehc-i şer'î üzre ri'âyet etdüği zâhir olmağın..."¹⁸¹ şeklinde şuf'anın şartlarına şer'î usûle uygun bir şekilde riayet edildiğine dair ifadeler bulunmasına rağmen, bu hucdetde de takrîr ve işhâdan söz edilmiyor. Mahkemeye yapılan muracatın aynı zamanda takrîr ve işhâd anlamını da muhtevî olduğuna hükmedilmiş olması da muhtemeldir.

Ayrıca eğer bir şefi' şahidler önünde, satılan mal henüz elinde iken satıcının yanında, veya mebi'in yanında şahitler huzûrunda taleb-i muvasebede bulunursa, bu talebi aynı zamanda onun takrîr talebinin yerini tutar, nkn maksat bununla hasıl olur.¹⁸² Nitekim Harput Şer'iyye Sicilleri 181 numaralı defterdeki bir şuf'a talebinde "...şuf'a hakkımızın bulunduğunu talep ve takrîr eyler ve sicile kayıt düşülmesini isteriz..."¹⁸³ (metnin aslı Arapçadır) şeklinde ifadelere rastlıyoruz.

Şuf'a ile ilgili sicilde geçen metinde dikkat çeken bir husus da şühûdü'li-halin verilmemiş olmasıdır. Doğrusu bunun sebebini bilmiyoruz. Ancak sicilin

¹⁸¹ Şer'iyye Sicilleri, 2/73.

¹⁸² Zuhayli, İslâm Fıkhi Ansiklopedisi, 7/300.

¹⁸³ Şer'iyye Sicilleri, 2/73.

tamamı göz önünde bulundurulduğu zaman bazı huccetlerde benzeri eksiklikleri görmekteyiz. Bu durum tescil esnasında yapılan bir eksiklik olarak görülmelidir. Şuf'a ile ilgili sicildeki tek örneğimiz olan adı geçen hüccetin yazımında başka kusurların varlığı da dikkat çekmektedir. Metnin ortasında dört kelime yazıldıktan sonra üzeri çizilmiş, ilerleyen bölümde tekrar bir kelimenin üzeri çizilmiştir. Sicillerde yazım konusunda çeşitli hatalara başka defterlerde de zaman zaman rastlanmaktadır. Mesela, Ankara'nın iki numaralı şer'iyeye sicil defterini (içindeki vesikaların büyük bir kısmını özet olarak, bazılarını da tam metin olarak) yayınlayan Halit Ongan, adı geçen defter hakkında bigi verirken "...kim olduğu bilinemeyen acemi ve imlâsı bozuk aynı kâtip tarafından kötü bir tâlik kırmasıyla yazılmıştır..." şeklinde bir ifade kullanmaktadır.¹⁸⁴

Adı geçen belgenin tarihi de sicilde yer alan diğer belgelerin tarihlerinden oldukça ileri bir tarih olması, belgenin daha sonraki dönemlerde sicile kaydedildiği izlenimini vermektedir. Yazı şeklinin farklı olması, sicilde yer alan başka hiçbir belgede ratlanmayan "*kaydohundu*" yerine "*kayd şüd*" tabirinin kullanılması, ayrıca sayfada boşluk olan bir yere yazılmış olması bu düşüncemizi destekler mahiyettedir.

1.5. Kefâlet

Kefâlet bir şeyi bir şeye katmak ve kefilin zimmetini, esas borçlu olan kişinin zimmetine mutlak bir şekilde eklemek demektir. Bu muamele alacaklıya borcu veya yüklediği hususu kefiliden isteme hakkı verir, yoksa borç asıl borçludan düşüp de kefil üzerinde sabit olmaz.¹⁸⁵

Hanefî ulemasından Mevsilî'nin tarifine göre kefâlet; talep edilmesi konusunda kefilin zimmetinin asîlin (boçlu) zimmetine zammetmek (eklemek)

¹⁸⁴ Ongan, *Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyeye Sicili*, Önsöz, XIII.

¹⁸⁵ Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 511.

demektir.¹⁸⁶ Bu tarif aynı şekliyle Mecelle tarafından da kanunlaştırılmıştır.¹⁸⁷ Bu tarife göre borç kefilin zimmetinde sabit olmaz, asîlin üzerinden de düşmez.

Mâlikî Şafîî ve Hanbelîlere göre; kefâlet tazminat altına alanın zimmetinin, kendisi adına tazmin edilenin zimmetine herhangi bir hakkı veya bir borcu yerine getirmek üzere zammedilmesi (eklenmesi) dir. Bu durumda borç, ikisinde zimmetinde sabit olur. Bu durum alacaklı lehine fazla bir hakkın ortaya çıkmasını zorunlu kılmaz. Çünkü borç kefilin zimmetinde sabit olsa bile, alacaklının ya kefilden veya asîlden sadece bir tek kıymeti tahsil etme hakkı vardır.

Hanefiler kendileri dışındaki mezheplerin yaklaşımına karşı, borcun şer‘an iki ayrı zimmette söz konusu edilmesi mümkün ise de her mümkünün olacağına hükmetmek, zorlayıcı bir sebep olmadıkça, gerekli değildir, burada zorlayıcı bir sebep yok, demektedirler.¹⁸⁸

Kefâlet, bir kişinin kendisine kefil olmak (kefâlet-ü bi’n-nefs) ve mal kefâleti (kefâlet-ü bi’l-mal) olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁸⁹ Şahsına kefil olunan kişinin ölmesi durumunda ulemanın cumhuruna göre kefil üzerine bir şey lazım gelmez. Kefil olunan kişinin ortadan kaybolması halinde ise, ihtilaf sözkonusudur. İmam-ı Malik’e göre, kefil onu ya getirir yada borcunu öder. Bu konuda İmam Malik; “başkasının şahsına kefil olan kimse, gerektiği zaman onu ne getirir ne de borcunu öderse, hak sahibini aldatmış olur.” demektedir. Ebû Hanife’ye göre ise, kefil adamı getirinceye yahut adamın öldüğü anlaşılıncaya kadar hapsedilir. Eğer şart koşmamış ise, borcunu ödemek zorunda değildir.¹⁹⁰ İmam Şâfiî’ye göre, yerini bildiği takdirde kefilin, kefil olduğu kimseyi huzura getirmesi lazımdır. Şayet yerini bilmiyorsa onu huzura getirmek için ilzam edilmez.¹⁹¹

¹⁸⁶ el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 2/166.

¹⁸⁷ Mecelle md. 612.

¹⁸⁸ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 6/265.

¹⁸⁹ Meydânî, *el-Lübâb*, 1/400.

¹⁹⁰ İbn Rüşd, *Mezheplerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 4/38.

¹⁹¹ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 6/279.

Mal kefâletinde ise kişi borcunu ödeyemeyecek durumda veya ortadan kaybolduğu zaman fukahanın cumhuruca göre kefil borcu ödemek zorundadır. Alacaklı alacağını, İmam Ebû Hanife ve Şâfiî'ye ve Ahmed b. Hanbel'e göre isterse kefil, isterse borçlu (mekfûlün anh/asıl) dilediğinden talep edebilir, İmam Malik'den bir rivâyette böyle, başka bir rivâyet ise borçlu dururken kefilinden isteyemez, şeklidir.¹⁹²

Kefilin ödediği boçdan dolayı asîle rucû' etmesi (ödediğini ondan istemesi) için İmam Ebû Hanife ile Şâfiî'ye göre ödemeyi borçlunun izni ile yapmış olması şarttır. İmam Malike göre ise bu şart söz konusu değildir.¹⁹³

Kefâlet konusundaki bu bilgilerden sonra şimdi sicilde yer alan konu ile ilgili vesikaları verebiliriz:

Kefâlet

• “ *Mehmed Bey ibn-i Kâş ve İbrahim b. Eymürşah el-Mütevelli ve Behram b. Hamid ve Tûnhân Ilıca ve Abdi b. Biçâre ve Ali b. Tanrıvirmiş meclis-i kazada ikrâr idüb işbu Avcı b. Mustafa'nun nefsine ve zimmetinde vakfa edâyâ lâzım gelen galleye biz kefiliz virmesse kendi malımızdan virelüm didiklerin de mezkûrların kefâleti mütevelli Kaytas Bey'in talebi ile kayd olundu.*”

Hurrira fi't-târîh (...) tarih yazılmamış. 'inde'-ş-şuhûd.” s. 29.

• *Budur ki; Koçmar nâm karyeden Mehmed b. Sevinç'in kefil-i tâmmesi lâzım olmağın mahfel-i kazâda Münşâ Fakîh b. Bergâyib kefil olduğuna kaydı sicil olundu.*”

Tahrîran fi evâsıt-ı Cemâziye'l-ülâ sene. 989 / Haziran 1581.

Şuhûd-ü sâbikîn.” s. 18.

• “*Budur ki; karye-i Göresinli'den İlyâs b. Hoca karye-i mezbûreden Hüseyin b. Mahmud ile şer'an kabz-ı müsemmen ve edâyı galleye kefil-i-*

¹⁹² İbn Rüşd, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 4/39; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmîyye*, 6/270, 275 vd.

¹⁹³ İbn Rüşd, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 4/42.

tâmmesin taleb iderim deyücek mezbûr Hüseyin ve Uğur b. Mehmed mahfel-i kazâda kefil olub bi't-taleb kayd olundu.”

Şuhûdü'l-hâl:

Nurullah b. Ahmed, Gâzî b. Gani, Yusuf b. Ulaş, Mehmed b. Subhi, Münşâ Fakîh b. Bergâyi.” s. 18.

• “Karye-i mezbûreden Seydi b. Mehmed Ali Dede b. Mehmed kefil ve Şu'ayb b. Kurbet'e dahî mezbûr Ali Dede kefil ...”(devamı yazılmamış)

Şuhûd-ü sâbikîn” s. 18.

• “Budur ki; Koçmar nâm karyeden Sefer b. Mehmed meclis-i kazâda Nurullah b. Ahmed'e kefil olub Behrâm Subaşı mahzarında bi't-taleb kayd olundu.”

Hurrira fî evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir sene 989 / Temmuz 1581.

Şuhûdü'l-hâl:

Münşâ fakîh b. Bergâyib, 'Ali Bey b. Mustafa, Veli b. Hudâvirdi, Emir Dede Fakîh b. Enver ve gayruhum” s. 18.

• “Karye-i Zengi'den Musalli b. Hüseyin'e mahfel-i kazâda karındaşı Süleyman kefil oldu kazıyye 'alâ vukû'a Behrâm Subaşısı mahzarında kayd olundu.

Şuhûdü'l-hâl:

Hoca 'Ali b. Kademli, Nurullah b. Ahmed, Dede Bali b. 'Ali ve gayruhum.” s. 18.

• “Budur ki; Kökez nâm karyeden Uyrı b. Seydi Mahmud'un şer'an kefil-i tâmmesi lâzım olmağın karye-i mezbûreden Sefer Ali b. 'İmral Behram Subaşı'sı mahzarında mezbûre Ökri'ye kefil olduğunu bi't-taleb kayd-ı sicil olundu.

Sene 989 / 1581 şuhûdü's-sâbikîn.” s. 18.

• “ Budur ki; Koraşi nâm karyede sâkin olan Mûsâ b. Durdı mâl bunun deyu kefil lâzım olmağın Baba b. Bahşâyiş mahfel-i kazâda kefil olub Subaşı mahzarında kayd olundu.

Tahrîran fî evâhir-i Cemâziye 'l-âhir sene 989 / Temmuz 1581.

Şuhûdü's-sâbikîn." s. 18.

• “Budur ki, karye-i Kiliseini'nden Memi b. 'Abdullah kefil-i lâzimesin virüb mezbûr Memi'ye Bergâyib b. Seydi mahfeli-i kazâda kefil oldu.”

Tahrîran fî Cemâziye 'l-ûlâ sene 989 / Haziran 1581.

Şuhûdü'l-hâl:

Çalabvirdi b. Fenâri, Fakîh b. Şefik, Veli Fakîh b. 'Ali, Hıdır b. Müslim.” s. 18.

• “Budur ki; Çalabvirmiş b. Durdı ikrâr idüb didi ki; işbu Süleyman b. Satılmış ve Pîri b. Hasan nâm kimesnelere kefâletten olan iki bin iki yüz akçe deynimi virmeyüb te'allî idersem 'avretim boş olsun didik de mezkûrun şartı mezbûrlar talebi ile kayd olundu.

Hurrira fî 22 Ramazan sene 997 / 8 Ağustos 1598.

Kaytas Bey b. 'Abdullah, Hüseyin b. Hamza , Hüseyin b. Mehmed.” s. 19.

• “Budur ki; Süleyman b. Satılmış meclis-i kazâda mütevellî Kaytas Bey mahzarında ikrâr idüb vakfın Çalabvirmiş zimmetinde olan yüz kile gallesine kefil-i bi'l-mâl olmuş idim hâlâ kefâletim hasebiyle buğdayın kilesi yirmi beşer akçeye arpanın kilesi ikişer şâmî hisâbınca iki bin iki yüz akçeyi mütevellî-i mezbûr Kaytas Bey'e teslîm idüb mezkûr dahî alub kabz itdim didik de mâ vaka 'a kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Şevvâl sene. 997 / Ağustos 1589.

Hüseyin Bey b. 'Ali, Ramazan b. Pîr Sultan, İlyâs b. Ümmet.”s. 19.

• “ Budur ki; Avcı nâm kimesnenin nefsine ve vakt-i hâcette meclis-i şer'a ihzârına kefil olan 'Abdi b. Habîb ve İbrâhim b. Eymürşâh mezbûr Avcı'nın'nin zimmetinde olan vakıf malını yirmi dört güne dek edâya üç talaka şart eyledikleri Kaytas Bey talebi ile kayd olundu.

Hurrira fî selh-i (ayın son günü) Şevvâl sene. 997/ Ağustos 1589.

Hıdır Efendi el-Müderriş, Mustafa Bey Davud Halife, Mûsâ Bey ibn-i Ömer, Sefer b. 'Ali ve gayruhum.” s. 30.

Sicilde bulunan kefâletle ilgili vesîkaların iki grup hâlinde bulduklarını görmekteyiz. Bunlar:

- Müstakil olarak kefâletle ilgili olanlar; Yukarıda metinlerini verdiğimiz huccetler bu kabilden olanlardır. Bunların hemen hepsi “...*filan kimseler falana kefil oldu...*” şeklinde kısaca yazılmış, mutlak olarak zikredilmiş olan kefâlet huccetleridir. Sicilde kefâletle ilgili vesîkaların büyük bir kısmı on sekizinci sayfada bulunmaktadır. Sicilde çok farklı yazı türlerinin kullanıldığını daha önce belirtmiştik. On yedinci sayfanın sonu ile Yukarıda verdiğimiz on sekizinci sayfanın yazı şeklinin oldukça kötü olduğu dikkat çekicidir. Yirminci sayfadan itibaren yazı sitilinin tekrar değişmesi ve güzelleşmesi on sekizinci sayfanın başka bir katip tarafından yazıldığını akla getirmektedir.

Bir numara ile verdiğimiz yirmi dokuzuncu ve on üç numara ile verdiğimiz otuzuncu sayfada yer alan kefâlet huccetlerinde ise nefse kefâletle birlikte, “mekfûlün anı” ın borcuna da kefil olduğuna şahid oluyoruz. On dokuzuncu sayfada yer alan kefâlet huccetinde ise, “Süleyman b. Satılmış isimli kişinin daha önce kefil-i bi'l-mal olduğu kefâletten olan borcunu ödediğine dair almış olduğu huccetidir. On bir ve on üç numaralı huccetlerin ise talaka şartlanılmış kefâlet huccetleri olduğunu görüyoruz. Talakın şifâhen veya yazılı olarak her hangi bir şarta bağlanması (talakın ta'liki) sahihdir. Talak zevce yada zevceden birinin veya başkasının bir fiiline veya bir olayın gerçekleşmesine bağlandığında o olayın gerçekleşmesi yada şartlanılan işin yapılmasıyla talak vukû' bulmuş olur.¹⁹⁴

- Yukarıda verdiğimiz müstakil kefâlet huccetlerinin yanında bir de başka konular içinde geçen kefâletlerin varlığına şahid oluyoruz. Örnek olarak; otuz birinci sayfadaki kefâlet huccetinde adı geçen kişiler mültezim İlyas'a

¹⁹⁴ Bilmen *Hukuk-ı İslâmiyye*, 2/232; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 3/140. Bu husus Hukuk-u Aile Karamâmesi'nde “Talâkın şarta tâ'liki sahihdir.” şeklinde kanunlaştırılmıştır. (md.106)

kefil oduklarını ikrar etmektedirler. Yine burada da kefetin talaka ta'lik edildiğini görüyoruz.

Fasl-ı İkrar-ı Ramazan b. Hıdır ve 'Alemdar b. 'Ali.

• “Budur ki; mezkûrân Ramazan ve 'Alemdar meclis-i şer'e gelüb mültezim İlyas'ın zimmetinde olan iki yüz on kile buğdaya biz kefil tarih-i kitabdan on beş güne dek yüz on kilesini Kadimli Fakîh nâm kimesneye teslim idüb bâkî' kalan yüz kilesini yüz elli güne dek teslim itmeyüb 'inad ve muhalefet idersek hâtunlarımız üçer talaka boş olsun didiklerin de mezkûrların ikrarları ve şartları evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey talebi ile kayd olundu.

Hurrira Evâsıt-ı Rabî'u'l-evvel sene 998 / Ocak 1590.

Mehmed b. Süleyman, Hacı Mustafa b. 'Abdu'l-gani, Muharrem b.

Memî, Hüseyin Çavuş b. 'Ali.” s. 31.

Yine yirmi ikinci sayfadaki “mukâta'a”¹⁹⁵ huccetinin sonunda “...zarar-ı mala Süleyman b. Hüdâvirdi kefil olub bi't-taleb...” ve yirmi üçüncü sayfada yer alan “mukâta'a” huccetinde “...kefil taleb eyledikde birbirlerine kefil-i bi'l-mâl olub mâ vaka'a...” yirmi altıncı sayfada “...kefil taleb eyledikde fi'l-vakt Mevlânâ Seyyid Hıdır Efendi kefil olub...” ve “...Avci b. Mustafa kefil-i bi'l-mâl olub...” şeklinde kefâletlerin var olduğunu görüyoruz. Yirminci sayfadaki mukâta'a huccetinin sonunda şuhûdü'l-hâlden sonra şöyle bir kayıd düşülmüştür: “...mezbûrlara Durahan b. 'Ali ve Şa'ban b. Hacı ve Sefer b. Mûsâ nâm kimesneler kefil olub kayd olundu.” Mukâta'alarda usûl iltizamı alan (veya amil) iltizam bedelinin bir kısmını peşin olarak öder, kalan kısım için ise kefil gösterirdi.¹⁹⁶ İleride mukata'lı vakıflar konusunda mesele üzerinde daha ayrıntılı olarak durulacaktır.

Şu ana kadar verdiğimiz kefâlet huccetlerinin yanında bir de dokuzuncu sayfada Arapça ifadeli küçük bir kefâlet bi'n-nefs hucceti bulunmaktadır:

¹⁹⁵ Devlete ait bir gelirin bir bedel karşılığında kiralanması, yani geçici olarak temlik (mülk olarak verilmesi) anlamında bir fıkıh terimi. İktâ'da bu manâya gelir. Çoğulu mukata'attır.

¹⁹⁶ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı İktisâdî Yapısı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: Feza gazetecilik, 1999), 2/544.

• “*Kefâlet-i bi'n-nefs Umur b. Hacı ehûhu İne Hân bi-talebi Hoca 'an karye-i Yenicekaya metâ tûlibe vakt-e ihdâra bi-mahdar-ı Halil Subaşı.*

Tahrîran fî evâhir-i Rebî'ul-evvel sene 990 / Mart 1582.

Karaca 'Ali, ve Mustafa Fakîh b. Mehmed Fakîh, ve 'Abdi Fakîh el-Hatîb ve gayruhum.” s. 9.

1.6. Hibe

Hibe, bir malı karşılıksız olarak başkasına temlik etmek, bağışlamaktır.¹⁹⁷ Hibe, sadaka, hediye ve atıyyenin mânaları birbirine yakındır. Mecelle hibeyi “hibe bila ıvaz bir malı ahara temlik etmektir...”¹⁹⁸ şeklinde ta'rif etmektedir. Hanefilere göre hibe, îcab, kabûl ve kabz ile tamam olur. Hibe de alış-verişin aksine mülkiyetin gerçekleşmesi için kabz etmek lazımdır. Kasanî ve bazı Hanefî alimler hibede kabûlün gerekli olmadığı görüşündedirler. Çünkü hibe sözlükde kabul şartı söz konusu olmaksızın mal sahibinin îcabından ibarettir.¹⁹⁹ Mecelle “hibe îcab ve kabul ile mün'akid ve kabz ile tamam olur.”²⁰⁰ şeklindeki ifadeleriyle mezhebdeki tercih edilen görüşü kanunlaştırmıştır.

Bu konuda İbn Rüşd şöyle demektedir:

“Hibe akdinde bütün fukahaya göre “ sana hibe ettim.” “senin hibeni kabul ettim.” gibi îcab ve kabul şart olduğu gibi kendisine hibe edilen kimsenin de kabul ve tesellüm edebilecek bir kimse olması şarttır.”

Süfyânı Sevrî, İmam Şâfiî, ve İmam Ebû Hanîfe'ye göre hibenin sıhhat şartlarından biri, hibe edilen şeyin hibe edilen kimseye teslim edilmesidir. Şayet teslim edilmesse hibe, hibe eden kimseye lazım gelmez. İmam Malik'e göre ise hibe tıpkı satışta olduğu gibi akidle mün'akid olur.²⁰¹

¹⁹⁷ Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 527; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/418.

¹⁹⁸ Mecelle md. 833

¹⁹⁹ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 6/154 vd.

²⁰⁰ Mecelle md. 837

²⁰¹ İbn Rüşd, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 4/107-109.

İslâm Hukukuna göre hibe bir teberrû‘ akdi olduğu için, hibe yapacak kişinin teberrû‘ (bağış) da bulunma ehliyetinin olması gereklidir. Bu hibe akdinin gerçekleşmesi için şarttır. Dolayısıyla çocuk ve delinin hibesi caiz değildir. Zira teberrû‘ mutlak zarardır.²⁰² Mecelle’de bu husus “vahibin (hibe eden) akil ve baliğ olması şarttır. Binaenaleyh sağîr (küçük) ve mecnun (deli) ve mâtuhun (bunak) hibesi sahih değildir.” şeklinde ifade edilmektedir.²⁰³ Ölüm döşeğindeki (maraz-ı mevt) bir kişinin tasarrufları da belli şartlarla geçerli olur. Mesela bir kimse ölüm döşeğinde, vefatından sonra kendisine varis olacak kişilerden birine malını hibe ve teslim etse, vefatından sonra bu hibe diğer varislerin iznine tabî olur. Yine aynı durumdaki kimse malını varisi olmayacak bir kişiye hibe ve teslim etse, bu hibe vefatından sora techiz tekvin ve borçlar çıktıktan sora kalan malın üçte biri için geçerli olur.²⁰⁴ Konu ile ilgilili olarak İbnü’r-Rüşd şöyle demektedir: “ulema kişinin hasta ve hacr (kısıtlama) altında değilken kesin olarak maliki bulunduğu bir şeyi başkasına hibe edebileceğinde müttelik iseler de hasta, sefih, ve müflis olan kimselerin hibelerinin caiz olup olmadığına ihtilaf etmişlerdir. Cumhur hibeyi de vasiyete kıyas ederek, hasta malının üçte birinden fazla olan miktarının hibesi geçerli değildir, demişlerdir.”²⁰⁵

Mal hibesi ve menfeat hibesi olmak üzere iki çeşit hibe vardır. Mal hibesi ya karşılık gözetilerek yada Allah rızası için (karşılıksız) yapılır. Karşılıksız yapılan hibenin cevazında ihtilaf yoktur. Karşılık gözetilerek yapılan hibe, İmam Malik ve Ebû Hanife’ye göre caiz, İmam Şâfiî’ye göre ise caiz değildir. Menfeat hibesinin bir kısmı geçicidir ki, ona ariyet, emanet ve benzeri isimler de verilir. Bir kısmı da bir kişinin bir diğer kimseye “ömrüm boyunca benim falanca evimde otur.” demesi gibi ömürle şart koşulan hibelerdir ki, buna da

²⁰² Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihâli*, 533; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 6/159.

²⁰³ Mecelle md. 859.

²⁰⁴ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 6/258.

²⁰⁵ İbn Rüşd, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 4/105.

“umra” denir. İmam Şâfî, Ebû Hanife, Süfyanı Sevrî, İmam Ahmed’e göre bu tür hibenin menfeâtı ve mülkiyeti hibe edilen kimseye geçer. İmam Malik’e göre ise, hibe edilene hibe edilen şeyin menfeâtinden başka bir şey yoktur, hibe edilen kişinin ölümüyle tekrar sahibine veya varislerine geri döner.²⁰⁶

Hibe konusunda verdiğimiz bu bilgilerden sonra şimdi sicilde yer alan hibe ile ilgili hucceti verebiliriz:

• “Budur ki; Sarayini ’nden Şâh Melek Hâtun bnt. Seydî mahfel-i kazada sulbî oğulları Hüseyin mahzarında da’vâ idüb karye-i mezbûrede hudûdı kibleten tarîk-ı-âm ve şarkan mezbûr Hüseyin bağına ve şimâlen tarîk-ı-âm ve garben müteveffâ zevcem Mahmud mülküne muttasıl bir kıt’a bâğını iki bâb evi ile hâl-i hayâtında ve kemâl-i sıhhatında iken bana hibe ve temlik eyledi hâliyen oğullarımdan mezbûr Hüseyin tasarrufuma mâni’ olur deyucek gibbe’s-suâl mezbûr Hüseyin inkâr idüb mezbûre hâtundan da’vâsına muvâfık beyine taleb olunduk da ‘udûlden İlemîn b. Mezîd ve Receb b. Yusuf şehâdet için hâzirân olub müteveffâ mezbûr Mahmud hâl-i hayâtında ve kemâl-i sıhhatinde iken zikr olan hadle mahdûd bağı evi ile zevcesi mezkûre hâtuna hibe ve temlik eyledi husûsu mezbûre için şâhidiz şehâdet dahî iderüz deyu edâ-ı şehâdet eylediklerinde şehâdetleri ba’de’t-t’adil hayyîz-i-kabûlde vâkî’ olub mâ veka’a bi’t-taleb kayd-ı-defter olundu.”

Tahrîran fî evâhir-i-Rebû’l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü’l-hâl:

‘Osman Halîfe b. Gâzî, Velî Dede b. Süleyman, İsâ b. Duru, Hanî Hasan b. Yusuf, Seydî ‘Ali b. Mü’min, Mustafa b. Hamîd, ve gayruhum.” s. 15.

Huccetten anlaşıldığına göre; Şah Melek Hatun isimli kişi kocasının kendisine hibe ettiği bağ ve ev konusunda tasarrufuna engel olan Hüseyin isimli oğlunu mahkemeye şikayet etmektedir. Burada dikkat çeken bir husus, - yukarıda üzerinde durduğumuz gibi- hibe eden kişinin hibeye ehil olduğunun

²⁰⁶ İbn Rüşd, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 4/112.

belirtilmesi babında, “...*hâl-i hayâtında ve kemâl-i sıhhatinde...*” şeklinde bir ifadenin kullanıldığını görüyoruz. Ayrıca “..*temlik eyledi...*” ibaresiyle de hibenin şartlarının yerine geldiği, mevhubun kabz edildiği anlaşılıyor. Hakim bu noktada şikayet edilen Hüseyin’i sorguya çekiyor. Bütün şartları taşıyan ve mün‘akid olan bir hibeye karşı yapılabilecek îtiraz bunun inkarı şeklinde ortaya çıkıyor. Bunun üzerine hakim yargı usûlünün gereği olarak müdde‘a ‘aleyhden davasını isbat için beyyine talep ediyor. ‘Udûlden şahidler getirilmesi ve şahitlerin de bu hibenin lehinde şahitlik yapmaları üzerine hakim, şahitlerin şahidliklerinin tezkiye edilip uygun bulması üzerine, davayı olduğu şekliyle, şuhûdü’l-hal nezaretinde sicile kaydettiriyor.

1.7. İrtifak Hakları

İrtifak sözlükte, bir şey ile yararlanmak demektir. Şer‘an ise eksik (nâkıs) mülkiyet türlerinden birisidir ve bu hak, aynî bir hak olup başkasının mülkü olan bir akardan bir başka akarın menfeati hakkında sözkonusudur. Suyu komşunun arazisinden geçirmek, yahutta kirli suyu belli bir menfeze akıtmak, başkasına ait olan araziden geçmek veya başkasının evi üzerine bina yapmak gibi.

Hanefiler irtifak haklarını altı ile sınırlamışlardır. Onlara göre bu hakların sayılarının artırılması, mülkiyeti kayıt altına almak demektir ki, bu doğru değildir. Ebû Hanife’ye göre, mülk sahibi mülkünde dilediği gibi tasarrufda bulunma hakkına sahiptir. Mâlikîler ise irtifak haklarının anlaşmayla artırılabilceğini söylemişlerdir.²⁰⁷

Sicilde geçen belgelerde bu irtifak haklarından, mecrâ²⁰⁸ hakkından söz edilmektedir. Mecrâ hakkı; suyun aktığı yerden uzak bir arazi sahibinin, arazisini sulamak maksadıyla, suyu kendi arazisine akıtmak hakkıdır. İslâm

²⁰⁷ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 6/93 vd.

²⁰⁸ Mecrâ; suyun aktığı kanal, ark demektir ki, sicildeki belgelerde bu tâbir “hark” şeklinde ifade edilmektedir.

dinindeki genel hüküm, bir kimsenin suyu arazisinden geçirmek isteyen komşusunu engelleme hakkı olmadığı şeklindedir. Nitekim Hz. Ömer döneminde, Dahhâk b. Halîfe, kendi arazisine Muhammed b. Mesleme'nin tarlasından su kanalı geçirmek isteyince, aralarındaki anlaşmazlık Hz. Ömer'e gelmişti. Hz. Ömer, İbn Mesleme'ye bu kanaldan kendisinin de yararlanabileceğini söylemesine rağmen, Meslem'e suyun kendi bahçesinden geçmemesi konusunda ısrarcı olunca Hz. Ömer O'na “ Senin karnının üzerinden bile olsa, Allah'a yemin ederim, o suyu geçirecektir.”²⁰⁹ demiştir.

Bu konuda Ömer Nasûhî Bilmen şöyle demektedir:

*“Birinin arsasından veya hanesinden başka bir kimsenin harkı veya su yolu bihakkin cârî olagelirken arsa veya hane sahibi, veya bunların müşterisi bundan sonra bunları buradan akıtmam diye men edemez.”*²¹⁰

Ancak daha sonra ahlakın bozulması üzerine, müteahhirûn (sonra gelen) fakihler, “fahiş zarar” söz konusu olunca, mülkiyet üzerindeki tasarrufa devletin de müdahale edebileceğine fetva vermişlerdir.²¹¹ Nitekim Mecelle'de bu durumu şu şekilde kanunlaştırmıştır:

*“Hiç kimse mülkinde tasarrufdan men' olunamaz. Meğer ki âhara zararlı fâhişi ola, ol halde men' olunabilir.”*²¹²

Şimdi konu ile ilgili belgelere geçebiliriz:

- “Budur ki, karye-i Çeltik'den Musa b. Hamza mahfel-i kazada karye-i mezbûreden İslâm b. Mahmud mahzarında mezkûr İslâm ile bağlarının mabeynlerinde su yolundan ve harkında itdükleri niza'ları şer'le ber- taraf olmayınca yemin itmesine üç talaka şartlanub mezkûr İslâm zikr olan bağının suyu yolu olduğuna şahitlerin getürmeye gideceği mezbûr Mûsa gaybet idüb gelmeyecek Can Dede ve Dost nam karındaşlar ve Ramazan b. Hüseyin nâm kimesneler meclis-i şer'e hazirûn olub didiler ki, zikr olunan su harkı sâbikan

²⁰⁹ Muvatta', “Akdiye”, 33; Ayrıca bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 67108 vd.

²¹⁰ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmîyye*, 7/184.

²¹¹ Döndüren, a.g.mkl., 37.

²¹² Mecelle md. 1197.

Oruc nâm maktul katl olunduğundan mukaddem bu âna gelince on altı ve on yedi yıl vardır su harkıdır suyu aka geldi biz şöyle bilürüz vebâli boynumuza, mezkûr Mûsa yüzüne dahî şehâdet iderüz deyu 'alâ tarîkı'ş-şehâde haber virdükleri mâ veka 'a bi't-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâsıt-ı Rebîu'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l- mükerrem:

Siddîk b. Mûsa, Hasan Fakîh b. 'Anber Fakîh, İsmail Fakîh b. Hacı Ahmed, Yâkûb b. İsmâil Fakîh, Hüsâm Halîfe b. Mahmud el-Hatîb, Ahmed b. Hüsâm Halîfe, ve ehûhu Mustafa. ve gayruhum." s. 5.

• “Budur ki; karye-i Çeltik'den Dost Bekir b. Hamza mahfel-i kazada karye-i mezbûreden İslâm b. Mahmud mahzarında ıkrâr ve î'tiraf idüb didiki sâbıkan ben Hoca 'Ali b. Ramazan nâm kimesneyi vekil nasb idüb mezkûr İslâm'ın bağı yerini bey' eylediğinde benim bağımın garbî tarafında olan hark-ı sağîrin mâ beyninde bir ayak yolu bile virmeğe rıza virdüm didikden sonra mezkûr Hoca 'Ali dahî gelüb vech-i tahrîr üzre ıkrâr iddiği mezbûr İslâm talebi ile kayd-ı defter olundu.”

Tahrîran fî evâsıt-ı Rebîu'l-evvel. (yıl yazılmamış)

Şuhûdü'l-mezbûrîn." s. 5.

• “Budur ki; İslâm b. Mahmud mahfel-i kazâda Mûsa b. Hamza mahzarında dâ'vâ idüb mezkûr Mûsa bağının yerini almazdan dört beş yıl mukaddem vardır mâ beynimizde niz'a olunan harkdan su akıdırız diyüb mezbûr Mûsa inkâr eyleyücek, 'udûlden İsmâil Fakîh b. Hacı Ahmed ve Yûnus ibn-i Ahmed nâm kimesne mezbûr İslâm'ın takrîrine muvâfik edây-ı şahâdet eyledikleri ba'de'l-kabûl gıbbe't-taleb kayd-ı defter olundu.”

Fi't-tarihi'l-mezbûr.

Şuhûdü'l-mezbûrîn." s. 5.

• “Ba'de Hamza b. Mehmed ve sâir Müslümanlar mahfel-i kazada cevab virüb mezkûr İslâm ile merkûm Mûsa nizâ' eyledikleri hark yiri sâbıkada kanlı (kağrı) sığar alan idi alanın bir tarafı mezkûr İslâm'a yer bey' idenin ve bir

tarafı mezkûr Mûsa 'ya yer bey' iden kimesnenin yeri didikleri kelimâtları bi't-taleb kayd olundu.

Şuhûdü'l-(mezbûrîn yazılmamış) s. 5.

• “Ba 'de İsmâil Dede b. Kemâl ve Hüseyin Fakîh Mahmud ve gayriler mahfel-i kazada mezkûrân İslâm ve Mûsa muvâcehelerinde mezkûr İslâm 'ın taleb eylediği su harkı sonradan ihdâs olma harkdır. Aslı kadîm bend, Rûşen Bend'i dimekle ma 'rûf bendir. Evvelâ suyu Rûşen Bendi 'nden alurlar idi deyu şehâdetleri mezkûr Mûsa talebi ile kayd olundu.”

Fi't-târîhi 'l-mezbûr.

Şuhûdü'l-mezbûrîn.” s. 5.

• “Budur ki; karye-i Sarayini'inden 'Ankebûd b. Yusuf mahfel-i kazâda Hamza b. Yeni Bey mahzarında da 'va idüb benim bağımın suyu aka geldiği ırmağın üzerine mezbûr Hamza divar yaptı, suâl olunsun deyücek, gıbbe 's-suâl mezbûr Hamza mülküm idi divar yaptım, didiği ikrâr-ı bi't-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâhir-i-Rebû 'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-hal:

Haydar b. Kâsım, Mahmud b. Mürüvvet, Receb b. Hoca 'Ali, Bali b. Yusuf, Hüseyin Fakîh b. Necâti ve gayruhum.” s. 6.

• “Budur ki; karye-i Sarayini'nden Hamza b. Yeni Bey mahzarında karye-i mezbûreden 'Abdurrahmân b. Pîri Fakîh ve Mehmed b. Osman ve Hasan Usta b. Mahmud ve Bâli b. Yusuf ve Kerim b. Ümmet ve gayriler bizim bağımızın suyu yolu mezkûr Hamzan 'ın bağı içinden geçerdî. hâliyen mezbûr Hamza divar yabdı su yolunu divardan taşra kodı lâkin suyumuz kemâ kâne evvelki gibi akar bize zararı yokdur. Didikleri takrîrleri mezbûr Hamza talebi ile kayd-ı defter olundu.

Şuhûdü'l-mezbûrîn.” s. 6.

• “Budur ki; karye-i Bozok'dan Velî b. Hüseyin mahfel-i kazâda karye-i mezbûreden 'Ali b. 'Acem mahzarında da 'va idüb on yıl mikdarı vardır yenice

evler binâ idüb ol zamandan beru evliğim suyu akub ve kar döke geldiğim yerin kurbunda mezbûr ‘Ali bir mikdar yer almak ile evliğim suyuna mâni’ olur deyücek gibbe’s-suâl mezbûr ‘Ali mezkûrun suyu yolun inkâr idüb müddeiden beyyine taleb olundukda ‘udûlden Hacı İsmail b. Sâlih ve Nûrullah b. Hamza şehâdet için hâzirân olub mezbûr Veli evi yerini bina eyleyeliden berü ve altı yedi yıl vardır evliği suyu niza’ itdikleri yere aka geldi şöyle bilürüz deyu şehâdeti şer’iyye eyediklerinde mezbûrların şehâdetleri ba‘de’t-ta’dil hayyîz-i kabulde va’kî olub mâ vaka’a bi’t-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fi’t-târîhi’l- mezbûr.

Şuhûdü’l-hâl:

Receb b. Hacı, Velî b. Sinan, Nebî Bey b. Mûsâ, Abdus’s-Selâm Çelebi b. Kerim Çelebi ve gayruhum.” s. 9.

İlk huccette su yolu (hakk-ı mecrâ) konusunda ortaya çıkan bir anlaşmazlık söz konusudur. Üç dört ve beş numaralı hüccetlerde de yine niza’ konusu olan arkla ilgili olarak tarafların mahkemeye müracatları söz konusudur. Bunlar yeni bir huccet olarak değil de, ilk huccetin devamı şeklinde görülüyor. Nitekim bunların girişlerinde söylediğimizi destekler mahiyette “...ba‘dehû...” şeklinde ifadeler kullanılmıştır.

Kefâlet konusunda olduğu gibi burada da şartlı bir talak ifadesine şahit olmaktayız. Burada iddia sahibinin iddasını şahitlerin şehâdetleriyle isbat ettiğini görüyoruz. Şahitlerin ilk huccette mezkur yerin on altı onyediy yıldır su arkı olduğunu ifade etmektedirler, müddeî İslâm isimli şahsın bu konuda daha sonra başka şahitler de getirdiğine tanık oluyoruz. Beş numara ile verdiğimiz vesîkada ise müddeâ aleyh konumunda olan Mûsa isimli şahsın mezkûr yerin sonradan ihdas olma bir ark olduğuna dair şahitler getirdiğine tanık oluyoruz. Dikkat edilirse davacı ve davalının bahse konu olan arkın önceden var olup olmadığı ile ilgili deliller getirdiğini görüyoruz. Çünkü “hakk-ı mecrâda ve hakk-ı murûrda (geçiş hakkı) kıdeme (geçmişe) itibar olunur, yani önceden var olan bir şey olduğu şekliyle bırakılır, aksine bir delil olmadıkça

değiştirilmez.”²¹³ genel kuralı bu hakkı elde etmenin en kolay yoludur. Mecelle'nin meşhur şarihlerinden Ali Haydar Efendi ilgili maddenin şerhinde “...kadîm oldur ki, evvelini bilen olmaya...”²¹⁴ şeklinde kıdemin ne olduğu hususuna açıklama getirmektedir. Bu tarife göre adı geçen arkın kadîm olduğunu söylemek zordur. Bu davanın nasıl hükme bağlandığı konusunda sicilde herhangi bir ayrıntı bulunmamaktadır. Daha önce alış-veriş konusunda belirtildiği üzere huccetlerde kadıların hükümleri bulunmamaktadır. Kadıların gerekçeli kararlarının bulunduğu belgelere i'lam denildiğini daha önce görmüştük.

İkinci vesîkamız bir satış akdi sırasında akarla birlikte geçiş yolu (hakk-ı murûr) da verildiğine dair bir huccettir ki, bu durum ilerde bir delil olması sebebiyle kaydedilmiştir. Nitekim ilerde bu akar satılacak olsa mezkûr yol hakkı da onunla bakî olur. Orayı satın alacak kimse bundan men' edilemez. Burada zikredilen yol sadece satılan akarla ilgili olan hususî bir yoldur ki, ondan yararlanmak hakkı sadece ona sahip olanın hakkıdır. Başkaları ancak izin alarak ondan yararlanabilirler.²¹⁵

Altı numaralı huccette su yolu üzerine yapılan bir duvardan dolayı mahkemeye yapılan bir şikayet söz konusudur. Yedi numaralı huccette ise şikayetçi olan şahsın dışında, ancak mezkur su yolunu kendilerinin de kullandığı anlaşılan kişilerin yapılan duvarın kendilerine bir zararı olmadığını ikrar ve ifadeleri, müddeaya aleyh olan Hamza talebiyle kaydedildiği anlaşılıyor. Yukarıda da belirtildiği gibi bir kişi komşusuna zararı “fahiş” olmamak kaydıyla mülkü üzerinde dilediği gibi tasarruf hakkına sahiptir. Burada zararlı fahiş yapılan duvarın komşunun suyuna manî olması, su arkından istenilen menfeati elde edememesi olmalı ki, şikayet edilen şahıs yaptığı duvarın bir

²¹³ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 7/182. Bu husus, Mecelle'de kavâid-i fıkhiye bâbında 6. maddede “Kadîm kıdemi üzre terk olunur.” şeklinde ifade edilmektedir.

²¹⁴ Ali Haydar Efendi (Küçük), *Dürrü'l-Hukkâm Şerh-i Mecellî'l-Ahkâm, Şerhü Kavâ'id-i Külliye* (İstanbul: 1330/1911), 46.

²¹⁵ Zuhaylı, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, 7/109 vd.; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 7/183.

engel teşkil etmediğini ifade eden şahitleri mahkemeye getiriyor ve onların bu konudaki takrirlerini tescil ettiriyor.

Sekiz numaralı huccette yine bir irtifak hakkı olan su yolu konusunda mahkemeye yapılan bir şikayetle karşılaşılıyor. İddia sahibi olan Veli b. Hüseyin isimli şahıs evinin suyuna manî olan Ali b. Hüseyin'den davacı olmaktadır. Davalının su yolunu inkar etmesi üzerine hakim yargı usûlü gereği davacıdan davasına uygun “beyyine” talep etmekte, bunun üzerine Yukarıda adı geçen şahitler davacının davasına uygun olarak şahitlik etmeleri üzerine hakim, şahitlerin şahâdetlerini tezkiye ettikten sonra, bu minval üzere davayı sicile kaydettirdiğine tanık olmaktadır.

Burada daha önce de geçtiği üzere, olayın şahitleri (görgü tanıkları) olan kişilerle, her hucdet veya i'lamın sonunda verilen “şuhûdü'l-hal” in birbirinden tamamen farklı konular olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Bilindiği üzere “şuhûdü'l-hal” olayın bizzat şahitleri değil, dava nın tanıklarıdır. Mahkemelerde yargılamayı bir nevî müşahid gözüyle izleyen ve çoğu zaman o bölgenin ileri gelenlerinden olan bu kişiler, varlıklarıyla kadıların adil karar vermelerinde dolaylı olarak etkili olmalarının yanında, hem yargı denetimi, hemde kadıya karşı olabilecek muhtemel müdahalelere karşı caydırıcı yönlerinin olduğunu da belirtmekte yarar vardır.²¹⁶

1.8. Alacak Davaları

Bu bölümde, kişilerin çeşitli sebeplerle hak ettikleri alacaklarını mahkeme yoluyla talep ettiklerine şahid olmaktadır. Bu tür davaların menşei ile ilgili olarak Karaman şöyle demektedir:

“Genellikle müslümanlar, din-ahlak-hukuk arasındaki sıkı münasebetin tesiriyle borçlarını kendi arzularıyla ve titizlikle aynen ifa ederlerse de bir

²¹⁶ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, “Osmanlı'da Hukuk”, 1/399; Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 465; Akman, “Osmanlı Cezâ Muhakemesi Hukukuna Hâkim Olan İlkeler”, 474 vd.

yandan bazı borç münasebetlerinin tefsir ve tayine muhtaç bulunması, diğer yandan borcunu ödemekten imtina eden, kötü niyetli kimselerin eksik olmaması, alacak davalarının hükme bağlanması ve icrası için mahkemeleri (kaza müessesini) zarûret haline getirmiştir. Bu sebeple bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'den başlamak üzere halîfeleri ve bunların tayin ettikleri hakimler, diğer davalar meyanında borç münasebetlerine de bakmışlar, anlaşmazlıkları hükme bağlamış ve ifayı temin etmişlerdir.”²¹⁷

Aşağıda vereceğimiz belgelerde de görüldüğü üzere alacaklı mahkemeye müracat ettiği zaman konu değerlendirilmekte ve sicile kaydedilmektedir.

Şimdi konu ile ilgili sicilde yer alan belgeleri verebiliriz:

- “ Budur ki; Lâdik'den Dur'ali b. Hüdâvirdi mahfel-i kazâda Hoca Yusuf mahzarında yüz yirmi akçe hakkım vardır diyü taleb idüb mezbûr Yusuf inkâr idüb müdde'iden beyyine taleb olundukda Bali b. Yusuf ve Nasûh b. Yusuf müdde'inin da'vâsına muvâfık mezbûr Yusuf'da yüz yirmi akçesi olduğuna şehâdet idüb mâ vaka'a bi't-taleb kaydı defter olundu.

Fi't-târîhi'l-mezbûr.

Şuhûdü'l-mezbûrîn.” s. 6.

- “Budur ki; karye-i Çeltik'den Hamza b. Yûşâ mahfel-i kazada karye-i mezbûreden İslâm b. Mahmud mahzarında da'va idüb oğlum Mehmed ile mezbûr İslâm sağdıç olub âdet üzre on iki batman üzüm ve otuz beş adet kutu havla ve --- ve üç buçuk arşun duvaklık ve yirmi beş akçeye bir çizme ve on bir akçelik mum ve altı akçelik dana ve bir toklu ve bir oğlak ve bir müd buğdây harc eyledim mezbûr İslâm bana eylemedi şer'le taleb iderün deyücek gibbe's-suâl mezbûr İslâm mezkûrâtan beş batman üzüm ve on beş kutu halva ve otuz beş akçelik --- ve zikr olan duvaklık ve on beş akçelik bir çizme ve mumu ve danayı ve bir tokluyu ikrâr idüb mâ'adâsın inkâr itdiği mezbûr Hamza talebi ile kayd olundu.

Tahrîran fî evâsıt-ı Rebûi'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

²¹⁷ Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 2/534.

Şuhûdü'l-hal:

Hüsam Halife b. Mahmud, İsmâil Fakîh b. Hacı Ahmed, İsmail Dede b. Kemal, Çalabvirmiş b. Hamza, Mehmet b. Hasan b. Sehli, Halil b. Yusuf ” s. 7.

Ba 'dehû mezbûr Hamza mahfel-i kazâda mezkûr İslâm mahzarında ikrâr idüb mezkûr İslâm 'dan dahî bize elli üç akçe kıymetli bir kaliçe (küçük halı) ve bir keten gömlek ve bir şâh defter ve bir burula destâr (sarık) ve elli üç akçe kıymetlü bir kaftanı geldi diyü ikrâr-ı mezkûr İslâm talebi ile kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fi 't-târîhi 'l-mezbûr.” s. 7.

• “ Budur ki; karye-i Kızılca 'dan Yumlu b. Mustafa mahfel-i kazada Pîr Ahmet b. Koçak mahzarında mezbûr Pîr Ahmed'e bağdaki bahâsından yüz kırk akçe hakkı olub seksen akçesin virdim didiği ikrâr-ı bi 't-taleb kayd olundu. Ve bir şişek dahî vireceğim vardır deyu ikrâr-ı bi 't-taleb kaydolundu ve dokuz akçe dahî ikrâr itdi.”

Hasan b. Koçak, Veli b. Nurullah, Hasan 'Ali b. Koçak.” s. 6.

• “ Budur ki; karye-i Zengen'den Yahyâ b. Yâkûb nâm çoban mahfel-i kazâda karye-i mezbûreden Pîr 'Ali b. Sündük mahzarında karye-i mezbûrenin koyununu mezkûr Pîr 'Ali ile bile üç ay güttükten sonra mezbûr Pîr 'Ali hasta olub ma 'adâsın ben yalnız güttüm didiği ikrâr-ı bi 't-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fi 't-târîhi 'l-mezbûre.

Şuhûdü'l-hâl:

Müslim b. Hüseyin, 'Ali Bâli b. Dede Bâlî, Budak b. Hamza, İbrâhim b. Mehmed, Cömerd b. Hamza.” s. 7.

• “ Budur ki; karye-i Komana 'Ali Pîrî b. Şükrullah mahfel-i-kazâda târîh-i-kitabdan iki ay mukaddem Behrâm b. 'Abdullâh'a olan elli dört akçe deyni için beş günde edâsına şart idüb vekîli ve salyâne (yıllık ücret) itdiği Kerîm nâm kimesneye teslîm idecek olub teslîm eylememiş. Halil subaşı taleb idüb mezbûr 'Ali Pîr mezbûr Behram'in vekîl-i-merkûm Kerîm'e ol dört gün

İNİNDE MEBLAĞ-I- MEZBÛRÎ EDÂ EYLEDİM DEYU MEZKÛR Kerim mahzarında Eymürşâh b. Sûfî b. Cüneyd ve Veli Dede ibn-i Ahmed şehâdet eylediklerinde mâ veka 'a bi 't-taleb kayd-ı-defter olundu.

Tahrîran fî evâhir-i Rebîu 'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Osman Dede b. İbrâhîm, diğER Osman Dede b. Mezîd, Hacı Behrâm b. Ümmet ve gayruhum.” s. 17.

• “ Budur ki ; karye-i Yenicekaya'dan Şâh Paşa Hâtun bint. Hasan tarafından husûs-u âtiü 'z-zikre 'Ali b. 'Ubey Bâli ve Pîr Ahmed b. Mûsa şehâdetleriyle vekâleti sâbit olan zevc-i 'Osman b. Süleyman mahzar-ı kazâda karye-i-mezbûreden Hûri Hatun bint. Yadigar mahzarlarında da 'va idüb müekkilemin babası müteveffâ karındaşı Sefer'den irsle intikal cem 'i Karye-i Bozak'da vaki ' olan üç tahta (bağ ölçüsü) bağdan iki tahta bağı müteveffây-ı mezkûr Sefer'e de intikâl eyledi zikr olan iki tahta bağdan vekâlet-i hakkın taleb iderün deyücek gibbe 's-su 'âl mezbûre Hâtun cevâb virüb müteveffây-ı mezkûr Sefer'in bağı bir tahtadır iki değıldir diyü inkâr idüb müdde 'ay-ı mezbûrden kavline muvâfık beyyine taleb olundukda ...” (devamı yazılmamış)

Şuhûdü 'l-hal:

Seydi Fakîh el-Hatîb ve ehûhu Mustafa ve Emre Fakîh b. el-Müezzin 'Abdullah.” s. 4.

İlk huccette Durali b. Hüdâverdi isimli şahıs, Hoca Yusuf isimli kişiden alacağı olduğuna dair mahkemeye alacak davasında bulunmaktadır. Hakim davalıya durumu arz etmesi üzerine, davalı inkar ediyor, bunun üzerine müddeiden davasına uygun “beyyine” taleb ediliyor, o da iddiasını doğrulayan şahidler getirmesiyle birlikte, durum bu şekilde sicile kayd ediliyor.

İkinci huccette de yine iki kişi arasında söz konusu olan bir alacak davasından bahsedilmektedir. Davalı İslâm b. Mahmud adı geçen borçların bir kısmını ikrar ederken bir kısmını da inkar etmektedir. Huccetin hemen arkasından “...ba 'dehû...” şeklindeki kayıt da ise davacı Hamza isimli şahıs bir

kısım alacaklarını aldığını ikrar etmektedir. Konu benzerliği sebebiyle bu olay, bir sonraki huccetle birlikte değerlendirilebilir.

Üçüncü huccette de Yumlu b. Mustafa isimli şahsın Pîr Ahmed isimli şahsa olan borcununun bir kısmını verdiğini, ama hala adı geçen kişiye borcu olduğunu ikrar etmesi üzerine durumu sicile kaydedilmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi bu tür huccetler, alacaklı kişinin elinde bir senet mesabesinde olmaktadır. İleride vukû bulabilecek davalarda hukukî bir vesîka niteliği taşımaktadır. Nitekim daha önce bir bağ konusunda Dîvân-ı Humâyûn'a yapılan şikayette davacı kişinin bu konuda huccetinin olduğunu belirtmesi üzerine, kadiya gönderilen fermanla "...*elinde olan huccet-i şer'iyyesine nazar kulub göresiz fi'l-vâkî' kaziyye 'arz olunduğu gibi olub mazmûn-u huccete muvâfık şer' olub 'alâ vechi'l-hasım sâbit olursa...*" şeklinde ifadeden de anlaşılacağı üzere huccetin mahkemede, önemli bir hukukî delil olduğu görülmektedir.

Dört numaralı huccette ise Yahya b. Yakub isimli çobanın birlikte çobanlık yaptıkları Pîr Ali isimli kişinin hastalanması üzerine, üç aydan sonra koyunları kendisinin güttüğünü, mahkemeye müracat ederek tescil ettirdiğine şahid oluyoruz. Diğer kişiden herhangi bir itiraz gelmediğine göre anlaşılan o da bu durumu kabullenmiş olmaktadır. İleride vukû muhtemel bir hak davasında mezkûr kişinin mahkemeden aldığı bu huccet onun elinde hukukî bir delil olacaktır.

Beş numaralı huccetteki alacak davasında davalı kişinin borcunu belirlenen müddet içinde davacının vekiline ödemediğine dair yapılan bir müracat sonucu, Subaşı tarafından davalı kişi den borcun talep edilmesi üzerine, davalı kişi borcunu adı geçen Kerim isimli alacaklının vekiline ödediğini şahitlerin şehâdetiyle tesbit ettirmekte, ve olay talep üzere olduğu şekliyle kaydedilmektedir.

Son olarak verilen huccette ise vekaleti sabit olan adı geçen kişinin müekkilinin bağdan hakkını talep ettiğine dair mahkemeye müracatı sözkonusu

edilmektedir. Ancak belgenin tamamlanmış olduğunu görmekteyiz. Bu durum daha önce de geçtiği üzere sicile kayıd sırasında yapılan katip hatası olarak değerlendirilmelidir.

1.9. Mehir

Mehir, kadının, kocasının kendisiyle evlenmek için akit yapması veya gerçekten zifafda bulunmasıyla hak ettiği maldır.²¹⁸ Dört mezhebin mehir tarifleri birbirinin neredeyse aynıdır. Mehir kelimesinin müteradifi olarak, “ecr”, “ukr”, “nihle”, saduka”, “farîza”, tavl”, veya “nikâh” kelimeleri de kullanılmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de Allhu Taala mehir konusunda şöyle buyuruyor: *“Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa onu da afiyetle yeyin.”*²¹⁹ Çoğunluğa göre ayetin muhatabı kocalardır. Veliler olduğunu söyleyenler de vardır.

Mehir evliliğin şartı veya rüknü değildir, evliliğin üzerine terettüp eden sonuçlardandır. Nikâh akdi mehrsiz olarak gerçekleşse dahi sahihdir, ve ittifakla kadına mehir verilmesi vacib olur. Mehrin hemen verilebileceği gibi ertelenmesi yada taksitle verilmesi konusunda, Hanefî ve Şâfîler bunun mümkün olduğunu söylerken, Mâlikîler ertelemenin belli şartlarla caiz olabileceğini belirtmektedirler.²²⁰ Mehir, tesmiye edilip edilmemesine göre, mehr-i müsemma ve mehr-i misl olarak ikiye ayrıldığı gibi, belirlenen mehrin kısmen veya tamamen ertelenmesi yada hemen verilmesine göre de, mehr-i mu‘accel, (peşin verilen) ve mehr-i müeccel (kısmen veya tamamen ertelenen) olmak üzere ikiye ayrılır.²²¹ Mehr-i müeccelde bir müddet tayin edilmiş ise

²¹⁸ Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, 9/198.

²¹⁹ en-Nisâ , 4/4.

²²⁰ Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, 9/200 vd.; Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 1/339. Mehrin peşin veya kısmen te‘cili HAK 81. maddesinde “mehr-i müsemmanın kısmen veya tamâmen ta‘cil veya te‘cili câizdir” şeklinde kanunlaştırılmıştır.

²²¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 2/118; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1995), 225.

sürenin gelmesinden önce zevcenin onu istemeye hakkı yoktur. Müddet tayin edilmemiş ise talak veya taraflardan birinin vefatına kadar müeccel kabul edilir.²²²

Şimdi sicilde bulunan mehir davasının metnini verebiliriz:

• “*Budur ki; Sarayini’nden Paşa Hâtun bint. Süleyman mahfel-i kazâda karye-i mezbûreden hâlâ zevci olan Culha Hacı mahzarında da ‘vâ idüub mezbûr Hacı beni nikâhında ve gayri zamânda müslümanlar mahzarlarında mihr-i mu‘accel bana bin nakd akçe vireceği olub meblağ-ı mezbûre mukâbil dört yüz akçeye iki palas (kilim) ve bir sahn ve bir tabak sağire ve bir inek ve beşyüz akçe dahî nakd-i akçe cem ‘an dokuzyüz akçesin aldım. Bâkî yüz akçesi kaldı. Şer‘le taleb iderin deyücek gibbe’s-suâl mezbûr Hacı zikr olan akçeyi ben ödünç karz virdim mehr-i mu‘accel için virdiğin inkâr idüub mezbûre hâtunun kavline muvâfik beyyine taleb olundukda nikâh iden Hacı Fakîh b. Ahmed Seydi ve İshâk Hacı b. Mürüvvet edâ-ı şehâdet için hâzirân olub mezbûre hâtunun kavline muvâfik edâ-ı şehâdet-i şer‘iyye eylediklerinde şehâdetleri ba‘de’t-ta ‘dîl hayyîz-i kabulde vâkî‘ olub mâ vak‘a bi’t-taleb kayd-ı defter olundu.*

Tahrîran fi’t-târîhi’l mezbûr.

Şuhûdü’l-hâl:

‘Abdurrahman b. Pîri Fakîh, İlamîn b. Mezîd, Mehmed b. ‘Osman, Dede b. Ahmed, Hüseyin Fakîh b. Necâti ve gayruhum.’ s. 6.

Yukarıda metnini verdiğimiz belgede mehr-i mu‘accelinden kalan yüz akçesini şer‘an (hukuken) talep etmek için mahkemeye başvuran bir kadının yaptığı muracat sonucu, lehine almış olduğu bir huccetle karşı karşıyayız. Her ne kadar bizim üzerinde çalıştığımız sicilde konu ile ilgili başka bir örnek yoksa da şer‘iyye sicillerinin tamamı gözüne alındığı zaman bunun pek çok örneklerini bulmak mümkündür. Tek başına verdiğimiz bu örnek dahi Osmanlı toplumunda kadının sahip olduğu seviyeyi göstermesi bakımından dikkat

²²² HAK, md. 82.

çekicidir. Mehrinden alacağı için mahkemeye müracatta bulunması medenî bir cesaret olmasının ötesinde, hakkını aramasındaki kararlılığı ve bu konuda mahkemeye ve hukuka olan güvenini de ifade etmek gerekir. Nitekim mahkeme Paşa Hatun bint. Süleyman isimli kadının müracatını değerlendirmekte ve şahitlerle olayın açıklığına kavuşması sonucu davacının lehine olay tescil edilmektedir. Adı geçen dava Osmanlıda kadın yada daha geniş şekliyle İslâm'da kadının yeri konusundaki kimi önyargıların aleyhinde önemli bir belge hüviyetindedir.

Şimdi vereceğimiz huccetlerde de adı geçen şahıslara verilen mehirlerle ilgili kayıtlarla karşı karşıyayız:

- *“Vech-i tahrîri huruf budur ki, karye-i Sarayini'nden müteveffâ Halil b. Mehmed'in metrûken ve tahallüfen yedinde Karşubağ nâm mevzi'da hudûdî 'inde'l-ahâli ma'lum seksen püşde (bağ ölçüsü) bağdan zevcesi Fâtıma Hatun'a semen-i hakkasıçün on püşde bağki hudûdî kableten mezbûrenin sulbî oğlu Pirci'ye ve şarkan Yusuf Fakih bağı ve şimâlen ve garben 'Abdi Dede ibn-i Habib bağı ile mahduddur. Şarkî tarafındaki armud ağacından kible tarafına varınca cümle on püşde bağı bi-ıslâhî'l-müslimîn merkum hatuna ta'yîn olunduğu ma-vaka'a bit-taleb kayd-ı defter olundu.*

Tahrîran fî't-târihi'l mezbur.

Şuhudü'l-hal:

Halil Usta b. Hüsrev, 'Abdurrahman b. Pîri Fakih el-Mütevellî, Yakûb b. Fakih el- Hatîb, Hüseyin Fakih el-Müezzîn, Bali b. Yusuf, Hacı Fakih b. Ahmed Seydi, İlâmin b. Mezîd.” s. 3.

“Ba'dehû müteveffâ-ı mezbûrun karye-i mezbûrede sakin evler ve ğayri evlerinden şimal tarafında bir evde ve kapusu önündeki odanın rüknünden şarkî tarafı bir miktar hayat ile müteveffa-ı mezbur Halil'in zevcesi Fâtıma Hatun'a semen-i hakkasıçün ve mihr-i müeccelesiçün bi ıslâhî'l-müslimîn ta'yîn olunur mezbûrenin oğlu Pirci ve mezkûre hatun rızasıyla kayd-ı defter olundu.

Şuhûdü'l-mezbûrîn:

Hasan b. Nasûh, Süleyman b. Çalâk, Yakûb Fakih b. Mustafa, İbrahim b Bağlam .” s. 3.

Günümüzde mehir olarak genellikle nakit veya altın verilmektedir. Yukarıda verdiğimiz mehirle ilgili metinlerde nakdin yanı sıra bağ, bahçe, inek ve ev eşyası gibi şeylerin de mehrin konusu olduğunu görüyoruz. Hanefilere göre mehir teslim edilebilen, bilinen, değeri belirlenmiş olan her türlü maldır. Mehrin altın, gümüş, para, süs eşyası, ölçülen ve tartılan bir madde, hayvan veyâ arâzi, veya elbise gibi ticarî mallardan olması da sahihtir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre satılabilen veya az olsa bile ücret yada değer olarak kabul edilebilen her şey mehir olabilir.²²³

1.9.1. Mehrin Hibe Edilmesi

Mehir kesinleştikten sonra ya ibra veya ifa ile son bulur. Çünkü mehir deyn-i sahih olan bir borçtur. Yukarıda verdiğimiz mehirle alakalı Nisa sûresinin 4. ayetinde “...eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size başışarlarsa onu da afiyetle yeyin.” şeklindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere kadının mehrinden kocasına hibe bulunmasının caiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Ömer Nasûhi Bilmen “ akıllı ve baliğe bir kadın kocasına veya kocasının vefatından sora varislerine mehrini hibe edebilir. Bu konuda velîlerinden hiçbirisinin îtirazı sözkonusu olamaz.”²²⁴ demektedir. Şimdi vereceğimiz belge bu konu ile ilgili bir kayıttır:

“Ba‘dehû müteveffâ-ı mezbûrun zevcesi Fâtıma Hâtun bnt. Hacıoğlu Pirci mahzarında müteveffâ zevcem hâl-i hayâtında iken mehrimin elli akçesinden ma‘adâsın hibe eyledim didiği ikrârı bi’t-taleb kayd olundu.

²²³ Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, 9/205 vd.; Ayrıca bk. Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 223.

²²⁴ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 2./135

Ya'kûb Halife el-Hatîb, Hüseyin Fakîh el-Müezzîn, Halil Usta b. Hüsrev, 'Abdurrahman b. Pirî Fakîh.' s. 6.

1.10. Mîras Hukuku Ve Vasî Tayini

1.10.1. Terekenin Taksimi

Tereke, müteveffânın geride bıraktığı mal varlığına denir. Taksiminden önce terekeden çıkarılacak haklar ve borçlar şunlardır:

- Techiz ve tekvin masrafları,
- Mûrisin borçları,
- Varsa vasiyetleri, vasiyetler terekenin üçte birini aşamayacağını da belirtmemiz gerekir.

• Bütün bunlardan sonra kalan tereke haksahipleri arasında taksim edilir.²²⁵Kuran-ı Kerim mirasda hak sahibi olan kişilerin paylarını detaylı bir şekilde açıklamıştır.

Osmanlılarda mîras taksimi ile ilgili olarak “tereke defterleri” tutulduğunu görüyoruz. Bu konudaki en eski defterler hicrî IX-X. asra ait olan Bursa tereke defterleridir. Tereke defterleri ölen müslümanların bıraktıkları malları tesbit ile bu malların şer'î esaslara göre taksimini gösteren kadı defterleridir. Terekenin taksimi mûrislerin isteğine bağlıdır, kadı mîrası şer'î kaidelere göre taksim eder, verese arasında herkesin hissesini tayin ve tescil eder ve bunun için bir ücret, “resm-i kısmet” alır. Bütün bu esaslar, Osmanlı sultanlarının hususî hükümleriyle birer kanun maddesi olarak ayrıca sultanî kanunnameler'e de geçmiştir.²²⁶

Terekeler başlıca üç kısım halinde tesbit edilmiştir:

- Terekeyi bırakan kişinin hüviyetini ve veresesini tesbit eden birinci kısım.

²²⁵ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 2/142.

²²⁶ İnalçık, *Osmanlıda Devlet Hukuk Adalet*, 188 vd.

• İkinci kısım ölene ait bütün mallar “akça” hesabıyla kıymetlendirilerek tesbit olunur. Eşyanın tesbitinde ev eşyası, dükkan, malzeme ve aletler, cariye ve gulamlar, emlak ve akar alacaklar ayrı ayrı yazılmaktadır.

• Üçüncü kısım yekünde tesbit olunan terekenin bütünü üzerinden yapılan taksime aittir.²²⁷

Terekelerde dikkat çeken bir husus da hubûbat tarımı yapılan tarlaların mîrâsa konu olmamasıdır. Toprak olarak varisler arasında paylaşılan, yalnız bahçe ve bağlardır. Osmanlı arazî Hukuku bir raiyyete, tarlasını veya çiftliğini “ferâğ” (transfer) hakkını tanır. Ferâğ ancak sipahinin izni ile olabilir. İhtiyar bir köylü kendi hayatında yetişkin oğullarına veya bir yabancıya tapulu toprağını “ferâğ” edebilir. Bu “ferâğ” işleminin kadı sicillerinde bey’ ve şira’ tabiri ile kullanılması birçok araştırmacıyı yanlış yollara ve genellemelere sürüklemiştir.²²⁸ Bu arada Osmanlı’da tarım yapılan toprakların büyük bir kısmının mülkiyetinin devlete ait olduğu mîrî arazilerden oluştuğunu da belirtmekte yarar vardır.

Tereke defterleri toplumun içtimaî ve iktisadî ve ticarî hayatıyla ilgili zengin malzeme ihtiva etmektedir. Bu defterler üzerinde yapılacak toplu çalışmalar o dönemle ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılmayı mümkün kılacaktır.²²⁹ Miras kayıtlarından Osmanlıdaki aile yapısı, ailenin ekonomik durumu, çocuk ve eş sayısı, kullanılan eşyalar vb. bilgiler edinmek mümkündür. Nitekim İslâm’da çok eşliliğe izin verilmiş olmasına rağmen, miras kayıtlarından çıkarılan sonuç Osmanlı’da tek eşliliğin hakim olduğu gerçeğidir. Tereke defterleri üzerinde yapılan araştırmalara göre birden fazla evlilik oranları % 5-12 arasındadır. Buna karşılık mesela Batı’da birden fazla evlilik (özellikle XII. Yüzyıldan sonra Kilise’nin aldığı kararlar doğrultusunda) hukuken yasak olmasına rağmen bu kural metres olgusunu ve fîlî çok kadınla beraberliği

²²⁷ Terekelerle ilgili örnek metin için bkz. Öztürk Said, a.g.e, 85

²²⁸ İnalçık, *Osmanlıda Devlet Hukuk Adalet*, 13 vd.

²²⁹ İnalçık, *Osmanlıda Devlet Hukuk Adalet*, 199.

engelleyememiştir. Said Öztürk bir makalesinde Osmanlı dönemi Konya'sının demografik yapısı hakkında bilgi verirken; “ şehirde aile yapısı, tek eşlilik üzerine kuruludur. Birden fazla eş ile evlilik % 10 kadardır. Bu oran diğer bölgelerle de benzerlik arz etmektedir. Çocuk sayısı 2-3 arasında değişmektedir.”²³⁰ demektedir.

- “ *Mate Fatıma Hatun bint. Hızır İlyas ‘an karye-i Koçmar ve tereket bint-ü ibn-i sağİre Kumru ve ibn’ül-eh ve erbe ‘a bününe’l-ehu’l-eh.*

Muhallefat: (terike)

Yedi re’s (baş) kuzulu koyun: Kıymet=500, Bir zili (halı): Kıymet=100.

“Ba‘dehu müteveffânın oğlu kızı sağİre Kumru’ya kibel-i şer‘den Durmuş b. Budak vasî nasb olunub mezbûr dahî vesâyete lâzım olan umûru ‘uhdesine alub kayd olundu.”

Şuhûdü’l-mezbûrîn.” s. 5.

- “*Mâte Halîl b. Sultan ve tereket ibnen ve zevceten ve ma‘a el- kısme fîmâ beynehümâ.*

Muhallefât el-mezbûr.”

Bir kıt‘a bağ: Kıymet= (yazılmamış), Buyût 4 ‘aded ma‘a bağçe ve hayat : Kıymet= (yazılmamış).” s. 6.

- “*Mâte Mûsâ b. İskender ‘an karye-i Kiseçik ve tereke ibneteyn ve binten ve zevceten ve ümmen ve ma‘a’l-kısmetü fîmâ beynehüm.”*

Muhallefât:

Bir bakır:Kıymet=25, Bir palas (kilim): Kıymet=35, Bir yastık: Kıymet=15, Bir köhne (eski) döşek:Kıymet=15, İki bâb dam : Kıymet=300 , Bir mikdâr bağ hissesi:Kıymet=60, Yekün: 450.” s. 7.

“Ba‘dehû müteveffânın eytâm-ı sigârına kibel-i şer‘den vasî nasb olunmak lâzım olmağın, Aydoğmuş Dede b. Veli kibel-i şer‘den vasî nasb

²³⁰ Öztürk Said, “Osmanlı Döneminde Konya Ekonomisine Dair Tesbitler”, Osmanlı Döneminde Konya (editör, Yusuf Küçükdağ), Konya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Konya 2003, 96

olunub ol dahî vesâyete lâzım olan umûru ‘uhdesine alub mâ veka ‘a bi’t-taleb kayd olundu.

Tahrîran fî evâhir-i Rebîu’l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Yeğmeş b. Bâyezîd, ‘Osman b. İbrâhim, Mehmed Fakîh b. Ümmet, Hacı Bayram b. Ümmet, Mehmed Fakîh b. ‘Abdullah.” s. 7.

• “Mâte Mehdi b. Süleyman ‘an karye-i Karasö nec? ve tereke hamse bünün ve binteyn ve zevceten ve ma ‘a ‘l-kısmetü fî mâ beynehüm.

el- Vâkî‘ fî evâsıt-ı-Rebî‘u’l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Muhallefâtü ‘l-mezbûr:

Üç öküz: Kıymet= 1000, İki inek, iki buzağı: Kıymet= 450, Bir düğ e (dana): Kıymet=150, Doksan kuzulu davar: Kıymet=600, Doksan tavuk: Kıymet=45, Bir tabak sağıre: Kıymet=50, Bir tepsi: Kıymet=25, İki çuval: Kıymet=30, Bir kanlı (kağnı): Kıymet=300, Buyût 4 ‘aded: Kıymet= (yazılmamış), âlet-i harrâse (ekin aleti):Kıymet=1000, Libâs-ı mülebbes:Kıymet=80, On dönüm göğ buğday: Kıymet=200, Beş dönüm göğ arpa: Kıymet=60, Mücemmilât-ı hâne (ev eşyası): Kıymet=210, Yekün=3300 .

“Ba ‘dehû müteveffânın zevcesi Aslı Hâtun mahfel-i kazâda iki döşek, bir minder, bir palas, (kilim) bir tepsi, iki bakır ve iki yasdık benim kendü mülkümdür diyü yemîn idüb mâ veka ‘a bi’t-taleb kayd olundu.

Tahrîran fî ‘t-târîhi ‘l-mezbûr.

Şuhûdü ‘l-hâl:

İnehân Fakîh b. Yusuf, Koca b. ‘Ali, Hızır Fakîh el-Hatîb, İsmâ ‘il b. Mehmed ve gayruhum.” s. 8.

“Ba ‘dehû defter olan metrûkâtan ziyâde gayrı bir nesne kaçurmadıklarına zevcesi Aslı Hatûn ve oğlu Mahmud yemîn idüb mâ veka ‘a bi’t-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî ‘t-târîhi ‘l-mezbûr.

Dört numaralı belgenin devamı niteliğinde olan aşağıdaki kayıтта müteveffa Mehdi b. Süleyman’ın vasiyeti üzerinde durulmaktadır. İslâm mîras

Hukukuna göre mîrasın taksiminden önce mûrisin techiz ve tekfin masraflarından sonra varsa borçları ödenir, geri kalan malın üçte birini aşmamak şartıyla vasiyet etmişse vasiyeti yerine getirilir. Bunu aşan miktar mîrasçılarının icazetine bağlıdır.²³¹ Aşağıdaki metinde toplam mîrası üç bin üç yüz akçe olan Mehdi b. Süleyman isimli mûrisin altı yüz akçe vasiyeti olduğu kaydedilmektedir:

“Ba‘dehû altı yüz akçe dahî vasiyeti olduğu zevcesi Aslı hâtûn ve sâir verese kavilleriyle bi‘t-taleb kayd-ı defter olundu.

Şuhûdül-mezbûrîn.

“Ba‘dehû müteveffây-ı mezbûrun eytâm-ı sığârı Mustafa ve Mûsâ ve Hızır‘a müteveffâ babaları mallarından irsle intikâl iden haklarını hıfza ve zabta kibel-i şer‘den nasb-ı vasî lâzım ve mühim olmağın yine yetimlerin anaları Aslı Hâtun bnt. Bayram vasî nasb olunub ol dahî vesâyete lâzım olan umûru ‘uhdesine alub mâ veka‘a bi‘t-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâsıt-ı Rebîu‘l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü‘l-mezbûrîn.” s. 8.

• *“Mâte Ahmed b. İskender ‘an karye-i Celâl ve tereke ibnen Ümmet, ve zevceten ve ma‘a‘l-kismetü fîmâ beynehüm.*

Muhallefâtü‘l-mezbûr:

İki kıt‘a bağ: Kıymet=2000, Dört bâb dam: Kıymet=1000, On iki dönüm göğ ekin:Kıymet=200 .” s. 15.

“Budur ki; müteveffây-ı mezbûrun yetîm-i-sagîri Ümmet‘e nasb-ı-vasî lâzım ve mühim olmağın kibel-i-şer‘den Hızır b. Yusuf kibel-i şer‘den vasî nasb olunub ol dahî vasâyete lâzım olan umûru ‘uhdesine alub mâ vaka‘a bi‘t-taleb kayd-ı-defter olundu.

Tahrîran fî evâhiri-Rebîu‘l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü‘l-hâl:

²³¹ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 529; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, 10/339.

İnehoca b. Durmuş, Fazl b. Mehmed, Şa'bân b. Yusuf, Nurullah b. Nasûhi, Dede Bey b. İsâ ve gayruhum.” s. 15.

Konunun girişinde verdiğimiz bilgilerle metinler arasında genel olarak bir uyum gözlenmekle birlikte, iki numarayla verdiğimiz metinde kıymetlerin yazılmamış olduğuna tanık olmaktayız. Yine diğerlerinde yekün yazılmış olmasına karşın bir ve iki numaralı metinlerde yekünün yazılmamış olduğunu görüyoruz. Birinci bölümlerde mûrisin kimliği ile varislerin kaydedilmiş olup ikinci kısımda terike ayrıntısı ve kıymetleriyle kaydedilmiş bulunmaktadır. Ancak terikenin varisler arasındaki taksimi ile ilgili olarak üçüncü bölümlerin yazılmadığını görüyoruz. Muhtemelen varislerle, terikenin kıymet olarak tesbit edilip, taksimin yapılmasından sonra varislerin paylarının ayrıca yazılmasına lüzum görülmemiştir.

1.10.2. Vasî Nasbı İle İlgili Konular

Kayıtlarda dikkati çeken en önemli husus terike ile ilgili kaydın hemen akabinde küçük olan yetimlere mahkeme tarafından vasî tayin edilmesidir. Osmanlı aile Hukukunun temelini oluşturan İslâm dini bu konudaki problemleri çözmek için “vesayet” (himaye) kurumunu teşekkül ettirmiştir. Vesayet: haklarını kullanma ehliyeti bulunmayan yada noksan olan bir kişinin mallarını koruma, işletme ve tasarruf etme hakkının başka bir kimseye tanınmasıdır. Bu koruma işini üzerine alan kimseye “vasi” adı verilmiştir. Ergenlik çağına girmeyen küçük çocuklar da bu ehliyeti noksan olanlardan sayılmıştır.²³² Vasi konusundaki gösterilen hassasiyet sicilde yer alan vasi tayini ile ilgili kayıtlarda yer alan “*nasb-ı-vasî lazım ve mühim olmağın*” şeklindeki ibarelerden anlaşılmaktadır. Nitekim aşağıdaki kayıtlar vasî tayini ve

²³² Hayri Erten, Konya Şer'iyeye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı, KBY Ankara 2001, 128, Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Çeker, İslâm Hukukunda Çocuk, Kayıhan Yay., İstanbul 1990, 109-133.

yetimlerin haklarının korunması hususundaki titizliği açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Çocukların mallarında tasarruf velayet ve salahiyeti baba dede ve onların vasîleri bulunmadığı zaman umîmî velayet kendisinde olduğu için velayet hakime intikal eder. Kasırın malında maslahat olan şeylerde kendisi tasarrufta bulunur. Ancak uygulama, kadının küçüklerin mallarına kendisi bakmayıp “kadının vasîsi” veya “tayin edilmiş vasî” denen bir vasî tayin etmesi şeklinde olagelmıştır.²³³ Vasîlik kurumu çocukların haklarının korunmasında çok önemli bir işlev üstlenmiştir. Hemen veraset taksiminin akabinde yetim çocuklar için vasî tayin edilmesi, Osmanlı uygulamasında konuya verilen ehemmiyeti göstermesi bakımından önemlidir. Sadece bununla da yetinilmemiş çocukların haklarının aleyhinde olabilecek hususlar şikayet konusu olarak yargıya intikal ettirilmiştir. Ayrıca şer‘iyye sicillerinde yer yer vasîler üzerine vasîleri inceleyen ve gözleyen “vasî nazırlarının” da atandığı olmuştur.²³⁴ Nitekim metnini vereceğimiz bir numaralı vesîka bunun açık bir delili durumundadır. Diğer iki belgede de vasîlerin haklarıyla ilgili olarak borç îtiraflarından söz edilmektedir.

• “*Budur ki; karye-i Çeltik’den Ahmet b. Ergayib --- Efendi hazretleri cânibinden mürâsele-i şerîfleri vârid olub mefhûmunda karye-i mezbûreden müteveffâ Emrullâh’ın yetimine anaları vâsî olub hâliyen ahâr âdeme varmak ile öksüzün rızkına küllî zarar iderlermiş mezkûr Ahmed asabeden olmak ile mezkûru vasî nasb idemez diyü buyurulmağın ber-mûcibi murâsele mezkûr Ahmed müteveffâ Emrullah’ın yetimlerine vasî nasb olunduktan sonra yine karye-i mezbûreden Cemal b. İshak üzerine nâzır-ı kayd olunub nâzır-ı mezbûr müte‘addid kelimât idüb mezbûrün yetimlerin kısmet defterinde mastûr olan erzakların vâsî-i mezbûre inanmayub bir’r-rıza kendüm mübâşeret ve*

²³³ Zuhâylî, ag.e., X., 75, Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 5/189.

²³⁴ Erten, a.g.e, 128.

mu 'âvenet idüb yetimlere sa 'y idüb il üzerinde olan rızıkların tahsîl ideyin diyü 'uhdesine aldıkda mâ vaka 'a 'alâ vukû 'a bi 't-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâsıt-ı Rebi 'û 'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü 'l-hal:

İsmâ 'il Dede b. Kemal, Hüsam Halîfe b. Mahmud el-Hatîb, İsmâ 'il Fakîh b. Hacı Ahmed, Yakub b. İsmâ 'il Fakîh, Sıddîk b. Mûsa, Mûsa Hamza, Ahmed Çelebi b. Hüseyin Fakîh, İslâm b. Mahmud ve gayruhum.” s. 4.

• “Budur ki; karye-i Kocmar'dan Durmuş b. Budak mahfel-i kazada karye-i mezbûreden müteveffâ Muharrem b. Budak'ın yetîmesi Kumru'nun vasîsi olan Nûrullah b. Bahar mahzarında ikrâr ve i'tirâf idüb yetim-i mezbûrun babasından intikal iden evden ve bağdan ve koyunlar bahâsından cem'an üç bin üç yüz akçe emlâk ve davar vasî mezbûr yedinden alub kabz eyledim lâzımû 'l-eda deynimdir didiği ikrâr-ı mezkûr vasî talebi ile kayd-ı defter olundu. (Ve yetim-i mezbûru dahî icâresiz beslemeği 'uhdeme aldım idi didiği kayd olundu.)

Tahrîran fî evâhir-i Rebi 'û 'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü 'l-hal:

Menteşe Fakîh b. Pirgaib, Yusuf b. Ulaş, Mustafa b. Ümmet, Eymür b. Emin 'an karye-i Gödene ve gayrühüm.” s. 5.

• “Budur ki; bin iki yüz otuz sekiz senesinde mâh-ı Zi'l-kâde'nin gurrelerinden üç yüz altmış bir gün va 'd ile hıfz itmesin yetim-i vasî olmak üzre es-Seyyid Hâfız Ahmed yedinden altı yüz otuz gurus ve bir kitâbe-i 'atîk yüz yirmi altı gurus cem'an yedi yüz elli altı gurus aldım vâcibü 'l-yed ve lâzım-ı muhakkak deyindir bi- mennihî Te 'âlâ deynim olan meblag-ı mezbûru edâ ve teslim eyledik de yedinde temessük ahz şâb olundu. (tutub alındı) Derun-u temessükde olan akçeye --- deresinde altı dönüm tarla istiğlaldır gaflet olunmaya ve bir dönüm bağ istiğlaldır.

Şuhûdü 'l-hâl:

Ser-Küttâb Hacı Molla Efendi, Mukayyid Seyyid Süleyman Efendi, 'Abdullah Efendi, 'Osman Efendi, es-Seyyid Mehmed Efendi, ve gayrühüm.

Yetimin vâlidesinde bi'l-emâne altun çeyrek=1, Yetimin Hâfız Ali'nin zimmetinde olan: Sanduk=1, kettâni bezi=13, Bağ püştü=25, tarla dönüm=6, sofrâ peşkiri=1, mirât=1, çocuk yorganı=1." s. 51.

1.11. Cana Ve Mala Karşı İşlenen Suçlarla İlgili Vesîkalar

Bahsi geçen konu, fıkıh kitaplarında genellikle “ukûbat” şeklinde umûmî bölümlerde veya “el-cinayat, el-kıyas, el-cirah, ed-diyat v.s. gibi hususî başlıklar altında incelenmektedir. İslâm Hukuku terminolojisinde insanın nefesine, organlarına, namuslarına, mallarına karşı işlenen ve cezalandırılmayı gerektiren, yasak fiiller genel olarak cinayet olarak isimlendirilmektedir.²³⁵

Osmanlı hukuk terminolojisinde de hırsızlık, cinayet, yaralama v.s. olarak sıralanabilecek suçların adı genel olarak cürm-i cinayettir. Bu suçları işleyenler aldıkları cezalara ek olarak devlete ödemeleri gereken belli bir miktar ödeme yaparlardı. Osmanlı hukuk sistemine göre adı geçen suçlarla ilgili olarak verilecek cezalar kanunnamelerle belirlenmişti. Bu konularda kadıların yapması gereken sadece olayı kaydettirmekten ibarettir. Hırsızlık suçu ve cinayet Osmanlı genel güvenlik anlayışı içinde yer alan en önemli iki maddedir. Her iki olayın da çözümü için kollektif sorumluluk ilkesi uygulanır. Hırsızlık, olayın geçtiği yere göre çeşitli kimselerin hırsız bulma ile sorumlu tutulmalarına neden olabilmektedir. Örneğin kervansarayda yapılan hırsızlığın sorumlusu bulunamazsa burayı işletmekle yükümlü olan kişi ortaya çıkan zararı tazmin etmek zorundadır. Yine cinayet suçunda da Subaşı cesedin bulunduğu yerin halkını sorumlu tutar ve onlardan katili bulmalarını ister. Eğer bu gerçekleşmezse diyet o bölgede meskun olanlar tarafından ödenir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu tür suçlarda olay sicile kaydedilmekte ancak suçluya verilen ceza ve cezanın uygulaması hakkında bilgi verilmemektedir. Pek çok cinayet

²³⁵ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 3/27; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 1/173.

olayında da herhangi bir karar yazılmadan suçluların gereğinin yapılması için subaşına teslim edilmesine karar verildiğini görüyoruz.²³⁶ Aşağıda metnini vereceğimiz cinayetle ilgili ferman da da suçluların İlgin Subaşısı Sinan Bey'e teslimini öngörmektedir.

Mala ve cana karşı işlenen suçlar üst başlığı ile verdiğimiz konu hakkında sicilde sadece birkaç vesîkanın varlığına tanık olmaktayız. Buna karşılık kamu yararının ön planda olduğu vakıf kayıtlarının sicilin çok büyük bir bölümünü teşkil etmesi, Osmanlı toplum hayatının seviyesini göstermesi bakımında oldukça manidardır. Zîra günümüzde mala ve cana karşı işlenen suçlar adlî vakaların çok önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu durum; içinde yaşadığımız toplumun sosyal yapısı ile Osmanlı toplumunun sosyal hayatını karşılaştırma yapabilmemize imkan vermektedir.

Şimdi üzerinde çalıştığımız sicilde yer alan cinayet davası ile ilgili tek metni verebiliriz:

Sûret-i Hükm-i Sultânî:

• “*Mefâhirü 'l-kuzât ve 'l-hukkâm me 'âdinü 'l-fazâyil ve 'l-keâm Turgud ve Bayburt ve Ilgun kadıları –zîde fazlühüm- tevkî-i refî-i humâyun vâsıl olıcak ma 'lûm ola ki, Bayburd kazâsından dârende-i ferman-ı şerif 'Ali nâm kimesne bâb-ı sa 'âdet-i mâime âdem gönderüb 'arz-ı hâl idüb Seydi Bozca ve Ergaib ve İdris ve Halil ve Hudâvirdi ve Hoca ve Kaya nâm kimesneler beni katl kasdına evim üzerine gelüb âlet-i darbla bir sağîr oğlumı katl idüb ben mezbûrların elinden bir tarîkla halâs oldum şer 'le görülüb icrâ-ı hak olunmasın recâ iderim bu babda sûret-i sicil vardır diyü bildirdi. İmdi buyurdum ki, emr-i humâyunum vardıkda, husamâtı berâber idüb ber def-i şer 'le görülüb fasl olunmayun ve on beş yıl terk olunmuş değil ise hak üzre onat veçhile (uygun şekilde) teftîş ve tafâhhus idüb ve sûret-i sicile nazar kılub göresiz husûs-u mezbûr 'arz olunan*

²³⁶ Abacı, a.g.e, 184 vd.

gibi ise ba'de's-sübût ehl-i fesad sipâhi tâifesinden²³⁷ ise habs idüb 'arz idesiz ve illâ şer'le lâzım geleni icrâ idüb yerine koyasız şer'-i şerîfe ve emr-i humâyuna muhâlif kimesneye iş itdirmeyesiz hak üzre olub tezvîrden ve telbîsden ve şuhûd-u zûrdan hazer idüb kazıyyede medhalı olmayanı dahl itdirmeyüb temerrüd ideni seğirdüb ve muhtâc-ı 'arz olanı 'arz idüb tekrâr-ı şikâyet olunmalı eylemeyesiz ve bu hususda Ilgun Subaşıası Sinan Bey mübâşir ola emmâ şer'den tecâvüz itmeye ve ba'de'n-nazar bu hükm-ü hümâyunumu elinde ibkâ idüb 'alâmet-i şerîfe i 'timâd kılasız.

Tahrîran fî evâyil-i Şehr-i rebî'i'l-âhir sene semânün ve semânîn ve tis'amie (988) / Mayıs 1580.

Be-makâm-ı Konstantınıyye.

Bu mes'ele beyânında eimme-i Hanefiyye'den cevab ne veçhiledir ki, 'Amr Zeyd'le mücâdele ve muhâsame idüb biribirini darb eylediklerinde Zeyd mezbûr 'Amr'in zevcesi Hindi darb idüb âsânın ucı Hind'in yedinde olan oğlu bîkr-i sagîra dokunub fî'l-hâl fevt olsa Zeyd merkûm zıkr olunan husûmetten mezkûr sagîr üç gün mukaddem fevt olmuş idi deyü beyyine ikâmet idüb 'Amr husûmet olunan gün hayatta olub Zeyd'in darbindan fevt oldu deyü beyyine ikâmet eylese şe'an kangısının (hangisinin) beyyinesi evlâdır beyânı ile müsâb ve me'cûr oluna.

el-Cevâb: 'Amr'in beyyinesi evlâdır. Allâhu a'lem.

Ketebehû Mustafa el-Hakîr el-Müderris bi Medreset-i Dârü'l-hadis - 'afâ 'anh.

Hâzâ izâ lem yüverrihâ, emmâ izâ errehâ ve târih-i şâhid-i'l-hayât ba'de târih-i şâhidi'l-mevt fe şehâdet-ü şâhidi'l-hayât evlâ. mine'l-hulâsa." s. 16.

Yukarıda "Sûret-i Hükm-i Sultânî" başlığı ile verilen belge, alış-veriş konusunda da geçtiği üzere, o dönemde bir anlamda temyiz mahkemesi olarak

²³⁷ "Ehl-i fesad sipâhi taifesi" tabirinden de anlaşıldığı üzere zaman zaman sipâhilerin halka zulüm yaptıkları ve şikâyet konusu oldukları anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili başka bir örnek olarak bkz. *Şer'iyye Sicilleri*, II, 175

görev yapan Dîvân-ı Humâyun tarafından ilgili kadıya, şikayetçi olan şahsın talebiyle davayı yeniden incelemesi ve halletmesi için gönderilen bir fermandır.

Fermanda yer alan “... *şer‘le lazım geleni icra idüüb yerine koyasız şer‘-i şerîfe ve emr-i humayuna muhalif kimesneye iş itdirmeyesiz ...*” v.b ifadeler Osmanlı’da Hukukun üstünlüğüne verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır. Yine devamında yer alan “... *Ilgun Subaşıası Sinan Bey mübaşir ola emma şer‘den tecavüz itmeye ...*” ifadeler suçlulara dahi hukuk çerçevesinde muamele edildiğinin delili durumundadır. Burada söz konusu edilen suçlulara işkence yapılmaması ile ilgili bir kanunun varlığı değil, padişah tarafından kadıya konu ile ilgili olarak gönderilen bir fermanın varlığıdır.

Burada dikkat çeken bir husus, kadının konu ile ilgili fetva almak amacıyla müftüye başvurmasıdır. Nitekim kadının sorusu ve müftünün cevabının hemen fermanın altına kaydedildiğini görüyoruz. Dinî ve hukukî bir meselede verilen cevaplardan ibaret olan fetvanın İslâm ve Osmanlı Hukukunun işleyişinde dikkate değer bir yeri vardır. Hz. Ömer’in Medîne’de yedi hukukçuyu bir araya getirerek kurmuş olduğu heyet Medîne kadısı dahil herkesi serbestçe başvurarak hukukî problemlerini hallettikleri bir mercî idi. Hatta halîfenin bu kişilere görevlerinin önemine binaen şehir dışına bile çıkmayı yasakladığı bilinmektedir. Osmanlı devletinde de vilayet, sancak, kaza gibi yerleşim bölgelerine merkezî otorite tarafından kadılar tayin edildiği gibi müftiler de tayin edilmiştir. Müftilerin vereceği fetvanın, davanın çözümü konusunda kadıya yardımcı olmasının yanında Hanefî Mezhebi içindeki farklı görüşlerin bulunduğu durumlarda hakim görüşün (esahh-ı akvâl) tesbitinde de kadılara yardımcı olmuşlardır. Bu sebeple zaman zaman fetvalar bizzat kadılar tarafından istenmiştir. Müftinin verdiği fetva bağlayıcı olmadığı halde hakim kararını bağlayıcıdır.²³⁸

²³⁸ Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 1/411 vd., Bayındır, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/431.

Yukarıdaki olayda da kadının müftiden fetva istediğine tanık olmaktadır. Konunun hem bir cinayet davası olması, aynı zamanda ferman yoluyla davaya yeniden bakması için temyiz edilmiş olması kadının fetva istemesinde etkili olması muhtemeldir. Ayrıca her iki tarafın da iddiasını delillendirmesi kadını müşkül durumda bırakmış olmalı ki, müftiye “... *şe’an kangısının (hangisinin) beyyinesi evlâdır...*” şeklinde soru yönelttiğine şahid olmaktadır.

Fetva kurumunun Osmanlı Hukukunun düzenli işleyişinde oynadığı bir önemli rol de kadıların hükümlerinin hukuka uygunluğunu sağlamada müftilerin üstlendiği roldür. Müftilerin mevcûdiyeti ve her zaman onlara başvurma imkanının var oluşunun kadıların hukuka uygun hareket etmeye belli ölçüde mecbur ettikleri inkar edilemez. Bir anlamda kadıların vermiş olduğu hükümler her zaman kolayca müftilerin ilmî denetimine açık olmuştur. Öte yandan tarafların mahkemede iddialarını aldıkları fetva ile takviye ettikleri de görülmektedir. Vadandaşların müftiden aldıkları fetvayı göstererek saraya veya mahkemeye başvurup ona göre emir veya hüküm verilmesini isteme hakkına sahiptiler. Şeriyye sicil defterlerinde tarafların getirdikleri fetvaya dayanılarak verilen birçok hükme rastlanmaktadır.²³⁹

Müfti kadının sorduğu soruya önce kısaca cevap vermiş, daha sonra “tarih verilmesse böyledir, tarih verilirse bir kişinin hayatta olduğuna dair şahidlik, öldüğüne dair şahidliğe tercih edilir diye” şeklinde ayrıntı vermektedir.

Aşağıdaki belgelerden iki numara ile vereceğimiz vesîka haklarındaki şikayetten dolayı suçluların yakalanması için Sa’idili naibine yazılmış bir

²³⁹ Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 1/412 vd.; Bayındır, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/431. Bu konu ile ilgili olarak Ankara iki numaralı sicil defterinde ilginç bir örnek bulunmaktadır: Daha önce kiliselerini tamir etmelerine izin verilmeyen zimmîler kiliselerini tamir ettirebileceklerine dair Hamid isimli müftiden fetva alarak Divân-ı Hümâyûn’a başvurmuşlar ve bir emr-i şerif almışlardır. Ankara kadısı ferman ve emr-i şerif gereğince adı geçen kilisenin tamirine izin vermiştir. Bkz. Ongan, *Ankara’nın İki Numaralı Şer’iyye Sicili*, 135; Bayındır, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/ 431. Fetva konusunda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 1/258; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilâtı*, 200 vd.

mürâsele²⁴⁰ kaydıdır. Üç numaralı vesika da ise kavga eden kişilerin karşılıklı iddiaları sözkonusu, dava edilen Hüseyin bıçak çıkarmadığını bir iki yumruk vuruğunu belirtmektedir. Çünkü bıçak yaralama aleti olmasından dolayı, bıçak çıkardığının tesbit edilmesi cezanın büyük olmasını gerektirecektir.

Dört ve beş numaralı huccetlerde aynı kişiler arasında vukû bulan bir davadan söz edilmektedir. Burada hem mala karşı hem cana karşı işlenen bir suçtan dolayı mahkemeye yapılan bir şikayet sözkonusudur:

• **Sûret-i mektub-u mîr-i mîrân ferman-ı hazret-i paşa**

“Fahrü'n-nüvâb Sa'idili nâibi –zîde 'ilmühu- ba'de's-selâm bi'l-'izzi ve'l-ikrâm i'lâm olunan budur ki; hâliyen Sa'idili nâhiyesinde Kiliseini nâm karyede sâkinlerinden işbu dârende-i hurûf Bali nâm kimesne bu cânibe gelüb 'arz-ı hâl eyledi ki; bunun karındaşı 'Ömer nâm kimesne karye-i mezbûreden Ümmet ve Hamza ve Hadır ve Süleyman ve Mustafa çiftin basub elini çalub mecrûh idüb ziyâde te'addî olunub iyle olsa mezkûrûn kimesnelerin küllühüm ehemmi mühimmândan olmağın mektûb birle fahrü'l-akrân Hüseyin Çavuş - zîde kadrihû- gönderilmiştir vardıkda gerektir ki; husûsu mezbûru ol cânibde istimâ' idüb varan çavuşa teslîm idüb bu cânibe götüresiz ve çavuş-u mezbûr mezkûrları bulub gaybet itdirmeden hazer idüb muhkem tenbîh te'kîd eyleyesiz bu babda ihmal ve tekâsül itmeyüb efendimiz hazretlerinin mürâselesi mûcibince irsâl oluna.

Şehr-i Rabî'u'l-âhir sene 989 / 1581 ” (sûret-i mektub fahrü'l-akrân Sa'idili subaşı Kurd subaşı işbu mektub vusûl buldukda Çeltik nâm karyeden hamza nâm yirmi altun almışsız viresiz.) s. 17.

• *“Budur ki; karye-i Sarayini'nden Receb b. Mahmud karındaşı Hüseyin mahzarında da'vâ idüb mezbûr Hüseyin bana bıçak çıkardı ben de bir iki*

²⁴⁰ Kadının kendisine denk veya daha aşağıdaki rütbedeki şahıs yahut makamlara hitâben kaleme aldığı yazılı belgelere mürâsele denilmektedir. Meselâ kadılar merkezden gelen bir ferman yada buyrultu üzerine, herhangi bir sanığın yakalanması için mahallin voyvodasına veya kethüdâsına resmi bir yazı yazabilirler. (Akgündüz, *Şer'îyye Sicilleri*, 1/38.) Yukarda geçen vesika bu konuya örnek teşkil eden bir mürâseledir.

yumruk urdum deyub gibbe 's-suâl mezbûr Hüseyin bir iki yumruk ben de urdum lâkin bıçak çıkarmadım didiği ıkrarları Halîl subaşı mahzarında bi 't-taleb kayd olundu.

Tahrîran fî evâhir-i-Rebî'ü'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-hâl:

Şa'bân b. Şükrullah, Mehmed b. Osman Dede, Receb b. Hoca 'Ali, Hüseyin Dede b. Veli, Habîb b. 'Abdi Dede ve gayruhum." s. 10.

• “Budur ki; karye-i mezbûreden Hamza b. Yeni Beğ mahfel-i kazâda karye-i mezbûreden Şâhmen b. Yusuf mahzarında mezbûr Yusuf benim gice şükür namazı zemânında konşu hayâtında koyunum durub ânı bekler iken mezbûr Şâhmen hayâta aşub iki toklum sirka idub çıkarub, alub götürüb yine geldikde ben dâhî duyub tutmak istediğimde nacak ile urub beni yıkdı suâl olunsun deyücek mezbûr Şâhmen ben ol sokağa davar arayı vardım idi mezbûr Hamza rast gelüb döğüşdük didiği ıkrârı mezbûr Hamza talebi ile Subaşı mahzarında kayd olundu.

Nesîmî Halîl b. ---, Mehmed b.---, --- Dede b.---, Ümmet b.---, --- ve gayruhum” s. 10. (sayfanın alt tarafı yıpranmış olduğu için isimlerin bir kısmı yok)

• “Budur ki; karye-i Sarayini'nden Hamza b. Yeni Bey mahfel-i-kazada karye-i-mezbûreden Şâhmen b. Yûsûf mahzarında da'vâ idüb benim biraz davarım komşum İbrâhim'in hayâtında yatub gice ile bekler iken mezbûr Şahmen davar sirka itmeye geldi iki davarım öl alub gitmiş ikisin dahî alub sağarmış istediğimde duyub tutmak istediğim de beni nacak ile urdu deyücek gibbe 's-suâl mezbûr Şâhmen ben ahşam zamânında davar yitirüb öl sokağa arâyı vardım idi taşrada mezbûr Hamza rast gelub benimle döğüşüb ben dahî bir iki urdum didiği takrîr-i-zaîm-i-vakt Halîl Bey mahzarında bi 't-taleb kaydı-defter olundu.

Tahrîran fî evâhir-i-Rebî'ü'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-hâl:

Mehmed b. ‘Osman, Memî b. Halîfe b. Gâzî, ‘Abdi Dede b. Habib, Haydar b. Kâsım ve gayruhum.” s. 16.

Aşağıdaki huccetlerde mala karşı işlenen suçlarla ilgili olarak mahkemeye yapılan müracatlarla karşı karşıyayız. Altı numaralı huccette koyunu gasbedilen kişinin hakkını aramak amacıyla açtığı bir dava sözkonusu edilmektedir. Davalı olan kişinin de koyunun kendisine ait olduğunu iddia etmektedir. Bu olayda nasıl bir sonuca varıldığına dair hüccette bir ayrıntı bulunmamaktadır. Ancak yedi ve sekiz numaralı huccetlerde davalı kişilerin suçları zahir olduğu için dava konusu olan koyunların tazmin ettirildiğini görüyoruz. Bu tazminin nasıl yapıldığına dair bir ayrıntı verilmemiştir.

Başkasının malını gasbeden kimseye, eğer gasbettiği mal olduğu gibi duruyor ve onda bir değişiklik meydana gelmemiş ise, onu sahibine vermenin vücûbunda ulema ittifak etmiştir. Ancak gasbedilen mal aşağıdaki örneklerde görüldüğü şekilde, olduğu gibi durmuyorsa ve kıyemî bir mal ise Ebû Hanife ve Şâfiî’ye göre -benzerleri bulunduğu müddetçe- kıymetleri değil benzerlerini vermek lazım gelir. İmam Malik’e göre ise zayi oldukları gündeki kıymetinin verilmesi lazım gelir.²⁴¹ Tabîki burada, Osmanlı mahkemelerinde Hanefî mezhebinin görüşleri uygulandığı için tazminin bu doğrultuda yapıldığı düşünülmelidir.

• “*Budur ki; karye-i Sarayini’nden İbrahim b. Kadimli mahfel-i kazada karye-i mezbûreden Mihmad b. Süleyman mahzarında bir koyun göndermiş mezbûr Mihmad ve oğlu Hüseyin’den satun alub Mustafa b. Hacı Ahmed ve Halîl b. Kadimli ve Ca’fer b. Hasan ve Durak b. İshak ve birkaç kimesneler dahî bile bişürüb yedi deyücek mezbûr Mihmâd ben kendümin davarından bir davar idi boğazlayub satdım didiği ikrârı bi’t-taleb kayd olundu.*

Tahrîran fi’t-târihi’l- mezbûr.

²⁴¹ İbn Rüşd, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 4/86.

Haydar Sipâhi, Şâ'bân b.---, Selâmet b.---, Mehmed b.---, ve gayruhüm.” s. 12 . (sayfanın sonu yıpranmış olduğu için isimlerin yarısı yok)

• “Budur ki; karye-i mezbûreden Budak b. Hamza mahfel-i kazâda karye-i mezbûreden Yahyâ nâm çoban mahzarında ben üzerine nâzır olduğum müteveffâ Bâli'nin yetimlerinin bir toklusunu mezkûr Yahyâ eğişik götürdi öksüze gadrdir (hainlik) su'âl olunsun deyücek mezbûr çoban kurd yemiş deyub ne bildiği ve neylediğinde 'ilmim yeter deyub ve inancı oldu deyücek inanmayanlar deyu koyunu filana götürmedim deyu halt-ı kelâm idub öksüzün toklusuna hıyâneti ve ta'diyesi zâhir olmağın tazmîn itdirülüb bi't-taleb kayd olundu.

Şuhûdü'l-mezbûr.” s. 7.

• “Budur ki; karye-i Kiliseinin'den Mustafa Dede b. Hadır mahfel-i kazâda karye-i mezbûreden Pîr Kulu b. Hüseyin nâm çoban mahzarında da'vâ idüb benim seksen akçelik bir oğecimi (koç) mezbûr Pîr Kulu virmedi suâl olunsun deyücek gibbe's-suâl mezbûr Pîr Kulu zikr olan oğeci ve sâir koyunlarını cemî'an bana teslîm idüb ben dahî oğlum Eymür'e teslîm eylemişdim. Sonra zikr olan oğeci merkûm Eymür kurd yemiş deyu bana cevâb virdi. Kurd yedi bende inandırırın deyu halt-ı kelâm idüb ve emâneti emânete virmekle te'addî ve hıyânet itmiş olmağın tazmîn itdirüb mâ veka'a bi't-taleb kayd olundu.

Tahrîran fi't-tarîhi'l-mezbûr.

Veli b. Nurullah, Mihmâd b. Hacı Köse, Tuğrul b. Nurullah, Mirzâ Emin ve gayruhum.” s. 12.

Sekiz numaralı huccette yine bir alacak davası söz konusudur, ancak burada davalı durumunda olan kişinin kendisine emanet edilen bir koyunu, emanete hıyanet ederek gasp etmesi söz konusudur. Bu durumun davalı tarafından da ikrar edilmesi üzerine hakim alacaklının alacağını tazmin ettirip, durumu sicile kaydettirmektedir. Burada davacının talep ettiği koyunu “oğeç” diye isimlendirmesi, değerini de belirtmesi dikkat çekicidir. Çünkü hayvanlar

“kıyemî”²⁴² mallardandır. Yukarıdaki ifadelerden anlaşılın dava konusu olan koyun ortada olmadığına göre davalı tarafından kıymeti ile tazmin edilmiş olmalıdır. Bu sebeble huccette koyunun cinsi ve kıymeti özellikle zikredilmiş bulunmaktadır. Bu huccette diğerlerinden farklı olarak olayın sübüt bulması üzerine borcun “tazmin” ettirildiği de kayıdda yer almıştır.

1.12. Vakıflar

Vakıf, bir mülkün menfeatini halka tahsis edip aynını Allah’ın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükden ebedî olarak men etmektir. Bu tarif, İmameyne göredir, İmamı Azam’a göre vakıf: bir mülkün aynı (kendisi) sahibinin mülkü hükmünde kalmak üzere menfeatinin bir cihete tasadduk edilmesidir. Ebû Hanife’ye göre vakıf ariyet (ödünç verme) gibi lazım olmayan caiz bir akittir.²⁴³ O’na göre hakimin hükmü ile tescil edilmeyen veya ölüm sonrasına izafe edilmeyen veya mescidden ibaret olup içinde bir kere olsun namaz kılınmamış bulunan bir vakıf luzum (bağlayıcılık) ifade etmez, dilerse vakfeden vakfından rüçû ederek vakfi satabilir, hibe edebilir ve vefatında veresesine intikal eder.

Ebû Yusuf’a göre bir kişinin mücerred olarak “vakfettim” demesiyle mutlak olarak vakıf luzum ifade eder. Bir mülk sahibinin vakfetmesiyle mevkûf onun mülkünden çıkar, başkasının mülküne de girmez, amme menfeatine -veya hususî cihetine- ait olup Allah’ın mülkü telakkî edilir. Artık vakıf rucû edemez. Hakimin hükmüne de hacet yoktur.

İmamı Muhammed’in reyine göre ise mütevellîye teslim olunmasıyla vakıf lazım hale gelir.²⁴⁴ Vakfın luzûmu ile ilgili olarak aşağıda vereceğimiz

²⁴² Kıyemî; Çarşıda pazarda misli bulunmayan, yahut bulunsa da aynı fiyatta olmayan mallar demektir ki, yazma kitaplar, hayvanlar, masnû’ kablar (el işçiliği ile yapılan kablar) karpuz, kavun gibi meyveler bu kabildendir.(Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 66/9.

²⁴³ Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî ’l-Ahlâf fi Ahkâmi ’l-Evkâf*, 13; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/284.

²⁴⁴ Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî ’l-Ahlâf fi Ahkâmi ’l-Evkâf*, 33; Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 1/273 vd. Farklı görüşlerin delilleri için bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, 10/244 vd.; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/329 vd.

vakfiye de de ayrıntılı olarak durulmuş olup İmameynin reyi ile adı geçen akarın lazım bir vakıf olduğu belirtilmiştir.

Şâfiî, Malik, ve Ahmad b. Hanbel'in vakfın lüzûmu konusundaki icthadları da Ebû Yusuf'un ki gibidir.²⁴⁵

1.12.1. Vakıflar Hakkında Genel Bilgi

Vakıf müessesesinin tarihi çok eskilere dayanır. İslâm'dan önce Arabistan'da bilinen en eski vakıf Mekke'deki Kâbe'dir. Kâbe, yeryüzünde ilk mabed olarak kabul edilir ve yapının temelleri Hz. Adem'e kadar dayandırılır. Bu günkü Kâbe şeklinin İbrahim Peygamber ve oğlu İsmail tarafından inşa edildiği Kur'an-ı Kerîm'de bildirilir.²⁴⁶

Hz. Aişe'den nakledildiğine göre, Allah'ın elçisi Medine'deki yedi parça mülkünü vakfetmiştir. Bu mülkler: A'vaf, Safiye, Delal, Müseyyeb, Bürka, Hisma ve Meşrebe'dir. Nadiroğulları'ndan Muhayrîk isimli bir şahıs şöyle bir vasiyette bulunmuştu: "Ben ölünce, tüm mallarım Allah elçisine ait olsun, O dilediği yere sarfetsin." Muhayrîk'in Hicret'in ikinci yılında ölmesi üzerine tüm malları, Hz. Muhammed'e kalmış, o da bu malları, bir görüşe göre Abdulmuttalib ve Haşimoğulları'na, başka bir rivâyete göre ise, İslâm'ın ve müslümanların acil ihtiyaçlarına vakfetmiştir. İslâm'da ilk vakfın bu olduğu kabul edilir.²⁴⁷

Hz. Ömer çok sevdiği bir araziyi vakfedişini şöyle anlatır: "Allah'ın elçisine; Hayber topraklarının taksimi sonucu, ömrümde sahip olmadığım güzel ve değerli bir arazi bana isabet etti, bu konuda ne buyuruyorsunuz? dedim. Hz. Peygamberde: İstersen malın mülkiyetini elinde tut, semere ve gelirini ise yoksullara tasadduk et" buyurdu. Hz. Ömer, arazisini; satılmamak, bağışlanmamak ve mirasla da geçmemek üzere, yoksullara, yakın hısımlara,

²⁴⁵ Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 1/274.

²⁴⁶ el-Bakara, 2/125, Al-i İmran, 3/96-97, el-Mâide, 5/97; el-Hac, 22/26.

²⁴⁷ Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 196.

miskinlere, yolda kalmışlara, Allah yolunda savaşanlara ve azatlık anlaşması yapan kölelere vakfetti. Mütevellinin de bundan örfе göre yiyebileceğini şart koştu. Bu konuda bir vakıfname düzenleyerek kızı Hafsa'ya (ö. 41/244), sonra da nesline teslim ve vasiyet etti.²⁴⁸

İslâm dünyasında, vakıfların geniş bir şekilde yer edip gelişmesinde Hz. Peygamber'in ashabını hayır işlerine teşvik etmesinin yanısıra, bizzat kendisinin de vakıf yapması, önemli bir amil olmuştur. Hz. Peygamber Medine'de kendisine ait bulunan hurma bahçesini vakf edip hasılatını "havadis-i dehr"e yani İslâm'ın müdafaasını icab ettirecek hâdise ve ihtiyaçlara tahsis etmiştir. Aynı şekilde Fedek hurmalığını da yolculara vakf ettiğini biliyoruz.²⁴⁹ Kur'an-ı Kerîm ile Hz. Peygamberin emir ve tatbikatları Müslümanlar için uyulması gereken bir vazife telakki edildiğinden bu konuda mü'minler arasında âdeta bir yarış sürüp gitmiştir.

Hz. Peygamber'in ashabı da O'nun yolunda yürüyerek çeşitli vakıflar kurmak suretiyle insanlığa hizmet ettiler. Nitekim Cabir (r.a) "Ben, Muhacir ve Ensar'dan mal ve kudret sahibi bir kimse bilmem ki vakıf ve tasaddukta bulunmuş olmasın"²⁵⁰ diyerek bu durumu belirtmek ister. Bunun içindir ki, müslüman şehir, kasaba ve köylerde sayısız vakıf vücuda getirilmiştir.

Zaman içerisinde vakıf müessesesi İslâm tarihi boyunca yükselen bir ivme takip etmiş Müslümanlar fethetikleri yeni beldelerde âdeta bir vakıf medeniyeti kurmuşlardır. Bu kurulan vakıf medeniyetlerinin en önemli temsilcilerinden birisi de kuşkusuz Osmanlılardır. Üzrerinde çalıştığımız şer'iyeye sicil defterindeki konularının büyük bir kısmının vakıf kayıtları ile ilgili olması da bu gerçeği destekler mahiyettedir.

²⁴⁸Buharî, "Vesâyâ", 22, 28, "Eymân", 33; Müslim, "Vasiyye", 15, 16.

²⁴⁹Ömer Hilmi Efendi, *İthâfû'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l-Evkâf*, 10; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/304.

²⁵⁰ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/304.

Vakıf konusu fıkıh kitaplarında bütün yönleriyle tafsilatlı bir şekilde işlenmektedir. Farklı değerlendirmelere göre vakıfları değişik şekillerde tasnif etmek mümkündür. Bilmen bu konuda şöyle demektedir:

“Vakıflar bir bakımdan müessesatı hayriyye ile bu müessesatı idame edecek vakıf akarlar kısmına ayrıldığı gibi bir bakımdan da icâre-i vâhideli, mukata‘alı, ve icâreteynli vakıflar namıyla üç kısma ve menkul ve gayri menkul kısımlarına da ayrılmıştır.”

Vehbe Zuhaylî ise genel olarak vakıfları vakfedildiği cihete göre iki grup halinde incelemektedir:

- Hayır vakfı: Belli bir için yapılan bu tür vakıflar sürenin bitişiyle beraber belli kişi ve kişilere vakıf olur. Mesela bir kişinin arazisini bir hastahane veya bir okula bir süre vakfedip ondan sonra orasını kendisine veya çocuklarına vakfetmesi mümkündür. Camiler, medreseler mektepler, şifahaneler, Haremeyn vakıfları, cüz-i şerif (Kur’an tilaveti) vakıfları, cami ve zaviyelerde mevlid okutulması, kandil yakılması ile ilgili vakıflar, kitap vakıfları, Ramazan’da akşamları cemaate zeytin, hurma dağıtılması, mahallenin veya köyün ihtiyaçları için vakıflar, sarnıç vakıfları, zayıf hayvanların otlayıp beslenmeleri ile ilgili vakıflar vb. vakıflar bu cümledendir. Bu tür hayır vakıfları ile ilgili sicilde pek çok örnek bulunmaktadır.

- Aile Vakfı: Vakfeden kişinin kendisi veya herhangi bir kişiye yada kişilere yapılan vakıftır. Bundan sonra bir hayır cihetine yapılırsa dahi durum böyledir. Önce kendisine, sonra çocuklarına, onlardan sonra da bir hayır cihetine vakıfda bulunmak gibi.²⁵¹ Bu tür vakıflarla ilgili olarak da sicilde epeyce vakıf kayıtları bulunmaktadır. A.K.’nde vakıf araziler (araziyi mevkûfe) vakfedilen akarın cinsine göre iki kısımda incelenmektedir:

- Sahih vakıflar: Mülk araziden, vakfin şartlarına uygun olarak yapılan vakıflar.

²⁵¹ Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, 10/249 vd.

• Gayr-i sahih vakıflar: Padişahların bizzat kendilerinin veya onların izinleriyle başkalarının mîrî topraklardan bir parçayı, bu parçadan sağlanan öşürler ve sair gelirlerini, devlet tarafından masrafları karşılanan bir hayır işine tahsis etmeleridir. Bu tür vakıf, arazinin aslında kuru mülkiyeti devletin olduğundan ve yalnız öşür, kira vs. gelirleri bir kamu hizmetine tayin ve tahsis edildiğinde, buna İslâm Hukukunda gayr-i sahih vakıf, vakf-ı irsad veya vakf-ı gayr-i lazım denilmiştir.²⁵²

1.12.2. Sickilde Yer Alan Vakıflarla İlgili Konular

1.12.3. Vakfiyeler

Vakıfların kuruluşu (in'ikadı) için erkanı vakıfdan olan vakıf sığasının veya onun yerine kaim olan hareketin ehlinden sadır olup, vakfedilen şeyin de vakıf olmaya uygun olması gerekir. Kurulan vakıflar çoğu zaman yazılı hale getirilmiş, vakfiyeler (vakıfnameler) yazılmıştır.²⁵³ Herhangi bir malı vakfeden (vakıf) tarafından, vakfın idaresi ile ilgili hazırlanmış nizamnamelere vakfiye, vakıf senedi denilmektedir. Vakfiyeler, kadılık siciline işlendikten sonra kesinleşirdi.

Vakfiyelerde umumiyetle önce Allah'a hamd ve sena, Rasûlüne salat ve selamdan sonra hayır işlemeye teşvik edici ayetler, hadisler ve bu mealde şiirler yer alır ki, bütün bunlar, mukaddime kabilindedir, vakfiyenin hukuki bünyesinden sayılmazlardı. Bunlardan başka vakfiyelerde genellikle aşağıdaki bölümler yer alırdı:

- Vakf edilen malların neler olduğu.
- Vakf olunun bu malların kimler tarafından idare edileceği.
- Vakf gelirlerinin nelere sarf edileceği.

²⁵² AK md. 4, Şafak, a.g.mkl, 365

²⁵³ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/297.

• Vakf olunan bu malların nasıl idare edileceği. Bu arada, müessesede kimlerin çalışacağı, bunlara ne kadar ücret ödeneceği, bu ücretlerin nereden temin edileceği gibi konular teferruatlı olarak verilirdi.

• Hakim (kadı), vakfın sıhhat ve lüzumuna dair hükmü.

• Sonunda da tarih ile üst kısmında hakim veya hakimlerin mührü bulunur.

• Vakfiye, ebad bakımından ister büyük ister küçük olsun, mahiyet itibari ile içindekiler üç ana bölümden meydana gelir. Bunlar:

• Dibace (Giriş): Vakfın, vakfi kurma sebep ve gayesinden bahseden bu bölüm, ayet ve hadislerle kuvvetlendirilir.

• Vakfın hizmet şartları: Gelir kaynaklarını ve sarf yerlerini gösteren bu bölüm, vakfiyenin en uzun kısmıdır.

• Sonuç: Bu bölümde, müessesenin şeriata uygunluğu belirtilerek hiç bir kimsenin bu vakfa müdahale edemeyeceği anlatılır. Bundan sonra tarih ve şahidlerin imzaları bulunur.

Çeşitli dönemlerde kurulan vakıfların vakfiyelerinde, gerek başta, gerekse sonda pek çok dua bulunur. Metinde geçen bu dualardan başka bir de beddua bulunmaktadır. Bilhassa vakfiyede belirtilen hizmetleri yerine getirmeyen, ona ihanet eden, onu gayesinin dışında kullanan haksız olarak onun malından yiyen ve onu değiştirenler için beddualar bulunur. Bu bedduada "Allah'ın, peygamberlerin, meleklerin, insanların ve bütün mahlukatın lanetinin, vakfi tağyir eden (değiştiren) üzerine olması" istenir. Bu sebeptir ki vakfiyelerin sonuna bakıldığı zaman böyle bir beddua kısmı görülür ki bu, daha sonra gelen insanlar için manevi bir tehdit olmaktadır. Gerçekten, inanan ve muvahhid olanlar böyle bir bedduaya maruz kalmak istemezler.²⁵⁴

Sicilde konu ile ilgili olarak Arapça yazılmış güzel birvakfiye örneği bulunmaktadır. Aşağıda metnini vereceğimiz bu vakfiye vakfiyelerle ilgili

²⁵⁴ Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, 187 vd.

olarak verilen bilgilerle tam bir uygunluk arzettiğine şahit olmaktayız. Vakfiyenin üst kısmında da vakfi onaylayan hakimın vakfın sahih olduğuna dair yazmış olduğu küçük bir bölüm bulunmaktadır. Şimdi bu vakfiyenin metnini verebiliriz:

(*Vazaha ve sahha 'indî ve hakemtü bi sıhhati mâ yücîbuhû min aslı'l-vakf ve 'ş-şurût ve vucûhe'l-masârîf 'ale'l-nımtı'l-münbasıt ketebehü'l-fakîr Abdullah b. Ramazan el-Mevlâ bi Nâhiye-i Sa'idili hılâfeten 'afâ 'anhümâ el-Âfi.*)

• “*Elhamdü lilâhi li veliyyeh ve's-selâtü 'alâ nebiyyeh Muhammedin ve 'âlihî ve ashâbih. Emmâ ba'd fe hâzihî huccetün sahîhatün şer'ıyyetün bi-'arabi mazmûnihâ 'an zikri mâ enne sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Halil b. Hüsrev 'an karye-i Sarayini min muzâfât-ı Konya el-Mahmiye li mâ raâ enne'd-dünya fâniyetün ve mâ fihâ 'âriyetün ve'l-âhoretü bâkiyetün ve mâ fihâ dâimetün fe vakfün ve habsün ve sübülün min ahlâsı emlâkihî 'alâ ebniyyeh 'ibâdallah ve selîm 'ale's-sevâ ve ba'd fe ennehümâ 'alâ ebnâihim sümme ve sümme neslen ba'de nesl ve batnan ba'de batn ve ba'de inkrâzihim li evlâdihim ve li evlâdi evlâdihim mutlakan ve ba'de inkrâzihim yekünü vakfen 'alâ masâlihi 'aynin cârin meşhûrin bi-'ayn-i Hüsrev ve ba'de harâbihî 'alâ masâlihi câmi'i'l-karye el-mezbûre ve ba'de'l-inhidâm yekünü vakfen 'alâ fukârâi'l-müslimîn ve zâlike cemî'i-keremi'l-kâyin fi'l-karyeti'l-mezkûre el-meşhûr bi Ocakayı Bağı el-mahdûd kıbleten tarîk-i âm ve şarkan ve garben nehr-i cârî ve şimâlen 'Abdurrahman b. Pîrî Fakih ve cemî-i sülüsîh eshümi min isney 'aşara sehmen mine't-Tâhuneti'd-Dâire 'alâ 'aynin vâhideh el-meşhûrati bi Tâhinet-i Dânişmend el-kâinet-i fî karyet-i Kâfirdeğirmeni el-mahdûd kıbleten bi Vakf-ı Hazreti Şeyh Vefâ ve şarkan bi'n-nehri'l-cârî ve şimâlen bi Tâhinet-i ibn-i Şeyâkim ve ibn-i Dânişmend ve garben bi'l-mesîl ve cemî'il-buyût el-müte'addide el-kâyineti bi karye-i Sarayini el-mahdûd kıbleten Pîrî Ahmed b. Hüsrev ve şarkan nehr-i cârî ve şimâlen Hasan ve Receb b. Mahmud ve garben 'Abdurrahman b. Pîrî Fakih bi-cümleti'l-hudûd ve*

kâffeti'l-hukuk ve't-tevâbî' ve'l-levâhık ve't-tarâyık 'ale'l-uslûbü's-sâbık ve selleme'l-evkâfe'l-mezbûre ilâ ebniyehû 'ibâdallah ve selîm? ve huve tesellümen minhü ve ba'de't-teslim ve't-tesellüm race'a'l-vâkıfî 'an vakfihî fekâle inne vakfe'l-menkûli ve'l-akâr lâ yelzemü 'inde'l-eimmeti'l-bihâreyn el-Hanefiyyîn -rahimehumullah- fe talebe min ibnihî'l-mezbûrân fekâle ibnühû inne vakfe'l-menkûli ve'l-'akâr yelzemü 'inde'l-imâmeyn ebî Yusuf ve imâm Muhammed –rahimehumullah- feterâ ennemâ ile'l-hâkimi'l-mevkî'ı a'lâhu fe hakeme bi-luzûmihî. Vakfî'l-mezbûrât 'alâ re'yi'l-imâmeyn el-hümâmeyn el-mezbûrîn hümken sahihan şer'iyyen müebbeden muhalleden masûnen 'anı't-tağyîr ve't-tebdîl femen beddelehû ba'de mâ semme'ahû feinnemâ ismuhû 'allellîne yübeddilühû innallâhe semî'un 'alîm ve ecrü'l-vâkıfî 'alallah el-Cevvâdü'l-Kerîm –cerâ zâlike ve karrara fi evâsıt-ı Şehr-i Rabî'u'l-evvel min şuhûr-i sene tis'în ve tis'amie. 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-hâl:

Ya' kub Halîfe b. Şemsüd'-dîn Halîfe el-Hatîb, Hüsâm Halîfe b. Necâti el-Müezzîn, diğêr Hüsâm Halîfe b. Hamza Fakîh, Bâli Dede b. Yusuf, 'Abdi Dede b. Habib, 'Abdurrahman b. Pîrî Fakih, İlamîn b. Mezid, İbrahim b. Mehmed, Receb b. Hoca 'Ali, Pîr Ahmed b. Koca Dede, Mehmed b. Osman, Ahmed b. Süleyman, Habib Dede b. İbrahim, ve ibnühû Mehmed, Hasan b. Mehmed, ve gayruhum." s. 11.

İkinci bir vakfiye olarak vereceğimiz vakfiye Yukarıdaki vakıf türlerinde üzerinde durulduğu gibi bir hayır vakfı olup ma'alesef tamamlanmayan yarım bırakılmış bir durumda olduğuna şahid oluyoruz:

- *"Vech-i tahrîr-i huruf budur ki; mahmiyeyi Konya'ya tâbi Saîdili nâhiyesinde vâki' Sarayini nâm karyede Halil Usta b. Hüsrev mahfel-i kazâya hâzır olub şöyle takrîr-i kelam kılub karye-i mezbûrede Ocakayı nâm mezra'ada bir kıt'a bağımı ki, hudûdı kibleten tarîk-i âm ve şarkan nehr-i cârî ve garben yine nehr-i cârî ve şimâlen yine benim bağıma muttasıl mülk-ü bağımı sulbi oğlum 'İbâdullah'a ve ânın oğluna ve oğlu oğullarına batnan*

ba'de batn ve neslen ba'de nesl ve karnen ba'de karn ebnâya ve ba'de inkırâzihimi'l- 'ıyâdü billah câmi 'i şerîf önünde cârî olan babamız Hüsrev bîna eylediği çeşmeye ve ba'de zâlike câmi-i şerîfe hâlis ve muhlis ridâ'an lillah malımdan ihrâç ve ifrâz idüüb vakf eyledim ve yine mevzı-'ı mezkûrede vâki' hudûdı kableten merkûm 'İbâdullah ve ebnâsına vakf eylediğim sâlifü 'z-zikr bağıma ve şarkan ve şimâlen nehr-i cârî ve garben ..." (devamı yazılmamış) s. 7.

1.12.4. Vakıfların İdare ve Muhasebesi

Vakfıyedeki şartlara ve şer'î hükümlere göre vakfın işlerini idare etmek üzere tayin olunan şahsa mütevellî denir. Mütevellî, vakıfla ilgili bütün işlerden sorumlu olup, gelirini toplamak ve artırmak için önlem alır ve toplanan geliri; vakfın koşullarını yerine getirmek, vakıfda çalışanların ücretleriyle bakım ve onarım masraflarını ödemek için kullanmak zorunda idi. Nazır, vakıf koşullarını yerine getirilip getirilmediğini kontrol eden bir çeşit müfettişti. Nazır tabiri bazen mütevellî anlamında da kullanılmaktadır. Vakıfların tahsildarlık görevini yürütenlere de cab-i vakf adı verilir. Bazı zarûrî hallerde, mütevellîsi mevcut olduğu halde vakfı idare etmek üzere tayin olunan yetkililere de kaim makamı denilir.²⁵⁵

Mütevellînin vakıf üzerindeki en önemli hakları, tasarruf ve ücret talep etme hakkıdır. Mütevellînin maaşına vazîfey-i tevliyet denir. Vakfın idaresinde mütevellîden başka müderrislik, imamlık, hatiplik, vaizlik, kuralık, kayımlık, türbedarlık gibi başka görevliler de bulunur. Bu görevlere cihat görevlere yapılan tayin işlemine de tevcîhi cihat adı verilir. Bir zata bir görevin verildiğini tasdik eden fermana ise berat adı verilir. Vakıf gelirlerinde verilen maaş ve

²⁵⁵ Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l-Evkâf*, 13 vd.; Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 2/59; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 148.

tahsisatlara vazife, bunları alanlar ise ehl-i vezaif veya mürtezika diye adlandırılır.²⁵⁶

Vakfiyelerde senede veya birkaç sene de bir muhasebelerinin yapılması şart koşulmuş bulunan vakıfların muhasebeleri hakim marifetiyle yapılır. Vakfın varidat ve sarfiyatını tetkik ve muhasebe cetvellerini tanzim ve imza etmek hakimlere aittir. Ancak vakfiyesinde muhasebesi ile ilgili bir şartı bulunmayan vakıflara suistimal olmadıkça hakim müdahalede bulunmaz.²⁵⁷

Şimdi siyakat yazısı ile yazılmış olan ve Ahmed isimli Konya kadısı tarafından yapıldığı anlaşılan, Sultan ‘Alaüddîn vakfının gelir ve giderlerinin ayrıntılı bir şekilde yapıldığı muhasebe cetvelinin metnini verebiliriz:

• “*Mehâsebe-i mabûzat ve ihracat-ı evkâf-ı câmi‘-i merhûm ve mağfûrun leh Sultan ‘Âlâüddîn Gazî –tâbe serâhu- der-nefs-i Konya el-mahmiyye der-tahvîl-i es-Seyyid Pîr Mehmed Çelebi el-mütevellî evkâf-ı merkûme ‘an-gurre-i Muharremi’l-harâm sene ihdâ ve selâsîn ve elf ilâ gâye-i sene-i âtiye.*

Asl-ı mâl-i vakf-ı mezbûr fi’t-târih=29742.

‘An-mahsûl-ü cizye-i gebran karye-i Sille ‘an evkâf-ı câmi‘-i mezbûre’l-vâkî‘ fi’t-târîhi’l-mezbûr neferen --- 12800.

‘An-mahsûl-ü bâd-ı hevâ ve resm-i ‘örfiye ve sâliye ve âdet-i aġnâm karye-i mezbûre ‘an-evkâf-ı mezbûr fi’t-târîhi’l-mezkûr guruş =1300.

İcâre-i zemînhâ-i evkâf-ı mezbûre fi’t-târîhi’l-mezbûr guruş 0,60 + 700 + 382=1142.

‘An mukâta‘a-ı mahsul cebe ve bennâk be-tahsîl-i mutevellî-i mezbûr evkâf-ı merkûme= 2800.

Be-yed-i Mehmed Paşa yekûn guruş=29742.

Minhâ’l-masârıf ve vâzîfe-horân-ı evkâf fi’t-târîhi’l-mezkûr.

²⁵⁶ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 5/57; Cin, *Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi*, 2/60.

²⁵⁷ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 5/87.

Mevâcib-i (görevleri) fahrü'l-meşâyih Mevlânâ Şeyh Mustafa Efendi vâ'iz ve hatîb-i câmi'-imezbûr fi't-târîhi'l-mezkûr yevm= 3 akçe= 1080.

Mevâcib-i Seyyid b. Çelebi mütevelî-i vakf-ı mezbûr fi't-târîhi'l-mezkûr yevm=5 akçe=1800.

Mevâcib-i Ahmed Halîfe ser-mahfel-i câmi'-i şerîf fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=3 akçe=1080.

Mevâcib-i Mehmed Çelebi ve Mustafa Çelebi kâtib-i evkâf-ı merkûme yevm=3 akçe=1080.

Mevâcib-i Mahmud Halîfe devirhân fi't-târîhi'l-mezkûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i Osman Halîfe devirhân-ı evkâf-ı mezbûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i Dervîş Hâce devirhân fi't-târîhi'l-mezkûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i Mehmed Halîfe devirhân-ı evkâf fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=2 akçe=720.

Mevâcib-i Mustafa Halîfe devirhân fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i Ahmed Halîfe devirhân be-evkâf-ı mezbûr yevm 2 akçe=720.

Mevâcib-i Mehmed Halîfe devirhân fi't-târîhi'l-mezkûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i Emrullah halîfe devirhân be-evkâf-ı mezbûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i diğêr Ahmed Halîfe devirhân fi't-târîhi'l-mezkûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i Dervîş Halîfe devirhân be-evkâf-ı mezbûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i Sefer Halîfe devirhân be-evkâf-ı mezbûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i 'Abdurrahman Çelebi mü'ezzin ve yasînhân be-evkâf-ı mezbûr fi't-târîhi'l-mezkûr yevm=3 akçe=1080.

Mevâcib-i Mustafa Halîfe mü'ezzin-i câmi'-i şerîf fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i diğەر Mustafa Halîfe mü'ezzin-i câmi'-i fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i 'Abdi Halîfe Ma'ruf câmi'-i şerîf be-evkâf-ı merkûm yevm=1,5 akçe=540.

Mevâcib-i Bey Dede bevâb câmi'-i şerîf fi't-târîhi'l-mezkûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i Hacı Hüseyin bevâb ve türbedâr-ı câmi' be-evkâf-ı merkûm yevm=2 akçe=720.

Mevâcib-i Ahmed Kâdî-i evkâf-ı mezbûr fi't-târîhi'l-mezkûr yevm=3 akçe=1080.

Mevâcib-i Mehmed Halîfe ihlâs-hân fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=3 akçe=1080.

Mevâcib-i Ahmed câbi-i evkâf-ı merkûm fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i Molla Efrendi câbi-i evkâf fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=1 akçe=360.

Mevâcib-i İbrâhim meremmâtî-i evkâf-ı mezbûr fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=2 akçe=720.

Mevâcib-i Süleyman Halîfe, ihlas-hân fi't-târîhi'l-mezbûr yevm=2 akçe=720.

Mevâcib-i bahâ-i --- berây-ı leyâli-i mübâreke be-evkâf-ı mezbûr akçe=90.

Be-cihet-i harc-ı hurda ve harc-ı râh ve harc-ı bahâ ve mürâsele ve levâzım-ı sâ'ire be-evkâf fi't-târîhi'l-mezbûr (akçe yazılmamış)=410.

Be-cihet-i harc-ı berât berây-ı rusûm-ı emr-i şerîf-i culûs-ı hümâyun akçe=1030.

Be-cihet-i kerâye-i gallât-ı kurâ-i Kızılviran ve Oluklu ve Saidili 'an-evkâf-ı mezbûr akçe=1400.

Ücret-i berây-ı meremmât-ı (tâmir) dam-ı câmi'-i şerîf be-evkâf-ı merkûm akçe=100.

Defter-i harc-ı mürâsele berây-ı tahsîl-i rusûm-ı menâzil ve dekâkîn? Be-evkâf-ı mezbûre fî't-târîhi'l-mezbûr akçe=40.

Ücret-i kitâbet-i ve --- mehâsabât-ı evkâf-ı câmi'-i mezbûr fî't-târîhi'l-mezbûr akçe=40, Yekûn akçe=30490 --- 'an-mahsûb=748.

Tahrîran fî evâhir-i şehr-i Muharremi'l-harâm li-sene isneyn ve sittîn ve elf.

Rukkime hâze'd-defter bi-ma'rifeti'l-'abdi'l-fakîr.

Harrera el-fakîr Ahmed el-Kâdî bi-medîne-i Konya el-mahmiyye. 'Ufiye 'anh.

Şimdiki vereceğimiz vesika Valide Sultan vakfiyla ilgili daha küçük bir hesap cetveli kaydı ile ilgilidir:

• “Berây-ı vakfiye-i kethudây-ı Vâlîde Sultan - 'aleyhi'ş-şân- Yusufâğa kütübhâne-i nezd-i (yanında) Sultan Selim - 'aleyhi'r-rahmetü'r-rahîm- der-Konya fî sene tarih-i vakfiye fî 25 Cemâziye'l-âhir (ay ismi şifreli olarak yazılmış) sene 1209 fî sicil sene fî 21 Şa'ban / 3 Mart 1795 (ay ,ismi şifreli olarak yazılmış) 1210.

Hâfîz-ı kütüb-i evvel fî yevm=100 akçe, Hâfîz-ı kütüb-i sâni fî yevm=90 akçe, Yamağ-ı (yardımcı) evvel fî yevm=50 akçe, Yamağ-ı sâni fî yevm=50 akçe.

“Hazret-i Mevlânâ –kuddüse sirruhû– el-a'lâda seccâdenişîn (şeyh, imam) olanlara du'âguy (du'âcı) fî yevm=20 akçe.

Kütübhâneye mülâsık câmi'-i Sultan Selim'de 'ala's-sabâh ve ba'de'z-zuhr ve ba'de'l-'asr neşr-i 'ulûm iden müderrise fî yevm 60 akçe.

Câmi'-i mezkûrde kayyım olana fî yevm=10 akçe.

Def'a kayyım-ı sâni fî yevm=10 akçe.

“Belde-i mezkûrde sâkin kâim-makâm-ı mütevellî (mütevellînin nâibi) vakfi'l-mezbûr fî yevm 20 akçe.” s. 78.

1.12.5. Vakıfların Kiraya Verilmesi

Vakıf malların işletilme yollarında en önemlisi kira aktidir. İslâm hukukçuları vakıf mallardaki kira akdini, genel kira akdi hükümlerinden farklı esaslara bağlamışlar ve yetim malı ile kamu malları gibi korumaya muhtaç mallar statüsünde kabul etmişlerdir.²⁵⁸ Vakıf yerlerin kiraya verilmesiyle ilgili hükümler vakıfnamelerinde varsa, mümkün oldukça buna göre amel olunur. Mesela; vakıfnamesinde şu kadar süreyle kiraya verilmesi şart koşulan bir vakıf akarı, o süreden eksik veya fazla kiraya vermek caiz olmaz. Ancak bu kadar süre kiraya vermek vakıf için zararlı olacaksa bu durum müstesnadır.

Bir vakfın mütevellîsi mevcut iken, onun akarım hakim kiraya veremez. Çünkü mütevellînin özel velayet, hakimnin ise genel velayet yetkisi vardır. Özel vekalet genel vekaletten daha üstündür.²⁵⁹

Hanefilere göre, evlerde bir sene süre ile, arazilerde ise üç sene süre ile kiralama fetvası verilir. Maslahatın buna ters düşmesi hali ise müstesnadır. O takdirde zaman ve mekanların değişikliğine göre farklılık arzedecek bir durumdur. Vakfedilen şey “ecr-i misil” ile kiraya verilir. Aşırı zararı ihtiva edecek şekilde daha aşağısına kiralanması caiz olmaz. Ayrıca ilim adamlarının ihtilaf ettiği bütün hususlarda vakıf için faydalı ne ise, ona göre fetva verilir. Harab bir vakfı ıslah etmek zarûreti dolayısıyla kırk veya elli yıl süreyle kiraya vermek sahihtir.²⁶⁰ Bir kimse mütevellîsi bulunduğu bir vakfın akarını rayiç bedeliyle de olsa kendisi için bizzat kiralayamaz. Çünkü bir kimse kira akdinin iki tarafını birden temsil edemez. Ancak hakime başvurarak böyle bir akarı onun izniyle rayiç bedel üzerinden kira ile tutabilir, bu sahih olur.

Mütevellî vakıf akarı, lehine şahitlikleri kabul edilmeyen hısımlarına, mesela; çocuklarına veya eşine kiraya veremez. Böyle bir kira akdi rayiç bedelle de olsa sahih olmaz. Çünkü bunda töhmet vardır. Bu, Ebû Hanîfe'ye

²⁵⁸ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 2/62.

²⁵⁹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 5/23 vd.

²⁶⁰ Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, 10/309 vd.

göredir. Fetva da bununla verilmiştir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise bu kira akdi caizdir. Diğer yandan bu gibi hısımlara rayiç bedelden fazla ile kiraya vermek Ebû Hanîfe'ye göre de caizdir.²⁶¹

Buraya kadar vakıfların icâresi ile ilgili verdiğimiz bilgilerde dikkat edilirse hep vakıfların lehinde hükümler verilmiştir. Çünkü İslâm Hukuku her halükarda ammenin maslahatını gözetmeyi prensip edinmiştir. Vakıflar da ammenin yararına olan en önemli müesseselerin başında gelmektedir.

Vakıfların icâreye verilmesi hususunda karşımıza icâre-i vâhideli vakıflar ve icâreteynli vakıflar, mukata'alı vakıflar gibi kavramlar çıkmaktadır. Şimdi kısaca bu kavramlar üzerinde duralım.

1.12.5.1. İcâre-i Vâhideli Vakıflar

Mütevellîleri tarafından ay, sene gibi muayyen ve kısa müddet için kiraya verilen vakıf bina, arsa, bahçe ve tarlalardır. Bu vakıflardan elde edilen kira bedelleri vakfiyelerindeki muayyen yerlere harcanır. Kira müddetleri dolunca tekrar aynı kiracılarına veya başkalarına kiraya verilirler. Bu tür vakıflarda ferağ²⁶² ve intikal muamelesi cereyan etmez. Bunlardan üstü çatılı olan yerlere “müsakkafat” açık, binasız yerlere de “müstegallat” denir.

1.12.5.2. İcâreteynli Vakıflar

Bu vakıflarda muaccele ismiyle önce toptan bir meblağ sonra da müeccele adıyla mesela yıllık bir meblağ alınarak ve müddetsiz olarak kiraya verilen vakıflardır. İcâreteynli vakıflar hicrî 1020 tarihinden itibaren vücûda gelmiştir. Bu tür vakıfların ortaya çıkışı şu şekilde olmuştur: İstanbul, Anadolu ve Rumeli'deki icâre-i vâhideli vakıf akarların bir kısmı zamanla harab olmuş,

²⁶¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 5/29.

²⁶² Bir kimsenin müsakkafât (üstü çatılı kapalı olan) ve müstegallât (üstü açık, binasız) vakıflarda olan tasarruf hakkını başkasına devretmesine ferağ, bu devir karşılığında alınan bedele de “bedel-i ferağ” denir. Bkz. Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf*, 15; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/289.

yanmış, bunları ihya ve tamire de gelirler (galle) yeterli olmamıştır. Hem bunları îmar, hem şehirleri güzelleştirmek, hem de mezkur vakıflardan halkın istifadesini temin maksadı ile vakıf akarlarında icâreteyn usûlü kabul edilmiştir. Buna göre vakıf akarları tamir için kiralamak isteyen şahıstan evvela vakıf değerine yakın bir kira bedeli alınmış, bununla gereken îmar yapılmış, yapılan yer müddetsiz olarak muaccelely ödeyene kiraya verilmiş, ayrıca cüzî bir kira bedeli de şart koşulmuştur. Bu vakıfların tasarrufu, kiracıları (müste’cirleri) vefat edince onların mîrascılarına intikal etmekte idi. Bu durum bir nevî müste’ciri mülk sahibi durumuna getirdiği için zamanla kötüye kullanılmış, bir çok icâri vâhideli vakıf menfaat sebebiyle icâreteynli yapılmıştır. Halbuki icâreteyn usûlü kıyasa uymadığı halde zarûreten kabul edilmiş bir usuldür.²⁶³

1.12.5.3. Mukata‘alı Vakıflar

İkta‘ müessesini Hz. Peygamber zamanına kadar çıkarmak mümkündür. Ancak O, temlik şeklinde ikta‘lar, toprak parçaları, vermiştir ve sahiplerine zekattan başka bir mükellefiyet yüklememiştir. Hz. Ömer’in fethedilen Irak, Sûriye, ve Mısır topraklarını mülkiyeti devlete ait olmak üzere sahiplerine “haraç vergisi” karşılığında yararlanma hakkının verilmesi şeklindeki uygulaması, Abbasi döneminde de devam etmiş ve Osmanlı toprak sisiteminde önemli bir yeri olan “mîrî arazi”²⁶⁴ uygulamasının da temelini oluşturmuştur.²⁶⁵

Mukata‘alı vakıf usûlüne, İslâm Hukuku eserlerinde hukr veya tahkir denilmektedir. Mukata‘alı vakıf tabiri Osmanlı Hukukuna has bir tabirdir. Vakıf malların uzun süreli kiraya verilme şekillerinden (icâre-i tavîle) biridir.²⁶⁶

²⁶³ Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 1/270 vd.; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, IV, 305.

²⁶⁴ Arâzi-i emîriyye de denilen bu topraklar Arazi Kânunnâmesi’nde “Arâzi-i emiriyye rakabesi cânib-i meytü’l-mala âid olarak ihâle ve tefvîzi taraf-ı devlet-i âliyyeden icrâ olunagelen tarla ve çayır ve yaylak ve kışlak ve korular ve emsâli yerlerdir...” şeklinde tarif edilmektedir. Bkz. AK, md. 3.

²⁶⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, 15 vd.; Döndüren, “Sosyal Değişme Karşısında İslâm Hukuku”, 35 vd.

²⁶⁶ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 2/ 68.

Mukata‘alı vakıf bir akarın arsası vakıf olup, üzerinde bulunan binalar, ağaçlar, veya asmalar=bağ kütükleri (kürum) bu arsanın mutasarrıfının mülkü bulunur. Mukata‘alı olan vakıflarda da mülk gibi veraset hükmü cereyan eder. Bu tür vakıfların ferağında mütevellinin izni şarttır.²⁶⁷ Mukata‘alı vakfın arsası için mutasarrıfı tarafından her sene vakfa verilmek üzere tayin edilmiş olan yıllık kira bedeline de mukata‘a denildiği gibi icâre-i zemin dahi denilmektedir.²⁶⁸

Mukata‘alar, birkaç şekilde idare edilmişlerdir. İltizam mukata‘alarının bir bedel karşılığında genellikle özel teşebbüs tarafından işletilmesidir. İltizamlar açık artırma ile yapırlardı ve genellikle üç yıllık bir süre için ve en yüksek meblağı ödemeyi kabul edene verilirdi. İltizamı alan mültezim iltizam bedelinin bir kısmını peşin olarak öder, kalan kısma ise kefil gösterirdi. Belirlenen üç yıllık süre dolmadan, mukâta‘a gelirlerinde olağan dışı bir artış olması, bir rant oluşması durumunda mukâta‘a daha yüksek bir bedel teklif eden –öncelik hakkı ilk sâhibinin olmak üzere- bir başkasına verilebilirdi. İltizamı alacak kişi çıkmaması durumunda mukata‘alar devlet memurları tarafından emanet yoluyla idare edilirdi. Üçüncü bir yönetim şekli de malikanedir. Malikane ömür boyu verilen iltizamlara verilen isimdir.²⁶⁹

Mukata‘a gelirleri çoğunlukla devlete ait olmakla birlikte vakıflara tahsis edilen, ulûfe karşılığı veya ocaklık olarak verilebilen veya has olarak tahsis edilebilen mukata‘alar da vardı.²⁷⁰ İktâ‘ istiğlal Osmanlılarda bilhassa ilk devirde zaviye vakıflarında görülür. Bu zaviye vakıflarının çoğunun, dervişlerin mevattan²⁷¹ (ihya-ı mevat) açtıkları topraklardan olduğu kayda

²⁶⁷ Bilmen *Hukuk-ı İslâmiyye*, 5/19.

²⁶⁸ Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkâf*, 17.

²⁶⁹ Tabakoğlu Ahmet, “İktisat Sistemi”, *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti* (İstanbul: İz Yayıncılık, ts.), 185; Kütükoğlu, “Osmanlı İktisâdi Yapısı”, 2/543 vd.

²⁷⁰ Tabakoğlu, “İktisat Sistemi”, 185.

²⁷¹ Mevat (işlenmemiş ,sahipsiz boş toprak) denilen yerlerden olup da veliyü'l-emrin izniyle ihyâ edilen arâzidir. Bkz. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/73; Mecelle md. 1270. Maddeye göre şu şartları taşıyan topraklar mevat olabilir: 1-kimsenin mülkü olmamalı. 2- Bir köyün kasaba veya şehrin mer‘ası, odunluğu, (baltalığı) mezarlığı olmamalı. 3- Belediye sınırları dışında olmak. (aksây-ı umrân) Ayrıca bkz. AK, md.103-105.

değer. Padişahın mükafat kabilinden yaptığı temklikler de bu kategoriye sokulabilir. Bunların “mîrî” topraklardan ayrılarak verildiği malumdur.²⁷²

İcâreteyn ve mukata‘a usûlü vakıflar 1935 tarihli vakıflar kanunu ile ortadan kaldırılmış, bu kanunun 27. maddesine göre mukata‘alı toprakların ve icâreteynli gayr-i menkullerin mülkiyetleri muayyen bir bedel karşılığında mutasarrıflarına geçirilmiştir.²⁷³

Bu tür mukata‘a kayıtları, üzerinde çalıştığımız sicilde önemli bir yer tutmaktadır. Aşağıda metinlerini vereceğimiz kayıtlarda şu ana kadar verdiğimiz mukata‘a kayıtları ile ilgili bilgiler arasında bir paralellik göze çarpmaktadır. Mukata‘aların çoğunun üst kısmında mukata‘aya verilen yer ve kime verildiği başlık şeklinde yazılmış daha sonra alt kısımda hangi vakfa ait olduğu ve mukata‘aya verilen yerin köyü mezra‘ası varsa adı, mukata‘a tarihi, mukata‘ayı alan kişi veya kişilerin isimleri, iltizam bedeli, iltizamı veren mütevellînin ismi ayrıca belirtilmiştir. İltizam bedelinin kalan kısmı için kefil isimleri de mukata‘anın sonuna kaydedilmiştir. Kayıtların sonunda ay ve yıl yazılmış, bazı kayıtlarda gün yazılırken bir çoğunda gün yerine, evvel, evasıt, evahir, gibi genel ifadeler kullanılmıştır. Daha sonra da şuhûdü’l-hal yazılmıştır. Mukata‘a kayıtlarının sonunda eğer mevcut iltizam bedelinden daha ziyade teklif veren varsa bunlar da “ *ba‘dehû.....*” şeklinde başlayan ifadelerle yeni iltizam ayrıntılarıyla birlikte kayda geçirilmiştir.

Şimdi sicilde yer alan mukata‘aların metinlerini verebiliriz:

• *Budur ki; Üveys Sarban geçen sene değil öteki sene Giryad mahsulünden seksen altı kile buğday mekarı alub kirayla Kaytas Ağa'ya teslim eyledim didiği Caba Mustafa talebi ile kayd olundu.*

Hurrira fievâhir-i Zi'l-hicce sene selâsün ve elf. 1003 / Ağustos 1595.

Davud b. Süleyman, Şa‘bân Halîfe b. Veli, Muharrem b. Memi.” s. 19.

²⁷² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, 26.

²⁷³ Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 1/271.

• “Budur ki; Hazret-i-Şeyh Sadreddîn Konevî - kuddise sırrihû-evkâfindan Mahmudlar nâm karyenin dokuz yüz doksan beş senesinde vâki’ olan gâllesini işbu bâisü’s-sicil Hüsrev Çelebî oğlu Nasrullah nâm kimesneye iki buğday bir arpa olmak üzere doksan kile²⁷⁴ galleye virdim deyücek mezbûr Nasrullah kabûl itdiği bi’t-taleb kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i Recebü’l-mürecceb sene 995 / Haziran 1587.

Şuhûdü’l-hâl:

Dursun Çelebî b. el-Kâtib, Hüseyin Çavuş ibn-i ‘Ali, Hüseyin Gördü? ibn-i ‘Ali.” s. 20.

• **Mukât’a-ı**

‘Öşr-i gâllât-ı evkâf-ı kutbü’l- ‘ârifin Hazret-i Şeyh Sadreddîn

“Budur ki; Hoca Ahmed b. ‘Abdi mahfel-i-şer’a gelüb merkûm Şeyh Sadreddîn evkâfindan karye-i Lâdik ve Mahmudlar’dan ve Giryad ve kazây-ı Ilgun’da vâk’i olan kurâ ve mezârî’ şehirden mâ’adâ olan cümle evkâfın bu seneden vakfa ‘ayid olan gallesini iki buğday bir arpa olmak üzere iki bin yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didikde mütevellî vech-i-meşrûh üzere virüb mâ vaka’a kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i-şehr-i-Receb sene. 995 / Haziran 1587.

İsâ Çavuş b. ‘Abdullah, Hüseyin Çavuş b. ‘Ali, Veli Bey b. Karamân.” s. 20.

“Ba’dehû Mehmed b. Emîr ve diğêr Mehmed b. Veli ve ‘Abdi b. Hoca Emîn ve Ramazan b. Hamza meclis-i-şer’e gelüb zıkr olan mukâta(y)ı elli kile ziyâde ile iki bin yüz elli kileye mezbûr Hoca Ahmed ile ber vech-i-iştirâk kabûl ve iltizâm eyledik didiklerinde mütevellî Kaytas virüb kayd olundu. (birbirlerine mala mal kefil olub kayd olundu.)

Hurrira fî t-târîhi’l-(mezbûr yazılmamış)

²⁷⁴ Kile bir tür (400 dirhemlik) hubûbat ölçüsü.ki, memleketten memlekete farklılık göstermektedir. Bu cümleden olmak üzere ilerdeki bir kayıta “...Konya kilesiyle bin altmış kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim ...” şeklinde bir ifâdeye rastlıyoruz. Kilenin dörtte biri şinik diye adlandırılır. (Mehmet Erdogan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensar, İstanbul 2005, 311)

‘Abdullah Halife b. Ramazan, Sinân Beşe b. ‘Abdullah.’ s. 20.

“Ba‘dehû Sefer b. Kadimli ve Hıdır b. Bâli meclis-i-şer‘de zıkr olan mukâta-(y)ı yüz elli kile ziyâde ile iki bin üç yüz kile galleye Hoca Ahmed ile ber vech-i-iştirâk kabûl ve iltizâm eyledik didiklerinde zâviyenin hisâb nâzırı ve şeyhi olan Muslihiddîn Efendi virdiği bi‘t-taleb kayd olundu. Mezburlara Duran Hân b. ‘Ali Şa ‘bân b. Hacı ve Sefer b. Yusuf nâm kimesneler kefil olub kayd olundu.

Şuhûdü‘l-hâl:

Memi Halife ibn-i Erdoğan, ‘Abdi Bey ibn-i Küçük ‘Ali, Sefer b. Yusûf el-Muhzur, Derviş Çelebi el-Kâtib.’ s. 20.

• **Mukât‘a-ı**

‘Öşr-i gâlât-ı karye-i ‘Abdurreşid ve tevâbi‘ der-‘uhde-i- Hacı Ahmed b. Ural.

“Budur ki; mezkûr Hacı Ahmed meclis-i-kazâya gelüb evkâf-ı mezbûreden ‘Abdurreşid’in bu senede vâk‘i olan mahsulünü iki buğday bir arpa olmak üzere yedi yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didiği evkâf-ı mezbûre şeyhi Muslihiddîn Efendi vech-i meşrûh üzere virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı-Şa ‘bân sene 995 / Temmuz 1587.

Ahmed b. Mehmed, Memi Halife b. Erdoğan.’ s. 21.

• **Mukât‘a-ı**

‘Öşr-i gâlât-ı karye-i Lâdik ve Kâfir Değirmeni ve Subhân? ve Kirli, ve Akçeşehir ve Kembos ve Giryad ve Dibek ve Saraycık ve tevâbi‘ der-‘uhde-i Sıddık b. Bedri ve Dede Bâlî b. Hacı.

“Budur ki; mezbûrân Sıddık ve Dede Bâlî meclis-i-şer‘a gelüb zıkr olan karyelerin dokuz yüz doksan beş senelerinde vâki‘ olan ‘Öşr-i gallât-ı Sefer b. Kadimli ve Hıdır Bâli üzerlerinde iki buğday bir arpa olmak üzere Konya kilesiyle iki bin üç yüz kilede iken yüz kile ziyâde idüb cümle iki bin dört yüz kileye mezr‘a-ı Mahmud‘lar ve Abdurreşid‘den gayrilerini ber vech-i-mukâta ‘a

kabûl ve iltizâm itdik didiklerinde evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey vech-i meşrûh üzre virüb ba 'del kabûl kayd-ı sicil olundu.

Evâsıt-ı şehir-i-Şa 'bân sene. 995 / Temmuz 1587.

Hacı Mustafa b. Musâ, Hasan Çelebi b. Mustafa, Ahmed Çelebi b. 'Abdullah Efendi, Hacı 'Ali b. Ganî ve gayruhum." s. 21.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-igâllât-ı mezra 'a-ı Mahmudlar Evkâfî Şeyh Sadreddîn der- 'uhde-i Ramazan Çelebi b. Dâvûd.

"Budur ki; mezkûr Ramazan Çelebi mahfel-i kazâya gelüb kutbü 'l-ârifîn hazreti Şeyh Sadreddîn Konevî mirkat-ı zâviyesi evkâfından mezra 'a-ı Mahmudlar'ın dokuz yüz doksan beş senesinde vaki' olan 'öşrini iki buğday bir arpa olmak üzre yüz altmış kile galleye ber vech-i mukâta 'a kabûl itdim didikde evkâf-ı-mezbûre mütevellîsi virüb mezbûr Ramazan Çelebi kabûl idüb talebi ile kayd olundu.

Evâhir-i-şehir-i-Şa 'bân sene. 995 / Temmuz 1587.

Memi Çelebi b. Emrullah, --- Çelebi el-Kâtib." s. 21.

• **Mukât'a-ı**

'Öşri-gâllât-ı karye-i Lâdik ve sâirleri der- 'uhde-i Hoca Bey b. Genç 'Ali.

"Budur ki; mezkûr Hoca Bey meclis-i kazâda dutularak takrîr-i kelam idüb Hazreti Şeyh Sadreddîn evkâfından Lâdik nâm karye ve gayrinin 'Öşr-i galletü Siddik ve Dede Bali üzerinde iki buğday bir arpa olmak üzre iki bin dört yüz kile gallede iken elli kile dahî ziyâde idüb cümle iki bin dört yüz elli kileye kabûl itdim diyüb mütevellî Kaytas Bey virüb b 'ade 'l-kabul kayd olundu.

Hurrira fî 14 Ramazan sene. 995 / Ağustos 1587.

Mahmud b. Mehmed, Sefer b. Yusuf, Hüseyin b. 'Ali, Hüseyin Bey b. 'Ali Çavuş, Hüseyin b. Veli el-İmâm, Hüseyin Bey b. Mahmud, Sefer b. Bergâib" s. 22.

• **Mukât'a-ı**

‘Öşr-i gâllât-ı ‘Abdur’r-Reşîd ve mezra ‘a-ı Mahmud’lar ‘an Evkâfi eş-Şeyh Sadreddîn der- ‘uhde-i Sefer Bedri b. ‘Abid ve Hüseyin b. Mahmud.

“Budur ki; mezkûrân Sefer ve Hüseyin meclis-i kazada takrîr-i kelâm idüb evkâf-ı mezbûreden ‘Abdu’r-Reşîd ve Mahmudlar nâm mezra ‘alarının dokuz yüz doksan beş târihinde vâki‘ olan ‘öşr-i gâllâtını iki buğday bir arpa olmak üzere dokuz yüz kile galleye Halîl nâm kimesne zimmetinde olub hâlâ dokuz yüz elli kileye vech-i meşrûh üzere kabûl ve iltizâm eyledik didiklerinde evkâf-ı mezbûre mütevellisi Kaytas Bey virüb kayd olundu. Zararı mala Süleyman b. Hüdâvirdi kefil olub bi’t-taleb kayd olundu.

Hurrira fi evâsıt-ı Ramazan sene hamstîn ve tisîn ve tis‘amie 995 / Ağustos 1587.

Şuhûdü’l-hâl:

Nurullah b. Lütfullah, Mustafa b. Esbiye, ‘Abdullah b. ‘Ali, Hüseyin Bey ibn-i ‘Ali, Mustafa Dede ibn-i Kara --- ” s. 22.

• **Mukât'a-ı**

İkrâr-ı Halîl b. İsrâil.

“Budur ki; mezkûr Halîl meclis-i kazâda ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb Şeyh Sadreddîn evkâfından mezra ‘a-ı ‘Abdü’r-Reşîd’in dokuz yüz doksan beş senesinde vâki‘ olan ‘Öşr-i gâllâtı Sefer ve Hüseyin üzerinde dokuz yüz elli kile gallede iken elli kile ziyâde idüb cümleten bin kilenin yirmi kilesi sermâye olub dokuz yüz seksen kilesi vakten teslîm olmak üzere iki buğday bir arpa olmak şartıyla ve ‘uşri bostanı iki yüz akçeye bile olmak üzere ber vech-i mukât’a kabûl ve iltizâm itdim didikde mütevellî Kaytas Bey virüb ve Mustafa b. Seydi ve Receb b. Eymür zarar-ı mala kefil olub ve mezbûr Halîl mukata ‘a-ı mezbûreden karar itdik dimeğın ve karar itdik deyu emr-i şerîfe îrâd idersem amel olunmaya didikde mâ veka ‘a bi’t-taleb kayd olundu.

Hurrira fi evâsıt-ı Şa‘bân sene. 995 / Temmuz 1587.

‘Ömer b. Memi, ‘Ali Hüseyin b. Eymür, Süleyman Bey b. Halîm, Bostan b. Habib, Seydi b. Mustafa, Kıdvetü’l-müderris Mehmed Halîm Efendi el-Müderris ” s. 22.

• **Mukât‘a-ı**

‘Öşr-i gâllât-ı karye-i Lâdik ve sâirleri der-‘uhde-i Dede b. Hacı ve Mûsâ b. Siddik.

“Budur ki; mezkûrân Dede ve Siddik meclis-i kazâya gelüb merhûm Şeyh Sadreddîn evkâfından karye-i Lâdik ve sâirin ‘uşri bundan akdem bizim üzerimizde iki bin dört yüz kilede iken Hoca Bey elli kile dahî ziyâde idüb sehm olmuş idi hâlâ zi’l-yed olmağını dahî iki bin dört yüz elli kile galleye iki buğday bir arpa olmak üzre kabûl ve iltizâm eyledik didiklerinde evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey vech-i mecrûh üzre virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâhr-i Ramazân sene 995 / Ağustos 1587.

Hacı Mustafa b. Musâ, Hacı Ali b. ‘Abdu’l-Ganî, Hüseyin Bey b. ‘Ali, Derviş el-Kâtib.” s. 23.

“Ba‘dehû Mehmed b. Süleyman ve Mustafa b. Habib ve Sefer b. Süleyman ve Mehmed b. Emir nâm kimesneler zikr olan Lâdik ve tevâbi‘ ve sâyrin ‘uşri Dede ve Mûsâ üzerinde iki bin dört yüz elli kilede iken işbu zikr olan kimesneler elli kile dahî ziyâde ile iki bin beş yüz kileye kabûl ve iltizâm eyledik didiklerinde mütevellî Kaytas Bey ve nâzırı Seyyîd Hüseyin Çelebi virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâli Şevvâl sene 995 / Eylül 1587.

Muhzır Hüseyin b. Hamza, ‘Abdurrahîm Efendi en-Nâib-i Saîdeli, Münîr Efendi el- Hatîb ve gayruhum.” s. 23.

• **Mukât‘a-ı**

Ikrâr-ı mültezim evkâf-ı mezbûre.

“Budur ki; Siddik b. Mûsâ ve Dede b. Hacı Bey ve diğr Dede b. Sündük nâm kimesneler meclis-i kazâda merhûm Şeyh Sadreddîn evkâfına mütevellî olan Kaytas Bey mahzarında ikrâr idüb evkâf-ı mezbûreden Ilgun kazâsında

vâki' olan kurânın dokuz yüz doksan beş senesinde vakfa âyid olan gâllâtını bin otuz kile galleye iki buğday bir arpa olmak üzere kabûl ve iltizâm idüb otuz kile galle buğdayı Hacı Mustafa'ya teslîm idüb bâkî kalan bin kile galleyi yirmişer akçeden yirmi sekiz akçeye kabûl itdik mebla-ı mezbûr lâzımı'l-edâ deynimizdir târîhi kitâbdan yirmi güne dek on bin akçesini getirüb teslîm idelim didiklerinde mu'terf-i merkûmûnun vech-i meşrûh üzere olan ıkrarlarını mezkûr mütevellî kabûl ve tasdik idüb kefil taleb eyledikde birbirlerine kefil-i-bi'l-mâl olub mâ vaka'a gıbbe't-taleb tahrîr olundu.

Hurrira fî yevmi'l- 'âşır Rebî'u'l-evvel sene 995 / Şubat 1587.

Hayreddîn Efendi el-Vasî, Mustafa Çelebi b. Hakem, Mustafa b. Habîb, Seyyid Hüseyin Çelebi b. et-Tâhir." s. 23.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gallât der- kazâ-i Ilgun der-'uhde-i Hüseyin b. Mehmed.

"Budur ki; mezkûr Hüseyin meclis-i-kazâda takrîr-i- kelâm idüb merhûm Şeyh Sadreddîn evkâfından Ilgun kazâsında vâki' olan kurânın doksan altı senesinde vâki' olan 'öşri ve Giryad'ın 'öşrini iki buğday bir arpa olmak üzere Konya kilesiyle sekiz yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didikde evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey virüb mâ vaka'a kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i Şa'bân sene 996 / Haziran 1588.

Hacı Mehmed b. Seydi, el-Emnü'l-mâl İsmâ'il b. Mehmed b. El-Muhzır, Kıdvetü; 'l-akran Mehmed Kârî b. Arıkzâde, Mehmed b. Mehmed el-Muhzır" s. 24.

• **Mukât'a-ı**

Mahsul-ü Evkâf-ı Merhûm Hazret-i Şeyh Sadreddîn der-'uhde-i Halîm Mustafa Çelebi.

"Budur ki; Konya'dan Mustafa Çelebi ibn-i Hakîm meclis-i-kazâda takrîr-i kelâm idüb kutbu'l-'ârîfîn Hazreti Şeyh Sadreddîn'in (eksik yazılmış) doksan altı senesinde vâki' olub vakfa âyid olan cümle mahsûlün iki buğday bir arpa olmak üzere üç bin kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didikde evkâf-ı

mezbûrun mütevellîsi Kaytas Bey vech-i meşruh üzre virub mâ vaka'a kayd olundu.

Mevlânâ Nâsirüddîn b. Efendi el-Kâdî, Ramazan Efendi el-Kâdî, Çelebi b. Osman, Mevlânâ Mustafa Çelebi b. El-Kâdî." s. 24.

"Ba'dehû Mustafa b. Habîb meclis-i şer'e gelüb merhûm Şeyh Sadrüddîn evkâfının mahsulü Mustafa Çelebi üzerinde üç bin kile gallede iken iki yüz yirmi kile galle ziyâde idüb yirmi kilesi câmiye bahâ olmak üzre üç bin iki yüz yirmi kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didik de evkâfî mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey virüb mâ vaka'a kayd olundu.

Seyyid Mehmed b. Seyyid Hasan, Hacı Kadîr b. Hacı Zeyli, Derviş Mehmed b. el-Kâtib ve gayruhum." s. 24.

"Ba'dehû İsmâil b. Mehmed meclis-i-şer'e gelüb zikr olan evkâfın mahsulünü yüz kile ziyâde ile üç bin üç yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didik de evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey vech-i meşrûh üzre virüb mâ vaka'a kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i Şa'bân sene. 996 / Haziran 1588.

Süleymân b. Halîl, ve Sinan b. Nasrullah." s. 24.

• **Mukat'a-ı**

'Öşr-i- gallât der-kazâ-ı Ilgun.

"Budur ki; kıdvetü'l-akran Nasrullah b. Çelebi 'Ali Fakîh meclis-i şer'e gelüb merhûm Şeyh Sadreddîn evkâfından kazâ-ı Ilgun'da vâkî' olan evkâfın ve Giryad'ın sene 996 senesinde vâkî' olan 'öşrini iki buğday bir arpa olmak üzre Konya kilesiyle bin altmış kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didikde evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey vech-i meşrûh üzre virüb mâvaka'a kayd olundu.

Hurrira fî evîl-i şehri-i Ramazân sene 996 / Temmuz 1588.

Mustafa b. Seydi, Halîl b. İsmâil, Mustafa b. Habîb, İsmâ'il b. Mehmed, Hüseyin Bey b. 'Abdullah, Halil b. İsrâil ve gayruhum." s. 25.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gallât der-şehr (isim yazılmamış) der- 'uhde-i Hüseyin Bey b. 'Ali.

"Budur ki; mezkûr Hüseyin Bey mahfel-i kazâda takrîri kelâm idüb merhûm Şeyh Sadreddîn Evkâfi'ndan Ilgun kazâsında vâkî' olan evkâfdan ve Giryad'dan mâ 'adâ olan evkâfin doksan altı senesinden vâkî' olan 'öşirini iki buğday bir arpa olmak üzere iki bin dört yüz kile galleye kabul ve iltizâm eyledim didik de evkâf-ı mezbûre mütevellisi Kaytas Bey vech-i meşrûh üzere virüb mâ vaka'a kayd olundu.

Hurrira fî evâili şehr-i Ramazân el-Mübârek sene. 996 / Temmuz 1588.

'Inde's-şûhûd mâ sebeka." s. 25.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gallât-ı Evkâf-ı Merhûm Şeyh Sadreddîn der- 'uhde-i Süleymân

b. Ayvaz.

"Budur ki; mezkûr Süleyman meclis-i kazâya gelüb merhûm Şeyh Sadreddîn Evkâfi'nin doksan altı senesinde vâkî' olan 'öşr-i gallâtını üç bin beş yüz kile galleye kabul ve iltizâm eyledim didik de evkâf-ı mezbûre mütevellisi Kaytas bey virüb kefil taleb eyledik de fi'l-vakt Mevlânâ Seyyîd Hıdır Efendi kefil olub mâ vaka'a kayd olundu.

Hurrira fî evâyil-i Ramazân sene 996 / Temmuz 1588.

Mustafa b. Habîb, Habîb b. Mehmed, fî-mûdi-i Emin Efendi el-Kâdî ve gayruhum." s. 26.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i galât-ı Evkâf-ı Şehy Sadreddîn -nevverallâhu merkadehû- der- 'uhde-i Münşa Fakih Nûrullah ve Veli b. Hıdır Bali.

"Budur ki; Koçmar'dan İmam Münşa Fakîh ve karye-i Mahmud hassâsından Veli b. Hıdır Bali meclis-i kazâya gelüb kazâ-ı Ilgun'da ve Konya kazâsına tâbi' Saideli nâhiyesinde vâkî' olan kurâ ve mezârı'm doksan altı senesinde vakfa 'aid olan 'öşrini iki buğday bir arpa olmak üzere Konya kilesiyle üç bin kile galleye kabûl ve iltizâm eyledik diyüb cümle galleyi haklaşturmağa

karye-i Koçmar'dan Çalabvirdi b. Durdı ve karye-i Mahmud hisarından Erhani b. İsmâ'il ve karye-i Sirekviran'dan Avcı b. Mustafa kefil-i bi'l-mâl olup her birimiz zikr olan üç bin kile galleyi vakfa teslim idelim didiklerin de mütevellî Kaytas Bey ma'rifetiyle kayd olundu.

Hurrira fi 20 şehr-i Şevvâli'l-mükerrem sene 996 / Ağustos 1588.

Mehmed Çavuş b. Eymür 'an Dergâh-ı 'Âlî Çavuşân, Şeyh Muslihiddîn Efendi el-Vâ'iz, Ahmed Halîfe b. Mehmed, ve 'Ali Çeleb b. Mustafa, 'Abdullah Halîfe b. Ramazan, Süleyman b. Ayvaz, Dede Bali b. Hacı, Sıddîk b. Musâ Bey, Beytimur b. Mehmed." s. 26.

Ba'dehû mültezimân-ı merkûmân Münşâ Fakîh ve Veli bu cümlelerin içinden Akşehir nâm mezra'anın mahsülünü işbu Beytimur b. Mehmed'e iki buğday bir arpa olmak üzere yüz otuz kile galleye işbu Beytimur b. Mehmed'e ber vech-i mukâta'a virüb mezkûr dahî kabûl idüb kayd olundu.

Hurrira fi't-târîhi'l-mezbûr 'Inde's-şuhûd mâ sebeka." s. 26.

Ba'dehû mültezimân-ı merkûmân Münşâ Fakih ve Veli bu cümlelerin içinden karye-i Lâdik ve Candar'ın vakfa âyid olan mahsülünü iki buğday bir arpa olmak üzere Konya kilesiyle sekiz yüz elli kile galleye Mehmed b. Süleymân'a virüb mezkûr Mehmed dahî vech-i meşruh üzere kabûl idüb mütevellî-i mezbûr m'arifetiyle kayd olundu.

Hurrira fi't-târîhi'l-mezbûr.

'Inde's-şuhûdü's-sâbık." s. 26.

"Budur ki; Münşâ Fakîh b. Bergâyib meclis-i kazâda mütevellî Kaytas Bey mahzarında ikrâr idüb zimmetimde olan vakfın gallesini mütevellî gelüb taleb eyledik de virmeyüb 'inâd ve muhâlefet idüb gaybet idersem üç talak hâtunum boş olsun deyu şart itdiği mütevellî talebi ile kayd olundu.

Hurrira fi 17 Cemâziye'l-ülâ sene 997 / Mart 1589.

Hacı Hüseyin b. Mûsâ, Sinan Çelebi b. 'Abdi, Hasan Çavuş b. 'Ali Bey" s. 27.

• “Budur ki; mütevellî Kaytas Bey iş bu Memi b. Ahmed mahzarında da ‘vâ idüb bundan akdem mezkûr Memi evkâf-ı mezbûre-i iltizâm idüb Münşa Fakîh nâm kimesneye kefil olmuşdı taleb iderim deyücek ba ‘de’s-suâl merkûm Memi ikrâr idüb fi’l-vâkî’ mezkûr Münşa Fakîh nâm kimesneye kefil oldum didiği kelimâti kayd olundu.

Hacı Mustafa b. ‘Ali, Hacı Ahmed b. Hacı Hüseyin, ‘Abdullah Halife b. Ramazan, Hacı Hüseyin b. Mûsâ.” s. 27.

• **Mukât‘a-ı**

İkrâr-ı Çalabvirdi b. Durdı.

“Budur ki; mezkûr Çalabvirdi ikrâr idüb didi ki; bundam akdem evkâf-ı mezbûre-i üç bin kile galleye iltizâm iden Münşa Fakîh nâm kimesnenin zimmetinde olan üç bin kile galleye kefil oldum sicil-i sâbıkın mazmûnu sahihdir yüzüme oldı deyücek mezkûr Çalabvirdi’nin ikrârı mütevellî Kaytas Bey talebi ile kayd olundu.

Hurrira 13 Ramazân sene 997 / Temmuz 1589.

Halil b. ‘Osman, ve Ferrûh b. ‘Abdi, Seyyîd Kâsım Çelebi b. Halil Çelebi, Seyyîd Hasan b. Seyyîd Halil Çelebi, ve Hüseyin b. ‘Ali.” s. 27.

• **Mukât‘a-ı**

“Budur ki; Hazreti Şeyh Sadreddîn Evkâfi’na mütevellî olan Kaytas Bey meclis-i kazâda Zerek nâm karyede sâkin İlyas’ın mahzarında da ‘vâ idüb bundan akdem evkâf-ı mezbûrenin cümlesine mültezim olan Menteşe nâm kimesneden Sübhan? ve Kirlî nâm mezra‘aların dokuz yüz doksan altı senesinde vâki’ olan ‘uşri iki buğday bir arpa olmak üzre yedi yüz elli kile galleye kabûl ve iltizâm idüb mahsülünü zabt eyledi taleb iderim --- mezbûr İlyâs inkâr idüb ahrâr-ı müslimînden Seydi b. Selmân ve İbrâhim b. Eymürrşâh hâdirân olub mezkûr İlyâs kefil olub mezra ‘anın ‘öşrini yedi yüz elli kileye iki buğday bir arpa olmak üzre bizim huzûrumuzda kabûl ve iltizâm eyledi deyu şehâdet idüb şehâdetleri hayyîz-i kabulde vâki’ olub gıbbe’t-taleb kayd olundu.

Hurrira fi evâsıt-ı Ramazân sene 997 / Temmuz 1589.

‘Îsâ b. Mehmed, Muharrem b. Memi, Şa‘bân b. ‘Ömer, Hüseyin Bey b. ‘Ali ve gayruhum.” s. 28.

“Ba‘dehû ‘Abdi Hoca b. Mûsâ ve Hıdır b. Kaya meclis-i şer‘e gelüb tarih-i kitabdan yüz güne dek mezkûr İlyâs’ın nefisine biz kefil her ne zaman taleb iderse Kaytas Bey’e teslîm idelüm didiklerinde mezkûrların kefâleti mütevellî-i mezbûr talebi ile kayd olundu.

Hurrira fî 25 Ramazân sene 997 / Temmuz 1589.

Kıdvetü ‘l-akran Mehmed Çavuş, Musâ Çelebi b. Ahmed, Seyyid Hüseyin Çelebi b. Seyyid Halîl Çelebi ve gayruhum.” s. 28.

Ba‘dehû Sinan b. Mehmed zikr olan kurânın mahsülünü doksan yedi senesinde ben zabt eyledim didiği kayd olundu.

Memi Halîfe b. Erdoğdı.” s. 28.

• **Mukât‘a-ı**

Mahsulât-ı der-kazâ-ı Ilgun der-‘uhde-i Hüseyin b. Hamza.

“Budur ki; mezkûr Hüseyin meclis-i kazâya gelüb merhûm Şeyh Sadreddîn -nevverallâhu merkadehû- nin kazâ-ı Ilgun’da vâkî‘ Dibek ve Kembos ve Çardâk ve ‘Ayas nâm kurânın ve Konya kazâsında vâkî‘ Giryâd nâm karyenin doksan yedi senesinde vakfa âyid olan mahsülünü iki buğday bir arpa olmak üzere Konya kilesiyle dokuz yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didikde mütevellîsi Kaytas Bey virüb mâ vaka‘a kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i Ramazân sene 997 / Temmuz 1589

Hüseyin Bey b. ‘Ali, Hüseyin b. Mehmed, Seydi Mahmud b. Memi, Yusuf b. Habib ” s. 28.

• “Budur ki; Süleymân Satılmış meclis-i kazâda ikrâr idüb Münşâ’nın kefilî Çalabvirdi’nin zimmetinde olan galleden yüz kile galleye ben kefil oldum altmış yedi kile buğdayı yirmi beşer akçeye ve otuz üç kile arpayı on altışar akçeye kabûl eyledim yirmi güne dek getürüb mütevellî işbu Kaytas Bey’e teslîm idemez isem üç talaka hâtunum boş olsun didik de mezbûr Çalabvirdi’nin nefisine Pîr b. Hasan kefil olub mütevellî talebi ile kayd olundu.

Hurrira fi't-târihi'l-mezbûr.

Hacı Mustafa b. Mûsâ, Seydi Mahmud b. Memi, Hasan b. Mehmed, Hüseyin b. Mehmed, el-İrmekî es-Seyyid-zâde.” s. 28.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gâlât-ı mezra 'a-ı 'Abdu'r-Reşîd ve Mahmudlar.

“Budur ki; Konya'dan Mustafa b. Habîb meclis-i kazâya gelüb mezra 'a-ı 'Abdü'r-Reşîd ve Mahmudlar'ın doksan yedi senesinde vakfa âyid olan iki buğday bir arpa omak üzre bin yüz kile galleye elli kilesini câmiye bahâ olmak üzre ziyâde olursa yirmi kile gallesini virilmek üzre kabûl itdim didik de mütevellî Kaytas Bey virüb mâ vaka 'a kayd olundu.

Hurrira fi evâhir-i Şevvâl sene 997 / Ağustos 1589.

Mûsâ Bey b. Hacı Süleyman, Memi Halîfe b. Erdoğdı, Seydi Mahmud b. Memi.

Ba'dehû mezkûr Mustafa sici? yüzüme oldı mazmûnu sahihdir didiği mütevellî talebi ile kayd olundu.

Hurrira fi evâsıt-ı Rebî'u'l-evvel sene 997.

Halîfe b. 'Abdullah Ramazan, Hüseyin Çavuş b. 'Ali.” s. 30.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gâlât-ı mezra 'a-ı Ağçaşehir der- 'uhde-i Mustafa b. Bahşâyiş.

“Budur ki; Lârende Kapusu kurbünde sâkin olan Mustafa nâm kimesne meclis-i şer'a gelüb mezra 'a-ı Ağçaşehir'in mahsülünü yüz on kile buğday ile on kile arpaya ber vech-i mukâta 'a kabûl ve iltizâm eyledim didik de evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fi evâili Zi'l-hicce sene 997 / Ekim 1589.

Eymür 'Ali el-Muhzır, Veli Bey b. Karaman, Hüseyin Çavuş b. 'Ali” s. 30.

• **Mukât'a-ı**

İkrâr-ı İlyas b. Kaya 'an karye-i Lâdik.

“Budur ki; Konya’da vâki’ Şeyh Sadreddîn –nevvarallâhü merkadehü-’nin zâviyesi evkâfına mütevellî olan Kaytas Bey da ‘vâ idüb zâviye-i mezbûre evkâfının Zerek ve Bocalık? ve Kirli nâm karyelerin ‘öşrini iltizâm idüb mahsül-ü mukâta’adan üç yüz on kile galle vardır taleb iderim diyüb mezbûr İlyas ikrâr idüb zikr olan galleyi mütevellî Avcı’ya sâlyâne (yıllık maaş) eyledi ben dahî Avcı’ya galle için altı bin altı yüz akçe virdüm didik de ikrârı gibbe’t-taleb kayd olundu.

Evâhir-i Safer sene 997 / Aralık 1588.

Halîl b. Osman, Hüseyin Bey b. Ali, Seydi Mahmud b. Memi ve gayruhum.” s. 30.

• **Mukât’a-ı**

‘Öşr-i gâllât-ı ‘Abdu’r-Reşîd ve Mahmudlar der-‘uhde-i Sefer b. Yusuf.

“Budur ki; mezkûr Sefer meclis-i kazâya gelüb ‘Abdu’r-Reşîd ve Mahmudlar’ın doksan sekiz senesinde vâki’ olan ‘uşrini iki buğday bir arpa olmak üzere sekiz yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didik de mütevellî Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâil-i Şevvâli’l-mükerrem sene 998 / Ağustos 1590.

Mehme b. Seydi, Yûnus Efendi el-Müderriş, İslâm Beşe b. Bekr, Hüseyin Çavuş b. ‘Ali, Mustafa b. Habib.” s. 32.

“Ba’dehü Yusuf b. Veli meclis-i şer’e gelüb zikr olan kurânın ‘öşrini yirmi kile ziyâde ile iki bin iki yüz kırk kile galleye kabûl eyledim ve mültezim sâbika virdiği üç yüz akçeyi vireceğin didik de mütevellî Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i Zi’l-kâde sene 998 / Eylül 1590.

İsmâil b. Mehmed, Veli Bey b. Karaman, Hüseyin b. Mehmed.” s. 32.

• **Mukât’a-ı**

‘Öşr-i gâllât-ı Evkâf-ı Şeyh Sadre’d-dîn der-‘uhde-i Eymür ‘Ali b.

Çalabvirdi.

“Budur ki; mezkûr Eymür ‘Ali meclis-i şer‘e gelüb merhum Şeyh Sadre‘d-dîn evkâfından Saîdeli nâhiyesinde vâkî‘ olan Lâdik ve Candar ve Tihane ve Kirli ve Kâfirdeğirmeni ve Giryad ve kazâ-ı Ilgun‘da vâkî‘ olan kurâ ve mezârî‘ın ve Ağçaşehir‘in doksan sekiz senesinde vâkî‘ olan ‘öşrini iki buğday bir arpa olmak üzere iki bin yüz elli kile galleye kabûl ve iltizam eyledim didik de Bâli Bey b. Nasûh kefil-i bi‘l-mâl olub mâ vaka‘a olundu.

Hurrira fî evâil-i Şehr-i-Şevvâl sene 998 / Ağustos 1590.

Mehmed Çavuş b. Arık, Evli b. Sinan, ‘Abdi Çelebi b. Avcı, Musallî Çavuş b. Mücelîdî.” s. 32.

“Ba‘dehû nefs-i şehir‘den Yusuf b. Veli ve Memi Bey ibn-i Süleyman meclis-i kazâya gelüb zikr olan kurâ ve mezârî‘ın ‘öşrini iki buğday bir arpa olmak üzere elli kile ziyâde ile iki bin iki yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledik didiklerin de mütevellî Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâil-i Zi‘l-kâde sene 998 / Aralık 1590.

Hayreddîn Çelebi b. Hasan Çelebi, ‘Abdullah Halîfe b. Ramazan, Mustafa b. Habîb.” s. 32.

“Ba‘dehû zi‘l-yed olan Eymür ‘Ali zikr olan mukâta-ı yirmi kile ziyâde ile iki bin iki yüz yirmi kile galleye kabûl itdim ve nakdiyesini dahî üç yüz akçeye iltizâm itdim didik de mütevellî Kaytas Bey vech-i meşrûh virüb üç yüz akçeyi alub kabz itdiği kayd olundu.

Evâhir-i Zi‘l-kâde sene 998 / Aralık 1590.

Seydi Mahmud b. Memi, Veli Bey b. Karaman.” s. 32.

31- Mukât‘a-ı

İkrâr-ı Kaytas Bey el-mütevellî me‘a Elvan b. --- ve Bali b. Sündük.

“Budur ki; mütevellî-i Kaytas Bey meclis-i kazâda mezkûrân Elvan ve Bali mahzarında ikrâr idüb merhûm Şeyh Sadreddîn Evkâfi‘ndan kazây-ı Ilgun‘da vakî‘ olan kurânın ve karye-i Giryad‘ın Memi Bey üzerinde olan galleden iki buğday bir arpa olmak üzere bin kile gallei kilesini yirmi beşer akçe sayı üzere yirmi bin akçeye bey‘ eyledik meblağ-ı mezbûrun beş bin akçesini

târih-i kitâbdan yirmi güne dek mâ'adâsını yüz seksen güne dek virecek oldular? didik de mütevellî-i mezbûrun vech-i meşrûh üzre olan ikrârın mezkûrân Elvan ve Bali tasdik idüb zikr olan bin kile galleyi yirmi bin akçeye alub kabûl eyledik meblağ-ı mezbûr deynimizdir didiklerin de mezkûrların ikrarları kayd olundu.

Hurrira fî Zi'l-hicce sene 998 / Ekim 1590.

Kıdvetü'l-akrân Süleyman Bey el-Mütevelli, Mustafa b. Habîb, 'Abdi Çelebi b. Rûhi, ve Mahmud Halîfe b. Ahmed, ve İsmâ'il b. Mehmed." s. 33.

"Ba'dehû zu'amâdan Seyyidânızâde Mehmed Bey meclis-i kazâya gelüb zikr olan bin kile galleyi bin akçe ziyâde ile yirmi bir bin akçeye kabûl eyledim didik de evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey vech-i meşrûh üzre virüb mâ vaka'a kayd olundu.

Hurrira evâhir-i Zi'l-hicce sene 998 / Ekim 1590.

'Abdi Çelebi b. Rûhi, ve Mevlânâ 'Îsâ Efendi el-Müderri ve'l-Kâtib ve İsmâ'il b. Mehmed ." s. 33.

• Mukâta-ı

Âsiyâb-ı Dimekli der-'uhde-i Îsâ b. Îsâ.

"Budur ki; mezkûr Îsâ meclis-i kazâya gelüb merhûm Şeyh Sadreddin evkâfindan Âsiyâb-ı Dimekli'nin nisfi Türbe-i Celâliyenin olub cümlesini târih-i kitabdan sekizyüz akçe icâreye ilâ temâmü's-sene kabûl eyledim rakabe kendi malımdan olub âfat-ı semâvî vakfın olmak üzre didik de vakfiyesi olmağın virilüb kayd olundu.

Hurrira fî 15 Şehr-i Şa'bân sene 999 / Mayıs 1591.

Hüseyin b. 'Ali, Mustafa Hacı b. 'Ali ('öşr-i gallât salâri ve gendüm (buğday) sığr-u gül maa' 'öşri) " s. 34

• Mukât'a-ı

'Öşr-i-gâllât-ı Mezra'a-ı 'Abdu'r-Reşîd der-'uhde-i Halîl b. Mezîd.

"Budur ki; mezkûr Halîl meclis-i kazâya gelüb mezra'a-ı Abdu'r-Reşîd'in bu senede vakfa âid olan 'öşr-i gâllâtını iki buğday bir arpa olmak

üzre altı yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didik de evkâf-ı mezbûre nâzırı Seyyid Hüseyin Çelebi virüb mâ vaka 'a kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Şevvâl sene 999 / Temmuz 1591.

Hüseyin Bey b. 'Ali, Emrullah Çelebi b. Ahmed, Derviş Mehmed el-Kâtib." s. 34.

"Ba 'dehû Mustafa Çelebi b. Osman el-Kâtib ve Mehmed Bey b. Sinan Bey elli kile galle ziyâde ile on kilesi câmiye baha olmak üzre altı yüz elli kile galleye kabûl ve iltizâm eyledik didiklerinde mütevellisi Kıntas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i-Zi'l-kâde sene 999 / Ağustos 1591.

Veli Bey b. Karaman, Hasan Bey b. 'Abdullah, Hüseyin Bey b. 'Ali." s. 34.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i-gâllât der-'uhde-i Gani Bey ibn-i Keyvan.

"Budur ki; mezkûr Gani Bey meclis-i kazâya gelüb merhûm Şeyh Sadreddîn Evkâfî'ndan mezra 'a-ı 'Abdu'r-Reşîd ve Mahmudlar ve Lâdik ve Candar ve Kirli ve Tihane ve Kafırdeğirmeni ve Ağçaşehir nâm kurâ ve mezârı'ın bu senede vakfa âyid olan gâllâtını iki buğday bir arpa olmak üzre iki bin kile galleye kabul ve iltizâm eyledim didik de Muhzır Hüseyin b. Mehmed kefil-i bi'l-mâl olub mütevellî Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i-Şevvâl sene 999.

Veli Bey b. Karaman, İsmâ'il b. Mehmed, 'Abdullah Halife b. Ramazân, Mustafa b. Habîb el-Hâli " s. 35.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i-gâllât-ı karye-i Dibek ve Kinyus ve 'Ayâs ve Çardak ve Beykul der-kazâ-ı Ilgun ve Sudirhemi nâhiyesine tâbî' karye-i Giryad der-'uhde-i Hamza b. İbrâhim 'an karye-i Yelmes Veli b. Çırâk 'an karye-i Keçimuhsine mezkûrlar bu senede vakfa âyid olan gâllâtı iki buğday bir arpa olmak üzre

sekiz yüz elli kile galleye kabûl ve iltizâm eyledik didiklerin de mütevellî Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı-Zi'l-kâde sene 999 / Ağustos 1591.

'AbdullahHalîfe b. Ramazân, Hacı Memi b. Kemal, Hüseyin Çavuş b. 'Ali ve gayruhum." s. 35.

• **Mukâ'a-ı**

'Öşr-i-gâllât-ı karye-i Lâdik der-'uhde-i 'Ali b. Mehmed.

"Budur ki; mezkûr 'Ali meclis-i kazâya gelüb karye-i Lâdik ve Çandar ve Kirli ve TihaneHasunlu ve Ağçaşehir nâm kurâ ve mezârı'un bu sene den vakfa âyid olan 'öşrini iki buğday bir arpa olmak üzere bin yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didik de evkâf-ı mezbûre mütevellisi Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı-Zi'l-kâde sene 999 / Ağustos 1591.

Mustafa b. Habîb, Mehmed Çelebi b. Seydi 'Ali el-Mütevellî, Seyyîd Hüseyin Çelebi b. Habîb." s. 35.

"Ba'dehû İskender b. Süleymân meclis-i şer'e gelüb yüz kile ziyâde ile bin iki yüz kile galleye zikr olan mukâta-ı kabûl eyledim didik de mütevellisi Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i Zi'l-kâde sene 999 / Ağustos 1591.

Seyyid İbrâhim Çelebi b. Habîb, İsmâ'il b. Mehmed." s. 35.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i-gâllât-ı der-kazâ-ı Ilgun der-'uhde-i Pîr Ahmed b. Gani ve Ca'fer Ağa ibn-i 'Ali.

"Budur ki; Ilgun'dan Pîr Ahmed ve Ca'fer meclis-i kazâya gelüb kazâ-ı Ilgun'da vâkî' Dibek ve Kembos ve 'Ayas ve Çardak ve Beykul ve Konya kazâsında vâkî' Giryad'ın bu senede vakfa âyid olan 'öşrini iki buğday bir arpa olmak üzere dokuz yüz kile galleye on kilesini câmiye bahâ olmak üzere kabûl ve iltizâm eyledik ve üç yüz akçe yatırım resmini virdik mütevellîye didiklerinde evkâf-ı mezbûre mütevellisi Kaytas Bey virüb ve üç yüz akçeyi alub

kabz eyledim diyü zararı mala kefil taleb eyledik de Ilgun'lı Dede Bâli kefil-i bi'l-mâl olub kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i-Zi'l-kâde sene 999 / Ağustos 1591.

Hüseyin Bey b. 'Ali, Mahmud Halîfe b. Ahmed, ve Safer Halîfe b. Bedir, ve Hasan Hüseyin, ve Memi b. Kemâl.” s. 36.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i-gâllât-ı karye-i Lâdik ve Çandar der-'uhde-i İskender b. Süleymân.

“Budur ki; mezkûr İskender meclis-i kazâya gelüb karye-i Lâdik ve Çandar ve Kirli ve Tihane veHasunlu ve Ağçaşehir nâm kurânın bu senede vakfa âyid olan 'öşri Safer ve Ramazân üzerlerinde bin üç yüz kile gallede iken elli kile galle ziyâde idüb iki buğday bir arpa olmak üzre bin üç yüz elli kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didik de mütevellisi Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı-Zi'l-hicce sene 999 / Ağustos 1591.

Hacı 'Îsâ b. 'Ali, Kôr Yahyâ b. Hacı Mehmed, 'Abdi Çelebi b. Ruhi, İsmâ'il b. Mehmed ve gayruhum.” s. 36.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i-gâllât-ı karye-i 'Abdu'r-Reşîd ve Mahmudlar der-'uhde-i Sâlih Hacı b. Habîb.

“Budur ki; mezkûr Sâlih meclis-i kazâya gelüb zikr olan 'Abdu'r-Reşîd ve Mahmudlar'ın bu sene de vakfa âyid olan 'öşr-i-gâllâtı iki buğday bir arpa olmak üzre bin kile galleye altmış kilesi câmîye bahâ olmak üzre bin akçe nakt virmek üzre kabûl eyledim didik de mütevellî Kaytas Bey virüb Mehmed b. Pîrî kefil-i bi'l-mâl olub nâzır-ı Mahmud Halîfe ma'rifetiyle kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i-Ramazân sene vâhidün ve elf.

Mustafa b. Nûrullah, İsmâ'il b. Mehmed, ve Ahmed Çelebi b. En-Nüvab” s. 37.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gâllât-ı Lâdik ve Çandar ve Kirli ve Subhâne ve Kâfir Değirmeni ve Ağçaşehir der- 'uhde-i Nurullah b. Hamza.

"Budur ki; Nurullah meclis-i kazâya gelüb zikr olan kurrânın bu seneden vâkî' olan gâllâtını Ramazan ile iki buğday bir arpa olmak üzere yedi yüz kile galleye kabûl eyledik de mütevellî Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâsit-i Zi'l-kâde sene selâsün ve elf (1003) / Temmuz 1595.

Mehmed Halife b. Bekir, ve 'Ali Halife b. Haydar, ve Mehmed b. Oruç." s. 37.

• **Mukât'a-ı**

Evkâf-ı Şeyh Sadreddîn (iki kere yazılmış)

"Budur ki; Mehmed b. Süleymân ve Nurullah b. Hamza ve Ramazan b. Hıdır meclis-i kazâya gelüb 'Abdur'r-Reşîd ve Mahmudlar'dan mâ 'adâ Sa'idili ve Ilgun ilinde ve Giryad'da olan evkâfın bu seneden vâkî' olan 'uşrini iki buğday bir arpa olmak üzere bin yüz kileye kabûl ve iltizâm eyledik didiklerin de evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâyil-i-Zi'l-hicce sene selâsün ve elf (1003) / Temmuz 1595.

Ahmed Halife el-Îmâm, ve Memi Efendi." s. 37.

• **Mukât'a-ı**

Âsiyâb-ı(su değirmeni) Cedîd der- 'uhde-i Rıdvân b. Hıdır.

"Budur ki; mezkûr Rıdvân meclis-i kazâya gelüb evkâf-ı-mezbûreden Yeni Değirmeni târîh-i kitabdan ilâ temâmü's-sene cemî-'i rakabesi ve ırmak rakabesi benim olmak üzere iki bin akçeye kabûl eyledim meblağ-ı mezbûri vakfa bi't-tamâm virüb teslîm eyledin didik de evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Bevvâb Sündük Bey tarafından hazar virüb rızâlarıyla kayd olundu.

Hurrira fî evâil-i-Rabî'u'l-evvel sene hamsün ve elf (1005) / Ekim 1596.

Sefer b. Yüsûf, İsmâil b. Mehmed, Mustafa Çelebi b. Hakîm ve gayruhum." s. 38.

• **Mukât'a-ı**

‘Öşr-i gâllât-ı der-‘uhde-i Hüseyin Beşe b. ‘Abdullah.

“Budur ki; karye-i Lâdik’den Hüseyin b. Beşe ibn-i ‘Abdullah meclis-i kazâya gelüb Şeyh Sadreddîn evkâfından Lâdik ve Çandar ve Kâfirdeğirmeni ve Kirli ve Tihane ve Ağçaşehir ve Giryad ve Ilgun kazâsında ‘Ayas ve Kembos ve Dibek ve Boynukul ve Çardak nâm kurâ ve mezârı ‘ın bu seneden vakfa âyid olan ‘uşrini iki buğday bir arpa olmak üzere bin altı yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledik didik de evkâf-ı mezbûreye hisse nâzırı olan Şeyh Mûsâ Efendi ve İmâm Mahmud Çelebi ve sâyir mürtezika (vakıf görevlisi) virüb kefil taleb eylediklerinde İskender b. Süleymân kefil-i bi'l-mâl olub mâ vaka ‘ rızâlarıyla kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Zi'l-hicce sene hamstün ve elf/ (1005) / Temmuz 1597.

Mevlâna ‘Abdullah Halîfe b. Ramazân, ve Süleymân Halîfe b. Hacı Mustafa, ve Süleymân b. Habîb ve gayruhum.” s. 38.

Ba‘dehû ‘Ali b. ‘Ivaz ve DüNDAR b. Seyrek? zikr olan evkâfin ‘öşrini altmış kile ziyâde ile bin altıyüz altmış kile galleye kabûl eylediklerinde Mehmed b. ‘Ali ve Gani Çavuş b. --- ve Mustafa b. Göde kefil-i bi'l-mâl olub hisse nâzırı Şeyh Efendi ve İmâm Mahmud Çelebi ve sâyir virüb kayd olundu.

Evâhir-i Zi'l-hicce sene hamstün ve elf (1005) / Temmuz 1597.

Mahmud Çelebi Ahmed, Rûhi b. Mehmed, ve Süleymân b. Halîl.” s. 38.

• **Mukât'a-ı**

Âsiyâb-ı (su değirmeni) Cedîd Evkâf-ı Hazret-i Şeyh Sadreddîn – nevvârallâhu merkadehû- der-‘uhde-i Hıdır b. Rıdvân.

“Budur ki; mezkûr Hıdır meclis-i kazâya gelüb takrîr-i kelâm idüib Konya’da vâkî‘ Vâdi-i Meram’da zikr olan Yeni Değirmeni işbu sene seb‘a aşara ve elf Rebî‘u’l-evvel’i guresinden elli temâmü’s-sene cemî‘i rakabem olmak üzere nakden evkâf-ı mezbûre şeyhi ve imamı ve müezzini üç bin yedi yüz akçeye kabûl eyleyib hâlâ üç yüz akçeye dahî ziyâde eyleyüb cem‘an dört bin akçeye kabûl eyleyüb mezbûrun bin akçesini ber vech-i peşin virüb teslîm

eyleyüb bâkisini dahî mâh-ı bi-mâh (aydan aya) vakfa virüb edâ eyleyecek oldum didik de mezkûr Hıdır'ın vech-i meşrûh üzre olan ikrârın mütevellî-i mezbûr Yahyâ Bey bi'l-mukâbele kabûl ve tasdik itdikten sonra evkâf-ı mezbûre şeyhi Mûsâ Efendi tarafından vekîli olan Mehmed Çavuş dahî takrîr-i kelâm idüb zikr olan değirmeni ba'de mâ 'ulûfemiz için üç bin yedi yüz akçeye kabûl eylemişdik belki mezkûr Hıdır üç yüz akçe ziyâde ile cem'an dört bin akçeye kabûl ve der-'uhde eylemeğime biz fâriğ olduk ba'de'l-yevm zabt eyleyüb didik de mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu.

Hurrira fî evâhir-i şehri-i-Muharremü'l-harâm sene seb'a ve 'aşara ve elf (1017) / Nisan 1608.

Ba'dehû Kara Hüseyin b. 'Ali mezkûr Hıdır'ın zimmetinde olan üç bin akçenin zararına kefil-i bi'l-mâl olub kayd şüid.

Derviş b. Mehdar Efendi, Hacı b. Derviş, Behrâm b. Mehmed ve Hıdır ve gayruhum.” s. 39.

• **Kaziyiye-i**

“Ba'dehû mezkûr-u sâbik zi'l-yed olan bin beş yüz akçe dahî ziyâde idüb kabûl eylemeğin hâlâ zi'l-yed olan mezkûr Hıdır beş bin dört yüz akçeye kabûl ve deruhde eyledim didik de evkâf-ı mezbûre şeyhi virüb kayd şüid.”

“Ba'dehû mezkûr Mehmed dahî altı yüz akçe dahî ziyâde idüb cem'an altı bin akçeye hanı ta'mir eyleyüb ve taş ve oluk konmak lâzım gelürse de konulub vakfın olub cemî-'i rakabesi kendünün olmak üzre kabûl ve der-'uhde eyleyüb mâ vaka'a Şeyh Mûsâ Efendi ve İmam diğer Mûsâ Efendi mahzarında kayd olundu.

Evâhir-i Muharrem sene seb'a 'aşara ve elf (1017) / Nisan 1608.

Kara Hüseyin b. 'Ali, ve 'Abdi Çelebi el-Kâtib.” s. 40.

• **Kaziyiye-i**

İkrâr-ı Hıdır b. Rıdvân.

“Budur ki; mezkûr Hıdır meclis-i kazâda Hazreti Şeyh Sadreddîn Zâviyesi Şeyhi Mûsâ Efendi mahzarında ikrâr idüb evkâf-ı mezbûreden vâdi-i

Meram'da vâkî' Yeni Değirmen demekle ma'rûf değirmeni işbu sene seb'a 'aşara ve elf Muharrem-i guresinden ilâ temâmü's-sene cemî-i rakabesi benim üzerime olub ve taş ve oluk konmak lâzım gelürse sonra vakfın olmak üzere dört bin akçeye kabûl ve der-'uhde eyleyüb ve halen işbu bin akçesini teslim eyleyüb bâkî' kalan üç bin akçei dahî mâh be mâh (aydan aya) üçer yüz akçe vakfa virüb teslim eyleyecek oldum didik de şeyh-i mezbûr Mûsâ Efendi vech-i meşrûh üzere virub Hüseyin Aga ibn-i 'Ali zarar-ı mala kefil olub kayd olundu.

Hurrira fî evâil-i Safer sene seb'a 'aşara ve elf (1017) Mayıs 1608

Mûsâ Efendi el-İmâm, ve İsmâ'il Halîfe el-Müezzîn, ve Süleymân b. Mustafa, ve gayruhum." s. 40.

• Mukât'a-ı

Evkâf-ı Hazreti Şeyh Sadreddîn der Konya ve Ilgun der-'uhde-i 'İbâdî ve Mustafa Çelebi Mehmed ve el-Hâc Receb b. Hüdâvirdi.

Mezbûrûn 'İbâdullah ve Mustafa Çelebi ve el-Hâc Receb meclis-i şer'e gelüb evkâf-ı merkûmeden nefis-i Konya ve Sa'îdili ve Sudirhemi nâhiyelerinde ve Ilgun kazâsında vâkî' olan evkâfdan yedine hâsıl olub vakfa âyid olan mahsülû iki buğday bir arpa olmak üzere altı yüz kile galleye kabûl ve der-'uhde eyledik didiklerinde şeyhi Surûri Efendi ve mütevellî Kâimmakâmı Derviş Bayram virüb kayd olundu.

Evâyil-i-Zi'l-kâde sene erbe'a ve selâsîn ve elf (1034) / Ağustos 1625.

Süleyman b. Mustafa, İskender b. Bekri, Çavuş b. ---" s. 41.

• Kazıyye-i

İkrâr-ı Îsâ Bey el-Mütevellî.

"Budur ki; hâlâ kutbü'l-ârifîn Hazreti Şeyh Sadreddîn -kuddiuse sırruhû'l 'azîz-'in evkâf-ı mütevellîsi olan Îsâ Bey b. Mûsâ meclis-i kazâya gelüb evkâf-ı mezbûreden mezra'a-ı Abdü'r-Reşîd ve Mahmudlar ve karye-i Ağçaşehir ve Lâdik ve Çandar ve Giryad ve ve Kâfirdeğirmeni ve Ilgun kazâsında vâkî' Ayaz ve Kembos ve Çardak ve sâyir tevâbi' --- bu sene-i

mübârekte vâkî' olub vakfa âid olan mahsulü iki buğday bir arpa olmak üzere yedi yüz kile galleye kabûl ve der-'uhde eyledim zararı vâkî' olursa kendi hissemden tazmîn eyleyim diyü müte'ahhid olduğı mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu.

Hurrira fî evâhir-i Şehr-i Ramazanü'l-mübârek sene ihdâ ve selâsîn ve elf (1031) / Temmuz 1622.

Es-Seyyid b. Çelebi b. el-Hâc 'Abdi, Mehmed Hoca b. Halîm Dede, Derviş Çelebi b. Mehmed Hoca, Seydi Kerem ve gayruhum." (her birisi birbirlerine tâbî'an ve ta'addî mütezâminûn ve mütekâfilûn olmuşlardır.) s. 41.

"Ba'dehû Mehmed ve Derviş Süleymân ve Mustafa Beşe ve Veli Bey nâm kimesneler zikr olan evkâfın mahsulünü elli kile galle ziyâde ile yedi yüz elli kile galleye kabûl ve der-'uhde eyledim didiklerin de mâ vaka'a gibbe't-taleb ketb olundu.

Evâyil-i-Şevvâl sene ihdâ ve selâsîn ve elf (1031) / Ağustos 1622.

'Osman Beşe b. İbrâhim, Memi b. Yûsûf, 'Ali b. Hacı ve gayruhum." s. 41.

• **Kaziyye-i**

"Hıdır b. Rıdvân işbu hazreti Şeyh Sadreddîn evkâfından vâdi-i Meramda Yeni Değirmen dimekle meşhûr olan değirmeni --- âfat-ı semâvî vakfın olub sâyir rakabesi vakfın olmak üzere sene isneyn ve selâsin ve elf Muharremi guresinden ilâ temâmü's-sene dört bin akçeye kabûl ve der-'uhde eyledim didik de mütevellisi İsâ Bey virüb kayd şüid.

Evâsıt-ı Muharremü'l-harâm (yıl yazılmamış)

Süleyman b. Mustafa, Satı b. Hüseyin, 'Ibâdullah b. 'Ibâdullah Seydi Bey b. Nûrullah ve gayruhum." s. 41.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gâllât

"Budur ki; merhûm Şeyh Sadreddîn Evkâfi'na hisse nâzırı olan Şeyh Mûsâ Efendi tarafından İmâm Mevlânâ Mahmud Efendi meclis-i kazâya gelüb

evkâf-ı mezbûreden Lâdik ve Çandar ve Subhân ve Kirli ve Kâfirdeğirmeni ve Giryad ve Ilgun kazâsında vâkî' olan Dibek ve Kembos ve --- ve Çardak nâm kurânın 'öşri ve rusûmi Hüsyin Beşe nâm yeniçeri üzerinde bin altı yüz kilede iken ol mikdar zâhir olmaz deyu mübâşeret itmeyüb ferâgat itmek ile tefehhus olunub vefâ eylemediği mukarrar olub mukâta-ı mezbûre hâlî kalmağına işbu Mehmed b. Süleyman ve İskender nâm kimesnelere bin dört yüz kileye iki buğday bir arpa olmak üzere virdik ve alunub zabt eylesünler eğer daha ziyâde hâsıl olursa yine ziyâdesin taleb ideriz didiklerin de mezkûrân Mehmed ve İskender vech-i meşrûh üzere kabûl ve iltizâm eyleyüb rızâlarıyla kayd olundu.

Hurrira fî evâhir-i Muharrem sene sittün ve elf (1006) / Ağustos 1597.

Memi b. Kadimli, Fazlı b. Şeyh, 'Ali Bey, Mehmed Bey b. Mustafa ve gayruhum.”

Ba 'dehû Dünder b. Türk ve Nurullah Bey ibn-i Mustafa meclis-i kazâya gelüb zikr olan kurânın 'öşrini iki buğday bir arpa olmak üzere iki yüz kile ziyâde ile bin altı yüz kile galleye kabûl eyledik didiklerinde Şeyh Mûsâ Efendi virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâhiri Muharrem sene sittün ve elf (1006) / Ağustos 1597.

İmâm Mahmud Efendi, ve İsmâ'il b. Mehmed, ve Ahmed b. Şit.” s. 45.

• Mukât'a-ı

'Öşr-i gâllât-ı 'Abdu'r-Reşîd ve Mahmudlar 'an Evkâf-ı Şeyh Sadreddîn.

“Budur ki; Yusuf b. Abdullah meclis-i kazâya gelüb Abdu'r-Reşîd ve Mahmudlar nâm mezra'anın sene seb'un ve elfde vâkî' olan 'öşr-i gâllâtını iki buğday bir arpa olmak üzere üç yüz elli kile galleye ber vech-i mukâta'a kabûl ve iltizâm eyledim didik de evkâf-ı mezbûre mütevellisi Sündük Bey vech-i meşrûh üzere virüb kayd olundu.

Evâsıt-ı Zi'l-hicce sene seb'un ve elf (1007) Haziran / 1599.

Derviş b. Şehsuvar, ve Sefer b. Yusuf, ve Hudâverdi b. Ahmed ve gayruhum.” s. 45.

52- Mukât'a-ı

'Öşri-i gâllât-ı karye-i Lâdik ve Çandar ve Kâfirdeğirmeni ve Kirli ve Subhâne ve Akçaşehir'e tâbî' kurâ ve Dibek ve --- ve Saraycık ve Kembos nâm karyelere tâbî' Ilgun 'an Evkâf-ı Şeyh Sadreddîn der- 'uhde-i Hüseyin b. Hazma.

"Budur ki; mezkûr Hüseyin b. Hamza mahzar-ı kazâda ikrâr idüb zikr olan karyelerin ve mezra 'aların sene seb'a ve elfde vâkî' olan 'Öşri-i gâllâtını iki buğday bir arpa olmak üzere 'Öşri-i bâğât ve bostan ve resm-i güvâresi²⁷⁵ benim olmak şartıyla bin kile galleye ber vech-i mukâta'a kabûl ve iltizâm itdim deyu mezbûr Hüseyin b Hamza 'ın ikrârın evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Sündük Bey virüb ba'de'l-kabûl kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Zi'l-hicce sene seb'un ve elf (1007) / Haziran 1599.

Muhyi'd-dîn Efendi el-Müderris, Mehmed b. Hıdır, Seydi Mahmud b. Hamza, Yahyâ b. Seydi Mahmud." s. 46.

• Mukât'a-ı

'Öşri-i gâllât-ı karye-i Lâdik ve Çandar ve Kâfirdeğirmeni ve Kirli ve Subhâne ve Giryad ve Ağçaşehir ve Dibek ve --- Saraycık ve Kembos 'an Evkâfi Şeyh Sadreddîn der- 'uhde-i İbrâhim Bey ibn-i Mehmed Çelebi b. Sefer b. Yusuf.

"Budur ki; mezkûrân İbrâhim Bey ve Sefer mahzarı kazâya gelüb ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb zikr olan karyelerin 'öşri-i gâllâtını iki buğday bir arpa olmak üzere Hüseyin üzerinde bin kilede iken yüz kile ziyâde idüb ve 'Abdü'r-Reşîd ve Mahmudlar'ın 'öşri-i gâllâtını üç yüz on kilede iken doksan kile galle ziyâde idüb cümlesini bin beşyüz kile galleye iki buğday bir arpa olmak üzere ber vech-i mukâta'a kabûl eyledik didiklerinde mütevellîsi Abdu'r-Reşîd dahî vech-i meşrûh üzere virüb kefil taleb itdik de Ömer Bey ibn-i Mehmed ve Veli Bey b. Karamân kefil-i bi'l-mâl olduklarında gibbe't-taleb ketb olundu.

Hurrira fî evâyil-i Muharremü'l-harâm sene semânün ve elf (1008) / Temmuz 1599.

²⁷⁵ Öşri-i bâğât ve bostan, bağ ve bahçelerden, resm-i güvâre ise sebzelere maktû bir miktar olarak alınan tekâlif-i örfiyeden olan vergilerdir. İlerde vergilerle ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir.

Süleymân b. Mustafa, İsmâ'il b. Mehmed, Mustafa Beşe b. Hasan ve gayruhum.” s. 46.

• **Mukât'a-ı**

Âsiyâb-ı (su değirmeni) Cedîd Evkâf-ı Hazreti Şeyh Sadreddîn der-uhde-i Sefer b. Mustafa.

“Budur ki; mezkûr Sefer meclis-i kazâda ikrâr idüb evkâf-ı mezbûreden Vâdi-i Meram'da Yeni Değirmen dimekle meşhûr değirmen cemî-'i rakabesi ve ırmak rakabesi cümle benim olmak üzre Rıdvan üzerinde iki bin akçede iken dört yüz akçe ziyâde idüb iki bin dört yüz akçeye sene semânün ve elf Rebi'ü'l-evvel'i gurrelerinden ilâ temâmü's-sene kabûl itdîm didik de mütevellîsi kâtibi 'inde virüb ba'de'l-kabûl ketb olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Saferu'l-mutahhar sene semânün ve elf (1008) / Ağustos 1599.

Hasan b. Hacı Yahyâ, Derviş Çelebi el-Kâtib, Süleyman b. Mustafa, Mehmed Çelebi b. Hıdır ve gayruhum.” s. 47.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gâllât-ı 'Abdu'r-Reşîd ve Mahmudlar der-uhde-i Seydi Ahmed b. Mahmud.

“Budur ki; mezkûr Seydi Ahmed meclis-i kazâyâ gelüb 'Abdu'r-Reşîd ve Mahmudlar'ın bu sene vakfa âid olan 'öşr-i gâllâtını iki buğday bir arpa olmak üzre yedi yüz kile galleye kabûl ve iltizâm eyledim didik de babası Mahmud kefil-i bi'l-mâl (olub yazılmamış) Hacı Yusuf talebi ile kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Muharrem sene 'aşara ve elf (1010) / Temmuz 1601. Mehmed b. Hıdır, ve Ahmed b.(yazılmamış), ve Şeyh Mûsâ Efendi.” s. 48.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gâllât-ı der- kazâ-ı Ilgun ve Sa'idili der-uhde-i Seyyid Ahmed Çelebi ve Yahyâ ve Süleyman.

“Budur ki; mezkûrân Seyyid Ahmed Çelebi ve Yahyâ ve Süleyman merhûm Şeyh Sadreddîn evkâfından Sa‘idili nâhiyesinde vâkî‘ ve Ilgun kazâsında vâkî‘ olan karyelerin ve Ağçaşehir’in ve Giryad’ın bu senede vâkî‘ olan ‘öşr-i gâllâtını ve vakfa âid olan bâğ akçeleriyle iki buğday bir arpa olmak üzere bin dört yüz kile galleye kabûl eyledik didiklerinde Mehmed Çelebi b. Hakem kefil-i bi’l-olmağın cânib-i şe‘iyyeden virilüb mâ vaka ‘a kayd olundu.

Hurrira fi’t-târîhi’l-mezbûr.

Hemdem Bey en-Neccâr, Ahmed b. Halîl, ve Süleyman b. Halîl, ve Mûsâ Efendi ve gayruhum.” s. 48.

Ba‘dehû mezkûr Seyyid Ahmed meclis-i kazâya geliüb ebû Zeyd ve Köse Mehmed nâm hâlâ kazâ-ı Ilgun’da olan karyeleri ve Sa‘idili nâhiyesinde olan karyeleri harâb eylemekle bin dört yüz kile galleye tehammülü yokdur kabûl eylemezim dimekle ehl-i vukûfdan tefahhus olunub harâb eylediği mukarrar ve şâyi‘ olmağın bin iki yüz elli kile galleye iki buğday bir arpa olmak üzere kabûl eylemeğın mütevellîsi ‘Abdi Çelebi virüb babası Mehmed Çelebi b. Hakem kefil-i bi’l-mâl olub kayd olundu.

Hurrira fi evâyil-i Rabîu’l-âhir sene ‘aşara ve elf (1010) / Eylül 1601.

Ahmed b. ‘Abdullah, Şekib b. İskender, Halil b. Kâsım.” s. 48.

• Mukât‘a-ı

‘Öşr-i gâllât-ı Lâdik ve tevâbî‘ ve kazâ-ı Ilgun.

“Budur ki; Hakîmzâde Mehmed Çelebi meclis-i kazâya geliüb merhûm Şeyh Sadreddîn -nevverallâhu merkadehû- evkâfından Sa‘idili ve Ilgun kazâsında vâkî‘ olan kurânın ve Ağçaşehir’in ve Giryad’ın ‘öşr-i gâllâtını iki buğday bir arpa olmak üzere bin iki yüz kile galleye kabûl eylemeğın sâhib-ü sa‘âdetde vezîr-i mükerrem hazretlerinin ma‘rifetiyle kayd olundu.

Hurrira fi evâyil-i Rebîu’l-evvel sene ihdâ ‘aşare ve elf (1011) Ağustos 1602.

Süleymân b. Halîl, ve Hasan b. Bali, ve Derviş Mehmed el-Kâtib.” s. 49.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gâllât-ı Lâdik ve tevâbî' ve kazâ-ı Ilgun.

"Budur ki; Hakîmzâde Mustafa meclis-i kazâya gelüb merhûm Şeyh Sadreddîn - nevverallahu merkadehû- evkâfindan Sa'idili ve Ilgun kazâsında vâkî' olan kurânın ve Ağçaşehir'in ve Giryad'ın 'Öşr-i gâllâtını iki buğday bir arpa olmak üzere bin dört yüz kileyi işbu evkâf-ı mezbûre nâzırı 'Ulvizâde Seyyid Mustafa'ya virüb ol dahî kabûl itmeğin kayd olundu.

Evâyil-i Şehr-i Rebîu'l-âhir sene sittete 'aşara ve elf (1016) / Temmuz 1607.

Hândân Bey b. 'Abdullah, Halîl Çelebi b. Mahmud, Mehmed Çavuş b. Nûrullah, Mûsâ Efendi el-Müste'id, 'Ali Çelebi." s. 49.

"Ba'dehû Bevvâb Hüseyin Bey meclis-i şer'e gelüb zikr olan evkâfın mahsülünü işbu Seyyid Mustafa üzerinde bin dört yüz kile galleye iken on kile galle ziyâde ile ve ber vech-i iştirâk dört yüz on galleye kabûl eyledik didik de ikrârı mütevellî Mustafa Çelebi virüb kayd olundu.

Hurrira fi't-târîhi'l-mezbûre.

'Inde's-şuhûd." s. 49.

• **Mukât'a-ı**

'Öşr-i gâllât-ı karye-i Ağçaşehir 'an Evkâf-ı Hazreti Şeyh Sadreddîn der-'uhde-i Pîr Budak b. Ümmet.

"Budur ki; mezkûr Pîr Budak meclis-i kazâda evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Evliyâ Efendi tarafından kâim makâmı ve karındaşı Mehmed mahzarında ikrâr idüb evkâf-ı mezbûrede zikr olan karyenin erbe'a 'aşarata ve elfde vâkî' olub vakfa âid olan mahsülünü iki buğday bir arpa olmak üzere yüz elli kile galleye ber-vech-i iltizâm kabûl ve der-'uhde eyledim didik de ikrârın mezkûr ve kefil Mehmed tasdik idüb vech-i meşrûh üzere virüb zararına Mustafa b. Hacı Mehmed ve Süleyman b. Mustafa kefil olub ba'de'l-kabûl kayd olundu.

Hurrira fi evâyil-i şehr-i Rebî'u'l-âhir sene erbe'a 'aşarate ve elf (1014) / Ağustos 1605.

Ahmed Beşe, ve ‘Osman Beşe, ve Derviş b. Şehsuvar, ve Süleyman b.Habib ve gayruhum.” s. 50.

• **Mukât‘a-ı**

Âsiyâb-ı(su değirmeni) Cedîd ‘an Evkâf-ı Hazreti Şeyh Sadreddîn der-‘uhde-i Sinân Bey ibn-i Mahmud Efendi.

“Budur ki; mezkûr Sinân Bey meclis-i kazâda evkâf-ı mezbûre mütevellîsi olan Mevlânâ Evliyâ Efendi mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idüüb evkâf-ı mezbûreden Değirmenderesin’de vâkî‘ Yeni Değirmen dimekle ma‘ruf değirmeni işbu sene hamsete ‘aşara ve elf Muharremü’l-harâmü guresinden ilâ temâmü’s-sene cem‘î-i rakabesi benim olmak üzere eğer değirmen taşını konmak lâzım gelürse de vakfın olmak üzere ber-vech-i mukâta-‘a iki bin beş yüz akçeye kabûl ve iltizâm eyledim sene tamâmında meblağ-ı mezbûrî evkâf-ı mezbûre mütevellîsine virüb edâ eyleyecek oldum didik de mütevellî mezbûr tasdik idüüb ve vech-i meşrûh üzere olmak şartıyla virdüm zabt ve tasarruf eylesün didik de mâ vaka ‘a kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı şehri-i Muharrem sene hamsete ‘aşara ve elf (1015) / Mayıs 1606.

‘Abdi Çelebi el-Kâtib, ve Mehmed Çelebi el-Kâtib, ve Şeyh Mûsâ Efendi, ve İmâm Mahmud Efendi, Hasan b. ‘Ali Efendi, ve Hoca Usta el-Câbi ve gayruhum.” s. 50.

“Ba‘dehü mütevellî-i mezbûr Evliyâ Efendi ikrâr idüüb zikr olan değirmeni mezkûr Sinân bana cemî-‘i rakabesini görüb ma‘mûr eylemek üzere sene-i mezbûreden on sene tamâmına değin zabt eylemek üzere virdüm zabt ve tasarruf eylesün didik de mezkûr mütevellî Evliyâ Efendi Bey vech-i meşrûh üzere olan ikrârın mezkûr Sinân Bey tasdik idüüb kayd olundu.

Hurrira fî t-târîhi ‘l-mezbûr.

Evliyâ Mehmed Efendi, ‘inde’ş-şuhûd mâ sebaka.” s. 50.

Mukâta‘a kayıtları her ne kadar ayrıntılı bir şekilde yazılmış olsa da zaman zaman özellikle iltizam bedelleri üzerinde ihtilaflar çıkmış, itirazlar yapılmıştır. Aşağıda vereceğimiz vesîkada bu tür bir itirazdan bahsedilmektedir:

• **Kaziye-i**

İkrâr-ı Avcı b. Mustafa.

“Budur ki; bundan akdem Şeyh Sadreddîn Evkâf”ını iltizâm iden Menteşe Fakîh nâm kimesnenin keflî olan mezkûr Avcı meclis-i kazâda Beğtimur b. Mehmed mahzarında da‘vâ idüb evkâf-ı mezbûreden Ağçaşehir’in gallesini mezkûr Menteşe’den yüz doksan kile galleye mezbûr Beğtimur almış idi taleb iderim deyücek ba‘de’s-suâl mezkûr Beğtimur yüz otuz kileye aldım ziyâde almadım deyücek ‘udül-ü müslimînden Beğşâ b. Bâyezîd ve ‘Ali b. Tanrıvirmiş hâzirân olub mezkûr Beğtimur mezbûr Menteşe’den Ağçaşehir’in bir senesini yüz doksan kile galleye mukâta‘aya dutdu deyu şehâdet itdiklerinde şehâdetleri hayyîz-i kabulde vâk‘î olub mâ vaka‘a kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı (devamı yazılmamış)

Yunus Efendi el-Müderriş, Mehmed Bey b. Kâsım, Hüseyin Çavuş b. ‘Ali, İbrâhim el-Mütevelli.” s. 29.

Ba‘dehû Azak b. Bergâyib ikrâr-ı da‘vâ idüb didi ki; Ağçaşehir’in mahsülünden on yedi kile buğday ve dört kile arpa kabz idüb Menteşe’ye virdim didiği kayd olundu.

‘İnde’s-şuhûd.” s. 29.

1.12.5.3.1. Ferâgat (Tasarruf Hakkını Başkasına Devretme)

Aşağıda vereceğimiz katıtlar ferâgatla ilgili olan kayıtlardır. Ferâgat vakıflardaki tasarruf hakkını başkasına devretmeye denilmektedir. İcâreteynli bir vakfın mutasarrıfı gerek bir bedel karşılığında gerek karşılıksız olarak ferağ işleminde bulunabilir. Ancak ferağın vakfın mütevellisinin izniyle olması gerekir. Mütevellinin izni olmadan yapılan ferağlar geçerli olmaz. Ferağ

karşılığında alınan bedele “bedel-i ferağ” adı verilmektedir.²⁷⁶ Daha önce üzerinde durulduğu üzere icâreteynli ve mukâta‘alı vakıflarda ferağ sözkonusu olmaktadır. Şimdi konu ile ilgili kayıtları verebiliriz:

• **Kaziye-i**

İkrâr-ı Avcı b. Mustafa ma‘a Hüseyin b. Hamza.

“Budur ki; merhûm Şeyh Sadreddîn Hazretleri’nin sene 996 da vâkî‘ olan mahsulünü iltizâm iden Menteşe’nin kefilî olan Avcı işbu mezkûr Hüseyin mahzarında ikrâr idüb evkâf-ı mezbûre mahsulünden Kembos’da der-anbar olan iki yüz kile buğdayın kilesini ikişer şâmiye mezkûr Hüseyin b. Hamza’ya ferâgat eyledim didik de mezkûr Hüseyin kabûl idüb mâ vaka‘a kayd olundu.

Hurrira fî Ramazân sene 997 / Temmuz 1589.

Mehmed Bey b. Kays, İbrâhim el-Mütevellî, Yunus Efendi el-Müderriş, Hüseyin Bey b. ‘Ali ve gayruhum.” s. 29.

• **Fürûht (Satış)**

Galle-i Ziroba?

“Budur ki; mütevellî Kaytas Bey meclis-i kazâda Ekmekci Rıdvan mahzarında ikrâr idüb Ziron’da Bayram Bey der-ikbâ eylediği iki yüz kile buğdayı yirmi beş akçeye mezkûr Rıdvan’a sattım diyüb mezkûr Rıdvan dahî kilesini yirmi beşer akçeye alub kabûl eyledim didik de mâ vaka‘a kayd-ı defter olundu.

Hurrira fî 10 Cemâziye’l-ülâ sene 998 / Haziran 1581.

‘Abdi Çelebi b. Urar, Hüseyin Bey b. ‘Ali, Ahmed b. Mehmed.” s. 31.

• **Furuht (Satış)**

“Budur ki; Dergâh-ı ‘Âlî Çavuşândan kıdvetü’l-akrân Mehmed Çavuş b. Koçak Kethudâ tarafından kasaba-ı âti’z-zikrde Sefer b. Yusuf ve Evli? b. Sinan şehâdetleriyle ve kefâleti sâbit olan Hacı Mehmed b. ‘Anberî meclis-i kazâya

²⁷⁶ Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî’l-Ahlâf fî Ahkâmi’l-Evkâf*, 15; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 5/30 vd.

gelüb Ilgun ilinin gallesinden bin kile galleyi yirmi bir bin akçeye Mehmed Bey kabûl itmiş idi hâlâ ferâgat itmek ile müvekkilim müşârün ileyh Mehmed Çavuş yirmi bir bin akçeye zıkr olan bin kile galleyi kabûl eyledi didik de mütevellî Kaytas Bey dahî vech-i meşrûh üzere satub ve ikrârında tasdik idüb kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Safer sene 999 / Kasım 1590.

Seydi Çelebi b. Ahmed, Veli Bey, Hüseyin b. Mehmed." s. 33.

1.12.6. Para Vakıfları

Daha önce üzerinde durulduğu üzere vakıfların farklı yönleri hesaba katıldığında, değişik kısımlar hâlinde sınıflandırılmaktadır. Diğer bir yönüyle de vakıflar, menkul gayr-i menkul olarak iki grupta incelenmektedir. Gayr-i menkul vakıflar bağ, bahçe, tarla, ev dükkan vb. türden olan akarlardır. Akarların vakfedilmesi ulemânın ittifakına göre sahihtir. Menkul olan vakıflar ise, kandil ve hasır gibi mescid gereçleri, elbise, silah veya çeşitli eşya türleridir. Hanefilerin dışında kalan cumhûr mutlak olarak menkul (taşınır) malların vakfedilmesinin câiz olduğunu ittifakla kabul etmiştir. Çünkü cumhur vakfin sıhhati için ebedîliği şart görmezler. Hanefiler ise menkulün vakfedilmesini câiz görmezler. Binâ ve dikilen ağaçlar da bu türdendir. Ancak eğer bu binâ ve ağaçlar akara tâbî olursa vakfedilmeleri câiz olur, yahut silah at gibi vakfedilebileceklerine dâir nassın vârid olduğu şeyler ve vakfedilmeleri örfde uygulanan menkullur de bunun istisnasıdır.

Hanefilere göre menkulün vakfının câiz olmayışının sebebi ise ebedîliğin vakfin şartlarından olmasıdır. Menkulde ise devamlılık sözkonusu değildir.²⁷⁷ Hanefilerin menkullerin vakfi konusundaki genel kanaatları bu olmakla birlikte nasla vakfedilmeleri câiz görülenler ve örfle istisnâ edilenler de göz önünde tutulduğunda Hanefiler'e göre de fiilen birçok menkulün vakfedilebileceğine şahid olmaktadır. Ayrıca İmam Züfer'e göre para, yiyecek, ölçü veya tartı ile

²⁷⁷ Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, 10/251.

alınıp satılan menkul malların da vakfedilmesini câizdir.²⁷⁸ Bu vakıflardan birisi de sicilde örnekleri bulunan para vakıflarıdır. İmam Züfer'in ictihadiyle Osmanlılarda para vakıfları örf hâline geldiğinden caiz görülmüştür. Osmanlılar da bu görüşü uygulamışlar ve para vakıflarını önemli kredi ve finansman kurumları olarak yaşatmışlardır.

Para vakıflarının ilk bilineni II. Mehmed (1451/1481) tarafından kurulmuştur. Fatih, geliri yeniçeri ocaklarına verilen etlerin sübvansiyonunda kullanılmak üzere 24.000 altın vakfetmiştir. İstanbulda Fatih'den beri, 1456-1551 arasında kurulmuş 1161 para vakfı vardı. Yine İstanbul'un et ihtiyacı için I. Süleyman (1520-1566) kendinden önce bu iş için tesis edilen vakıfları biraraya getirmişti. Para vakıfları o kadar gelişmişti ki, bunları vakıf-bankalar olarak adlandırmak mümkündür.²⁷⁹ Üzerinde çalıştığımız sicilde de para vakıflarının sicilin geneline göre önemli bir yer tutması, Osmanlı uygulamasında para vakıflarının ulaştığı seviyeyi teyid eder mahiyettedir. Örf ve teâmüle istinâden câiz görülen para vakıfları iki kısımda değerlendirilmektedir:

- Muhtaç olanlara fâizsiz olarak ödünç verilmesi şartıyla vakfedilmiş olan nukûd; bunlar fâiz ile ödünç verilemez. Çünkü vakfin şartlarına riâyet gerekir.

- Bir hayır cihetine sarfedilecek olan bir fazlalık (fâiz) şartıyla tâliplerine kendi rızâlarıyla verilmesi şart koşulan nukûdun vakfı. İslâm'da fâiz haram olduğu için Ebû Yusuf'a göre araya bir muamele sokulmak şartıyla mezkûr ikraz câiz görülmüştür. Bu muamele icrâsı şöyledir: Mütevellî borç alan kişinin bir malını vakıf adına -meselâ yüz liraya- satın alır, sonra aynı malı, bedelini bir yıl sonra ödemek üzere o kimseye vakıf nâmına yüz on liraya satar. Bu durumda borç alan kişi netîcede yüz on lira ödemiş olacak, fakat satış muamelesi sebebiyle -şekil bakımından- fâiz tahakkuk etmeyecektir. Bu

²⁷⁸ Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihali*, 325.

²⁷⁹ Tabakoğlu, "İktisat Sistemi", 197 vd.

uygulama bazı fukahânın şiddetli tenkitlerine uğramış ve onlarca tecviz edilmemiştir.²⁸⁰

Muamele-i meşru‘a veya şeriyye olarak isimlendirilen bu uygulamanın hibe ve bey‘-i bi‘l-istiğlâl²⁸¹ şekliyle de yapıldığına tanık olmaktayız. Aşağıda konu ile ilgili olarak vereceğimiz uygulamaların tamâmında bey‘-i bi‘l-istiğlâl yoluyla nukûd vakfından borç verildiğini görmekteyiz. Osmanlılar devrinde fâize düşmemeden bu şekilde satım, hibe veya kira akdi gibi muameleler sermâye sâhipleri yanında para vakıfları da uygulamıştır. Hanefî ve Şâfi mezhepleri genel olarak mu‘amele-i şeriyyeye cevaz verirken, Mâlikî ve Hanbelîler bunu temelden reddederler.²⁸²

Daha önceki mukâta‘a kayıtlarında olduğu gibi nukûd vakfı kayıtlarında da kefil talep edildiğini ve bunların çoğunun da huccetlere kaydedildiği görmekteyiz. Şimdi sicildeki konu ile ilgili kayıtları verebiliriz:

• “Budur ki; Hüseyin b. Hasan Halîfe nâm kimesne meclis-i kazâda celîlü’l-kadr ve ‘azîmü’ş-şân Ramazan Paşa Hazretleri’nin evkâfına mütevellî olan fahru’s-sulehâ Şeyhî Çelebi mahzarında ikrâr idüb vakf-ı mezbûreden üç bin akçe alub Duran Fakîh mahallesinde vâkî‘ hudûdî ‘inde’l-cîrân ma‘lûm evimi vakf-ı mezbûr için meblağ-ı merkûme bey‘-i batla bey‘ idüb zikr olan evimi mütevellî-i mezbûr ma‘rifetiyle târîh-i kitâbdân ilâ temâmü’s-sene-i kâmile üç yüz yetmiş beş akçeye icâreye aldım diyüb mukurr-ı merkûm Hüseyin’in ikrârın mukurr-ı l-lehi’l- mesfûr Şeyhî Çelebi kabûl ve tasdik itdikden sonra meblağ-ı mezbûrun zararına mezkûr Hüseyin’in babası Hasan Efendi kefil olduğu bi‘t-taleb kayd olundu.

²⁸⁰ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 5/47; Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 1/276. Bu konuda Şeyhu’l-İslâm Ebüssuûd Efendin’in fetvasına tenkid olarak İmam Birgivî tarafından “es-Seyfû’s-Sarim fi Ademi Cevâzi Vakfı’l-Menkûli ve ‘d-Derâhim” adıyla bir eser dahi kaleme alınmıştır.

²⁸¹ Bir kimsenin bir malı bizzat kendisi kiralamak için vefâen satmasıdır. Bkz. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 6/8; Mecelle md.119.

²⁸² Döndüren, *Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihali*, 326.

Hurrira fî 12 Şehr-i Cemâziye'l-âhir sene isneteyn ve elf (1002) / Şubat 1594.

Şuhûdü'l-hâl:

Fahrü's-sülehâ Mesnevîhân Mahmud Efendi, Dervîş b. Süleyman Pîr Mehmed, Hasan Halîfe ibn-i 'Osman el-Hatîb, 'Abdi Çelebi el-Kâtib." s. 52.

• **Kaziyye-i**

Hacı Nasûh b. Gani ma'a Şeyhî Çelebi el-Mütevelli

"Budur ki; mezkûr Hacı Nasûh ikrâr idüb vakf-ı akçeden mezkûr Şeyhî Çelebi yedinden iki bin akçe alub kabz idüb Boyad mahallesinde hudûdı meşhûr olan evlerimi bey'-i batla bey' idüb târîh-i kitâbdan ilâ temâmü's-sene iki yüz elli akçe icâreye kabûl eyledim didik de ikrârın mütevelli tasdik idüb kayd olundu.

Hurrira fî şehr-i Cemâziye'l-âhir sene isney ve elf (1002) / Şubat 1594.

Mahmud Çelebi ---, Kaytas Bey, Mustafa Çelebi b. Halim, Ahmed Halîfe b. Hasan, Mehmed Çelebi b. Mustafa, Sefer b. Yusuf." s. 52.

• **Kaziyye-i**

İkrâr-ı Mehmed Çelebi b. Mustafa ma'a Şeyhî Çelebi el-Mütevelli

"Budur ki; mezkûr Mehmed Çelebi meclis-i kazâda ikrâr idüb Ramazân Paşa akçesinden bin akçe alub kabz idüb Pürçekli mahallesinde olan dükkândaki hissemi bey' idüb târîh-i kitâbdan ilâ temâmü's-sene yüz yirmi beş akçe icâreye kabûl eyledim didik de bu merkûmun ikrârın mütevelli-i mezbûr kabûl ve tasdik idüb mâ vaka'a rızâlarıyla kayd olundu.

Hurrira fî evâyil-i Cemâziye'l-âhira sene isney ve elf (1002) / Şubat 1594.

'Inde's-şuhûd." s. 52.

• **Kaziyye-i**

İkrâr-ı Hacı Arık b. Sâlih ma'a Şeyhî Çelebi b. Yahyâ

"Budur ki; mezkûr Hacı Arık mahfel-i kazâda mezbûr Şeyhî Çelebi mahzarında ikrâr idüb mezkûr Şeyhî Çelebi'nin babası vakf itdüğü akçeden elli

bin akçe alub kabz idüb Karakayış nâm mahallede sâkin olduğum evim kurbinde ma'lûmu'l-hudûd bağçemi mezbûr Şeyhî Çelebi'ye bey'-i batla bey' idüb ba'de't-teslim ve't-tesellüm sene isney ve elf guresinden ilâ temâmü's-sene bin iki yüz akçe icâreye kabûl itdim didik de mukurr-ı merkûmun ikrârını mezbûr Şeyhî Çelebi kabûl idüb kefil taleb itdik de debbağlardan Hacı Veli b. Satılmış kefil-i bi'l-mâl olub tahrîr olundukdan sonra mezkûr Hacı Arık i'tiraf idüb meblağ-ı mezbûrî târîh-i merkûmda virmeyüb ta'allül idersem işbu İbrâhim b. Ali vekîl-i durumum olub her bâr(def'a) 'azl itdiğimce yine vekilim olub hudûdî ma'lûm olan bağçemi bey' idüb akçesini mezbûr Şeyhî Çelebi'ye virüb teslim eyledik de mezkûr İbrâhim zimmet-i vekâleti kabûl idüb talebi ile kayd olundu.

Evâil-i Cemâziye'l-âhire sene isney ve elf / Şubat 1594.

Seydi Ahmed b. Elçi, Satı b. Bedir, Yusuf Halîfe b. Kerem, 'Abdullah Halîfe ve gayruhum." s. 53.

• **Kaziyye-i**

İkrâr-ı Yusuf b. Mehmed ma'a Şeyhî Çelebi el-Mütevellî

"Budur ki; mezkûr Yusuf meclis-i kazâda mezbûr mütevellî Çelebi mahzarında ikrâr idüb Karaman Beylerbeyisi Hıdır b. Ramazan Paşa – edâ mellâhu Te'âlâ ikbâlehû- vakf itdiği akçeden mütevellî-i mezbûr yedinden sekiz bin akçe alub kabz idüb Habîbhoca mahallesinde ma'lûmu'l-hudûd evlerimi bey'-i batla bey' idüb ba'de't-teslîm ve't-tesellüm sene isney ve elfde Cemâziye'l-âhire guresinden ilâ temâmü's-sene bin akçe icâreye kabûl itdim didik de mukurr-ı merkûmun ikrârını mezbûr Şeyhî Çelebi tasdik idüb ve zararına Derviş Süleyman kefil olub gibbe't-taleb kayd olundu.

Evâil-i Cemâziye'l-âhîra sene isney ve elf (1002) / Şubat 1594.

Mahmud Efendi el-Mütevellî Hoca, Derviş Çelebi el-Kâtib, Dede b. Mûsâ, 'Abdu'l-hay Çelebi b. Mahmud Efendi, Sefer b. Yusuf." s. 53.

• **Kaziyye-i**

İkrâr-ı Ahmed b. Mehmed Şeyhî Çelebi el-Mütevellî

“Budur ki; Konya debbeğlarından Esenli nâm mahallede sâkin olan Ahmed b. Mehmed mahfel-i kazâda Ramazân Paşa –edâmallâhu Te‘âlâ ikbâlehû- vakf itdiği akçeden mütevellî-i mezbûr Şeyhî Çelebi yedinden iki bin akçe alub kabz idüb mahalle-i mezbûrede hudûdı ma‘lûm evlerimi bey‘-i batla bey‘ idüb ba‘de’t-teslîm ve’t-tesellüm sene isney ve elf Cemâziye’l-âhîra guresinden ilâ temâmü’s-sene iki yüz elli akçeye icâreye kabûl itdim didik de mukırri merkûm Ahmed’in ikrârını mütevellî-i mezbûr bi’l-mukâbele tasdik idüb talebi ile kayd olundu.

Hurrira fî evâil-i Cemâziye’l-âhîra sene isney ve elf (1002) / Şubat 1594.

Rıdvân Bey b. Hıdır, ‘Abdi Halîfe b. Kemâlüddîn, Hüseyin Bey b. ‘Ali, Seyyid İbrâhim Çelebi b. Halîl, Halîl b. ‘Osman, Yorgancı ‘Ali b. Mustafa, ‘Ali Çelebi b. Ahmed Hoca Memi ve gayruhum.” s. 54.

• **Kazîyye-i**

Müslimhan der-kurb-i Zâviye-i Hazret-i Şeyh

“Mustafa b. ve Dilsiz Mehmed işbu mütevellî ‘Abbas Bey mahzarında ikrâr idüb zikr olan Müslimhan vakfından zimmetimiz yedi yüz akçe olub Hazreti Şeyh mahallesinde evimde olan bir bâb odamı bi-tarîkı’l-istiğlâl bey‘ idüb sene seb‘a ve erba‘în ve elf Muharremi guresinden ilâ temâmü’s-sene yüz beş akçe icâreye kabûl eyledim didik de ikrârı kayd şüid. (tarih yazılmamış)

Abdu’l-Vehhâb Efendi b. ibn-i Hasan, Hasan b. Hüseyin, Mustafa Mehmed ve ayruhum.” s. 42.

• **Kazîyye-i**

“Abdü’l-Vehhâb Efendi ibn-i Hasan mütevellî-i mezbûre mahzarında ikrâr idüb eczây-ı şerif vakfından zimmetimde bin akçe olub kabz idüb mahalle-i mezbûrede vâkî‘ menzilimi bi tarîkı’l-istiğlâl bey‘ idüb sene seb‘a erbe‘în ve elf Muharremi guresinden ilâ temâmü’s-sene yüz elli akçe icâreye kabûl eyledim didik de ba‘de’t-tasdik ketb olundu. (tarih Yazılmamış)

‘Inde’s-şühûdü’s- sâbık.” s. 42.

• İkrâr-ı Bekir Çelebi Mütevellî

“Yûsûf Bey b. Emin Bey es-Seyyid Seyyid Çelebi b. Muslihiddîn Efendi ve Hamza b. ‘Ali karye-i Lâdik ve Çandar ve Kirli ve Subhân ve Dibek ve Darbaz ve tevâbi‘ karye-i Giryad ketebe el-mütevellî sene 1011 / 1602” s. 42.

• Kazîyye-i

İkrâr-ı Receb b. Durdihan ma‘a Hacı Receb el-Mütevellî

“Budur ki; mezkûr Receb ikrâr idüb vakf-ı akçeden iki bin akçe mütevellî-i mezbûr yedinden alub kabz idüb Ulurmak mahallesinde hudûdı meşhûr olan evlerimi bâğtyla bey‘-i batla bey‘ idüb târîh-i kitâbdan ilâ sene-i kâmile üç yüz akçe icâreye kabûl eyledim didik de babasıDurdihan b. Hıdır kefil-i bi‘l-mâl olub kayd olundu.

Hurrira fî 15 Şehr-i Zi‘l-kâde sene selâsetün ve elf(1003) / Temmuz 1595.

Mehmed b. Yûsûf, ‘Osman b. ‘Ömer, Hıdır b. Mehmed, İsmâ‘il b. Mehmed, Ramazan b. Mahmud ve gayruhum.” (Bu huccetin üzerinde “sehven bu sicile yazılmıştır.” şeklinde bir ifâde bulunmaktadır) s. 43.

• Kazîyye-i

“Budur ki; Şeyhî Çelebi b. Muhyiddîn Efendi meclis-i kazâda işbu Erdoğdu Hacı Arık mahzarında ikrâr idüb bundan akdem mezbûr Erdoğdu’nun babası Hacı Arık’a altı bin akçe virüb mukâbelesinde Karakayış mahallesinde hudûdı ma‘lûm bağçesini bey‘-i batla satun alub kendüne bin iki yüz akçeye icâreye virmiş idim hâlâ zikr olan altı bin akçeye ve icâreden bin akçe alub kabz idüb el-ân makbûzumuzdur didik de mukırr-ı merkûmun ikrârın Erdoğdu bi‘l-mukâbele tasdîk idüb talebi ile kayd olundu.

Evâyil-i Muharrem sene seb‘a ve elf (1007) / Ağustos 1598.

--- Bey b. Mûsâ, Hasan b. Mehmed, Ramazan b. Durdı, İsmâil b. Mehmed.” s. 43.

• Kazîyye-i

Mehmed Dede b. Ahmed ma‘a Şeyhî Çelebi b. Muhyiddîn el-Mütevellî

“Budur ki; mezkûr Mehmed Dede mahzarında mütevellî-i mezbûr Şeyhî Çelebi mahzarında ikrâr idüb Merhum Hayâlîzâde vakf itdiği akçeden mütevellî-i mezbûr yedinden bin akçe alub kabz idüb Türkoğlu nâm mahallede hudûdi meşhûr olan evlerimi bey‘-i batla bey‘ idüb ba‘de‘t-teslîm ve‘t-tesellüm sene erbe‘a ve elf Cemaziye‘l-âhir gurresinden ilâ seney-i kâmile yüz yirmi beş akçe icâreye kabûl itdim didik de mukarr-ı merkûmun ikrârın mezbûr Şeyhî Çelebi tasdik idüb kefil taleb itdik de mezbûr Mehmed’in oğlu Hüseyin zarar-ı bey‘a kefil olub gıbbe’s-suâl kayd olundu.

Evâhir-i Receb sene erbe‘a ve elf (1004) / Mart 1596.

Hasan Halîfe b. Tulalı, Hüseyin Fakîh b. İmâm ---, Hıdır Seyyid Çelebi b. el-Kâtib, Seyyid Mehmed b. Şa‘ban Bedri, Dor Hıdır b. Sefer, Veli Çelebi b. ‘Ali el-Mütevellî ve gayruhum.” s. 43.

• **Kaziyye-i**

İkrâr-ı Mevlâna Mehmed Çelebi b. ebû Halîfe ma‘a Mûsâ b. Mustafa
 “Budur ki; müşârün ileyh Mehmed Çelebi meclis-i kazâda merhum Hayâlîzâde akçesine mütevellî olan Mûsâ Bey mahzarında ikrâr idüb vakf-ı akçeden üç bin akçe alub kabz idüb Pîrîpaşa mahallesinde hudûdi meşhûr olan evlerimi bey‘-i batla bey‘ idüb sene hamse ve elf Cemâziye‘l-ûlây-ı gurresinden ilâ temâmü’s-sene üç yüz yetmiş beş akçe icâreye kabûl eyledim didik de ikrârın mütevellî-i mezbûr kabûl ve tasdik idüb kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Şa‘bân sene hamsün ve elf (1005) / Mart 1597.

Şeyhî Çelebi b. Mehmed, Mevlânâ Mahmud Efendi Mütevellî-i Devlet, Mehmed Beşe b. Na‘libend, Muhyi Ağa b. Hacı, ve Hacı Hüsam b. Hac, ve Molla Hasan Efendi --- ve gayruhum.” s. 44.

• **Kaziyye-i**

İkrâr-ı Seydi Ahmed b. ‘Ali ma‘a Mûsâ Bey el-Mütevellî
 “Budur ki; mezkûr Seydi Ahmed ikrâr idüb vakf-ı akçeden bundan akdem bin akçe alub kabz idüb sene hamsün ve elf Cemâziye‘l-ûlâ gurresinden ilâ temâmü’s-sene yüz yirmi beş akçe icâreye kabûl eyledim didik de mûmir-i

merkûmun vech-i meşrûh üzre olan ikrârın mütevellî kabûl ve tasdik idüb kayd olundu.

Evâsıt-ı Şa‘bân sene hamsün ve elf (1005) Mart 1597.

‘Inde’s-şuhûd.’ s. 44.

• **Kaziyye-i**

Pirli b. Davud ikrâr-ı Şeyhî Çelebi el-Mütevelli

“Budur ki; mezkûr ekmekci Pirli b. Davud mahfel-i kazâda Şeyhî Çelebi mahzarında ikrâr idüb merkûm Şeyhî Çelebi’in babası evlâda vakf itdiği akçeden bundan akdem iki bin beş yüz akçe alub kabz idüb Pırpaşa mahallesinde hudûdı meşhûr evlerden bir sofa ve taşrada fevkânî bir oda hayâtı ile bey‘-i batla bey‘ idüb ba‘de‘t-teslîm ve ‘t-tesellüm sene isney ve elf Recebü ‘l-müreccebi guresinden ilâ sene-i kâmile üç yüz yetmiş beş akçe icâreye kabûl itdim didik de mukırr-ı merkûm Pirli’nin ikrârı Şeyhî Çelebi bi‘l-mukâbele tasdik idüb talebi ile kayd-ı defter olundu.

Evâyl-i Recebü ‘l-mürecceb sene isney ve elf (1002) / Mart 1594.

Mustafa b. Kuyumcu ‘Ali, Seydi Ahmed b Kuyumcu ‘Ali, Hıdır b.

Şa‘bân, Derviş Çelebi el-Kâtib, Hasan b. Gâzî ve gayruhum.”

Ba‘dehû Şeyhî Çelebi ikrâr idüb Hüseyin deyni olan bin akçeyi alub kabz eyledim didiği kayd olundu.” s. 54.

• **Kaziyye-i**

Hüseyin b. Hamza el Muhzır ma‘a Şeyhî Çelebi el-Mütevelli

“Budur ki; mezkûr Hüseyin ikrâr idüb vakf-ı akçeden bin akçe alub Saray nâm karyede hudûdı ma‘lûm olan evlerimi bey‘-i batla bey‘ idüb Cemâziye ‘l-ahîra guresinden ilâ temâmü’s-sene yüz yirmi beş akçe icâreye kabûl eyledim didik de mûmir-i merkûmun ikrârını mezkûr mütevelli tasdik idüb mâ vaka‘a kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Şa‘bân sene selâsün ve elf (1003) / Nisan 1595.

Mustafa b. Hacı, Mustafa b. Baba ve Mahmud, Hacı Sinan b. Kâsım, Hacı Sefer b. Mi‘mâr Mehmed.” s. 54.

• **Kazıyye-i**

İkrâr-ı Ma 'rûf Dede b. Hacı Dede ma 'a Mûsâ b. Mustafa

“Budur ki; mezkûr Ma 'rûf Dede ikrâr idüb merhûm Hayâlîzâde akçesine mütevellî olan Mûsâ Bey mahzarında ikrâr idüb vakf-ı akçeden iki bin akçe alub kabz idüb Furkân Dede mahallesinde hudûdı meşhûr olan evimi bey'-i batla bey' idüb sene hamse elf Cemâziye 'l-ülâ gurresinden ilâ sene-i kâmile iki yüz elli akçe icâreye kabûl eyledim didik de zararı mala Şeyhî Çelebi b. Muhyi 'd-dîn kefil olub mütevellî-i mezbûr tasdik idüb kayd olundu.

Evâsıt-ı Şa 'bân sene hamsün ve elf (1005) / Mart 1597.

Mehmed Çelebi b. Na 'libend (nalband), ve Mehmed Çelebi b. Sefer Hoca, Hacı Hüsam b. Hacı, Seyyid Hüseyin Çelebi b. Seyyid Halil ve gayruhum.” s. 55.

• **Kazıyye-i**

İkrâr-ı Mehmed b. İbrâhim Külâhî ma 'a Mûsâ el-Mütevelli

“Budur ki; mezkûr Mehmed ikrâr idüb vakf-ı akçeden iki bin akçe alub kabz idüb Bityemez 'de hudûdı meşhûr Arık 'Ali 'den aldığım bağı bey'-i batla bey' idüb sene hamsün ve elf Cemâziye 'l-ülâ 'sı gurresinden ilâ temâmü 's-sene iki yüz elli akçe icâreye kabûl eyleim didik de ikrârını mütevellî tasdik idüb kayd olundu.

Evâhir-i Ramazân sene hamsün ve elfm (1005) / Nisan 1597.

Mûsâ Dede b. Mahmud, Mahmud Çelebi Mütevelli-i Devlet, Şeyhî Çelebi b. Mehmed, Hacı Hasan b. Hacı.” s. 55.

• **Kazıyye-i**

İkrâr-ı Mehmed b. 'Ömer Hoca ma 'a Mehmed Çelebi el-Mütevelli

“Budur ki, mezkûr Mehmed meclis-i kazâya gelüb Nasûh Dede zimmetinde olan akçeden bin akçe mütevellî ma 'rifetiyle alub kabz eyleyüb Beşkavak kurbinde iki tahta (bağ ölçüsü) yenice bağımı bey'-i batla bey' idüb târih-i kitâbdan ilâ temâmü 's-sene yüz yirmi beş akçe icâreye kabûl eyledim didik de mütevellî tasdik idüb kayd olundu.

Hurrira fî gurre-i Cemâziye'l-âhîra sene erbe'un ve elf (1004) / Şubat 1596.

Behrâm b. 'Abdullah, Seyyid Mustafa b. 'Ulvi, Derviş b. Mehmed el-Kâtib." s. 55.

• **Kazîyye-i**

İkrâr-ı Nûrullah b. Mustafa ma'a Mehmed Çelebi

"Budur ki; mezkûr Nûrullah Çelebi ikrâr idüb vakf-ı akçeden iki bin akçe alub kabz idüb Dede Hacı Mustafa köprüsü kurbinde Yirlârem Mehmed Çelebi bağçesine muttasıl olan bağçemi bey'-i batla bey' idüb sene 'aşara ve elf Cemâziye'l-ûlâ guresinden ilâ sene-i kâmile üç yüz akçe icâreye kabûl eyledim didik de ikrârın mezkûr Mehmed Çelebi tasdik idüb kayd olundu.

Evâhir-i Cemâziye'l-âhîra sene 'aşara ve elf (1010) / Kasım 1601.

Mahmud Çelebi Mehmed Çavuş, 'Ömer b. Mehmed" s. 55.

• *"Budur ki; karye-i Sarayini câmî evkâfı ve Hacı İlyas evkâfına nâzır olan Hasan b. Mahmud mahfel-i kazâda evkâf-ı mezbûre mütevellisi olan 'Abdurrahman b. Pîri Fakih mahzarında ikrar ve takrîri kelam idüb mütevellî-i mezkûr kabz itdiği vakf-ı akçeden on üç bin dörtyüz akçesin zimem-i nâsdan izn-i şer'le mühürlü defter itdirüb kayd eyledim didiği ikrârı mütevellî-i mezbûr talebi ile kayd-ı defter olundu.*

Tahrîran fî evâsıt-ı Rebû'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhudü'l-hal:

Yâkub b. Halîfe el-Hatîb, Hüseyin Fakîh b. Necâti, Halil b. Hüsrev, İlemîn b. Mezîd, 'Abdi Dede b.Habîb, Mehmed b. 'Osman ve gayrühüm." s. 4

1.12.6.1.Para Vakfından Borç İtirafı

Aşağıda vereceğimiz metinler daha önceden alınmış olan nukûd vakfi boçları ile ilgilidir. Borç sahiplerinin mahkemeye gelip vakfa olan borçlarını îtiraf ettikleri anlaşılmaktadır. Bazı kayıtlarda borcun asl-ı mal veya ribhi de ayrıca belirtilmiştir.

• “Budur ki, karye-i Sarayini’nden Ahmet b. Kaya mahfel-i kazada karye-i mezbura cami ve çeşme evkaflı mütevellisi ‘Abdurrahman ve nazırı Hasan Usta mahzarlarında ıkrar ve i’tiraf idüüp vakfı akçeden zimmetimde yüz akçecik kalmıştı mezbur Usta Hasan’a virdim didiği ıkrarı mezburan mütevellî ve nazır talebi ile kayd-ı defter olundu. (ve üç senenin ribhi ile yüz elli iki akçe hesab olmuş.)

Tahriran fî evasıt-ı Rabiü’l evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü’l-hâl:

Haydar b. Kasım, Pir Ahmed b. Koca, Mustafa b. Hacı, Pir Ahmet Usta, Yahya Fakih b. Musa, Hüsam b. Mezîd ve gayruhum.” s. 3.

• “Budur ki, Hıdır Dede b. Mahmud mütevellî-i mezkur mahzarında vakf-ı akçeden zimmetimde yetmiş akçe deynim vardır didiği ıkrar-ı bi’t-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahriran fî evâsıt-ı Rabiü’l-evvel, sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü’l mezbûre.” s. 3.

• “Budur ki, karye-i Sarayini’nden Memi b. Ece mahfel-i kazada karye-i mezbure camî’ ve çeşmesine mütevellî olan ‘Abdurrahman mahzarında ıkrar ve i’tiraf idüüp müteveffa babam Ece’nin vakf-ı akçeden dörtyüz onyedi akçe deyni olup murâbahasıyla ikiyüz akçesin virdüm baki üçyüz yetmiş akçe deynim vardır sene 990 Recebü’l-mürecceb’inin evvelinde va’dem yeter ol zamandan ribhi dahi asl-ı mala dahildir didiği kelamın mütevellî mezbur tasdik idüüp bi’t-taleb kayd olundu.

Tahriran fî evâsıt-ı Rabiü’l-evvel sene990 / Mart 1582.

Şuhûdü’l-hâl:

Hüsam b. Mezîd, Pîr Ahmed b. Koca, Pîr Ahmed b. Usta b. Hüseyin, Hüseyin Fakih b. Necâti, Muhammed b. ‘Osman, Haydar b. Kasım ve gayruhum.” s. 3.

“ Budur ki, karye-i mezbureden Ethem b. ‘Osman mahfel-i kazada karye-i mezbûre camî’ ve çeşme mütevellî ‘Abdurrahman ve nâzırı Hasan Usta

mahzarlarında ıkrar ve i'tiraf idüb mütevellî-i mezbur yedinden vakf-ı akçeden iki yüz altmış dokuz deynimdir sene 990 Receb 'ül-mürecceb 'inin evvelinde va'desi tamam olur ribhi dahi asl-ı mala dahildir didiği ıkrârın mezburân 'Abdurrahman ve Hasan tasdik idüb bi't-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâsıt-ı Rabîu'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-hâl:

İlemîn b. Mezîd, Mehmed b. 'Osman, Pîr Ahmed b. Hüsrev, Hüseyin b. İbrahim, Nasuh b. Yusuf ve ğayruhum." s. 3.

"Budur ki Bulgar b. Ya' kub mahfel-i kazada mezkûrân mütevellî ve nâzır mahzarlarında ıkrar ve i'tiraf idüb mütevellî mezbur yedinden asl-ı maldan üç yüz altmış bir ve elli dört akçe ribhinden cem'an dört yüz on beş akçe vakf için deynimdir 990 Receb'ül mürecceb guresinde senem tamam olur ribhi aslında dahildir didiği ıkrârın mezbûrân-ı mütevellî ve nâzır tasdik idüb mâ veka'a bi't-taleb kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâst-ı Rabîu'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-mezbûre." s. 3.

1.12.6.2. Vakıf Tezkireleri

Şer'iyye sicillerinde yer alan ve kadıların dışındaki makamlar tarafından kaleme alınan belgelerden birisi de tezkirelerdir. Osmanlı diplomasisinde, daha çok, üstten alta veya aynı seviyedeki makamlar arası yazılan ve resmî bir konuyu ihtivâ eden belgelere tezkire denmektedir. Sicilde yer alan kayıtların ilk ikisinde adı geçen vakıfların ilgili kişilere verildiğini isbat amacıyla ilgili şahıslara verilmiş tezkireler şeklindedir. Nitekim metnin sonunda "... işbu tezkire-i mezbûr Mahmud'un yedine virildiği âhardan kimesne dahl ve ta'arruz eylemeyüb zikr olan değirmeni târih-i mezbûre tamâmına değere zabt eyleye." şeklindeki ifâdeler bu hususu belirtmektedir. Üçüncü tezkire ise nukûd vakfıyla ilgili olarak tutulan bir kayıt durumundadır. Şimdi bahse konu olan metinleri verebiliriz:

• **Sûret-i tezkire-i Yahyâ Bey el-Mütevellî**

“Vech-i tahrîr-i tezkire budur ki; Konya’da vâkî’ mütevellîsi olduğumuz kutbu’l-‘ârîfîn Hazreti Şeyh Sadreddîn Konevî - kuddise sırrıhu’l-‘azîz - Hazretleri evkâfından Vâdi-i Meram’da Vanlı? Yeni Değirmen demekle ma’rûf değirmeni işbu bâ’is-i tezkire Mehmed b. Hüseyin nâm kimesneye işbu sene seb’a ‘aşara ve elf Muharremü’l-haramı gurrelerinden cemî-‘ı rakabesi mezbûr Mehmed’in olub ve taş oluk komak dahî lâzım gelirse sonra vakfın olmak üzere beher sene üç yıla değere virülüb işbu tezkire-i mezbûr Mahmud’un yedine virildiği âhardan kimesne dahl ve ta’arruz eylemeyüb zıkr olan değirmeni târih-i mezbûre tamâmına değere zabt eyleye.

Hurrira fi evâsıt-ı-Şehr-i-Zi’l-hicce sene sitte ‘aşara ve elf (1016) / Mart 1608 ” s. 39.

• **Sûret-i tezkire-i akdem**

Sûret-i tezkire budur ki; fi’li evvelinden mezbûr evkâfa mütevellî olan Sultânı Hazretleri --- budur ki;

“Vech-i tezkire budur ki; hâlâ mütevellîsi olduğumuz Konya’da vâkî’ Hazreti Şeyh Sadreddîn -nevverallahû merkadehû- Zâviyesi evkâfından olan Yenicedeğirmen ve Esedoğlu Değirmeni demekle ma’rûf ki, Vâdi-i Merâm’dadır hâlâ şeyhi olan Mûsâ Efendi’ye ve imamı diğeri Mûsâ Efendi’ye ve müezzini İsmâil Halîfe’ye üç bin yedi yüz akçeye Yenicedeğirmeni ve beş yüz akçeye Esedoğlu değirmenini işbu seb’a ‘aşara ve elf Muharreminin ibtidâsından üç yıla varınca mezbûrun şeyh ve imâm ve müezzine vâzîfelerin tarafına virildi ba’de’l-yevm mutasarrıf ola hiç ahad mâni’ ve dâhil olmaya.

el-fakîrû’l-hakîr Yahyâ el-Mütevellî ” s. 39i

• **Sûret-i tezkire-i Mehmed Efendi ibn-i Hacı Mehmed**

“ Vech-i tahrîr-i tezkire oldur ki, celîlü’l-el-kadr ve’ş-şâh Hayalîzâde vakf itdüği nakd-i akçenin mütevellîsi olan bi-sebeb-i tenmîk-i (yazmak) hurûf Mûsâ Bey’in yedinden nakd üç bin akçe ki, nısfı bin beş yüz akçe olur kabz olunub mukâbelesinde bi tarîki’l-istiğlâl taşra hayâtımızda fevkânî odamı

altında olan ahuru ile târîh-i kitâbdan beher sene üç yüz yetmiş beş akçeye icâreye ba'de'l-mubâyâ'a alub tezkire virildiği temessük²⁸³ oladır fî gurre-i Cemâziye'l-ûlâ sene hamsün ve elf mine'l-hicreti'n-nebeviyye (1005) / Aralık 1596.

bi-Mahdarı kıdvetü'l-ulemâ Mahmud Efendi el-Müftî, zîdetü'l-eşraf Satı Efendi el-Müderriş, 'Umdetü'l-a'yân 'Îsâ Efendi el-Müderriş, Hacı Hüsâm b. Hacı, Mehmed Ağa b. Hacı, Fahrü'l-akran Süleyman Bey b. Bevvâb, Mehmed Çelebi eş-şehîr bi- Na'libendzâde."s. 44.

1.12.7. Vakfiye Defteri

Yukarıda mukâta'a kayıtlarında gördüğümüz gibi gelleri bir hayır kurumuna verilmek için kurulan icâreli vakıfların yanı sıra bir de kiraya verilmek için değilde bizzat kendilerinden istifâde edilmek üzere kurulmuş vakıflar vardır ki, bunlara müessesâtı hayriyye adı verilmektedir. Mâbedler, çeşmeler, mektepler, kütübhâneler, imârethâneler, hayır müesseselerinde hizmet gören kişilerin iskana vakfedilen evler, mezarlıklar bu cümledendir.²⁸⁴ Üzerinde çalıştığımız sicilde özellikle din hizmetleri, eğitim ve öğretim fâliyetleri, kamunun yararına olan çeşme, su sarnıçları vb. konuları ihtivâ eden çok sayıda vesîka bulunmaktadır. Hatta sayı îtibâriyle değerlendirilecek olursak sicildeki en çok kayıd bu konu ile ilgilidir. Kur'an-ı Kerim okunması (eczâ kıratı) ile ilgili olarak da çok sayıda vakıf bulunduğu tanık olmaktayız ki, bu durum; ecdâdımızın Kur'an-ı Kerim tilâvetine verdiği önemin açık bir delili olarak değerlendirebiliriz. Sicildeki vakıflarla ilgili kayıtlardan edindiğimiz intibâ hayır sâhiplerinin âdetâ vakıflar kurmada birbirleriyle yarış hâlinde oldukları gerçeğidir. Meselâ O dönemde Konya vâlisi olan Mustafa Paşa'nın bahçesini "... zâviye-i merkûmede her kim şeyh olub zikr olunan bağçeye

²⁸³ Borç için alınan senet demektir. Temessükün farklı anlamlarda kullanımları ile ilgili olarak bkz. *Şer'iyye Sicilleri*, 1/48.

²⁸⁴ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 5/9.

mutasarrıf olub hâsıl olan meyvesini ‘azîz müşârîün ileyh zâviyesi huddâmıyla ekl idüb rûhum için hayır du‘a ideler diyü...’ şart eylediği vakfiye vakıfların bu dönemde ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Günümüzde devletin sorumluluk alanında olan bir çok hizmet Osmanlı döneminde vakıflar yoluyla ifâ edilmişlerdir. Toplumun yararına olan bir çok hayırlı hizmetlerde vakıf müessesesi önemli görevler üstlenmiştir. Mevcut vakıf kayıtları bu durumun en canlı tanıklarındır. Konu ile ilgili kayıtları sicilde kullanılan başlıkla vermenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz:

Sicil-i mahfûzada mukayyed olan vakfiyeler defteridir ki, zikr olunur:

• “*Vâdi-i Meramda Ulaş değirmenin hucet fî sicil sene 1205 / 1790*” s. 56.

• “*Konya’da Terhâne? mahallesi mescidinin imâmına meşrûta olarak Sâliha Hatun’un vakf eylediği Sûk-u Sultâniyye’de bir bâb berber dükkânı vakfiyesi fî sicil sene Muharrem. 1207 / 1792*” s. 56.

• “*Devle kasabasında Devle eşrâfından Hacı Halil Ağa’nın müceddeden binâ eylediği câmi-i şerîfin vakfiyesi. Fî 19 Receb sene 1211 / 1 Ocak 1797*” s. 57.

• “*Konya mahallâtından Kal’acık mahallesi sâkinlerinden fazîletlü Semâvî Osman Efendi’in Mekke-i Mükerrreme -şerrefehâllâhu Te‘âlâ- ye vakf eylediği mushaf-ı şerîfin târihi fi’l-yevmi’s-sâdis min şehr-i Şevvâlû’l-mükerrrem sene semânün ve semânîn ve mieteyn ve elf 6 Şevval 1288 / 12 Aralık 1871*” s. 57.

• “*Kal’acık mahallesi sâkinlerinden fâzîletlü Semâvî Osman Ağa’nın medîne-i mezbûrede Kapu Câmi-i şerîfe vakf eylediği mushaf-ı şerîfin târihi fi’l-yevmi’s-sânî ve’l-işrîn şehr-i Şa‘bânû’l-mu‘azzam sene semânün ve semânîn ve mieteyn ve elf 21 Şa‘ban 1288 / 11 Kasım 1871*” s. 57.

• “ *Kal‘acık mahallesi sâkinlerinden İbrâhim Efendi kerîmesi Anakız Hâtun ‘un evlâd-ı evlâdına vakf eylediği mushaf-ı şerîfin târihi fî ‘l-yevmi ‘s-sânî ve ‘l- ‘işrîn min şehr-i Şa ‘bânü ‘l-mu ‘azzama sene semânün ve semânîn ve isneyn ve elf 21 Şa ‘ban 1288 / 11 Kasım 1871” s. 57.*

• “*Doburluk karyesinden Kılhoğlu Osman Ağa b. el Hâc Ahmed ‘in Konya ‘da müceddeden binâ ve inşâ olunan ‘Anbar Reîs Câmi ‘-i şerîfe fers olmak üzere bir ‘aded suyûfî kilim vakf itdiği kayd sene 1262 / 1845 numara” s. 57.*

• “*Ahmed Çelebi ‘nin binâ ve ihdâs eylediği Ah-i Murad ve Câmi ‘-i Kadımürsel ve Tahte ‘l-kal ‘atü ‘l-cedîd ve Câmi ‘-i Şerafeddîn çeşmelerinin vakfiyesidir fî sicil 1292 / 1875 ” s. 58.*

• “*Çelik Paşa Zâde İbrâhim Bey Efendi ‘nin kerîmeleri fahrü ‘l-muhadderât ‘Âdile Hanım Medîne-i Konya ‘da vâkî ‘ Sultân ‘Alâü ‘d-dîn -tâbe serâhu- hazretlerinin merkad-ı mutahhiralarna yerinde olmak üzere “bende” ta ‘bir olunur bir kit ‘a telli (tepe,yığın) vaz ‘ ve vakf eylediği kayd ve ketb olundu. Hurrira fî 23 Receb sene 1211 / 1 Ocak 1797” s. 63.*

Sicil-i mahfûzada mukayyed olan vakfiyeler defteridir ki, zikr olunur:

• “ *Şeyh Ebû İshak Karzûnî vakfiyesi fî sicil 1144 / 1731 târih-i vakfiye sene 819 / 1415 ” s. 64.*

• “ *Molla Salî Hacı Hasan nâm kimesnenin medrese vakfiyesi fî sicil 1144 / 1731” s. 64.*

• “*Evkâf-ı Fakîh Dede mahallesinde ve Koca Hasan mahallesinde medrese vakfiyesi.” s. 64.*

• “ *Çakıcı Şücâ ‘ mescidi kurbinde arastada vâkî ‘ maslak vakfiyesi fî sicil sene 1082 / 1671” s. 64.*

• “ *İplikci câmi ‘inde mevdû- ‘u kürside Kurân-ı ‘Azîm tilâvetine Hond? Paşa Hâtun vakf eylediği nukûd vakfiyesi fî sicil sene 977 / 1569 ” s. 64.*

• “ Aksinle mahallesinde vâkî‘ menzilini mahalle-i mezbûrede Hadır Paşa Sultan mescidi imamına vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 977 / 1569 ” (Hasan Paşa'nın mektebe-i nukûd vakfı dahî bu vakfiyenin tahdında mukayyedir) s. 64.

• “Osman nâm kimesne Aklan mahallesinde olan menzilini mahalle-i mezbûrede vâkî‘ mescidinde imâm olanlar sâkin olmak üzere vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1087 / 1676 ” s. 64.

• “Boşnak Mehmed Ağa Şerafe'd-dîn câmi'inde mihrabda Yâsîn-i Şerîf tilâvetine ve İbn-i Şâhin mahallesi mescidi imamına vakf eylediği dekâkin vakfiyesi fî sicil sene 1042 / 1632 ” s. 64.

• “Abdurrahman b. Yûnus nâm kimesne Keçecilersûku'nda olan dükkanını Bâb-ı Aksaray mahallesi'nde vâkî‘ --- mescidine müezzin olanlara vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 982 / 1574 ” (Bu vakfın yanında Keçeciler mescidine dahî bir dükkan vakf eylenmiştir) s. 64.

• “Dede Çelebi'nin mahkeme olan menzili vakfiyesi fî sicil sene 993 / 1585 ” s. 64.

• “ Sadırlar (Sedirler) mahallesinde vâkî‘ Uzunİsâ mescidi dimekle ma'rûf mescid masâlihına mahalle-i mezbûre sâkinlerinden Hacı Veli b. İbrâhim mahalle-i mezbûrede vâkî‘ arâzisin vakf eylediği vakfiye fî sicil 993 / 1585 ” s. 64.

• “Kerem Dede mahallesinde Hacı 'Ali b. 'Abdü's-selâm binâ eylediği mescid-i şerîfe vakf eylediği bağ ve bağçe ve menzil vakfiyesi fî sicil sene 1140 / 1727 ” s. 64.

• “Şerafe'd-dîn câmi'inde cüz-i şerîf kırâ'atına ve İshâk Bey mescidinde kırâ'at-ı Yâsîn için Mehmed Çelebi'nin vakf eylediği nukûd vakfiyesi fî sicil sene 977 / 1569 ” s. 64.

• “Bâb-ı Aksaray mahallesinde vâkî‘ menzilini Döndühâtun mahalle-i mezbûre mescidinde imâm olanlara vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 977 / 1569 ” s. 64.

• “Merhûm Hoca Paşa Şerafe’ d-dîn câmi’ine Meram’da vâkî’ Çayırdeğirmeni’ni vakf eylemiş deyu bir huccet vardır fî sicil 1048 / 1638 ” s. 64.

• “ Sinan Perâkendesî mahallesinden Mustafa b. Budak mahalle-i mezbûrede vâkî’ bir kıta’ bağıını Hacı Davud mescidinde imâm olanlara vakf eylediği huccet fî sicil 1087 / 1676 ” s. 64.

• “Eynedâr mahallesi mescidinde sûre-i Yâsîn tilâvetine Eyne Bey’in vakf eylediği nukûd vakfiyesi fî sicil sene 982 / 1574” s. 64.

• “Şeyh Sadre’ d-dîn evkâfında muhâvelât (değişiklik) vâkî’ oldukda mütevellî âhara bey’ eyledikde hâsıl olan nukûdı huddâm mâ beyninde taksîm olunmak üzere olan huccet fî sicil sene 1123 / 1711 ” s. 64.

• “Vakfiye-i mezbûr iki yüz on üç senesi Muharremi târihinde olan sicil kayd olunmuştur. Fî sicil sene 1213 / 1711 ” (bu huccetin üzeri çizilmiştir. Ancak bununla ilgili bir kayıt da düşülmemiştir. Daha önce üzeri çizilen bir yerde “sehven yazılmıştır” diye bir kayıt bulunmakta idi) s. 65.

• “Vakfiye-i Sittibânu Hâtun Bali Halîl mezra’asını evlâdına ve eczâ kırâ’atına vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 941 / 1534 târih-i vakfiye gurre-i Muharrem 1213 / 1798” s. 65.

• “Nakîbzâde Seyyid Şeyh Hasan Efendi’nin Bigadır mahallesinde vâkî’ bağçesini mevlevî fukarâsına ve Ferhûniye mahallesinde vâkî’ hariciye menzilinî evlâdına vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1133 / 1720 ” (ve beş ‘adet çeşmeleri vakfiyesi dahî bu sicildedir sene 1234 / 1818) s. 65.

• “Vakfiye-i Hacı Abdu’l-fettah Çavuş fî sicil sene 1124 / 1712 ” s. 65.

• “ Bundan akdem olan vakfiye ile ‘amel olunmaya didüğü vakfiye fî sicil sene 1120 / 1708 ” s. 65.

• “Vakfiye-i Selime Hâtun li-imâm-ı mescid-i Hacı İsmâî’l Vâdî-i Meram’da vâkî’ Yukaruhoca’aliler değirmeninde olan hissesini vakf eylemişti fî sicil sene 982 / 1574 ” s. 65.

- “ *Esenlü mahallesinde Şerife Hâtun’un menzil vakfıyesı fî sicil sene 1113 / 1701* ” s. 65.
- “ *Vakfıye-i Tûrpaşa Hâtun li-kırâ’atı’l-eczâ fî mescid-i Kalenderhâne fî sicil sene 974 / 1566* ” s. 65.
- “ *Çeşnigîr değirmenini ebnâsına Seyyid ‘Ulvi vakf eylediği vakfıye fî sicil sene 984 / 1576* ” s. 65.
- “ *Sarâc-zâde Abdu’l-kerîm Efendi Fakihdede mahallesi mescidinde kırâ’at olunmak üzere cüz-i vakfıye Atpazarında iki bâb dükkân ve bir mikdâr nukûd vakfıyesı fî sicil sene 1051 / 1641* ” s. 65.
- “ *Rumoğlu Seyyid Şeyh Mehmed ibn-i Muslihi’-d-dîn Şeyh Ahmed mahallesi mescidinde eczâ-ı şerife kırâ’atuna vakfıyesı fî sicil sene 1123 / 1711* ” s. 65.
- “ *Mollazâde Şeyh Hüseyin Efendi’nin Çelebihanı vakfıyesı fî sicil sene 1084 / 1673* ” s. 65.
- “ *Sadırlar (Sedirler) mahallesinde Ken’andede vakfıyesı fî sicil 1084 / 1673* ” s. 65.
- “ *Vakfıye-i mescid-i mahalle-i Sırçalı el-meşhûr Bermurcihanı fî sicil sene 1251 / 1835* ” s. 65.
- “ *Vakfıye-i el-Hâc Ahmed b. Mehmed vakf-ı menzil der-mahalle-i Şükran ve’l-Hâtun ellezî fî mukâbeleti’l-eczâhân li-evlâd fî sicil sene 1074 / 1663* ” s. 65.
- “ *Vakfınâme-i Sinan Paşa li-kırâ’atı’l-eczâ fî türbetihî fî sicil sene 982 / 1574* ” s. 65.
- “ *Diğın câmi’ine Hacı Mustafa b. Mehmed vakf eylediği nukûd vakfıyesı fî sicil sene 982 / 1574* ” s. 65.
- “ *Hoca Cihan’da vâkî’ Duyular Sahrancı (sarnıç) dimekle ma’ruf sahranca Hacı İbrâhim mukayyeden vakf eylediği bağ ve tarlalar vakfıyesı. Fî sicil sene 1113 / 1701* ” s. 65.

• “Çeşnigîr değirmenin sülüsünü evlâdına vakfı vakfiyesi fî sicil sene 1113 / 1701” s. 65.

• “Vâdi-i Merâm’da Yukarıhoca ‘aliler değirmeninde üç sehm hissesini Hüsrev Bey b. ‘Abdullah eczây-ı şerîfeye vakf eylediği vakfiye dâ ‘va ile fî sicil sene 966 / 1558” s. 65.

• “Hoca Selmân’ın hamâm ve sâir evkâfı vakfiyesi fî sicil sene 1056 / 1646” s. 65.

• “Çihârşembe (Çarşamba) Sultan evkâfından Arasta sükunda olan dükkanlar vakfiyesi dahî bu sicildedir (sicilde bin seksen altı târihinde dahî bir vakfiyesi vardır.) s. 65.

• “Hocahabîb mahallesi ’nde Âhî Baba Hacı Süleyman’ın debbağhânede vâkî’ kireçliklerini mahalle-i mezbûrede vâkî’ câmi-’i şerîfe vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1113 / 1701” s. 65.

• “Zincirlikuyu mahallesinde Hacı Mustafa vakfiyesi fî sicil sene -- --” (sayfanın sonu yıprandıği için târih okunamıyor) s. 65.

• “Huccet-i iştirâ-ı hamamı Sungur Bey bi-nâmı Hıdır Efendi ma ‘a ‘Ali Efendi fî sicil ‘Abdü’l-kerim Efendi fî sene 1063 / 1652“ s. 66.

• “İpliçi medresesinde şâdirü’r-râvâne ve hamam-ı-mezbûrun garb tarafında olan çeşmeye suyu ke’l-evvel (eskisi gibi) hamam-ı mezbûr suyundan virmek üzre huccet mezkûrede mastûrdur.” s. 66.

• “Vakfiye-i Hân Sarâc-zâde fî sicil sene 1089 / 1678 (vâkf-ı ‘Abdu’l-fetteah Ağa târih-i vakfiye 1042 / 1632” s. 66.

• “Vakfiye-i Seyyid Mehmed Efendi el-Kâdî bi-Konya fî sicil sene 1002 / 1593” s. 66.

• “Vakfiye-i el-Hâc Veli Hoca fî sicil sene 1002 / 1593” s. 66.

• “Atpazarında Hüseyin Efendi câmi’inde vâ ‘iz olanlara Mescidli nâm karyede bağ ve bağçe vakfiyesi fî sicil sene 1087 / 1676” s. 66.

• “Bedelci Sarayı’nın vakfiyesi fî sicil sene 1064 / 1653” s. 66.

• “Vakfiye-i Abdü’l-mü’min Halife fî sicil sene 1127 / 1715” s. 66.

• “Karye-i Botsa’da Hacı Abdu’l-bâkî mu‘allimhânesi vakfiyesi fî sicil sene 1112 / 1700” s. 66.

• “Seyyid Sinan Çelebi Burdabaşı mahallesinde binâ eylediği mescid masârifına vakf eylediği tarla fî sicil sene 1114 / 1702” s. 66.

• “Şeyh Ahmed mahallesinde Muharremğînzâde Hacı Mehmed Bey vakfiyesi fî sicil sene 1113 / 1701” s. 66.

• “Emîrî’l-‘umerâi’l-kirâm Erdoğdı Bey ibn-i Turgud Bey Selvihisar nâm karyede vâkî’ mescide ve Velihân nâm karyede vâkî’ değirmenini vakf eylediği vakfiye sûreti fî sicil sene 1086 tarih-i vakfiye sene 898 / 1492” s. 66.

• “Nûrullah Çavuş ibn-i Yusuf Hâtunsaray nâhiyesine tâbî’ Köyceğiz nâm karyede olan ev ve bağçe ve menzillerini Altıviran nâm mevz’ide olan değirmenlerini ve karye-i May’da vakfiye değirmenlerini ve Çukurçimen nâm karyede olan yirlerini evlâdına vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1014 / 1605 tarih-i vakfiye sene 1008 / 1599” s. 66.

• “Mollazâde Efendi’nin Körkeçi hamamını keşf hucyeti fî sicil sene 1110 / 1698” s. 66.

• “Şehrin ‘umûmen suyunun taksim hucyeti fî sicil Balizâde Mehmed Efendi fî tarih-i 3 Safer sene 1115 / 6 Haziran 1703” s. 66.

• “Vakfiye-i mescid-i Çavuş b. ‘Ali Çavuş fî sicil sene 1002 / 1593” s. 66.

• “Vakfiye-i mescid-i Şâdi Bey fî sicil sene 1002 / 1593 tarih-i vakfiye 842” s. 66.

• “Vakfiye-i Defterdâr Mehmed Efendi eş-şehîr Babazâde Efendi fî sicil sene 1002 / 1593” s. 66.

• “Vakfiye-i Hacı ‘Osman b. Hıdır fî sicil sene 1002 / 1593” s. 66.

• “Vakfiye-i Kara ‘Ali Çavuş fî sicil sene 1002 / 1593” s. 66.

• “Huccet-i vakf-ı mescid-i Seyyid ‘Ulvi fî sicil sene 1052 / 1642” s. 66.

• “Vakfiye-i Kösec (köse) Şeyh Ahmed Efendi fî sicil sene 1065 / 1654” s. 66.

- “ *Bedelci Mehmed Efendi'nin Saray'da olan şadırvan'ın hucceti fi sicil sene 1064 / 1653*” s. 66.
- “ *Bedelci Mehmed Efendi'nin Bigadır-zâde Sarayı ve Yenicekaya'da olan değirmen vakfiyesi fi sicil sene 1064 / 1653*” s. 66.
- “ *Mahmud Dede Bağçesi'nin vakfiyesi fi sicil sene 1119 / 1707 tarih-i vakfiye fi sene 947 / 1540*” s. 66.
- “ *Kaş nâm karye ki, medîne-i Sülaymâniye cezâresindedir Ata Bey medresesine vakf olduğunu isbât hucceti fi sicil sene 967 / 1559 tarih-i huccet sene 851 / 1447*” s. 66.
- “ *Sarac-zâde 'Abdu'l-kerim Efendi vakf eylediği bağçe ve dersâne ve eczâ-ı şerîfe vakfiyesi fi sicil sene 1114 / 1702*” s. 66.
- “ *Vakfiye-i 'Âbid Çelebi fi sicil sene 1047 / 1637 tarih-i vakfiye 890 / 1485*” s. 66.
- “ *Merkûm 'Âbid Çelebi'nin karındaşı Velid Bey ibn-i İsâ Bey'in vakfiyesi fi sicil sene 1047 / 1637 tarih-i vakfiye 906 / 1500 (bir vakfiyesi dahî vardır fi 1095 / 1683)* s. 66.
- “ *Koçac'da vâkî bir mikdar arsa Şeyh Rûmî vakfından olduğuna huccet fi sicil sene 954 / 1547*” s. 66.
- “ *Ali Gav Sultan'da Derviş Kâsım'ın vakf eylediği tekye ve bağçe vakfiyesi fi sicil sene 1046 / 1636 fi Şevval*” s. 67.
- “ *Vakfiye-i kütüb-ü Bunca Şeyh Mehmed Efendi fi sicil sene 1091 / 1680*” s. 67.
- “ *Vakfiye-i Handân fi sicil sene 968 / 1560 (defter şeklinde bir sagîr sicildedir)* s. 67.
- “ *Vakfiye-i Yusuf Ağa vakf-ı çeşme (der-kurbi Hocafakîh Sultan) fi sicil sene 984 / 1576 tarih-i vakfiye sene 868 / 1463*” s. 67.
- “ *Vakfiye-i Seyyid Ahmed b. Seyyid 'Ulvi fi sicil sene 984 / 1576 tarih-i vakfiye sene 874 / 1469 (Çeşnigir değirmeni bu vakıfdadır)* s. 67.

- “*Vakfiye-i evkâf-ı çeşme-i Hay Hacı Emrullah fî sicil Mûsâ Efendi sene 1086 / 1675*” s. 67.
- “*Vakfiye-i Hacı Veli fî sicil sene 1069 / 1658*” s. 67.
- “*Vakfiye-i Seyyid Hacı Nûrullah fî sicil sene 1129 / 1716*” s. 67.
- “*Vakfiye-i ‘Abdu’l-bâkî Ağa Atpazarı kuyusu hâricinde iki bab dükkanı Şeyh Sadre’d-dîn ser-mahfel ve devirhan ve müezzin ve mütevellîsine şart eylediği fî sicil sene 1071 / 1660 mukayyed olan fî sicil sene 985 / 1577*” s. 67.
- “*Türbe-i Celâliye vakfının vakfiyesi sûreti fî sicil sene 1077 / 1666 tarih-i vakfiye sene 865 / 1460 (vâkıf Çelebi ‘Âdil)* s. 67.
- “*Vakfiye-i Zeyneb Hâtun Gani karye-i Gödene fî sicil sene 1002 / 1593*” s. 67.
- “*Vakfiye-i Mehmed Çavuş fî sicil sene 1002 / 1593*” s. 67.
- “*Kalaycılar sükunda Vakf-ı Devlet Hâtun dükkan 2 bab fî sicil sene 1070 / 1659*” s. 67.
- “*Arasta kurbinde Maslak odaları dimekle ma ‘rûf yedi bâb ve bir nîm (yarı) boş oda vakf ve zikr olan nîm boş odayı ustalar içinde --- olduğu huccet fî sicil sene 984 / 1576*” s. 67.
- “*Şeyh Ahmed mescidi evkâfından Karailyas mezra ‘ası sınırına müte ‘allık Hıdır İlyas Zâviyesi evkâfından Doğancı mezra ‘asıyla niz ‘a hucceti fî sicil sene 1053 / 1643*” s. 67.
- “*Vakfiye-i Ata Bey fî sicil sene 1068 / 1657 tarih-i vakfiye 851 / 1447*” s. 67.
- “*Vakfiye-i Hoca Durmuş b. Hacı Dursun*” (bir kırmızı bulûtî cedîd cildli sicildedir vakfının tarihi ve zeylinde şuhûdu yoktur) s. 67.
- “*Vakfiye-i Hacı ‘Ali Efendi fî sicil sene 985 / 1577*” s. 67.
- “*Alaca Hân’ın vakfiyesi fî sicil sene 1086 / 1675*” (Bir def’a dahi bin elli altı sicilinde kayd olunmuş) s. 67.

- “*Vakfiye-i Hacı Ahmed Gani mahalle-i Şükran fî sicil sene 1071 / 1660*” s. 67.
- “*Vakfiye-i Kösec (köse) Şeyh Ahmed Efendi fî sicil sene 1074 / 1663*” s. 67.
- “*Vakfiye-i Hacı Ken ‘an b. Mustafa Fakîh fî sicil sene 1084 / 1673*” s. 67.
- “*Vakfiye-i Keleş Hacı Hacı Hasan fî sicil sene 1077 / 1666*” s. 67.
- “*Merkûm Mescid-i Garîb mahallesinde olan menzilin ve bağı ve -- vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1082 / 1671 tarih-i vakfiyesi sene 958 / 1551*” s. 67.
- “*Handakîzâde Hacı Mehmed’in çeşmeleri vakfiyesi fî sicil sene 1071 / 1660*” s. 67.
- “*Akıncı vakfından tarla der-yed-i Memiş fî mahalle-i Karaiyûk fî sicil sene 1071 / 1660*” s. 67.
- “*Kâdî ‘İzzü’ d-dîn vakfî mütevellîsi Seyyid Hamid talebiyle vakf-ı mezbûreden Kesdel sınuru hucceti fî sicil sene 1073 / 1662*” s.67 (Fahreddîn Efendi --- Kestel’e müte ‘allık sınuru ---) (sayfanın sonu yıpranmış olduğu için küçük bir kısım okunamadı)
- “*Yarıkaş mezra ‘ası vakf-ı mezbûreden olduğuna huccet fî sicil sene 1071 / 1660*” s. 67.
- “*Vakfiye-i Eyne Gazî b. Pîr Gazî fî karye-i Hatunsaray sene 991 / 1583*” s. 68.
- “*Ferhûniye mahallesi mescidine İskender nâm vakf eylediği menzil ve nukûd vakfiyesi fî sicil sene 995 / 1586*” s. 68.
- “*Vakfiye-i Bedrû ‘d-dîn Halîfe ibn-i Ahmed fî sicil sene 995 / 1586*” s. 68.
- “*Uzun ‘Îsâ mescidine Hacı Veli vakfiyesi fî sicil sene 993 / 1585*” s. 68.
- “*Vakfiye-i Pîr Hasan b. Hâbil ilâ imam-ı mescid-i Pîr Esed Sultan fî sicil sene 993 / 1585*” s. 68.

- “Vakfiye-i Hacı Mehmed b. Hacı ‘Ali el-menzil ve’l-kurûm (üzüm çubukları) ‘alâ evlâdihî ve tilâvetü’l-eczâ fî mescid-i Şâdî Bey fî sicil sene 977 / 1569” s. 68.
- “Vakfiye-i Nefise Hâtun ilâ imam-ı mescid-i Pîrî Paşa fî sicil sene 980 / 1572 ” (Bu sicilde bir vakfiyesi dahî vardır. Sultan havâlisinde olan bağıını ma‘al’-buyût Pîrî Paşa hucurâtında sâkin olanlara) s. 68.
- “Beğüm Sultan dimekle ma‘rûf Şeyh Yusuf zâviyesinin evkâf-ı vakfiyesi fî sicil sene 1111 / 1699 tarih-i vakfiye 785 / 1383” s. 68.
- “Merhûm Sultan Mehmed b. Sultan ‘Alâ‘uddîn Bîkârpaşa vakfiyesi fî sicil sene 1112 / 1700” s. 68.
- “Vakfiye-i mescid-i Topal Hacı Hüseyin b. Hacı Mustafa fî mahalle-i Zincirlikuyu fî sicil 1131 / 1718” s. 68.
- “Vakfiye-i Sarı Âşık der-nâhiye-i Hâtunsaray fî sicil sene 1133 / 1720” s. 68.
- “Vakfiye-i Seyyid Hacı Mehmed Ağa el-med‘û bi-Yeğenağa el-maslak el-mevdû‘u fî câmi‘i Hacı Hasan ve gayrihî fî sicil sene 1132 / 1719” s. 68.
- “Şeyh Sadre’d-dîn mescidinde kıra‘at olunan Gazanferî b. ‘Abdu’l-mennân’ın eczâ vakfiyesi fî sicil sene 994 / 1585” s. 68.
- “Şehy Ahmed mahallesinde mu‘allim-i sıbyân için Hacı ‘Arefe vakfiyesi fî sicil sene 994 / 1585” s. 68.
- “Vakfiye-i Server Ağa fî sicil sene 995 / 1586 tarih-i vakfiye 866 / 1461” s. 68.
- “Vakf-nâme-i Hacı Veli li-mescid-i Dursunoğlu sene 992 / 1584” s. 68.
- “Bityemez’de Hacı Mustafa mescidinde Döndü Hâtun vakf itdiği eczâ vakfiyesi fî sicil sene 993 / 1585” s. 68.
- “Vakfiye-i mevzîl ve tarla li- ‘Ayşe Hâtun bint-i Seydi Ahmed ilâ Câmi‘i Ken‘an Dede fî mahalle-i Sadırlar (Sedirler) fî sicil sene 980 / 1572” s. 68.

• “Vakfiye-i Hüseyin b. Mustafa ve zâlike cemî’i’l-kurûm (üzüm çubukları) ve’l-menzil el-kâin bi-Karâiyük ilâ benâtihi ve ba’d-e’l-inkırâz ilâ imâm-ı meşîd-i Kemâlü’-d-dîn fî sicil sene 977 / 1569” s. 68.

• “Vakfiye-i Ahmed Halîfe ibn-i Hasan Hoca ilâ men kâne imâmen ve müezzinen fî meşîd-i Baba Sultan fî mahalle-i Hacı Emin fî sicil sene 980 / 1572 (Sultan ‘Alâ’u’-d-dîn oğlu Sultan Mehmed’in vakfidır sülüsân-ı dükkân Kapu câmi’inde vâiz --- olan ve ilâ Câmi’i-Şerafe’-d-dîn) s. 68.

• “Vakfiye-i Seyyid Hacı Mustafa b. Seyyid ‘Ömer fî sicil sene 1124 / 1712” s. 68.

• “Vakfiye-i Saraczâde ‘Abdu’l-kerîm Efendi fî sicil sene 1112 / 1700” s. 68.

• “Vakfiye-i ‘Ayşe Hâtun bint. ‘Abdu’l-kâdir Efendi li-tilâveti’l-eczâ fî meşîd-i mahalle-i Ahmed Fakîh meşrûta ‘alâ evlâdihî fî sicil sene 1131 / 1718” s. 68.

• “Vakfiye-i Ca’ferzâde Seyyid ‘Abdullah Efendi li-ser-mahfeli fî Câmi’i-Abdu’l-fettâh Çavuş fî sicil sene 1131 / 1718” s. 68.

• “Vakfiye-i Sinan b. Mahmud ‘an karye-i Çobanviran ‘an kazâ-ı Turgud li-cüzi’ş-şerîf fî meşîd-i Şehinşâh fî dâhil-i bâb-ı Ertaş fî sicil sene 984 / 157” s. 68.

• “Konya hâricinde Kâsım Halîfe vakfiyesi fî sicil sene 1146 / 1733” s. 68.

• “Hâtun bint. Sinan Bityemez’de vâkî’ --- türbe-i Mevlânâ Celâleddîn’de vâ’iz olanlara vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 977 / 1569” s. 68.

• “--- tahtânî ve fevkânî fî sicil sene 1087” (sayfanın sonu kopmuş olduğu için bir iki kelime okunamadı) s. 68.

• “Pîrî Paşa Türbesi’nde müezzin olanlara Gülşah bint. ‘Abdullah nâm Hâtun Pîrîpaşa mahallesi kurbinde olan mahalle-i Cedîd’de vâkî’ menzil ve bağını vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 977 / 1569” s. 69.

- “Şeyh Ahmed’in Han vakfiyesi fî sicil sene 1085 / 1674” s. 69.
- “Merhûm Şeyh Ahmed Efendi Han’ında Atpazarı câmi’ine ta’yîn ve vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1084 / 1673 ” (Abdu’l-bâkî Ağa vakfiyesi dahî bu sicildedir.) s. 69.
- “Balî Çelebi vakfî mütevellîsinin mîr’âb (su âmiri) ile sınır niz’a-ı hucceti fî sicil sene 1097 / 1685” s. 69.
- “Vakfnâme-i İshak Bey el-medfûn bi’ş-Şemsi’t-Tebrîziyye- li-cüz-i’ş-şerîf ve’l-mu’allim ve’l-imâm fî sicil sene 1149 / 1736” s. 69.
- “Şâdi Bey evkâf-ı vakfiyesi fî sicil sene 1147 / 1734 tarih-i vakfiye 828 / 1424” s. 69.
- “Hacı ‘Abdullah Efendi kitablarını ve yüz guruş nakdi Atpazarı câmi’inde va’ızıyye ve dersiyeye vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1128 / 1715” s. 69.
- “Hacı ‘Ali b. Ahmed Efendi’nin meskenler önünde vâkî‘ bir bâb dükkânı Atpazarı câmi’inde vâiz olanlara vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1153 / 1740” s. 69.
- “Îsâ b. Bahşâyiş Beşe nâm vâkîf-ı Sadırlar’da (Sedirler) vâkî‘ on dört dönüm yerini Kurdoğlu mescidinde imam olanlar cum’a gicesi bir cüz-i-şerîf tilâvetine vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 991 / 1583” s. 69.
- “Vakfiye-i mescid-i Şeyh Ahmed fî sicil sene 1073 / 1662” s. 69.
- “Şeyh Ahmed’in hamam vakfiyesi fî sicil sene 1089 / 1678 tarih-i vakfiye sicil 1094 / 1682 veya 1092 / 1681 (âhar çeşmeden suyu aldığı huccet dahî bu sicildedir.) s. 69.
- “Def’a Vakfiye-i Şeyh Ahmed fî sicil sene 1083 / 1672 vefd-i (vurûd, vusûl) sicil 1087 / 1676” s. 69.
- “Hacı Asiye nâm Hâtun Dabbâğhâne tekyesi ‘âşurasına vakf eylediği bağ fî sicil sene 1097 / 1685 ” (sicil-i mezbûrde mezbûrenin bir bağ vakfiyesi dahî vardır.) s. 69.

• “Hacı Davud’un Sinan Perâkendesî mahallesinde olan câmi’i vakfiyesi fî sicil sene 1082 / 1671” s. 69.

• “Vakfiye-i mescid-i mahalle-i Sırçalı el-meşhûr bi-mescid-i Demirci Hacı fî sicil sene 1045 / 1635 tarih-i vakfiye 904 / 1498” s. 69.

• “Hacı Mehmed b. Hacı ‘Abdi Atpazarı Çeşmesine ve kurbünde vâkî’ maslaka iki bab dükkanını su yollarına icâreten sarf olunmak üzere vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1127 / 1715” s. 69.

• “Seyyid Hacı Ahmed b. Nasrullah Pürçekli mahallesinde vâkî’ boyahânesini Sultan Selim Câmî’i’nde vâize ve dersi ‘âma vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1120 / 1708” s. 69.

• “Seyyid Hacı Nûrullah’ın demirci dükkanını binâ eylediği mektebin ta’mirine ve hocasına vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1129 / 1716” s. 69.

• “Mustafa Ağa ibn-i Sinan Ağa Atpazarı kapusu dâhilinde bir bâb dükkan ve Mücellidler sükunda üç bâb dükkan ve altı yüz guruş nakdi Hânkah mescidinde imam ve mü’ezzine ve --- cüz-i şerîf tilâvetine ve Mevlânâ tekkesinde olan yirmi dört nefer dervîşâna her odaya virilmek üzere vakf ” (sayfanın sonu kopmuş olduğu için son kısım okunamıyor.) s. 69.

• “Vakfiye-i Seyyid Mehmed Efendi ibn-i el-merhûm Şeyh Kâsım Halîfe havâlisinde olan bağıcı babası mezbûr Şeyh Kâsım’ın câmi’i masâlihına vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 990 / 1582 tarih-i vakfiye 989 / 1581” s. 70.

• “Vakfiye-i Hıdır b. Veli Sâhibyakası’nda olan Lâleyeri dimekle ma’rûf bir kut’a ve Süfiyeri dimekle ma’rûf bir kut’a ve ‘Arz-ı Şâfi dimekle ma’rûf bir kut’a yerlerini eczâ kira’atına ebnâsına vakf ve kıa’ata kâdir bulunmazsa âhara vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 991 / 1583” s. 70.

• “Vakfiye-i Muhyi’d-dîn Halîfe eş-şehîr bi-Cebelî Muhyi’d-dîn Hınazbükü kurbinde ve Sadırlar (Sedirler) mahallesinde vâkî’ tarlaların ebnâ-ı ebnâsına vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 989 / 1581” s. 70.

• “Sirekviran ve Midan ve Gelemeç sudurlarıyla mezkûr huccet mûcibince Devlet Hâtun vakfından olduğuna huccet fî sicil sene 989 / 1581” s. 70.

• “Vakfiye-i Ahmed Bey ibn-i ebû Sinan min-Kitâbi'd-defâtiri'l-hâkâniyye Ilgun kazâsına tâbî' Yenidiğin nâm karyede vâkî' bir bab iki göz değirmeni Konya 'da vâkî' Nasûh Bey mescidinde on nefer eczâhân ve bir hâfız-ı eczâyâ ve mütevellîye ve değirmen mahsulünden yirmi beş kile hinta senede vazîfe olmak üzere vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 999 / 1590” s. 70.

• “Vakfiye-i Mehmed Dede ibn-i Hüsâm yedi bab dükkanını 'Îsâoğlu Çeşmelerine vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1002 / 1593” s. 70.

• “Vakfiye-i Hacı Mustafa Hıdır İlyas Atpazarı kuyusu dâhilinde vâkî' dükkanını Şeyh Sadre'd-dîn zâviyesi kurbinde olan maslak mühimmâtına ve birkaç küt'a menzil ve bağını evlâdına ve ba'de'l-inkırâz zâviye-i merkûmeye vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1003 / 1594” s. 70.

• “Huccet-ü mezra'ay-ı Mi'mârtaş fî sicil sene 965 / 1557 fî evâil-i Şa'bân 1198 / 1783” s. 70.

• “Vakfiye-i Humar bint. Davud Hângâhda Ezelizâde vaz' eylediği kürsiye vakf eylediği nukûd vakfiyesi fî sicil sene 965 / 1557 fî Muharrem / Ekim” s. 70.

• “Sultan İbrâhim Bey el-Karamâni Bağı Kutlu nâm karye 'öşrini Dokuzhanda icrâ eylediği çeşmeye vakf itdiği vakfiye fî sicil sene 1100 / 1688 tarih-i vakfiye 854 /1450” s. 70.

• “--- 'aleyhi'r-rahmân- zâviyesinin vakfının --- hâkânîsi fî sicil sene 1087 / 1676 ” (sayfanın sonu kopmuş olduğu için tam okunamıyor.) s. 70.

• “Nakîb Seyyid Hüseyin Efendi Bazaristan hizâsında binâ eylediği hanı mescid-i şerîf vakfından alub kendi hanına halat eylediği arsa için mescid-i mezbûre vakfına senede birer sülüs? icâre virmek üzere virdiği huccet fî sicil sene 1083 / 1672” s. 71.

• “Vakfiye-i mescid-i mahalle-i Sırçalı fî sicil sene 1040 / 1630” s. 71.

• “Atpazarı ’nda vâkî‘ şadırvan vakfı olan nukûd defteri evkâf-ı sicilinde mukayyedir.” s. 72.

• “Börekizâde Hacı Mehmed vâfiyesi fî sicil sene 1062 / 1651” s. 72.

• “Vakfiye-i Fındık Sipâhi Mustafa Efendi kâdı-ı Turgud fî sicil sene 1083 / 1672” s. 72.

• “Şeyh Ahmed mahallesinden Hacı Mehmed b. Hacı İbrâhim mahalle-i mezbûrede vâkî‘ menziline ve esâs-ı beytini (ev eşyaları) ve Atpazarı kapusu taşrasında olan dükkanlarını ve Hocacihan ’da olan tarlalarını evlâd-ı evlâdına vakf eylediği vakfiyesi fî sicil sene 1095 //1683” s. 73.

• “Müfti Seyyid Ahmed Efendi ibn-i Muslihi ’d-dîn Efendi bi ’l-cümle kitablarını evlâd-ı evlâdına ve ba ’de ’l-inkırâz ’ulemâ ve tâlibîne vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1095 / 1683” s. 73.

• “Doğanyörük nâm vâkif Ağrûs karyesinde olan arâzî ve buyûtunu ebnâsına ve ebnâ-ı ebnâsına vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1131 / 1718 tarih-i vakfiye sene 952 / 1545” s. 73.

• “Sa ’idili nâhiyesinde Kâfirdeğirmeni nâm karyede vâkî‘ Beydeğirmeni merhûm Şeyh Vefâ câmi ’î evkâfından olduğunu isbat hucceti fî sicil sene 1048 / 1638” s. 73.

• “Mevlânâ türbesi kurbünde Karagöz değirmeninin nısfı Bigadır mahallesinde vâkî‘ mescid-i şerif vakfı olduğunu isbat hucceti fî sicil sene 1048 / 1638” s. 73.

• “Vakfiye-i Ahmed Bey ibn-i Pîr Hasan Bey Zengicek nâhiyesinde Maydos karyesini ve Kundus nâm mezra ’anın nısfını ve vâdi-i Meram ’da vâkî‘ bir bab üç göz Kemerdeğirmeni dimekle ma ’rûf değirmenini Şeyh Sadre ’d-dîn türbesi kurbünde babası mezbûr Pîr Hasan ’ın binâ eylediği türbesinde yedi nefer huffâz cüz-i şerif tilâvetine vakf eylediği vakfiye sûreti fî sicil sene 1051 / 1641 tarih-i vakfiye 852 / 1447” s. 73.

• “Kemal Bey ibn-i Cemâl kimesne haffâflar sükunda vâkî‘ dükkanını Şerafe ’d-dîn cami ’i şerifinde her kim imam olursa her gün bir sûre-i Yâsin

tilâvet itmek üzere dükkan-ı mezbûrun icâresini imama şartla vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1051 / 1641 tarih-i vakfiye 1052 / 1642 mâh-ı Safer / Mayıs” s. 73.

- “Şerafe’ d-dîn cami’i vakfından Çaydeğirmeni müste’cirlerine icâre-i tavîle (uzun kira) ile icâre olunduğu huccet fî sicil sene 1047 / 1637” s. 73.

- “Burdabaşı mahallesinden Seyyid Sinan Çelebi’nin vakfiyesi fî sicil sene 1114 / 1702” s. 73.

- “Molla-zâde’nin tahmîs kahve vakfiyesi fî sicil sene 1113 / 1701” s. 73.

- “Server Ağa’nın Türbeboğazı nâm mezr’asını Bilviran kazâsında vâkî’ --- vâridine vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1141 / 1728” s. 73.

- “Vakfiye-i Habibe bint. Yayla bağ ve tarlalarını inâsına ve ba’de’l-inkirâz Şeyh Sadre’ d-dîn zâviyesine vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 980 / 1572” s. 73.

- “Civar mahallesinden Neslihan bint. Hacı Bekir kitablarını ve --- tedrîse vakfiyesi --- evlâd-ı zükûruna batnan ba’de batn --- fî sicil sene 1139 / 1726 ” (sayfanın sonu yıprandığı için bir iki kelime okunamıyor.) s. 73.

- “Vâdi-i Meram’da vâkî’ Çeşnigîr ve Komanis değirmenlerinde hissesini ve Şahne değirmeninde olan hissesini ve iki kıt’a bağını İlyas b. Halil et-Tahhân (değirmenci) evlâdına ve evlâd-ı evlâadına vakf itdiği ve mescidine vakf itdiği vakfiye fî sicil sene 974 / 1566 tarih-i vakfiye 917 / 1511” s. 74.

- “Mu’în mahallesi mescid-i vakfiyesi fî sicil sene 974 / 1566” s. 74.

- “Mehmed Çavuş ibn-i Hıdır nâm sâhibü’l-hayrât bir cüz-i şerîfe vemâ fazlı Karaarslan mahallesinde çeşme rakabâtına handa çeşmeden çeşme-i mezkûre cüz-i şerîf-i mahalle-i mezbûrede kira’atını şart eylediği vakfiyesi fî sicil sene 974 / 1566” s. 74.

- “Çavuşzâde mahallesinde dükkan ve Altunpazar’da ‘arâzî ve Karaüyük’de ‘arâzî ‘alâ-masâlihü’l- --- fî’l-mescidi’l-mezbûr vakfiyesi fisicil sene 980 / 1572” s. 74.

• “*Vakfiye-i Tûrpaşa Hâtun li-kırâ’ati’l-eczâ fi-mescid-i mahalle-i Kalenderhâne yekra’uhû el-imâm fi sicil sene 974 / 1566*” s. 74.

• “*Sadırlar (Sedirler) mahallesinde Nasrullah oğlu Hacı Mehmed binâ eylediği câmi’i şerîf vakfiyesi fi sicil sene 974 / 1566*” s. 74.

• “*Sadırlar (Sedirler) mahallesinde mezbur Hacı Mehmed hatîbine ve imamına Hatîb Hacı Mehmed vakf eylediği tarla vakfiyesi dahi fîsicil sene 1077 / 1666*” s. 74.

• “*Keleş Hacı Hasan’ın evân-ı nühâs (bakır kablar) ve sâiri vakfiyesi fi sicil sene 1077 / 1666*” s. 74.

• “*Memi b. Hüseyin menzil ve bağını ve Göresinlü karyesinde vâkî’ nisf-i değirmenini evlâdına ba’de’l-inkırâz Şerafe’d-dîn mescidinde imam ve müezzin olanlara vakf eylediği vakfiye fi sicil sene 980 / 1572*” s. 74.

• “*Deliklitaş kurbinde Sarihoca Bağı dimekle ma’rûf bağ dahi Şerafe’d-dîn câmi’ine vakıfdır fi sicil sene 980 / 1572*” s. 74.

• “*Bilviran Kazâsı ile Seydişehir Kazâsı mâbeynlerinde olan Kurudere ve Kayaağzı dimekle ma’rûf arâzi sınuru dâhilinde olan Konca ve Atalağı ve Kuzulu ve Dikilitaş ve Arpalı ve Binaryanı dimekle ma’rûf ekinlikler Konya havâlisinde vâkî’ Şeyh Kâsım Halîfe evkâfının olduğuna olan huccet fi sicil sene 980 / 1572*” s. 74.

• “*Vakfiye-i Hüseyin b. Mustafa Karaiyyük’de olan bağını ve menzilini ve Furkandede mahallesinde vâkî’ menzilini evlâdına ve ba’de Kemâlî’ d-dîn mescidinde imam olanlara ve tevliyettini dahî mescid-i mezbûrede imam olanlara şart itmişdir fi sicil sene 980 / 1572*” s. 74.

• “*Nakîbzâde es-Seyyid el-Hac İbrâhim Efendi Atpazarı’nda vâkî’ müte’addid dükkanlarını Konya’da icrâ eylediği çeşmelere vakf eylediği vakfiye fi sicil sene 1179 / 1765*” s. 74.

• “*Vakfiye-i Şeyh Mehmed b. ‘Ali Fakih Köseretaş dimekle ma’rûf mevz’ıda vâkî’ yerlerini Hoca Fakih Sultan çeşmesi masârifına vakf eykediği*

vakfiye fî sicil sene 980 / 1572 târih-i vakfiye fî evâil-i Muharrem sene 980 / 1572” s. 74.

- *“Argıdhanı vakfiyesi fî sicil sene 1134 / 1721” s. 74.*

- *“Vezir Sinanpaşa Konya tevâbi’inden Mihr-i Şâh nâm karyede vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1135 / 1722 târih-i vakfiye 917 / 1511” (bu vakfiyede ---) s. 74.*

- *“Tırablus gâzisi Mustafa Efendi Fındık-zâde dimekle ma’rûfdur vakfiyesi nukûd ve kitab vakfidır fî sicil sene 1083 / 1672” s. 75.*

- *“Vakfiye-i mescid-i Sırçalı fî sicil sene 1045 / 1635” s. 75.*

- *“Atpazarı’nda vâkî’ Vâlidehanı dimekle ma’rûf Arslanağa binâ eylediği han ihrâk olub binâyâ vakıfda musâ’ade olmamağla tahtânî odalarını tâliblerine mütevellîsi bey’ eylediği müte’addid huccetler fî sicil sene 1075 / 1664” s. 75.*

- *“Bin altmış dokuz târihinde Konya vâlisi olan Merhûm Mustafa Paşa Şeyh Sadre’d-dîn-kuddüse sırruhû- zâviyesine muttasıl bağçesini vakf idüb zâviye-i merkûmede her kim şeyh olub zikr olunan bağçeye mutasarrıf olub hâsıl olan meyvesini ‘azîz müşârün ileyh zâviyesi huddâmıyla ekl idüb rûhum içün hayır du’a ideler diyü şart eylediği vakfiyesi târih-i mezbûr sicilinde mukayyedir fî sene 1069 / 1658” s. 75.*

- *“Vakfiye-i Çubukcuzâde Hacı Şâ’bân fî sicil sene 1152 / 1739” s. 75.*

- *“Mahkeme-i Kâsım Halife vakfi olduğunun vakfiyesi fî sicil sene 1162 / 1748 târih-i vakfiye 993 / 1585” (Mahkeme-i Şerîf Kâsım Halife vakfından olduğunu isbât hucceti dahî bu sicildedir.) s. 75.*

- *“Ezelizâde Mirdoş nâm mevzî’da olan bağının mukâta’a defteri fî sicil sene 1087 / 1676” (bu sicilde Şeyh Ahmed mahallesi mescidinin dahî mukât’a defteri vardır.) s. 75.*

- *“Karailyas mezra’ası Şeyh Ahmed mahallesi mescidi vakfından olduğunu isbat hucceti fî sicil sene 1086 / 1675” s. 75.*

• “*Hacı Hasan b. Yahyâ nâm --- Cemalgarîb mahallesinde vâkî’ menzilini --- Dartaş kuyusu hâricinde vâkî’ bağçeyi --- evlâdının oğlum ve sulhuna vakf eylediği isbat hucceti fî sicil sene 1088 / 1677*” s. 75.

• “*Vakfiye-i Nakîbzâde es-Seyyid İbrâhim Efendi el-Müftî han ve dekâkîn ve çeşmeler fî sicil sene 1186 / 1772*” s. 75.

• “*Polatlar mahallesinden Mustafa Halîfe ibn-i Mehmed kitablarını vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1150 / 1737*” s. 75.

• “*Sadırlar (Sedirler) mahallesinden Hacı Ahmed b. Arık Mûsâ yüz gurusu dersi ‘âma vakf ve ba ‘dehû evlâdına şart eylediği vakfiye isbâtı fî sicil sene 1150 / 1737*” s. 75.

• “*Şereşşirin mahallesinde Emir Müfti dimekle ma ‘rûf Seyyid Ahmed Efendi bi ‘l-cümle kitablarını evlâd-ı evlâdına ve bâ ‘de ‘l-inkırâz ‘ulemâ ve tâlibîne vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1095 / 1683*” s. 75.

• “*Zevle mahallesinde ferâizî es-Seyyid Mehmed Efendi kitablarını vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1150 / 1737*” s. 75.

• “*Şeyh Huzur Dede ibn-i Ketenci Baba vakfiyesi --- ‘alâ benâtihi ve evlâdı evlâdihî –mahalle-i Sekiçeşme --- fî sicil sene 1160 / 1747*” (Vesikanın üzeri yıprandığı için bir iki kelime okunamadı) s. 75.

• “*Hoşhan mahallesinde sâkin ‘Araboğlu el-Hâc Mehmed’in ve zevce-i menkûhesinin ve evlâd-ı evlâdına göre inâsına vakf eylediği vakfiye fî sicil sene 1167 fî 27 Muharrem / 1753, 11 Kasım*” s. 76.

• “*Hoşhan mahallesinde ‘Araboğlu el-Hâc Mehmed’in vakfiyesi fî sicil sene 1168 / 1754 târih-i vakfiye fî Rebî ‘u ‘l-evvel 8 sene 1167 / 1 Ocak 1754*” (sicil-i mezkûrun âhirinde hâneye müte ‘allık Kuyucupaşa ve muharrer ta ‘kîb olunan ferman-ı şerif dahî bu sicildedir) s. 76.

• “*Vakfiye-i el-Hâc Fazhağa Kazâ-ı Ilgun fî sicil sene 1171 fî 3 Saferü ‘l-hur / 10 Ekim 1757*” s. 76.

• “Sinanperâkende mahallesinde vâkî‘ mescid es-Seyyid el-Hâc Mehmed b. ‘Abdulkerîm vakfîyesi fî sicil sene 1169 fî 10 Rebîu’l-âhir / 1 Ocak 1756 târih-i vakfîye fî 20 Ramazân sene 1160 / 9 Eylûl 1747” s. 76.

• “Hâlâ eyâlet-i Karaman vâlisi vezîr-i Âsaf (Süleyman (a.s)’ın vezîri) nazîr-i devletlû el-Hâc ‘Abdurrahmân Hazretleri Pirloganda kazâsına tâbî‘ Hâdim nâm karyede müceddeden binâ eylediği hamam vakfîyesi fî 22 Şevval (ay ismi şifreli olarak yazılmış)²⁸⁵ fî sicil sene 1172 / 6 Haziran 1759” s. 76.

• “Medîne-i Konya’da Topraklık mahallesi sâkinlerinden eş-Şeyh es-Seyyid Mûsâ Efendi’nin kitablar vakfîyesifî sicil sene 1173 / 1759” s. 76.

• “Kadınhanı derbendi ağası el-Hâc Eyyûb Ağa’nın hân-ı mezbûrde olan dekâkin ve âsiyâb (su değirmeni) ve nukûd vakfîyesi sene 1175 / 1761” s. 76.

• “Hâlâ Karaman vâlisi Hacı Mehmedpaşa’nın çeşme vakfîyesi sene 1176 / 1162” s. 76.

• “Sille karyesinde vâkî‘ bağların mukâta’a tahrîr olunan defter-i kaydı fî sicil sene 1180 / 1766” s. 76.

• “Mi‘mâremir vakf-ı mütevellisi ile Burhandede vakf-ı mütevellisinin Pınar mezra‘asının sınırına müte‘allık nizâ‘ hucceti kaydı fî sicil sene 1181 / 1767” s. 76.

• “‘Abdümü‘min Halife vakf-ı mütevellisi ile La‘lîpaşa vakf-ı mütevellisinin Devedepe sınırına müte‘allık nizâ‘ hucceti fî sicil sene 1181 / 1767” s. 76.

• “Şereşirin mahallesi sukkânından Cemal’in Hacı Mehmed b. ‘Abdullah Şems-i Tebrîzî mahallesinde binâ eylediği medrese-i şerîfe vakfîyesi fî sicil sene 1182 / 1768” s. 77.

²⁸⁵ Arşivde ve bilhassa siyâkat yazılarında Arapça ayların isimleri genellikle şifre hâlinde yazılmaktadır. Üzerinde çalıştığımız defterde de birkaç yerde ay isimleri şifreli olarak yazılmıştır. Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Yazır, a.g.e, 150 vd.

• “Merkûm el-Hâc Mehmed’in diğer dükkan vakfı maslaka meşrûttadır fî sicil sene 1184 / 1770” s. 77.

• “Medîne-i Konya’da Şükran mahallesinden eş-Şeyh Mehmed b. İbrâhim’in Kal’acık mahallsinde kâ’in medresesi vakfiyesi fî 6 Rebû’l-evvel sicil sene 1184 / 6 Haziran 1770” s. 77.

• “Hasan Efendihani kurbinde iki bab dükkan ve bir bab abdesthâne maslakın âbkeş (sucu, saka) ve tevliyeti evlâda vakf olduğu sâbit ve hucet olduğu fî sicil sene 1146 / 1733” s. 77.

• “Burdabaşı mahallesinden es-Seyyid el-Hâc ‘Abdulvâhid Ağa’nın menzil ve bağ ve tarla vakfiyesi târih-i vakfiye sene 1174 / 1760 kayd olduğu târih 1209 / 1794 sicildedir.” s. 77.

• “Vakfiye-i Vâdi-i Meram’da Usta ‘Ali Sundurmacı nâhiyesinde Altunlıhanı kurbinde çeşmeye vâdi-i Meram’da bir evin ‘arsasını çeşmenin masâlihına sarf evlâd-ı evlâdına fî sicil sene 1209 / 1794” s. 77.

• “Şems-i Tebrîzi’de ikâd (yakılan) olunan kandil ve revganbaha (yağ parası) Üçkilise karyesini vakf ve mahsûli beş sehme münkasım ve iki sehmi kandil ve revganbaha olduğu hissesini evlâdına vakf eylediği ber’at fî sicil Şâ’bân sene 1050 / Kasım 1640” s. 77.

• “Vazâif-i mersûm altı mâhdan altı mâha huzûr-ı hâkim ve müftî-i belde şu’ralarında ehl-i mürtezika (maaş sâhipleri) yedlerine tevz’i ve teslim oluna deyü şart ve kâ’im-makâmı merkûm beher sene Muharremü’l-harâm guresinde hâkimü’l-vakt ve müftî-i belde ve vucûh-ı ‘ulemâ efendimizi kütübhâneye da’vet ve kitabları ta’dâd ve defterini asıl mütevellîye ba’s oluna mukâbelesinde hâkim efendiye yevmiye nâmiyle 25 guruş ta’âmiye ve kahve baha beher sene 30 guruş.” s. 78.

• “Vâkf-ı müşârü’n-ileyh Yusuf Ağa’nın Kütübhâne-i latîfe vaz’ eylediği kütüb-i sicil kayd-ı fâhirelerin bir kıt’a mücellid ve memhûr defterin ‘aynı vakfiyesinin meşrutuyla müstakil bir sicile kayd ve sebt olduğu işbu mahalle şerh virildi fî sicil-i mezbûr sene 1212 / 1797” s. 78.

• “Obabeyleri mahallesinde kâ’in Nakşibendiye zâviyesi vakfiyesi fî sicil sene 1202 / 1787 târih-i vakfiye 1251 / 1835 ve berâtı kaydı dahî.” s. 78.

• “Sahrâ nâhiyesine tâbi‘ Karbuzludiken nâm mahallede es-Seyyid el-Hâc ‘Abdulkâdir’in binâ eylediği câmi‘-i şerîfde ez-cum‘a ve ‘ideyn için rân-ı (sütire) şerîfe fî sicil sene 1252 / 1836” s. 78.

• “Şeyh Seyyid Bostan Efendi hâssı ebvâbından Atpazarı kapusu dâhilinde kâ’in bir bab tahmîs kahvesi vakfiyesi fî sicil sene 1112 / 1700 (İşbu sicilde bir küt‘a hucceti şerîfinin dahî kayd olduğu işbu mahalle şerh virildi.) s. 78.

• “Burdabaşı mahallesinde Hacı Seyyid ‘Abdulvâhid evlâd-ı evlâda arâzî ve tarla vakfiyesi fî sicil sene 1209 / 1794 tarih-i vakfiye 1174 / 1760” s. 79.

• “Karaman vâlisi Seyyid ‘Ali Paşa hazretlerinin Beyşehir Sancağı’na tâbi‘ Bozkır kazâsı kurâsından Karacahisar karyesinde İbrâhim Efendi binâ eylediği câmi‘-i şerîf ve medrese-i münîfînde müderrisi ve ve sâ‘ir erbâb-ı vezâyife vakf eylediği nukûd vakfiyesi fî sicil sene 1210 fî 22 Rebî‘u’l-evvel / 10 Ekim 1795” s. 79.

• “Sultan ‘Alâu’d-dîn’in sınır nizâ‘ı hucceti fî sicil sene 1051 / 1641” s. 79.

• “Nâkîbzâde fazîletlü İbrâhim Efendi’in vakf eylediği hanın Pürçekli mahallesine senede yirmi guruş virmek üzere kat‘ olunan huccet fî sicil sene 1163 fî 18 Safer / 2 Şubat 1748 (ay ismi şifreli olarak yazılmış) s. 79.

• “Vakfiye-i Hâce Şerîfe Sultan Selîm Hân câmi‘inde yevm-i isneyn ba‘de‘z-zuhr vâ‘iz olanlara nûkûd fî sicil sene 1125 / 1713” s. 79.

• “Sadırlar‘da (Sedirler)Hatîb el-Hâc Mehmed Halîfe b. Muslihi‘d-dîn nâm kimesnenin mahalle-i mezbûrede Hacı Mehmed nâm kimesnenin binâ eylediği câmi‘-i şerîfeye beş guruş ve beş dönüm tarlasını hatîb imam olanlara vakf eylediği huccet şeklinde vakf-ı tâm fî sicil sene 1077 fî 17 Şevval / 4 Nisan 1667” s. 79.

• “Medîne-i Konya’da Atpazarı’nda vâki‘ câmi‘inin müceddeden binâ ve ve tevsî‘ine (genişletme) mevkûf medîne-i mezbûre müftisi fazîletlü es-Seyyid ‘Abdurrahmân Efendi’in vakfiyesi fî sicil sene 1221 27 Rebî‘u’l-evvel / 6 Haziran 1806” (bu vakfiyeye ‘amel olunmayub ve kayd-ı battal olub müceddeden bir vakfiye dahî kayd olunduğu fî sicil 9 Cemâziye’l-âhîr sene 1226 / 7 Temmuz 1811) s. 79.

• “Konya’da vâki‘ Pîrî Paşa -‘aleyhi’r-rahmetü-‘nün evkâfından Kayseriyye’de vâki‘ Günhan’ında müceddeden binâ ve inşâ olunan odaların vakfını ve kat‘ nizâ‘larının hucceti fî sicil sene 1231 / 1815” s. 79.

• “Mercanlı câmi‘i şerîfinin vakfiyesi fî sicil sene 1232 / 1816 tarih-i vakfiye 911 / 1505” s. 79.

• “Vakfiye-i Sultan İbrâhim el-Karamânî bi-câmi‘i Şerafe’d-dîn ve Emir Kara Hocapaşa’ya mütevellî nasb idüib Çây değirmenini vakf eylediği fî sicil sene 1235 / 1819 tarih-i vakfiye 848 / 1444” s. 79.

• “Bu vakf-ı şerîfe tarafı şer‘den câmi‘-i mezkûr hatîbi nâzır nasb olunduğu hüccet-i şer‘iyye fî sicil sene 1226 / 1811” s. 79.

• “Şeyh Sadre’d-dîn evkâfından Saîdili nâhiyesine tâbî‘ Sarayini karyesinde hâssa mültezimleriyle mütevellînin nizâ‘ hucceti sene 1225 / 1810” s. 79.

• “Evkâf-ı mezkûr mülhakâtından --- Bostanağa bağı --- hucceti” s. 79.

• “Def‘a evkâf-ı şerîfe mülhakâtından Sahra nâhiyesine tâbî‘ — mezra‘ası Ebû Ihsâk evkâfı mütevellîleriyle nizâ‘ hucceti fî sicil sene 1227 / 1812” s. 79.

• “Vakfiye-i Hâfız Ağa Çelikler mezra‘asında --- evlâd-ı evlâdına zükûru inâsına vakf eylediği vakfiyesi fî sicil sene 1225 / 1810” (sayfanın sonu kopmuş olduğu için bir iki kelime okunamıyor.) s. 79.

• “Şeyh ‘Alimân mahallesinin işikleri dört sehme münkasım eyledikleri huccet fî sicil 1184 fî 21 Rebî‘u’l-evvel / 7 Temmuz 1770” s. 80.

• “Şereşşirin mahallesinden Cemalın Hacı Mehmed Miskinler sükunda maslak ve kenîf (ayak yolu/wc) vakfiyesi fî sicil sene 1184 / 1770” s. 80.

• “Konya’da Şükran mahallesi sükkânından ashâb-ı hayrâtdan Şeyh Mehmed Efendi Kal’acık mahallesinde yirmi bir bâb hucurât ve bir mescid ve dersâne binâ eylediği medrese vakfiyesidir fî sicil 1184 fî Rebî’u’l-evvel / Haziran 1770” s. 80.

• “Bâli Çelebi mezraası’na müte’allık huccet fî sicil sene 1185 / 1771” s. 80.

• “Turgudođlu vakfı ile Kâdî ‘Izzü’ d-dîn vakfı mütevellileri nizâ-’ı hucceti fî sicil 1173 / 1759” s. 80.

• “Bozkuş mezra’asına müte’allık Sarıya’küb vakf-ı hucceti fî sicil 1174 / 1760” s. 80.

• “La’lîpaşa vakf-ı mütevellisinin Akçavıran nizâ-’ı hucceti fî sicil 1174 / 1760” s. 80.

• “Ulurmak mahallesinin üç mescid birbirlerinden tefrîk hucceti fî sicil 1174 / 1760” s. 80.

• “Kadınhanı derbendinde Derbend Ağa b. Hacı Eyyüb Ağa derbend-i mezkûrde tevsî’ ve minber vaz’ eylediği câmi-i şerîf vakfiyesi fî sicil 1175 / 1761” s. 80.

• “--- Eyyüb İbrâhim Beşe’nin Kadınhanı’ında câm’î vakfından hân ve dekâkîn hucceti sene 1224 / 1809” s. 80.

• “İnice Karyesi ahâlîleri dervişân mevleviyân fukarâsına virdikleri revgan (yağ) hucceti fî sicil sene 1200 fî 5 Muharrem / 11 Kasım 1785” s. 80.

• “Vakfiye-i ‘Ârif Ağa fî sicil sene 1121 / 1709” s. 80.

• “Vakfiye-i Seyyid ‘Abdullah Efendi b. Ca’fer Efendi fî sicil 1131 / 1718” s. 80.

• “Hacı Ahmed boyahâne --- kayyım? câmi’i’nde sene 1130 / 1717” (sayfanın sonu kopmuş olduğu için bir kelime okunamadı) s. 80.

• “Sahrâ Nâhiyesi’nde Taşkuran vakfı olan Sultan Çiftliği mezra ‘a’nın sipâhiler ile nizâ’ı hucceti sene 1196 / 1781” s. 80.

• “Atabey Selçuk medresesinin sipâhiler ile sınır nizâ’ı f’i sicil 1192 / 1777” s. 81.

• “ Medîne-i Konya’nın Hânekeşân ile Türbe-i Celâliye Evkâfi mahalleleriyle tekâlîf-e dâir niz’â ve kat’-ı niz’â emirleri fî 9 Safer sene 1222 / 4 Nisan 1807” s. 81.

• “ Vakf-ı Karabikar suğlaya dâir fî sicil sene 1212 / 1797” s. 81.

• “Konya vâlisi es-Seyyid İbrâhim Paşa’nın Şerafe’d-dîn câmi-i şerîfinde mihrabda vaz’ eylediği şamdanda mum îkâdına vakf eylediği vakfiye Zi’l-hicce sene 1138 / Haziran 1726” s. 81.

• “Karaman vâlisi ve --- hazretlerinin Konya’da müceddeden inşâ eylediği vakfiyesi fî sicil sene 1225 / 1810 ” (sayfanın sonu yıprandığı için bir kelime okunamıyor.) s. 81.

1.13. İdari Konularla İlgili Vesîkalar

Sicilde yer alan çarşı Pazar kontrolü, esnafların teftişi gibi konularla ilgili olarak yer alan belgeler daha çok İslâm tarihinde “ihtisab müessesesi” olarak bilinen kurumla ilgilidir. Dolayısıyla bu konunun tarihi gelişimi ve Osmanlıdaki yapısı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. İdari teşkilat ve mali konularla ilgili vesîkalar “Diğer İdarî Konularla İlgili Vesîkalar” başlığı altında verilecektir.

İslâm dünyasında, Hz. Peygamber devrinden itibaren varlığı bilinen hisbe, Hz. Ömer’in halifeliği zamanında tam teşkilatlı bir müessese hâline geldi. İyilikleri emretmek ve kötülüklerden vazgeçirmek "el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehî 'ani'l münker" gayesiyle kurulan teşkilât, tarihte kurulmuş bulunan bütün Müslüman devletlerde bu isimle, bazen da "İhtasâb emini" veya 1242 (1826) yılından itibaren Osmanlılarda "İhtisâb Ağası" gibi isimlerle de anılmaktadır.

Kadısı bulunan her şehirde (kaza) mutlaka bir de muhtesib bulunmaktadır. Muhtesibin en önemli yardımcıları onun adına “yevmiye-i dekâkîn” denilen vergiyi toplayan koloğlanlardır. 1242 de (1856) yılında idârî sistemde yapılan değişikliklere göre ihtisab teşkilatı artık bir nezâret (bakanlık) hâline geldi. XIX. Asrın ilk çeyreğinden itibaren dünyada olduğu gibi Osmanlı ekonomik ve sosyal hayatında da bazı değişikliklerle beraber ihtisab müessesesi kaldırılarak yerine “şehremâneti” kuruldu.²⁸⁶

İhtisab müessesinin en önemli görevlerinde birisi de çarşı-pazar kontrolü idi. Osmanlılarda esnafın her türlü fâliyetinin denetimi yanında fiyatlara narh konulması da çok önemli bir yere sahipti. Bu noktada narh üzerinde durmanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

1.13.1. Devletin Fiyatlara Müdâhalesi (Narh)

Bir malın piyasa fiyatı genel olarak, rekabet şartları içinde arz ve talep sonucunda oluşur. Üretimin mâliyeti arzı etkiler. Kıtık, mal darlığı, savaşlar, ekonomik darboğazlar arz ve talep dengesini bozar. Böyle dönemlerde karaborsacılık meyli başlar. Tüketiciler devletin fiyatlara müdahalesini isterler. İşte devlet, fiyatları mâliyetin üstünde belli bir kâr haddi bırakarak tesbit ederse, onun belirlediği bu otoriter fiyatlara "narh" denir.²⁸⁷

Narh meselesi daha Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkmıştır. Ashab-ı Kirâm yiyecek sıkıntısı çekildiğinde ve yiyecek fiyatları yükseldiğinde Allah Elçisine başvurup, fiyatlara müdahale etmesini istediler. Narhın birtakım sakıncalarını gören Hz. Peygamber onların bu isteklerini reddetmiştir.

Enes b. Mâlik (r.a.)'ten rivâyet edildiğine göre, Resulullah (s.a.s) devrinde fiyatlar pahalandı. Bunun üzerine halk; “*Ey Allah'ın elçisi, bize narh koy*” dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Şüphesiz ki, fiyat tayin eden, darlık*

²⁸⁶ Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, 143 vd.

²⁸⁷ Halil Sahillioğlu, “Osmanlılarda Narh Müessesesi”, *Belgeleriyle Türk Tarihi Dergisi* (İstanbul: 1967), 1/36 vd.

ve bolluk veren, rızıklandırır ancak Allah'tır. Ben sizden hiç kimsenin mal ve canına yapmış olduğum bir haksızlık sebebiyle hakkını benden ister olduğu halde, Rabbime kavuşmak istemem."²⁸⁸

Bu duruma göre, Hz. Peygamber döneminde piyasaya müdahale edilmeyip, piyasa fiyatlarının serbest rekâbetle oluşması amaçlanmıştır. Çünkü satıcının kendi mülkünde mutlak tasarruf hakkı vardır. Bu hak ancak nass'larla sınırlanabilir. Alış verişlerde ise karşılıklı rıza esası getirilmiştir. İslâm ticaret hukukunda çeşitli mallara yüzde hesabıyla bir kâr haddi belirlenmemiştir. Genel olarak arz ve talep kanunlarına bağlı, serbest rekabet esasları içinde kendiliğinden oluşacak fiyatlar ölçü alınmıştır.

İslâmın ilk dönemlerinde serbest pazar fiyatları her zaman bir ölçü olmuş ve fiyatların serbest rekâbetle oluşması anlayışı hâkim bulunmuştur. Hz. Ömer'in de halifeliği döneminde fiyatlara müdahaleden kaçındığı nakledilir. Ancak giderek ahlâkın bozulması, fiyatların sun'î olarak yükselmeye başlaması ve toplumun bundan zarar görmesi üzerine bazı tâbîler devletin narh koymasını câiz gördüler.²⁸⁹

İslâm'ın Kur'ân tarafından tesbit edilen ticâret anlayışında esas, satıcının ve müşterinin karşılıklı hoşnutluğudur: *"Ey iman edenter, mallarınızı aranızda haksızlıkla değil karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin..."*²⁹⁰ Devlet tarafından satıcının rızasına uymayacak şekilde fiyat koyması bu esasa ters düşer. Bu sebeple cumhur-u ulema, fiyat koyma prensibini reddetmiş ve serbest bırakmayı esas almıştır. İmam Mâlik'in muhâlif görüşü iltizam ettiği, devlet tarafından fiyat tesbit edilebileceği kanaatinde olduğu da rivâyet edilmiştir. Keza, fiyatların artma durumunda İmam Şâfî'nin de fiyat koymayı tecviz ettiği belirtilmiştir.²⁹¹

²⁸⁸ Ebû Dâvûd, "Buyû", 49; Tirmizî, "Buyû", 73; İbn-i Mâce, Ticarât, 27

²⁸⁹ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 285 vd.

²⁹⁰ Nisâ: 4/29

²⁹¹ Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 3/153 vd.

Ebû Hanîfe ve İmam Şâfîî temelde narh koymanın meşrû olmadığı görüşündedir. Çünkü, bir kimse kendi malı üzerinde, başkalarına zarar vermemek şartıyla, dilediği gibi tasarruf edebilir. Dolayısıyla piyasa fiyatlarına dış müdâhale (narh koymak) uygun değildir.²⁹²

Ticâret hayatında gerektiğinde devletin narha başvurabileceğini söyleyenler konu ile ilgili olarak ileri sürülen hadislerin açık anlamına dayanırlar. Bu hadisler sahihtir, ancak narhın yasak olduğunu bildirmek için buyurulmamıştır. Çünkü bu hadislerde; “narh koymayınız”, “narh koymak helâl değildir” denilmemiş, “fiyat koyan, darlık ve bolluk getiren Allah'tır”; Ben Allah'a dua ederim” gibi ifadeler kullanılmıştır, demektedirler.

İslâm'da narhla ilgili nass'lar ticâret ahlakının üstün olduğu, tüketicinin istismar edilmediği ve karaborsanın görülmediği bir ekonomik ortamda gelmiştir. Böyle bir saâdet asrında narha ihtiyaç duyulmaması normal sayılmalıdır. Ancak giderek ahlâkın bozulması, fiatların sun'î olarak yükselmeye başlaması ve toplumun bundan zarar görmesi üzerine bazı Tabiiler devletin narh koymasını câiz gördüler.²⁹³

Osmanlı padişahları narh işiyle de yakından ilgilendiler. Onlar bu yolla halkın hayır duasını almayı istiyorlardı. Sadrazamlar da makamlarını koruyabilmek için narha önem vermişlerdir. Osmanlılarda narhı uygulamakla yükümlü memurların başında sadrazam gelirdi. İstanbul kadısı ile ihtisap ağası ve diğer memurlar da bu konuda görevli idiler. Taşralarda aynı görevi kadılar üstlenmişti. Çarşı ve pazar kontrolünü yapanlar giderek teşkilâtlandılar ve İhtisap Nezâreti adı ile özel bir bakanlık da kuruldu. Ancak bu nezâret, 1854 yıllarında lağvedilerek, aynı vazifeyi görmek üzere Şehremâneti kurulmuş ise de, narh işine yine kadılar bakıyordu. Kadılar bu işten 1856 yılında el çekmişlerdir. Bu tarihten sonra kontrol işi tam olarak şehremâneti'ne geçti. Artık narhlar bu

²⁹² Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 284.

²⁹³ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 285 vd.

teşkilât tarafından konularak ilgililere tebliğ ve gazetelerle ilân edilmeye başlandı.²⁹⁴

Narh fiatlarının tesbiti, kadının huzûrunda olmak üzere ilgili esnafın şeyh, kethudâ, yiğitbaşı, ehli-i hibre (bilirkişi) gibi yönetici ve uzmanlarıyla, halkın temsilcileri ve muhtesip hazır buldukları halde yapılırdı. Tesbitler esnasında halkın menfeatinin gözetilmesinin yanında malın cinsine, sarfedilen emek de hesaba katılarak esnafa da % 10-15 veya çok emek gerektirenler için % 20 kâr bırakılmaya çalışılırdı.²⁹⁵ Kadılar narh için ayrıca sicil tutarlar, zaman zaman tanzim ve ilan ettikleri narh listelerini bu sicillere işlerlerdi. Eşya fiyatları ve kar oranları bakımından bu listeler kendi dönemleri için ekonomik bakımdan önemli istatistikî bilgileri kapsarlar. Osmanlılarda narh cetvelleri XVI. yüzyıl başlarından itibaren düzenlenmeye başlanmış ve bunlar şer‘iyye sicillerine işlenmiştir.

Çeşitli maddelere, normal olarak mevsimi geldiği zaman narh konulurdu. Bunun dışında gıda maddelerine biri kış, diğeri yaz olmak üzere yılda iki, hatta bazan üç defa narh tespit edildiği de olurdu. Narh, yalnız ekmek, peynir, yağ, süt, et gibi yiyecek; yemeni, yaşmak, tülbent gibi giyilecek şeylere değil, diğer bütün zarurî maddelere uygulanırdı.²⁹⁶

Büyük enflasyon devirleri istisna edilirse, mevsime bağlı olarak değişen yiyecek maddeleri dışındakilerin narh fiatlarında çok sık değişiklik olmadığı görülür. Mevsime bağlı olarak değişen fiyatlar ise başta ekmek olmak üzere et, sebze ve meyvedir. Narh verilirken, toptancı ve perakendeci fiyatları ayrı ayrı tesbit edilirdi. Narh defterlerinde toptancı için “getürücü”, perakendeci için ise, “mukîm” veya “oturakçı” tabirleri kullanılmaktadır. Esnafın narha riayet etmelerini temin maksadıyla çarşı-pazar devamlı muhtesip ve maiyyetindeki kol oğlanları tarafından kontrol altında bulundurulmuştur.²⁹⁷

²⁹⁴ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2/655 vd.

²⁹⁵ Kütükoğlu, “Osmanlı İktisâdi Yapısı”, 2/562; Tabakoğlu, “*İktisat Sistemi*”, 212 vd.

²⁹⁶ Sahillioğlu, “Osmanlılarda Narh Müessesesi”, 39.

²⁹⁷ Kütükoğlu, “Osmanlı İktisâdi Yapısı”, 2/562 vd.; Tabakoğlu, “*İktisat Sistemi*”, 213.

Narh konulunca buna uymayanların cezalandırılması da sözkonusu olur. Bu cezalar cins ve şeklinin devlet tarafından belirleneceği “ta’zir cezası” şeklindedir. Ebussuud Efendi narha uymayana kişiye verilecek ceza olarak “Ta’zir-i şedîd ve habs-i medîd (uzun süreli hapis) lazımdır, şeklinde fetva vermiştir.²⁹⁸

Narh müessesesi XIX. Yüzyıl ortalarına kadar varlığını korumuşsa da bu asrın ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş ticaret şartlarında meydana gelen değişiklikler narh müessesesinin de önemini kaybetmesine sebep olmuş; neticede ekmek ve et gibi bazı zarûrî maddeler dışında fiyatlar serbest bırakılmıştır.²⁹⁹

Üzerinde çalıştığımız sicilde de Konya İli Saidili Nahiyesi naibine gönderilen bir narh kaydı bulunmaktadır. Şimdi mektubun metnini verebiliriz:

Sûret-i Mektûb

“Mahrûse-i Konya nâhiye-i Sa’idili nâibi -zîde ilmuhû- ba’de’s-selâm i’lâm olunan oldur ki; taht-ı niyâbınıza tâbi‘ olan kurâ ahâlisine cânibde tevzî‘ olunan arpa ve saman ve ve odun ve bulgur ve tarhana ve tavuk her ne ise getirüb bu cânibe teslim eyledik de memhûr temessükleri ile ol cânibe irsâl olunmuştur, vardıklarında on ikişer akçe bulgurun kilesine ve altışar akçe tarhananın batmanına birer akçe tavuğa ve odunun kıntarına ve altışar akçe arpanın kilesine narh ta’yin olunmuştur. Bu zikr olunan zehâirin akçelerin nâhiye-i Göz subaşı Halîl Subaşı’dan alınub fukarâya virile fe emmâ günlüğü mukayyed olub her kimesne akçeleri ber-vech-i suhûlde teslim olunub tesliminden sonra tezkere-i veresiye akçesi diyü bermûden (şey, nesne) bir akçe ve bir habbe aldırmasın ber-vech-i ‘indillah her kimesne akçelerini bu

²⁹⁸ Düzdağ, *Şeyhu’l-İslâm Ebüssuûd Efendi Fetvâları*, 161. Bu konu ile ilgili olarak İstanbul Kadılığı, 25 numaralı sicil 169. varakta kayıtlı bir örnek vardır: Langa ve Yenikapı İskelesinde yirmi kişi Amasya üzümünü narhdan ziyâde satmaları sonucu pazarcılar bölükbaşı tarafından uyarılmışlar, uyarıları dikkate almamaları üzerine te’dib amacıyla Bogazkesen Kalesi’ne hapsedilmeleri için ma’ruz yazılmıştır. Bkz. Sâdık Albayrak, *Osmanlı’da Sosyal Yapı ve İstanbul*, İstanbul: Kiptaş Yayınları, 1998, 43.

²⁹⁹ Kütükoğlu, “Osmanlı İktisâdi Yapısı”, 2/565.

câ nibden iletduğü tezkireleri mücibincem yerli yerine teslim eylesiz ki sonra bir ferd izhâr-ı ‘ac z eylemelü olunmaya şöyle ma ‘lüm olub mücib-i mektûba muhâlefet cevâz gösterilmeye.”

Tahrîran fî 29 Ramazanü ‘l-mübârek sene 989 / 10 Ekim 1581.

Karye-i Mıhriler: Hatab-4, kıymet=12,

Karye-i Tasun: Nohud-1 kıymet=12,

Tarhana:Kile-1 kıymet=6,

Tavuk:3 kıymet=3,

Karye-i Hamsecik hatab kıntar-2 kıymet=20,

Karye-i Ballık: bulgur-1 kıymat=12,

Tarhana kile-1 kıymet=3,

Mercimek kile-1 kıymet=3,

Decâc (tavuk) 3 kıymet=3,

Örcük: 5 kıymet=15,

Şaîr: kile-10 kıymet=900,

Karye-i Kunduras: tarhana kile-12 kıymet=18,

Bulgur: kile-12 kıymet=18,

Decâc: ‘aded-8 kıymet=8,

Hatab: kile ‘aded: 50 kıymet=150,

Karye-i Kocmar: şa ‘îr kile 33 kıymet= 198,

Karye-i Kara İsmâ ‘il: şa ‘îr 20 kıymet=120,

Bulgur kile-2 kıymet= 24,

Tavuk: 4 kıymet=4,

Tarhana kile1 kıymet=12, Yekün=160,

Karye-i Ketsel: şa ‘îr kile 38 kıymet=228,

Decac ‘aded10 kıymet=10,

Karye-i Ortaviran: şa ‘îr 11kıymet=66,

Karye-i Saraca: tarhana 1 kıymet=12,

Bulgur 2 kıymet=24,

Decac 'aded 5 kıymet= 5, Yekün=41,
Hatab kıntar 50 kıymet=150, Yekün=388,
Karye-i Kızılca: şa 'îr kile 'aded 20 kıymet=120,
Karye-i Üşgiden: şa 'îr kile 50 kıymet=300,
Karye-i Göresinli: şa 'îr kile 'aded 4 kıymet= 240,
Hatab kile 32 kıymet= 92,
Karye-i Saraycık: şa 'îr kile 20 kıymet 120,
Hatab kile 20 kıymet=60,
Karye-i Hacı Bekar: şa 'îr kile 5 kıymet 30,
Karye-i mezbûrede tarhana kile 1 kıymet=12,
Decac 'aded 4 kıymet=4,
Karye-i Kisecik: şa 'îr kile 40 kıymet=240,
Karye-i Kiliseini 'nde şa 'îr kile 30 kıymet=180,
Karye-i Yeniceköy: şa 'îr kile 55 kıymet=150 .” s. 12-13

Yukarıda verdiğimiz narh kaydının dışında sicilin yüz otuz birinci sayfasında “ *nân-ı (ekmek) 'azîz kırk dört dirhem nân-ı 'azîz bir paraya virilmek üzere narh virilmiştir 11 Şevval sene 1241 / 5 Mayıs 1826* ” şeklinde sicilin son sayfasına ters olarak yazılmış küçük bir narh kaydına da rastlıyoruz. Ay ismi siyakat yazılarında olduğu gibi şifreli olarak verilmiş, tarih yerine de 1241 tarihi 241 olarak yazılmıştır.

Elli altıncı sayfada “*nân-ı 'azîz kırk altı dirhem yeni paraya narh virildiği işbu araya kayd olunmuştur muhalefet olunmaya ve 's-selam fazîletlü müfti Efendi ve 'Abdu'l-kadir Efendi vesair vucûh-u zararlarına kefil şerafetlü Konya a'yanı Cemale'd-dîn Efendi, dakîk-i has beher batmanı kıyme...*” ve altmış birinci sayfada “*virilmek için kavını çekirdeği: dirhem=1 , kırmız: dirhem=1, peyaniye: dirhem=1, tiryak: dirhem=1, limon kabı=1, nebat şekeri:dirhem=5, külab-i fehâme=3*” şeklinde narhla ilgili başka kayıtlar da bulunmaktadır. Bu tür belli bir intizam gözetilmeyen defterin boş bir yerine nizamî olmayan kayıtlar sicilin ilk dönem defterlerden olduğunun kanıtı gibidir.

Özellikle vakıf kayıtlarında bazen satır aralarında küçük ilaveler de bulunmaktadır. Bilindiği üzere, 15 Zilhicce 1290/1874 tarihli “Sicillat-ı Şer‘iyye ve zabt-ı De‘âvî Cerîdeleri Hakkında Talimat” ile şer‘iyye sicillerinin tescil ve muhafazası belli esaslara bağlanmıştır. Bu talimata göre yazılar okunaklı yazılacak, silinti ve kazıntı bulunmayacak ve satır aralarına hiçbir şey ilave edilmeyecektir.³⁰⁰

1.13.2. Esnaf Teşkilatları İlgili Konular

Osmanlı ticarî ve sanayi kesimleri esnaf birlikleri halinde teşkilatlanmıştı. Bu birlikler, fütüvvet ve ahilik ilke ve kurumlarından kaynaklanan İslâm ve Selçuklu esnaf birliklerinin devamıdır. Bu yüzden esnaf teşkilatına katılma tıpkı fütüvvete giriş gibi, şerbet içme şedd kuşanma ve şalvar giyme ile olmaktadır. Bir çeşit kuşak olan şedd sonraları peştamal halini almış, ve ustalara takılmaya başlanmıştır. Esnaf birliklerinde çalışanları ustalar, kalfalar, ve çıraklar oluştururdu. Yükselbilmek için ehliyet ve liyakat esastı. Bu yolda her şey sıralıdır, teşkilatın en büyüğü bile keyfi hareket edemez. Esnafığa giren genç, mesleğinde uzmanlaşmadıkça ve zamanı gelmedikçe yükselmez ve ayrı dükkan açamaz.³⁰¹ Kısaca Osmanlı esnaf teşkilatında çıraklık, kalfalık, ustalığa yükselme, dükkan açma, bir zanaatı icra etme hep belli bir disiplin ve kurallar çerçevesinde gerçekleşmekte idi.

Osmanlılarda esnaf teşkilatında, zaviyelerde şeyh ve nakîb ismiyle bulunan idareciler muhtemelen XVI. Yüzyıldan itibaren yerlerini kethuda ve yiğitbaşına bırakmışlardır. Bununla birlikte Ahi Evran’ın debbağ (derici) olması, debbağ sarac ve ayakkabı dikicileri gruplarında “şeyh” veya “ahi baba” adını taşıya bir idarecinin son devirlere kadar mevcûdiyetine sürdürmesine

³⁰⁰ Şer‘iyye Sicilleri, 1/20.

³⁰¹ Tabakoğlu, “İktisat Sistemi”, 207.

sebeb olmuştur.³⁰² Genel olarak Osmanlı döneminde esnafın üzerindeki yöneticiler aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

• Kadı: Esnafın seçtiği şeyh başkanlığındaki heyet üyelerini tayin ve azletmek, esnafı denetlemek başlıca görevlerindendi. Şehre gelen ziraî ürünleri sicile kaydeder, artanı orduya veya merkeze sevkederdi. Esnaf birlikleri arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlar, kanun ve nizama aykırı hareket eden esnafı cezalandırırdı. Şehirdeki esnaf miktarının ayarlanması da kadının görevleri arasındaydı.

• Muhtesib: piyasa denetimi ile görevli olan kişi idi.

• Şeyh: Esnaf zümresinin başkanı ve dışa karşı temsilcisi olup esnaf arasından seçilirdi.

• Nakîb: Şeyhin esnaf yanındaki temsilcisine denirdi.

• Kethuda: (Kahya) Bazı esnafta nakîbin vazîfesini üzerine alan kethuda esnafın işlerini takip eder, toplantıları idare ederdi.

• Yiğitbaşı: Kethudanın yardımcısı olup esnaf arasındaki anlaşmazlıklarda ilk mercî idi. Bir kalfa veya ustanın bağımsız iş sahibi olabilmesi yiğitbaşının izni (icazet) vermesiyle olurdu.

• Ehl-i vukuf (Ehl-i hibre): Bazı esnafta bulunan fiyat tesbitinde görev alır, madenî eşya ve tartı aletlerini damgalar, kadıya esnafla ilgili işlerde yardım ederdi.³⁰³

Bir Osmanlı şehir ve kasabasında mevcut esnaf gruplarının her birinin dükkan ve usta sayısı hep ihtiyaca göre tesbit edilmişti. Esnaf genellikle gedik³⁰⁴ sistemine tabi idi. Gedik sahibi olmayan kişinin dükkan açmak ve

³⁰² Kütükoğlu, “Osmanlı İktisâdî Yapısı”, 2/608.

³⁰³ Tabakoğlu, “İktisat Sistemi”, 208.

³⁰⁴ Gedik, XVIII. Yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlayan bir tâbir olup, dükkan ve usta sayısının ihtiyaca göre tesbit edilmesine dayanan bir sistemdir. Gedik sahibi olmayan kimse dükkan açma ve esnaflık yapma hakkına sahip değildi. Gedik intikal ve satışlarının yapılabileceği kimseler belli idi. İlk hak esnafın kendi oğluna tanınmıştı. Oğlu olmadığı takdirde o branşta yetişmiş kalfa, münhal gediği satın alabilirdi. Bkz. Kütükoğlu, “Osmanlı İktisâdî Yapısı”, 2/610 vd.

esnaflık yapmak hakkına sahip değildi. Bu sistemde ihtiyaç duyuldukça yeni kadrolar ihdas edilir, böylece ticaret kesiminin aşırı büyümesi engellenirdi. Esnafın birbirlerinin üretim ve satış sahalarına taşmaları yasaktı. Birbirine yakın sanatları icra edenlerin, diğerinin işine müdahalesi yasaktı. Toptancıların dükkam açıp perakendecilik yapmaları yasaktı. Yine üretimin denetlenebilmesi için esnafın işyerlerinin dışında çalışmaması istenirdi. Esnafın işleyeceği hammadde tedarikinde güçlük çekmemesi için de tahsis siyaseti izleniyordu. Yani belli hammaddeler belli esnafa tahsis edilmişti. Bu konularla ilgili olarak sicilde örnekler bulunmaktadır. Osmanlı esnafı mal kalitesini düşürmemek narhın üstünde satış yapmamak, haksız rekabette bulunmamak gibi hususlarda birbirlerine kefil oluyorlar, dolayısıyla bu şartlara riayet etmeyenleri kadı huzûruna çıkarma hakkı kazanıyorlardı ki, bu hususlarla ilgili olarak şeriiye sicillerinde pek çok örnek bulmak mümkündür.³⁰⁵ Ticaret ahlakına uymayan davranışlar öncelikle esnafın iç denetimi ile sonra da muhtesib ve kadının denetimleri ile karşılaşır. Mesela hadislerle yasaklanan müşteri kızıştırmak (neceş) gibi fiiller, kürek cezasıyla cezalandırılırdı.³⁰⁶ Şimdi esnaflar ile ilgili hususları ihtiva eden sicildeki metinleri verebiliriz:

• “*Ekmekçi olanları beyan defteri budur ki zikr olunur: Hacı Süleyman müştereki (ortağı) çörekçi Süleyman Hacı Çalık müştereki --- Seyyid Çelebi müştereki Kör Ahmed, Hacı Kadir müştereki Hacı Esadoğlu Bunlar sene fukara ve zu’afâyı bir sene-i kâmiline kadar ekmek husûsunda sıkıntı çekdirmemek şartıyla ta’ahhüd itmişler muhalefet olunmaya.*” s. 56.

Metnini verdiğimiz bu kayıt başka konularla ilgili birkaç belgeyle birlikte iptal anlamına gelebilecek şekilde bir daire içine alınmış şekilde okunmayı zorlaştıracak derece kötü bir yazıyla kaleme alınmış, bazı kelimelerin üzeri çizilmiştir.

³⁰⁵ Tabakoğlu, “İktisat Sistemi”, 207 vd.; Kütükoğlu, “Osmanlı İktisâdi Yapısı”, 2/610 vd.

³⁰⁶ Tabakoğlu, “İktisat Sistemi”, 213.

• “Pabuc ve mest ve cizme dikenler dükkan yüzünde diküb haffâf misillü âhara bey’ itmeyüb hanlarda ve odalarda diküb arastada haffâfâna satmak üzere olan huccet fî sicil sene 1150 / 1737” s. 69.

• “Arasta’nın kurbinde maslak odalarında iki bab baş oda kadîmden hâffafların tekyesi (tekke) olduğuna huccet fî sicil sene 1073 / 1662 (Fahru’d-dîn ile Mehmed Efendi’nin müşterek olan sicildedir.) s. 67.

• “Postalcular esnafı ile eskiciler esnafının Ordıpazarı için eskicileri men’ itdirdükleri huccet fî sicil sene 1127 / 1715” s. 71.

• “Çölmekçiler ile bezirhânegilerin Ordi hususunda olan huccetleri fî sicil sene 1127 / 1715” s. 71.

• “Haffaflar gön ve kösele bey’ ve değış itmeyüb tacirler bey’ itmek üzere ve Atpazarı’nda ve arastadan mâ’adâ sükda babuç mest bey’ olunmamak üzere huccet fî sicil sene 1129 / 1716” s. 72.

• “Dikiciler dikdiğı pabuç ve cizme ve postal beş on günde delinüb ve söküldükde her kaç gün giydi ise iki gününe bir akçe kira hükm olunduğı huccet fî sicil sene 1074 fî Saferi’l-hurr / 1663 Eylül (Sunkur hamamı hucceti dahî bu sicildedir) s. 72.

• “Mîr-âblar (su âmiri) dönüm başına defter mûcibince beher dönümünden sekizer akçe alub ziyâde almayalar diyü fermân-ı şerif fî sicil sene 1102 / 1690 (‘öşr virdikden sonra resm-i âb alımaya diyü bir kıt’â fermân-ı şerif dahî bu sicildedir) s. 72.

• “Dikiciler ma’yûb (kusurlu) babuc dikmeyüb ve arastada dikici başının manzûrı (görölmüş, beğenilmiş) olub bey’-e salih olmadıkca odalarında ve evlerinde bey’ itmemeğe tenbîh olunduğı huccet fî sicil sene 1086 / 1675” s. 72.

• “Göncüler günü ve haftası dükkanlarda bey’ idüb hanlarda ve menzillerinde bey’ itmemek üzere huccet fî sicil sene 1086 / 1675” s. 72.

• “Kasablar iç yağını âhar diyara götürmemek için fermân-ı şerif fî sicil sene 1068 / 1657” s. 72.

• “Bârgirleri (beygirleri) der-‘uhdesi menzil tezkiresi mukayyed olan sicil fî sene 1153 / 1740” s. 72.

• “Pazar yerinde bezzâzlara mahsûs endâze ile --- bey‘ idenleri men‘ hucceti fî sicil sene 1106 Rebî‘u’l-âhir / 1694 Kasım ” (sayfanın sonu yıprandığı için bir kelime okunamadı) s. 72.

• “Değirmende un öğüdenler değirmencilere otuz kilede bir kile virüb ziyâde virmemek --- buğday virmek üzere --- nizam virildiği huccet fîsicil sene 1042 / 1632 ” (sayfanın sonu yıprandığı için bir kelime okunamadı) s. 72.

• “Kürekçilere muhtesib karışmamak üzere huccet fî sicil sene 1098 fî Safer / 1686 Aralık” s. 73.

• “Bir san‘at bir san‘ata karışmamak üzere emr-i âlî vürûdı fî sene 1138 / 1725” s. 75.

• “Vâlidehanı’ında terziler kaftan dikmeyüb ve dikilmiş kaftan ve zebun bey‘ ve şîrâ itmemek için emr-i şerîf vârid ve iki kıt‘a huccet olunmuş iken yine bey‘ ve şîrâ itmeleriyle hân-ı mezbûrde bey‘ itmeyüb bazaristanda ve terziler ve bezzâzlar sükunda olan dükkanlarda bey‘ ve şîrâ itmek üzere tenbîh hucceti fî sene 1075 / 1664” s. 75.

• “Değirmenciler otuz kilede bir kile değirmen hakkı almak üzere olan huccet fî sicil sene 1147 fî Ramazân / 1735 Ocak (fermanı dahî vardır) s. 75.

• “Değirmenciler hinta ve şa‘îrin sekiz yarımında üç vukıyye (okka= 126.8 gr) olmak üzere ücret-i değirmen hakkı alub çerik-i mezbûr demir ve damgalı olub ‘ayar olunmak için çerik-i mezbûr medîne-i Konya bedestenine vaz‘ ve ba‘de’l-kıyâm? bu minvâl üzere nizam virmekle i‘lâm olunub sicil mukayyedir 27 Zi’l-kâde sene 1172 / 7 Temmuz 1759” s. 76.

• “Dülgerler esnaftı Ordı pazardan hisse taleb ve dülger men‘ olunduğu huccet fî sicil sene 1126 / 1714” s. 77.

• “Basmacılar hallâcların metâ‘ı olan ilmiği bey‘ ve iştirâ itmemek üzere ta‘ahhüd hucceti sene 1167 / 1753” s. 77.

- “Eskiciler esnaflı postalcılardan ordı duhul ve mu‘arazadan men‘ olunduğı huccet fî sicil sene 1127 / 1715” s. 77.
- “Kilitçi? esnaflı çilingir esnafından ordı husûsunda yamak (çırak) iddi‘â ve mu‘arazadan men‘ hucceti fî sicil sene 1127 / 1715” s. 77.
- “Âhar diyara keçi derisini alub ve nakl olunmamak üzre olan huccet debbağlar ahâlileri ile olmuştur sene 1150 / 1735” s. 77.
- “Tâcirler Konya’dan ağnâmu âhar mahalle nakl ve fûruht (satmak) itmek üzre huccet fî sicil sene 1143 / 1730” s. 77.
- Kececi esnaflıyla kirişçi esnafının kerşi? üzerine sulh hucceti fî sicil sene 1226 11 Şa‘ban / 8 Ağustos 1811” s. 79.
- “Halvâciyân esnaflı Sille karyesi havâlisinde tekâlîf taleb eyledikleri huccet ve men‘ oldukları fî sicil sene 1200 / 1785” s. 80.
- “Kahveci ve birinci tüccâr-ı ‘attârlar ile ordı nizâ‘ı hucceti fî sicil 1129 / 1716” s. 80.

1.13.3. Diğer idarî Konularla İlgili Vesîkalar

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, Osmanlı adliye teşkilatının temel taşı olan kadılar, aynı zamanda buldukları yerin hem hakimi hem belediye başkanı, hem de halkın her konuda müracat edebileceği sosyal güvenlik makamıydı. Osmanlı’da kadı doğrudan merkeze karşı sorumlu ve ona muhatapdır. Osmanlı devletinin kurucusu ve ilk Sultanı Osman Gazi’nin tayin ettiği ilk iki memurdan biri Kadı Dursun Fakîh olup 1300 yılında Karacahisar’a egemenlik alameti olarak atanmıştır.³⁰⁷ Kadıların şer‘î ve hukukî vazîfelerinden başka idarî yönden de çok önemli görevleri vardı ve bu hususta kendisine ferman gönderilir o da gereken cevabı re’sen hükümete arzederdi. Zahire ve amele tedariki, hayvan sevki, menzil emirleri, asker toplanması, iktisadî işler, mahallî raice göre eşyaya narh konması, belediye işleri, yani askerî inzibattan

³⁰⁷ Şer‘iyye Sicilleri, 1/68; Fendoğlu, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, 453.

başka bütün devlet işlerinin temini kadılarına aitti. Kadıların bütün bu görevleri gereği olarak yapmış oldukları işlemler sicile kaydedilmekte idi.³⁰⁸ Kadılar görevleri gereği çeşitli yazışmalarda bulunmakta idiler. Bunlardan biri de kadılar tarafından üst makamlara arz edilen ma'rûzlardır.³⁰⁹ Şimdi sicilde yer alan kadı tarafından vergi tahsili ile ilgili bir ma'rûzun metnini verelim:

Ma'rûz-u dâ'î-i mahlaslarıdır ki;

“Esbkeşan mukâ'atası re'âyâlarından medîne-i Konya'da sâkin re'âyây-ı mukâta'adan işbu bin iki yüz on bir senesine mahsûben rusûm-u mîrîlerini cem' ve tahsil ve ahz-ı kabzına me'mûr Süleyman Ağa bendeleri sene-i vuku'a mahsûben medîne-i Konya'da sâkin Kantar Akçesi cema'atından Ahmed ve Hüseyin ve Mustafa nâm kimesnelerden üzerlerine edây-ı lâzım olan yetmiş gurus mal-ı maktû'alarını taleb eyledik de merkûmun cevâblarında ol mikdâr maktû'u rusûmâtdan otuz gurusunu Zıvarık karyesinde sâkin Ömer Çavuşoğlu Hüseyin'den bendelerinden İsmâ'il Ağa nâm kimesne ahz idüb bâkî mal-ı maktû'amızdan zimmetimizde ancak kırk gurus kalub meblağ-ı mezkûr otuz gurusun merkûm Çavuşoğlu Hüseyin'den makbûzunu müş'ir merkûm İsmâ'il Ağa bendesinin bir kıt'a memhûr tahvilini ibraz ve bâkî kalan kırk gurus merkûm Süleyman Ağa bendelerine edâ ve teslîm eyledikleri bi'l-iltimâs sûb-u sa'âdetlerine 'ilâm olundu.

Hurrira fî 24 Şa'bân sene 1211 / 2 Şubat 1797” s. 58.

Sicillerde yer alan ve idarî konularla ilgili kayıtlardan bir diğeri de vergilerle ilgili olanlardır. Dolayısıyla bu konu hakkında da kısaca bilgi vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Vergi kavramı Osmanlı döneminde

³⁰⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilâtı*, 109.

³⁰⁹ Ma'rûzlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Bayındır, “Osmanlı'da Yargının İşleyişi, Şeyhulislâm ve Kadı”, 6/432.

genel olarak “tekâlîf” kelimesi ile karşılanmaktadır. Tanzîmat öncesi vergileri iki ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür:

- Şer‘î vergiler (tekâlîf-i şer‘iyye) Şer‘î vergiler deyince aklımıza zekat, öşür, cizye, haraç, gümrük vergisi demek olan aşirin aldığı vergiler ve zekat kapsamına dahil olan ağnam vergisi gelmektedir. Ağnam resmi mîrî arazilerde beslenen koyun ve keçilerden başlangıçta birçok yerlerde zekat şekil ve nisbetinde aynen ve birçok yerlerde de koyun başına bir akçeden başlayarak nakden tahsil edilmiştir. Ziraî ürünlerden alınan öşür vergisi iki ayrı grupta değerlendirilmektedir ki, bunlardan birincisi zekatın bir çeşiti olan öşür, bir diğeri ise, mîrî arazilerden haracı mukaseme yerine, öşür veya a‘şar adıyla 1/10, 1/8, hatta 1/2 nisbetlerinde alınan vergiler olup bu tür vergilerin zekatın bir çeşiti olan öşürle arasında sadece isim benzerliği vardır.³¹⁰ Bahçelerden alınan resm-i bahçe, bostanlardan alınan resm-i bostan, bağlardan alınan resm-i bağ, meyvelerden alınan resm-i fevakih, sebzelerden alınan resm-i güvare, baldan alınan resm-i kovan veya resm-i gevvare (küvvare şeklinde de okunmaktadır), pamuktan alınan resm-i penbe ipekten alınan resm-i harîr ve şireden alınan resm-i şire, biçilen çayırardan alınan resm-i çayır veya giyah, balıktan alınan resm-i ağ bu tür vergiler olup kanunlarla belirlenen nisbetlerde alınırlardı.³¹¹

- Örfî vergiler (tekâlîf-i örfiyye) Kamu hizmetlerinin îfası devletin daimî ve olağanüstü (savaş hali gibi) giderleri için toplanan vergiler ise örfî vergilerdir. Osmanlılarda 1683 yılından itibaren toplanmaya başlanan imdâd-ı seferiyye adından da anlaşılacağı üzere savaş durumunda başvuru bir vergi çeşididir.

³¹⁰ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/345 vd. Bu konuda Halil İnalçık “mîrî arazi reâyanın mülkü olmayıp, âriyet suretiyle, öşür nâmıyla harac-ı mukâsamesini ve çift akçası adıyla harac-ı muvazzafasını verip işlerler. Ebussuûd çift resmine şer‘î bir mâhiyet atfetmektedir. Oysa çift resmi örfî rusûmdandır.” demektedir. Bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu*, 49.

³¹¹ Kütükoğlu, “Osmanlı İktisâdî Yapısı”, 2/532 vd.; Tabakoğlu, “İktisat Sistemi”, 193; Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/345 vd.

Avarız vergileri³¹² gibi hane başına toplanan bu vergi fiilen varlık vergisine dönüşmüş, verginin muafiyet sınırı çok dar tutulmuş, ulema dahil askerî zümre de vergilendirilmişti. İmdad-ı seferiyye toplanmasındaki kesintilere karşılık bunun hemen hemen yarısı miktarında olan ve barış yıllarında, 2-3 taksitte toplandığı için imdâd-ı hazariyye adını alan bir vergi ortaya çıkmıştır ki, bazen imdâd-ı seferiyye ile karıştırılmıştır.³¹³

Örfî vergiler içerisinde sayılan ve genel olarak bad-ı heva vergileri olarak tabir edilen resm-i arus / arûsane (damattan belli maktû olarak alınan gerdek resmi demektir), resm-i cürm-i cinayet, çiftlik tapusu, değirmenlerden alınan esm-i asiyab, ve bir tımar arazisine hariçten gelip kışlayanlardan alınan tütün resm-i³¹⁴ gibi vergiler de Osmanlının bütçe gelirleri içerisinde olan vergilerdir.

Osmanlılarda vergi ve bütçe gelirleri çeşitli yollarla tahsil edilmiştir ki, bunların en önemisi iltizam usûlüdür. İltizam devlet gelirlerinin (genellikle mukata'aların) belli bir bedel karşılığında özel teşebbüs tarafından tahsil edilmesi ve işletilmesidir. Aşağıda vereceğimiz vesikalar bad-ı heva vergilerinin iltizam yoluyla tahsiline güzel birer örnektir.

• **Mukâta'a-ı**

Bâd-ı hevâ-ı karye-i Lâdik der- 'uhde-i Mehmed b. Süleyman

"Budur ki; mezkûr Mehmed meclis-i şer'a gelüb zikr olan karyenin sene 997 Muharremi guresinden ilâ temâmü's-sene elli bin yedi yüz akçeye bâd-ı hevâ ve resm-i ganem ve 'öşr-i ceviz ve 'öşr-i bâdem ve bostan ve resm-i 'arusâneyi kabul ve iltizam eyledim didik de evkâf-ı mezbûre mütevellisi Kaytas Bey kabûl ve tasdik idüb kayd olundu.

Hurrira fî evâsıt-ı Cemâziye'l-ülâ sene 997 / Mart 1589.

³¹² Divanın kararı ve pâdişahın emriyle olağanüstü hallerde toplanan vergilere âvârız-ı divâniye adı verilir. Örfî vergilerden olan avârız, başlangıçta yalnız harp zamanındaki ihtiyaçları karşılamak için alınmışken daha sonra ulûfe dağıtılması, vs. seepelerle hâzinenin düştüğü sıkıntıları hafifletmek üzere toplanmıştır. Bkz. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisâdi Yapısı", 2/539.

³¹³ Tabakoğlu, "İktisat Sistemi", 188; Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/358 vd.

³¹⁴ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/360 vd.; Kütükoğlu, "Osmanlı İktisâdi Yapısı", 2/538.

Hacı Hüseyin b. Mûsâ, ve Receb b. Halil, ve Mûsâ b. 'Ömer, ve 'Abdi Çelebi b. Rûhî ve gayruhum.” s. 27.

• **Mukât'a-ı**

Bâd-ı hevâ-ı Lâdik der-'uhde-i Süleymân b. Dağlı Mehmed

“Budur ki; mezkûr Mehmed meclis-i şer'a gelüb karye-i Lâdik'in bâd-ı hevâ ve resm-i 'arusâne ve bostan ve resm-i ağnâm ve 'öşr-i ceviz ve bâdem sene 998 Muharremü'l-harâm gurrasinden ilâ temâmü's-sene altı bin yedi yüz akçeye kabûl ve iltizâm eyledim didik de evkâf-ı mezbûre mütevellîsi Kaytas Bey virüb kayd olundu.

Hurrira fî evâil-i Rebû'l-evvel sene 998 / Ocak 1590.

'Abdi Çelebi b. Rûhî, Hüseyin b. Mehmed, Veli Bey b. Karamân.” s. 31.

Şimdi idari konularla ilgili olarak sicile kaydedilmiş bulunan diğer vesikaları verebiliriz:

• *“Cânibi saltanat-ı seniyyeyi Tanzîmat-ı hayriyye usûl-u muhâsebe şumûlüne dâir --- emvâl ve ebnâsı ve gâibe intikâl iden irsiyeleri ve sâir evâmîr-i âlîleri --- kânunnâmeleri fî sicil sene 1255 / 1839” s. 56.*

• *“ Şeyh Sadreddîn vakfından Toruntây nâm bâgât arasında sabângîr olan tarladan 'öşr alınmak üzere olan hucet fî sicil sene 1089 / 1678” s. 64.*

• *“ Sâhibyakası'nın ırmağ'ının iki sehm suyu ve serbestiyet hucyeti fî sicil sene 1114 / 1702” s. 64.*

• *“ Hâne ahâlisinin Türbe-i Celâliye ahâlisi ile sı'ğr-u rasat ve müfettiş paşalar masârifında sâir mu'âfâta tahammüllerine göre tarh olunduktan sonra bâkî kalanın sülüsânını hânelü ve sülüsünü karye evkâfı virmek üzere sulh hucyeti fî sicil sene 1096 / 1684 ” (doksan yedi tarihinde dahî bir sulh hucyeti vardır fî 28 Muharrem bir sarı cildli sicilin âhirindedir.) s. 65.*

• *“Konya'nın su taksimi hucyeti fî sicil sene 1073 Zi'l-kâde / Haziran 1663” s. 68.*

• *“ Pirebine'nin tedâhül fermanı fî sicil sene 1130 / 1717” s. 69.*

- “İmdâd-ı hazariyyenin her kazâya ve her livâyaya zammiyle bile taksîmi defteri kaydî fî sicil sene 1153 / 1740” s. 70.
- “Sancağın zam ile taksim defteri fî sicil sene 1139 / 1726” s. 70.
- “Ulukışla ile Ereğli beyinde vâki‘ Çavuş karyesi der-bend (sınır kalesi) olub imdâd-ı seferiyye ve hadariyye vesâir tekâlifden mu‘af olduklarına hatt-ı humâyun ile masnûn-u mu‘âfiyet emirleri fî sicil sene 1145 / 1732” (bunun yanında bir ferman dahi vardır) s. 71
- “Kara arpa men‘i için vârid olan ferman-ı şerîf fî sicil sene 1098 / 1686” s. 71.
- “Mısır Hazînesi ahâlisi çam çırası talebiyle ribhında îtimâmın üzre vârid olan ferman-ı şerîfî sicil sene 1098 / 1686” s. 71.
- “Vâliler müft-i (bedelsiz) meccânen alıgeldikleri odunun men‘i bâbında vârid olan fermân-ı âlî fî 11 Safer fî sicil sene 1127 / 1715” s. 71.
- “Yeniçeri olanlar babasına ve karındaşına ve ‘ammu ve sâir akrabasına sâhib çıkmak üzre vârid olan emr-i âlî fî sicil sene 1168 / 1754” s. 71.
- “Hatt-ı vakf-ı hazret-i Mevlânâ fî sicil sene 1093 / 1682” s. 71.
- “Hattı Haremeyn-i Şerîfeyn fî sicil sene 1088 / 1677” s. 71.
- “Hatt-ı karye-i Sille vakf-ı Sultan ‘Alâ‘u‘d-dîn fî sicil sene 1084 / 1673” s. 71.
- “Hatt-ı Câmî‘i Sultan Selim der-kasaba-ı Sultâniye fî sicil sene 1084 / 1673” s. 71.
- “Hatt-ı kazâ-ı Erikli fî sicil sene 1088 / 1677” s. 71.
- “Kazâ-ı Konya ‘nın kartal men‘i fermân-ı şerîfî fî sicil sene 1086 / 1675” s. 71.
- “Hatt-ı Bilviran fî sicil sene 1091 / 1680” s. 71.
- “Hatt-ı kazâ-ı Lârende fî sicil Hasan Efendi sene 1096 / 1684” s. 71.
- “Hatt-ı Karabikar fî sicil sene 1096 / 1684” s. 71.

- “Hatt-ı kazâ-ı Niğde fî sicil sene 1089 / 1678” s. 71.
- “Hatt-ı karye-i Çumra ve Ervad? fî sicil Hasan Efendi sene 1096 / 1684” s. 71.
- “Hatt-ı vakf-ı Sultan Selim fî sicil sene 1094 / 1682” s. 71.

“İbrâhim Bey vakfından Kapanhanına me’kûlât ve meşrûbât ve penbe (pamuk) ve sâir hân-ı mezbûrede vezn olunub âhar yire gelmeyüb vezn olunmamak üzre emr-i âli fî sicil sene 1141 / 1728” s. 71.

• “Sultan Murad -‘aleyhi’r-rahmetü- Sultan ‘Alâ’uddîn vakfını mu‘af buyurdıkları iki kit‘a hatt-ı şerîf mîr-suğla hâssından hazreti Mevlânâ vakfına ta ‘yîn buyurdıkları yüz elli bin akçenin hatt-ı şerîfi fîsicil sene 1044 / 1634” s. 71.

• “Konya vâilileri bütûn eyâletten yalnız seksen iki buçuk kise (beş yüz guruşluk meblağ) imdâd-ı seferiye alub ziyâde almamak üzre hatt-ı humâyun fî sicil sene 1130 / 1717” s. 71.

• “Konya vâililerine imdâd-ı hazariyye olmak üzre beher sene virilecek akçe fermanı fî sicil sene 1044 / 1634” s. 71.

• “Devr ve kaftan behâ ve zahire behâ ve nağl behâ ve ‘öşr-i diyet vesâir ve vasî-i mezâlim men ‘ olunduğuna vârid olan hatt-ı humâyun fî sicil sene 1116 / 1704” s. 71.

• “Bağlar suvarulduk da dönümüne sekizer akçe ve fasl-ı harîfde (sonbahar) altışar akçe ve ‘arâzîden kanûn üzre alınacak akçenin hucceti fî sicil sene 1118 fî 21 Şa‘bân / 11 Kasım 1706” s. 72.

• “Ahâli-i Karâüyük taksîm-i su ma ‘a ahâli-i Çay hucceti fî 27 Safer fî sicil sene 1119 / 5 Mayıs 1707” s. 72.

• “Büyükçayır’ın hucceti fî sicil sene 1080 / 1669” s. 72.

• “Konya kal‘ası cebhânesinde olan top ve tüfenk ve sâir eşyâ defteri fî sicil sene 1086 / 1675” s. 72.

- “Ocaklık ve vechiyle Konya menziline ‘avâriz malından havâle olunan 18770 ?guruş fermânı fî sicil sene 1119 / 1707” s. 72.
- “Esbkeşan ’ın serbestiyet emri üç kıt’a fî sicil sene 1147 / 1734” s. 72.
- “Hatt-ı humâyun ile mu’âfiyetleri emri fî sicil sene 1145 / 1732 ” s.72.
- “İmdâd-ı hazariyyenin ba’zı kazâ ve Türkmen cema’atından bâ-fermânı ref’ ve tenzîl olunan eyâlet kazâlarına tahmil ile tevzi’ defteri fî sicil sene 1140 / 1727 fermân-ı âlî.” s. 72.
- “Konya Sancağı kazâlarının hâne-i ‘avârizları defter-i mevkûfâtı fî sicil sene 1154 / 1741” s. 72.
- “Türbe mahallâtında üç yüz on bir nefer kimesneden mâ’adâsı mu’af olmayub cemî’i tekâlîfi hânelü ile ma’an edâ itmelerine hükm olunan huccet fî sicil sene 1097 fî Muharremü’l-harâm / Kasım 1685” s. 73.
- “Konya Sancağı kazâlarının hâne-i ‘avârizları defteri hâkânisi mukayyed olan sicil sene 1130 / 1717” s. 74.
- “Karabikar menziline imdâdiye ta’yîn olan kazâların hatt-ı şerîfi sicil sene 1161 / 1748” s. 74.
- “İmdâd-ı hazariyye Kayseriyye sancağından mâ’adâ eyâlet-i Karaman’a yirmi beş bin guruş olduğunun fermânı fî sicil sene 1139 / 1726” s. 75.
- “Hâne ahâlisiyle Türbe-i Celâliye ahâlisi fermân-ı ‘âlî ile olan tekâlîfden altı sehme bir sehmini hâne ahâlisi bir sehmini türbe-i Celâliye ahâlisi virmek üzere sulh hucceti fî sicil sene 1168 fî 28 Zi’l-kâde / 9 Eylül 1755 ”(Sicil-i mezkûrun âhîrinde hâneye müte’allıkan kapucibaşı mihver-i nakîb? olan fermân-ı şerîf dahî bu sicildedir) s. 76.
- “Eskiil kazâsında hisse-i hadariyyesi olan bin beş yüz guruşu Karapınar menziline ta’yîn ve hadariyye topdan füzunbahâda (yüksek değer, fiyatı artırma) eyâletine zam olduğu nâtık-ı sâdır olan emr-i âlî fî sicil sene 1167 / 1753” s. 77.

• “Esbkeşan re’âyâlarının ve Bozlus Türkmânının dahî hisse-i hazariyyesi mâlikâne mutasarrıfı tarafından vâliler kapukethudâlarına teslîm için şikka şikka (parça, parça) emr-i sâdır fî sene 1182- 1183 / 1768-1769” s. 77.

• “Vech-i tahrir üzre eyâlete meblağ-ı mezbûr taksîm olunduğu defter-i zammiyla fî sicil sene 1178 / 1764” s. 77.

• “Seferiyye fermân-ı vurûdı fî sicil sene 1186 / 1772” (bütün eyâlete 40750 guruş) s. 77.

• “Hatab mahallesi ehâlisi şehre ilhak olunduğu mesîre fermanları olmağla nâhiye ahâlisi tekâlifden hisse mutâlebesinden men’ hucceti sene 1127 / 1715” s. 77.

• “Defter-i tahrîr-i cedîd der-mahallât-ı Konya ve tevâbi’ahâ Defterhâne-i Âmire’den muhrec tekâlif-i defter ve emr-i ‘âlî fî sicil sene 1202 fî 12 Safer / 1787” s. 78.

• “Debbeğhâne mahallesi ahâlileri birbirinden tefrîk olunduğu huccet-i şer’iyye fî sicil sene 1226 fî 7 Sa’ban / 8 Ağustos 1811” s. 79.

• “Terme mezra’ası ile suğla mültezimleri (bir yerin rusûm ve vâridatını götürü usulle alan kişi) ile men’ olunan emr-i âlî ve huccet-i şerîfe fî sicil sene 1221 / 1806” s. 79.

• “Hâtunsaray nâhiyesine tâbî’ Zorula karyesinin ta’şirâtı Şeyh ‘Ali zemîn vesâireden gayri havâssı humâyun mülhakâtından üzerine keşf kalkub zaviyedâr-ı ile hâssa mültezimi beyninde ‘akd olunan huccet-i şer’iyye fî sicil 1227 fî 15 Rebî’u’l-âhir / 4 Nisan 1812” s. 79.

• “Ferhûniye kulinin sipâhiler ile sınır nizâ’ı hucceti fî sicil 1174 / 1760” s. 80.

• “Maktû-’u karye-i ahâli-i Çukurçimen sâlyâneleri (yıllık vergi) hucceti fî sicil 1190 / 1776” s. 80.

• “Hocacihan ahâlisinin türbe-i Celâliye tarafına edâ ideriz tekâlifimizi didikleri ta’ahhüd hucceti 1190 / 1776” s. 80.

• “Huccet-i çifticiyân ve saman ve zerâye fî sicil sene 1132 / 1719” s. 80.

• “Saraycık Karyesi'nin maktû' hucceti sene 1129 / 1716” s. 80.

• “Sofi karyesine tâbî' Zengicek --- tekâlîfe müte'allık [hucceti sene]1192 / 1778” (sayfanın sonu kopmuş olduğu için bir kelime okunamadı.) s. 80.

• “'Ulvi Sultan sülâlesine müte'allık huccet fî sicil sene 1197 / 1782” s. 81.

• “Nefsi Konya menziline ve Surûri nâhiyesi kurâsına ve Lâdik karyesine dâir tekâlîf-i iktizâ eylediği emr fî sicil sene 1212 / 1797” s. 81.

• “Suğlaya dâir emr fî sicil sene 1212 / 1797” s. 81.

• “Karyei İnice tekâlîf için Konya hakkında sicil sene fî 1212 / 1797” s. 81.

• “Hatt-ı Lâdik def'a Lâdik karyesi müstakil karye ve tekâlîfleri Konya'dan ifrâz emri defter 'aded 3 fî sicil Şa'ban (ay ismi şifreli yazılmış) sene 1212 / 1797” s. 81.

• “--- karyesinin otuz guruş maktû' ta'ahhüd hucceti fî sicil sene 1165 gurre-i Muharrem / Kasım 1751” s. 81.

• “Tat karyesi hatabkeş (odun çeken) Mevlâna fî sicil sene 1212 / 1797” s. 81.

• “Kara Arslan karyesi'nin Uluirmak'lar ile sınır nizâ'ı ve ağnamları ra'ıyyeden men' olunduğu huccet fî 21 sicil sene 1215 / 1800” s. 81.

• “Hatt-ı 'Abdurrahman Paşa Karaman vâlisi fî Receb sicil sene 1219 / 1804” s. 81.

• “Def'a Hatt-ı Karaman Vâlisi 'Abdu'r-rahman Paşa fî Rebî'ü'l-âhir sicil sene 1219 / 1804” s. 81.

• “Hatt-ı Kadınhanı serbestiyet fî 22 Rebî'ü'l-âhir (ay ismi şifreli olarak yazılmış) sene 1219 / 1804 sicil” s. 81.

• “Hatt-ı Lârende'nin hâl-i hadariyyesi kapu Kethudâları tarafına edâ ve taksim olmak üzere fî sicil sene 1217” s. 81.

• “Türbe-i Celâliye mahallâtı ahâlileriyle Hânkeş mahallâtı ahâlilerinin beynlerinde tehaddüs iden nizâ'dan --- tavasutuyla beynleri tevfiğ olunub huccet-i şer'iyeye binâ olduğu huccet fî sicil sene 1226 fî 25 Muharrem / 2 Şubat 1811 ve huccet mûcibince bir kat'a emr-i âlî sâdır olduğu bu sicilde mestûrdur fî 8 Receb sene 1226 / 1811 ” (mazmûnu emri--- beş inek? evkâfdan virmek üzere emr-i 'âlidir) s. 81.

• “Civar mahallesi ahâlisinden Hacı Musallî oğlu es-Seyyid Hâfiz Ahmed'in vüzerâ 'azam matbahına yirmi beş bin guruşu --- Efendi kefâletiyle nezre bağlandığı huccet-i şer'iyye sicil fî 11 Rebî'ü'l-evvel (ay ismi şifreli yazılmış) 1227 / 1812” s. 81.

• “Hoca Cihan'ın ve Gerek Buk'aburası? ahâlilerinin su nizâ'ı huccetleri fî 11 Rebî'ü'l-evvel sene 1250 / 1834” s. 81.

• “Sipâhi Memiş Bey'in beratının üzerine tevcîhât kaydı fî sicil sene 1252 / 1836” s. 81.

Aşağıda metnini vereceğimiz vesîkada Şeyh Seyyid Mustafa Efendi isimli şahsın adı geçen kişileri akrabaları olarak tescil ettirdiğine tanık oluyoruz. Sayfa yetmiş birde de akrabalara sahip çıkılması konusunda “Yeniçeri olanlar babasına ve karındaşına ve 'ammi ve sâir akrabasına sâhib çıkmak üzere vârid olan emr-i âlî fî sicil sene 1168 / 1754” şeklinde bir kayıpla karşılaşılıyor. İkinci vesîkada ne anlama geldiği konusunda anlam veremediğimiz kadımlarla ilgili adı geçen şahsın bir sözünün kaydedildiğine görmekteyiz. Üçüncü vesîkada ise okunamayan bir iki kelimedenden dolayı konu tam olarak anlaşılamamıştır.

• “Medîne-i Araklı sukkânından eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi meclis-i şer'e gelüb Yûsûf ve Süleyman Halîl ve Yahyâ ve 'Ali ibn-i 'Osman benim sebâvet cihetinden akrabâlarımdır didiklerin de mezbûrlar dahî tasdikleri ketb olundu fî 22 Ramazan sene 1173 / 5 Mayıs 1760 ” s. 42.

• “Budur ki, Nune nâm karyeden ---İnehân meclisi şer‘de şöyle itâle-i lisan idüb didi ki; “ne müslüman kâdî olur ne kâdî müslüman olur deyücek -- bi’t-taleb kayd-ı sicil olundu.

Tahrîran fî evâyili Cemâziye’l-‘ülâ sene 989 / Haziran 1581.

Şuhûdü’l-hâl

Durmuş b. Şa‘ban, Veli b. Ahmed, Yusuf b. Derviş Bey, Durmuş b.

Mustafa, ve garuhum” s. 17.

• *Vech-i tahrîr-i huruf budur ki; karye-i Sarayini’nde sâkin olan dergâh-ı âli yeni çerlerden ‘Ali’in yedinde --- firesiz elinden bırakdurub mezbûr Yeniçeri dahî zaîmü’l-vakt olan Behrâm Subaşı’ya teslîm idüb zikr olan deveye târihü’l-kitâbda yevmî iki akçe nafaka-ı şer‘iyye-i nakdiye alındı.*

Tahrîran fî evâil-i-Rebîu’l-âhir sene 989 / Mayıs 1581.

Şuhûdü’l-hâl:

Güneri Bey b. Kâsım, Gâzi b. Gani, Nûrullah b. Ahmed, Ömer b. Burhan ve gayruhum.” s. 18.

1.14. Gayr-i Müslim Teb‘a İle İlgili Vesîkalar

Bir ülke İslâm devleti hakimiyetine geçtiği zaman burada bulunan gayr-i müslimler ya İslâm ülkesini terk edip diledikleri bir yere giderler veya İslâm devletiyle bir antlaşma yaparak bu antlaşmadaki esalar dahilinde eski yurtlarında yaşamaya devam edrler. İslâm devletiyle gayr-i müslim teba arasında yapılan bu antlaşmaya zimmet antlaşması, buna taraf olan gayri müslimlere de zimmî denir. Bu antlaşmayla zimmîler İslâm Hukukunun hükümlerine uymayı ve askerlik yapmama karşılığında cizye denilen bir baş vergisini taahhüd etmektedirler. Buna mukabil İslâm devleti de zimmîlere can ve mal güvenliğini taahhüd etmekte, kendi dinleri üzerine yaşamalarına izin vermektedir.³¹⁵

³¹⁵ Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, 1/419 vd.; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 3/422 vd.; Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 3/249.

Zimmîler İslâm'da yasak olduğu gibi kendi dinlerinde de yasak olan şeyleri yapmayacakları gibi, müslümanlarla karışık olarak oturdukları yerlerde de İslâmın şiarından olan konulara aykırı hareket etmeleri yasaktır. Mesela zimmîler İslâm beldesinde alenî olarak şarap ve domuz eti satamaz.³¹⁶ Osmanlı Hukukunda gerek tabî oldukları hükümler ve gerekse yargılandıkları mahkemeler bakımından gayr-i müslimlerin ayrı bir durumu vardır. Zimmîlerin gerek mecbûrî gerekse ihtiyarî yargı mercii olarak Osmanlı mahkemelerine başvurmaları halinde kendilerine tatbik edilecek İslâm Hukukunun onlar bakımından zaman zaman müslümanlardan farklı bazı hükümler taşıdığı görülmektedir. Nitekim içki içen zimmî kendi dinleri izin verdiği için kamu düzenini ihlal etmedikçe had cezası verilmemektedir.³¹⁷ Zi+na yapan gayri müslime de evli bile olsa müslüman olmaması sebebiyle recm cezası uygulanmamaktadır. Keza şarap ve domuz da müslümanların aksine gayr-i müslimler, için hukukî değer taşıyan (mütekavvim) bir mal sayılmakta bu sebeble de hukukî işlemlere konu olmakta ve haksız fiillere karşı korunmaktadır. Farklılıklar bunlardan ibaret değildir; Hukukun hemen her dalında benzer örnekler bulunabilir.³¹⁸

Şimdi sicilde yer alan, içki içip çevreyi rahatsız eden zimmîlerle ilgili şikayeti ihtiva eden kaydı verebiliriz:

1.14.1. Zimmîlerin Kamu Düzenini Bozduklarına Dâir Şikayetler

“Budur ki; bi'l-fîl nâhiye subaşı olan Halil Bey karye-i Lâdik zimmîlerin Suvâz zimmî ve Kademlü zimmî ve Kabsar zimmî ve Döğenci zimmî

³¹⁶ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 3/429.

³¹⁷ Zimmîlerin içki içme bakımından farklı değerlendirilmesi Ebû Hanife'ye göredir. Şâfiî ve diğer mezheb hukukçuları içki içenin İslâm kamu düzenini yakından ilgilendirdiğini ve din ve vicdan hürriyetiyle ilgisinin bulunmadığını, dolayısıyla içki konusunda zimmîlerin müslümanların tâbi olduğu hükümlere tâbi olduklarını söylemektedir. Bkz. Aydın, “Osmanlı'da Hukuk”, 1/427.

³¹⁸ Aydın, “Osmanlı'da Hukuk”, 427 vd.

ve Gülyân zimmî ve Arslan zimmî ve Bostan vesâir zimmîleri meclis-i şer‘a ihdâr idüb mezkûrlar müslümanlara dâimâ şarâb satub âşikâre fisk-u fucûrdan hâlî değıller imiş deyücek mezbûrûn zimmîler inkâr eylediklerinden sonra müslümân tâifesinden ‘Ömer Dede ibn-i Pîrî ve Hasan Dede b. Velî ve Eymür b. Fakîh ibn-i Kademlü ve diğêr Kademlü Fakih ibn-i Eyyûb nâm imamlar ve Hatîb Erdoğdı Fakîh ve sâyir cemâ‘at hâdirûn olub mezbûrûn zimmîler hâriçden gelen müslümanlara şarâb satub ve içirüb serhîş eylediklerinden sonra ba‘zı dahî âşikâre fisk-u fucûr iderler diyü şehâdet eyledikleri mâ vaka‘a subaşî talebi ile kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâhir-i- Rebîu ‘l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü ‘l-hâl:

Rasûl b. Zeynel, Mehmed b. ‘Ali, diğêr Mehmed b. Velî, ve Mûsâ el-Hâc Receb ve gayruhum.” s. 12.

Dikkat edilirse burada zimmîlerin içki içip kamu düzenini bozmalarının yanı sıra içkiyi müslümanlara da sattıklarına dair şikâyet sözkonusudur. Yukarıda üzerinde durulduğı üzere bu yasak olan bir fiildir. Zimmîler her ne kadar bu fiillerini inkar etseler de Yukarıda adı geçen kişilerin şahâdetleriyle hakimnin durumu tesbit edip kaydettirdiğine tanık olmakdayız.

1.14.2. Zimmîlerin Emr-i Padişaha İtaat Etmediklerine Dair Şikâyet

Metnini vereceğimiz vesîkada zimmîlerin padişahın emrine muhalif bir giyim tarzından dolayı yapılan bir tahkîkat üzerinde durulmaktadır:

“Budur ki; karye-i Lâdik zimmîleri emr-i pâdişâha itâ‘at etmeyüb evcikızıllı İrmenek dülbendini göğê (mavi) boyâyub başlarına sarınırlar emr-i pâdişâha muhâlifdir diyü nâhiye subaşısı Halil Bey zimmîyân tâifeisinden Suvaz zimmî ve Kademlü zimmî ve Kabsar zimmî ve Döğenci zimmî ve Polâd zimmî ve Gülyân zimmî ve Bey zimmî ve gayrıların meclis-i şer‘e hâdirun kılub mezbûrûn zimmîlerinden iki dülbend getürdülüb müslümanlar mahzarlarında

ölçüldük de birisi yedi ağac birisi sekiz ağac İrmenek dülbendi boyanmış çıkub mâ veka 'a subaşı mezbûr talebi ile kayd-ı defter olundu.

Tahrîran fî evâhir-i-Rebû'l-evvel sene 990 / Mart 1582.

Şuhûdü'l-hâl:

'Ömer Dede b. Pîrî, Eymür b. Fakîh b. Kademlî, Erdoğdu Fakîh b. Bâdgân (bekçi, hazînedâr) el-Hatîb, Rasûl b. Zeynel, Mehmed b. 'Ali, Mehmed b. Veli ve gayruhum." s. 12.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kadılık müessesinin Osmanlı Devlet teşkilatı içerisinde taşıdığı önemi kavramak için şer'iyeye sicillerinden herhangi birini tetkik etmenin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Kadılar çok geniş olan vazîfeleri gereği kendilerine gelen hüküm ve fermanları ve bunlara verilen cevapları ve gördükleri çeşitli davalara dair vermiş oldukları hükümleri mahkeme sicil defterlerine kaydettirmişlerdir. Kadıların aslî görevlerinden olan tescil görevlerinin tabî bir neticesi olan şer'iyeye sicilleri, gerek muhtevaları gerek başka bir kopyaları olmaması dolayısıyla, son derece önemli olan döneminin canlı tanıkları, tarihî hazîneler konumundadırlar. Üzerinde çalıştığımız sicil defteri de bu değerli belgelerin en önemlilerinden sadece birisidir. Kadıların yargı görevlerinin yanı sıra idarî vazîfelerinin de olması dolayısıyla, şer'iyeye sicillerinin muhtevası içerisinde yargının bir sonucu olarak ortaya çıkan mahkeme kayıtlarının dışında, devlet vatandaş arasındaki ilişkilerin tanzim edildiği bir çok belgenin de bu siciller arasında yer almasına sebep olmuştur. Bu durum; şer'iyeye sicillerine mahkeme kayıtları olmasının ötesinde daha farklı bir hüviyet kazandırmıştır. Nitekim şer'iyeye sicilleri üzerinde yapılan çalışmaların hukukla sınırlı kalmayıp, farklı ilim dallarından birçok araştırmacının konu üzerinde mesai sarfetmesi, bunun açık bir delili olarak kabul edilmelidir.

Kuşkusuz bugüne kadar şer'iyeye sicilleri üzerinde yapılan ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalar, dönemin hukukî, askerî, idari, iktisadî, ve

sosyal yapısını birinci dereceden vesîkalara dayalı olarak ortaya koyacaktır. Bu durum, bir anlamda tarihle yüzleşmek anlamı taşıyacak ve çoğu zaman ilmî olmayan art niyetli, yanlış kanaatlerin temelsiz kalmasına ve gerçeklerin gün yüzüne çıkmasına vesîle olacaktır.³¹⁹

Çalışmamıza konu olan üç numaralı defter ilk dönem defterlerinden olmakla, bir çok farklı konunun içerisinde yer aldığı, ait olduğu döneme ışık tutan önemli bir tarihi vesîka konumundadır. Sadece bir sicil defter üzerinden genel hükümler çıkarmak elbette doğru değildir. Ancak bu durum, üzerinde çalıştığımız defterin dönemin hukukî, sosyal, ailevî, iktisadî, siyasî vb. yapısı hakkında bir kanaat sahibi olmamıza manî değildir. Takrîben ikiyüz elli yıllık bir süre aralığında tescil edilen, bahse konu üç numaralı defterin muhtevasına genel olarak bakıldığında, dönem hakkında önemli ipuçlarına ulaşmak mümkündür.

İsmi şer‘iyye sicilleri / mahkeme kayıtları olmasına rağmen, defterde yer alan ve yargının konusu olan davaların oranı defterin geneline bakıldığında oldukça mütevacî durumdadır. Üstelik mahkemeye yapılan bu müracatların bir kısmı da hak iddiası olmayıp, bilakis borç itirafı şeklindedir. Nitekim çalışmamızda mesela; vakfa olan boçlarını îtiraf edenlerin müracatları sonucu tescil edilmiş olan vesîkaların yer aldığı “Nukûd Vakfından Borç İtirafı” adı altında bir başlık oluşturulmuştur. Yine mahkemeye yapılan müracatlarda hak iddiaları ve kişiler arasındaki hasımlaşmalarla ilgili kayıtlar son derece sınırlı kalmaktadır. Sicilde yer alan vesîkaların büyük bir bölümü huccetlerden oluşmaktadır. Daha önce üzerinde durulduğu üzere huccet; kadının hükmünü

³¹⁹ Örnek olarak bu konuda Konya şer‘iyye sicilleri (XVIII. y.y.) üzerine yaptığı araştırmada Hayri Erten “... yaygın olan kananatlerin aksine, çocuk sayısı ortalaması çarpıcı bir şekilde 2.87 olarak gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, ardında birkaç hanımın ve onlarca çocuğun yürüdüğü bir erkek veya aile düşüncesinin Konya âilesi için ilgili dönemde geçerli olmadığı anlaşılmıştır.” şeklinde bir gerçeği tesbit etmektedir. (Erten, a.g.e, 181) Üzerinde çalıştığımız ve XVI. y.y. âid olan sicilde yer alan tereke kayıtlarındaki ortalama çocuk sayısının da 2,8 olması bir tesâdüf olmasının ötesinde belki, -aradaki iki y.y.lik süreye rağmen- bu konudaki bir istikrar olarak değerlendirmenin daha bilimsel olacağı kanaatindeyiz. Yine sicilde yer alan beş tereke kaydından dördünde zevce sayısı birdir. Beşinci kayıta ise ölen kişi Fâtıma Hâtun bnt. Hızır İlyas isimli bir kadındır. Bu arada o dönemde çok eşliliğin hukûken serbest olduğunu da belirtmeliyiz.

ihtiva etmeyen taraflardan birinin ikrarı, diğzerinin tasdikini içeren belgeler anlamını taşımaktadır. Üzerinde çalıştığımız sicilde çoğunluğu teşkil eden bu tür vesîkaların büyük bölümü alım-satımla ilgili tescil işlemleri, kefâlet kayıtları, mirasla ilgili olarak terikenin belirlenmesi, alacaklarla ilgili kayıtlar, küçük çocuklarla ilgili vasî tayini, vasiyet beyanı gibi günümüzdeki noterlik işlemleri türünden kayıtlardır. Bütün bunlara karşılık cinayet konusu sadece bir kayıtda, hırsızlık ve darp suçları da birkaç adet olarak sicilde yer bulabilmiştir. Bunlardan hırsızlık olarak kayda geçenler ise toplam olarak üç koyunun çalındığına dair mahkemeye yapılan müracatlarla ilgilidir. Yani çağımızın önemli bir problemi olan nitelikli ve sistematik bir hırsızlıktan bahsetmek söz konusu değildir. Bu durum; dönemin sosyal yapısı hakkında bizlere yüzeysel de olsa, bir fikir vermesi bakımından dikkate değer bir hususdur.

Bütün bunlarla birlikte, şer‘iyye sicillerinin İslâm hukuk tarihi açısından taşıdığı önemi de belirtmekte yarar vardır. Şöyleki; daha önceki İslâm devletleri dönemlerinde tescil edilmiş olan mahkeme kayıtları olsa da, bunların zamanımıza kadar ulaşanları yok denecek kadar azdır. Şer‘iyye sicilleri tescil ve muhafazasında azamî gayret gösterilmiş ve günümüze kadar ulaşmış olan, İslâm Hukuku pratiğinin (bir mezhebe bağlı kalınmış olsa da)³²⁰ yazıya geçirilmiş en önemli belgeleri konumundadırlar. Örnek olarak üzerinde çalıştığımız sicil günümüzden asırlar önce cereyan etmiş olan davaların tüm ayrıntıları ile birlikte, İslâm Hukuku zaviyesinden kayda geçirilmiş olan belgeleri olarak önümüzde durmaktadır. Ayrıntılarını ilgili başlıklar altında verdiğimiz alış-veriş (bey‘), miras, mehir, hibe, vakıflar, irtifak hakları, vasî tayini, vasiyet ve şuf‘a gibi konuların hepsi (tek mezhebe bağlı kalınmış olsa da) fıkıh ve fetva kitaplarındaki esaslara uygun olarak düzenlenmişlerdir.

Sicilde yer alan hukukî vesîkaların sayısı az da olsa, bu belgeler Osmanlı Hukukunun işleyişi hakkında önemli ipuçları vermektedir. Mesela;

³²⁰ Üzerinde çalıştığımız sicil defterinde Hanefi Mezhebinin dışındaki mezheblerin görüşlerine yer verilmemiştir.

sicilde yer alan bir bahçenin satışı ile ilgili olarak, konunun tarafları olan farklı kişilerin ayrı ayrı Dîvân-ı Humâyun'a yaptıkları müracat ('arz-ı hal) sonucu, her iki tarafın da müracatlarının değerlendirilip, ilgili kadıya davayı yeniden görmesi için iki ayrı fermanın gönderilmesi, teb'anın, Osmanlı Hukukunda temyiz görevini üstlenen Divan- Hümayun'a ulaşmasındaki kolaylığı göstermesinin yanında, aynı zamanda iki ferman arasında geçen sürenin en çok³²¹ altı ay olması Osmanlı Hukukunun en önemli vasfı olan, hukukta çabukluk ilkesinin açık bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Bu arada değerlendirme sırasında günün ulaşım şartlarının da hesaba katılmasının gerektiğini belirtmeliyiz. Yine ilgili konuda ayrıntısıyla verdiğimiz üzere fermanların muhtevasında yer alan ifadelerin Osmanlı'da adaletin tesisi konusundaki titizliğe ve Hukukun üstünlüğüne verilen önemi açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Cinayet davasıyla ilgili bir olayda hakimın konu hakkında müftiden fetva istemesi o dönemdeki kaza-ifta müesseseleri arasındaki ilişkiler konusunda bir fikir vermesi bakımından önemli bir belge olarak sicilde yer almaktadır. Sicilde yer alan mirasla ilgili kayıdlarda terekenin tesbitinin hemen akabinde, konu ile ilgili vesîkalarda kalıp cümle şeklinde zikredilen “ *nasb-ı vasî lazım ve mühim olmağın*” şeklindeki ifadelerle önemi vurgulanan, yetim çocuklara vasî tayin edilmesi, gerek Osmanlı Hukukunun gerek genel anlamda İslâm'ın çocukların hakları konusundaki hassasiyetini açık bir şekilde gösteren, dikkate değer belgeler olarak kabul etmek gerektiği kanaatindeyiz.

Sicilde yer alan diğer bir vesîkada mehirden kalan alacağını talep için mahkemeye müracat eden bir kadının mahkemeden lehine bir karar çıkartması da gerek Osmanlı gerekse genel olarak İslâm toplumlarında kadının statüsü

³²¹ Bu süreyi en çok diye belirtmemiz ikinci fermana ay isminin verilmemesinden dolayıdır. İkinci fermana ay verilmiş olsa idi bu süreyi tam olarak bilebilecektik. Bu sürenin altı aydan daha da kısa olabileceğini de belirtmeliyiz.

konusundaki yanlış kanaatlerin mesnetsiz olduğunun isbatı, açık bir şahidi gibidir.

Sicilde yer alan hukukî davalardan Osmanlı mahkemelerindeki yargı usûlü ve adaletin işleyişi ile ilgili bulgulara da rastlamaktayız. İslâm yargı usûlünün önemli esaslarından olan, “müddeîden davasına uygun (muvafık) beyyine, inkar edenden yemin talep edilmesi” ve “şahidlik” prensibinin Osmanlı mahkemelerinde de bir çok davanın sonuçlandırılmasında önemli bir yer işgal ettiğini tesbit ediyoruz. Yine Sicilde yer alan hukukî kayıtların hemen hepsinin sonunda yer alan “şuhûdü'l-hal” kayıtları da Osmanlı Hukukunun ayırt edici vasıflarından sayılmaktadır. Şuhûdü'l-hal olayın tanıkları olmayıp, yargılamayı bir nevi müşahid gözüyle izleyen ve çoğu zaman o bölgenin ileri gelenlerinden olmaları dolayısıyla kadıların adil karar vermelerinde dolaylı olarak etkili olmalarının yanında, zımnen yargıyı denetleyen bir fonksiyon icra ettiğini görmekteyiz. Şuhûdü'-halin yargıya karşı oluşabilecek muhtemel müdahaleler için de caydırıcı bir yönünün olduğunu belirtmek gerekir.

Sicildeki kayıtların çok azının yargının konusu olan davalardan oluştuğunu belirtmiştik. Diğer bölümü oluşturan büyük kısım ise vakıflarla ilgili olan vesikalardan oluşmaktadır. Özellikle Sicilin orijinalinde “*Sicil-i mahfûzada mukayyed olan vakfiyeler defteridir ki, zikr olunur*” başlığı ile verilen vakıf kayıtlarının sicil büyük bir bölümünü teşkil etmesi, ismi şer'iyeye sicilleri defteri olmakla beraber gerçekte onu âdetâ bir vakfiye defteri hüviyetine büründürmektedir. Adı geçen kayıtlara ilave olarak altmış adet mukata'a kaydını ve Osmanlı'da önemli bir finans kaynağı olarak kabul edilen nukûd (para) vakıfları kayıtlarını da ilave etmeliyiz.

Sicilde yer alan vakıf kayıtları ammenin yararının gözetildiği çeşme, su kanalı, sarnıç, hamam, kenîf, v.b müessesat-ı hayriyye olarak nitelendirilen eselerden oluşmaktadır. Adı geçen vakıfların idamesi, onarım ve bakımı için de vakıflar ihdas edildiğine tanık olmaktadır. Sicilde yer alan bu türden vakıf kayıtlarının çokluğu, âdetâ bizleri vakıflar kurmada toplumsal bir yarışın

ortasında bırakmaktadır. Öyleki, dönemin valisinin de bu yarışa ilginç bir vakıfla³²² katıldığına tanık olmaktadır.

Sicilde yer alan vakıf kayıtların oldukça önemli bir bölümü de dînî hizmetlerin icrası amacıyla inşa edilen cami, mescid, şadırvan, abdesthane, camilerin aydınlatılması (mum îkadı) türbe, tekke, zaviye, kürsiye vakıf, vb. kayıtlardan oluşmaktadır. Adı geçen kurumlarda vazîfe sahibi olan kişiler için çok sayıda vakıf kaydının da sicilde yer alması, vakıflarda aslolanın hizmetlerdeki devamlılığın sağlanması konusundaki kararlılığı açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Sicilde çok sayıda imam, müezzin, hatîb, vaiz, huddam, için vakıf kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlar Osmanlı toplumunda dînî hizmetlerin çoğunlukla, gönüllü sivil kuruluşlar konumunda olan vakıflar aracılığı ile finanse edildiğinin belgeleri durumundadır. Dînî hizmetlerle birlikte günümüzde çoğunlukla belediyeler tarafından yürütülen hizmetlerin de vakıfların tarafından yerine getirildiğine şahit olmaktadır. Vakıflar idarî ve mali bakımdan özerk kuruluşlar olup, devlet adı geçen vakıfları sadece denetlemekle yetinmektedir. Nitekim bu tür bir denetimle ilgili olarak ilgili kadı tarafından yapılan Sultan ‘Alaüddîn vakfının gelir ve giderlerinin ayrıntılı bir şekilde verildiği muhasebe cetveli sicilde yer almaktadır.

Sicilde vakıflarla ilgili kayıtlar içerisinde tadrîs (eğitim, öğretim) amacıyla sıbyan mektebi, medrese, dersane, kütüphane, mekteb, vb. konularda çok sayıda vesîka yer almaktadır. Ayrıca konu ile alakalı olarak kitab vakıfları ve ilmî hizmetlerin ifası amacıyla ihdas edilen vakıfların varlığı, ilme ve ilim adamına verilen değeri açıklar mahiyettedir. Sicilde eğitim öğretim içerisinde yer alan müderris, hoca, ders-i am, sıbyan mektebi muallimi, vaiz, vaize,

³²² Söz konusu vakıf kaydı; “Bin altmış dokuz târihinde Konya vâlisi olan Merhûm Mustafa Paşa Şeyh Sadre’ d-dîn-kuddüse sırruhû- zâviyesine muttasıl bağçesini vakf idüb zâviye-i merkûmede her kim şeyh olub zikr olunan bağçeye mutasarrıf olub hâsıl olan meyvesini ‘azîz müşârün ileyh zâviyesi huddâmıyla ekl idüb rûhum için hayır du’a ideler diyü şart eylediği vakfiyesi târih-i mezbûr sicilinde mukayyedir fi sene 1069 / 1658 ” s.75

dersiye vb. kişiler için vakıflar kurulduğuna şahid olmaktayız. Yine İlim öğretim faaliyetleri kapsamında değerlendirebileceğimiz ecza kıa'atı, mushaf-ı şerif tilaveti, sûre-i Yasîn tilaveti v.b şekilde yer alan yirmi dört vesika da Kur'an-ı Kerim okumaya verilen önemin açık bir tezahürü olarak görülmelidir.

Vakıf kayıtları içerisinde yer alan vesikalar konu bakımından değerlendirildiğinde dînî hizmetlerin ifası ve din eğitimi için kurulan vakıfların diğerlerine göre oldukça çok olmasını, toplumun dine olan ilgi ve alakasıyla açıklamanın yanlış bir değerlendirme olmayacağı kanaatindeyiz.

Sicilde Osmanlı padişahlarının halkın hayır duasını almak amacıyla ayrı bir önem verdikleri narh konusu ile ilgili kapsamlı bir narh cetveli ile iki tane küçük narh kaydı da bulunmaktadır. Narh cetvelleri eşya fiyatları ve kâr oranları bakımından kendi dönemleri için ekonomik bakımdan önemli istatistikî bilgileri kapsamaları yönüyle ayrı bir öneme haizdirler. Sicilde yer alan adı geçen narh kayıtlarında buğday, (cinslerine göre) ekmek, tarhana, odun, tavuk, gibi eşyalarla ilgili köylere göre farklılık arzeden fiyatların tesbit edildiğini görüyoruz.

Yine sicilde yer alan esnaf teşkilatları ile ilgili kayıtlardan, Osmanlılarda bu teşkilatların belli bir hiyerarşi içerisinde, hammadde temininden başlayarak üretim, kalite kontrol, pazarlama ve satış aşamalarının, belli kurallar içerisinde oldukça sağlam esaslar üzerine bina edildiğini görmekteyiz.

Konu ile ilgili kayıtlardan; bir sanatın diğerine karışmaması gerektiği, üreticinin üretim işiyle meşkul olup, hammadde alım satım işinin tüccarlara bırakılması, çizme pabuç ve mest imalatı yapanların perakende satış yapmayıp bu işi perakendeciye bırakması gerektiği, üretim sırasında kaliteye önem verilip hatalı üretim yapılmaması ve dikicibaşının kalite kontrolünden sonra satışa uygun olmadıkça satışa sunulmaması, bir sanat grubunun başkasının hammedesini alıp satmaması gerektiğini vb. konularla ilgili son derece önemli bilgiler elde ediyoruz. Konu hakkında sicilde yer alan sınırlı sayıdaki vesika dahi bu alandaki düzen ve intizamın varlığını anlamamız için yeterli olmaktadır.

Çalışmamızda “Diğer İdarî Konularla İlgili Belgeler” başlığı ile verdiğimiz vesikalardan devletin mali gelirleri ve idarî çalışmaları ile ilgili bilgiler ediniyoruz. Ayrıca gayr-i müslim teb’anın statüsü ve yükümlülükleri hakkında da bilgiler edinmekteyiz. Sicilde yer alan konu ile ilgili bir vesıkada zimmîlerin bir kısım müslümanlara da içki içirip kamu düzenini bozduklarına (fisk-u fücûra sebep oldukları) dair bir şikayetten söz edilmektedir. Diğer mezhepler aleyhde görüş beyan etmiş olsalar da Hanefî mezhebine göre zimmîlerin kamu düzenini ihlal etmedikçe, alenî olmamak şartıyla içki içmelerine izin verilmiştir. Adı geçen örnekte kamu düzeninin ihlal edildiği anlaşılmaktadır.

Bütün bu değerlendirmelerimize ek olarak Konya’ya ait diğer sicil defterleriyle birlikte üç numaralı şer’îyye sicil defterinin de Konya tarihinin gün yüzüne çıkarılması konusunda katkısının olacağı kuşkusuzdur.

KAYNAKÇA

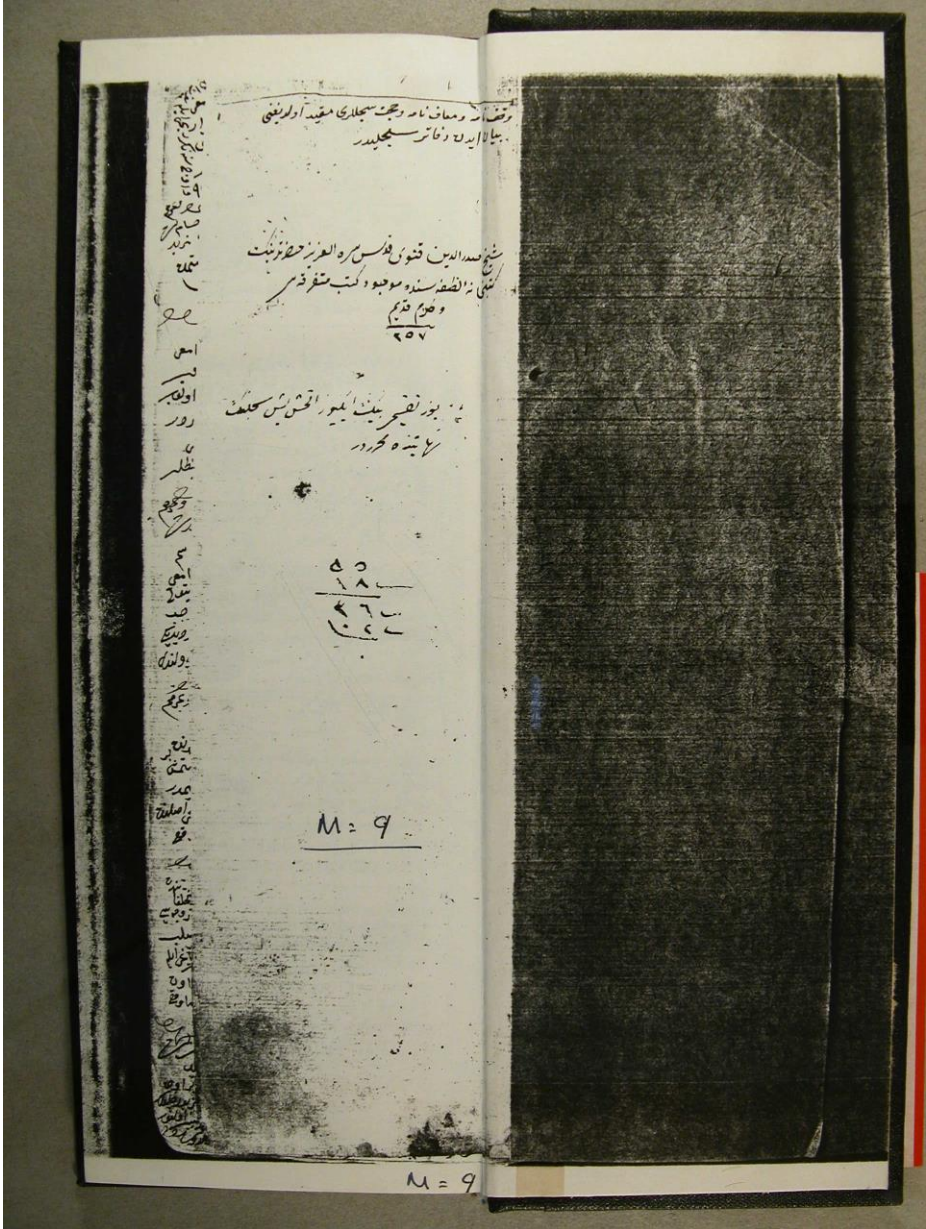
- Aksoy, Hasan. “Dursun Fakih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/7-8. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Abacı, Nurcan. *Bursa Şehri’nde Osmanlı Hukuku’nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Abdülbaki, Muhammed. Fuad. *el- Mu‘cemu’l-Müfehres li Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.
- Akbayar, Nûri. *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Akgündüz, Ahmet. *Şer‘iyye Sicilleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.
- Akgündüz, Ahmet. “Osmanlı Kanunnâmelerinin Şer‘î Sınırları”. *Osmanlılar*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Akman, Mehmet. “Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukuna Hakim Olan İlkeler”. *Osmanlılar*. 6/470-477. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Akşit, Niyazi. *Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, İstanbul: İmaj, 2004.
- Albayrak, Sadık. *Osmanlı’da Sosyal Yapı ve İstanbul*. İstanbul: Kiptaş Yayınları, 1998.
- Aydın, Mehmet Akif. “Osmanlıda Hukuk”. *Osmanlı Devleti Tarihi*. ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. 2/375-438. İstanbul: Feza, 1999.
- Atar, Fahreddin. *İslâm Adliye Teşkilatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979.
- Atar, Fahreddin. “Kazâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/113-117. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bardakoğlu, Ali. “Osmanlı Hukukunun Şer‘îliği Üzerine”. *Osmanlılar*. 6/412-417. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Bayındır, Abdülaziz. “Osmanlıda Yargını İşleyişi”. *Osmanlılar*. 6/429-445. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliye)*. İstanbul: Hikmet Yayınları. 3. Baskı, 1982.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Akçağ Yayınları, ts.
- Cin, Halil - Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995.
- Cürcanî, Seyyid Şerif. *Ta‘rifat*. ts.
- Çeker, Orhan (Hazırlayan). *Arazi Kanunnamesi*. İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.
- Çeker, Orhan (Hazırlayan). *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*. İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukukunda Çocuk*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990.

- Efendi, Ali Haydar (Küçük). *Dürerü'l-Hukkam Şerh-i Mecellti'l-Ahkam Şerhü Kava'id-i Külliye*. İstanbul: 1330/1911.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 12. Basım, 1995.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1995.
- Döndüren, Hamdi. "Sosyal Değişme Karşısında İslâm Hukuku". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1 (2003), 29-50.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhu'l-İslâm Ebüssuûd Efendi Fetvaları*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Ebû Zehre, Muhammed. *İslâm Hukuku Metodolojisi*. trc. Abdulkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınları, 1986.
- Cezîrî, Abdurrahman. *Kitabü'l-Fıkh 'ale'l-Mezahibi'l-Erbe'a*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar, 2005.
- Erten, Hayri. *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo - Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin. "Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", *Osmanlılar*. 6/453-465. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken İstanbul: Yayınları, 2000.
- Günday, Dünder. *Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: İmaj, 2003.
- Hasan İbrahim, Hasan. *İslâm Tarihi*. Trc.İsmail Yiğit, Sadreddin İstanbul: Gümüş. Kayıhan Yayınları, 1985.
- İbnü'l-Esîr. *İslâm Tarihi*. Trc. M.Beşir Eryarsoy. İstanbul: Bahar Yayınları, 1985.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafid. *Mezhepler Arası Mukayeseli İslâm Hukuku*. Trc. Ahmet Meylani. hadis tahrir ve düzenleme Vecdi Akyüz. İstanbul: Beyan Yayınları, 1991.
- İbn Melek. *Şerhu'l-Menâr fi'l-usûl*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1965.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Eren, 1992.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*. İstanbul: Eren Yayınları, 2000.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmet. "Osmanlı Devlet Teşkilatı". *Osmanlı Devleti Tarihi*. ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. 1/139-279. İstanbul: Feza Yayıncılık, 1999.

- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1989.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukukunda İctihad*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Kazıcı, Ziya. *İslâm Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1996.
- Karatepe, Şükrü. “Devlet Yönetimi”. *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*, İz Yayıncılık. Ts.
- Kettânî, Muhammed Abdu'l-Hay, *Hz. Peygamber'in Yönetimi*. Trc. Ahmet Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Kütükoğlu, Mübahat. “Osmanlı İktisadi Yapısı”. *Osmanlı Devleti Tarihi*. ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. 2/513-650. İstanbul: Feza Yayıncılık, 1999.
- Malik b. Enes. *el-Muvatta'*. Tah. Vecdi Akyüz. İstanbul: Beyan Yayınları, 1993.
- Mevsilî, Mecdüddin Abdullah. *el-İhtiyar li-ta'lîli'l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984.
- Meydânî, Abdugani el-Ganimî. *el-Lübab*. (el-Cevheretü'n-Neyyira kenarında) İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978.
- Numanî Mevlana, Şiblî. *Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)*. Trc. Yusuf İstanbul: Karaca. İz. Yayıncılık, 2005.
- Ömer, Hilmi Efendi. *İthafü'l-Ahlafe Ahkâmî'l-Evkafe*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1977.
- Önkâl, Ahmet. *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*. Konya: Hibaş Yayınları, 1984.
- Ongan, Halit. *Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyeye Sicili*. Ankara: Türk Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1974.
- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat, ed. Hekimoğlu İsmail. İstanbul: Türdav, 1990.
- Öztürk, Said. *İstanbul Tereke Defterleri*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1995.
- Öztürk, Said. “Osmanlı Döneminde Konya Ekonomisine Dair Tesbitler”. *Osmanlı Döneminde Konya*. Ed. Yusuf Küçükdağ. 93-110. Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2003.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Sahillioğlu, Halil. “Osmanlılarda Narh Müessesesi”. *Belgeleriyle Türk Tarihi Dergisi*. 1 (1967), 36-40.
- Sami, Şemseddin. *Kamu-ı Türki*. İstanbul Alfa Yayınları, 1998.
- Seyyid, Bey. *Usûl-i Fıkıh Dersleri*. İstanbul: Âmire Matbaası, 1333/1414.
- Şafak, Ali. “Osmanlılarda Arazi Hukuku Kurallarına Kısa Bir Bakış”, *Osmanlılar*. 6/354-369. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Şâfî, Muhammed b. İdris. er-Risale. Tah. Muhammed Seyyid Keylanî. İstanbul: Kültür Yayınları. 1985.

- Şen, Murat. “Osmanlı Hukukunun Yapısı”. *Osmanlılar*. 6/327-339. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Şer‘iyye Sicilleri. Türk Dünyası Araştırma Vakfı İlim Heyeti. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988.
- Tabakoğlu, Ahmet. “İktisad Sistemi”. *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*. İstanbul: İz Yayıncılık, ts.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Yavuz, Yunus Vehbi. “Osmanlı Sultanı Muhammed Reşad Döneminde Kocası Kaybolan Kadının Evlenmesine İmkan Veren Fıkhî Hüküm Değişikliği İle İlgili Bir Vesîka”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 1 (2003), 79-93.
- Yazır, Mahmud. *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1982.
- Zuhaylî, Vehbe. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*. Ed. Mehmet Ali Yekta Saraç. İstanbul: Risale Yayınları, 1994.

EKLER : DEFTERİN ORJİNAL METNİ

حرر بهم الطبق الكافي
الاسم يوسف الكوفي

حرر بهم الطبق السدس
الاسم نصر الله الكوفي

حرر بهم الطبق العاشر
الاسم يوسف الكوفي

حرر بهم الطبق الحادي عشر
الاسم نصر الله الكوفي

بوردك قريه وسواي اشدنا عمر بن ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
و حشم سنة متدي اولاد عيال ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
متدي ايم ايم قريه و در قضاة قريه بوزور حاص
مرايم سيلم ايم بوزور ايم قريه باق او صيد بيشنا قريه و بوزور
۹۹۰ قريه ايم قريه ايم قريه و بوزور حاص
اصد مال اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه
سدا اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه ۹۹۰

المورد
بوردك قريه وسواي اشدنا عمر بن ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
و حشم سنة متدي اولاد عيال ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
متدي ايم ايم قريه و در قضاة قريه بوزور حاص
مرايم سيلم ايم بوزور ايم قريه باق او صيد بيشنا قريه و بوزور
۹۹۰ قريه ايم قريه ايم قريه و بوزور حاص
اصد مال اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه
سدا اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه ۹۹۰

المورد
بوردك قريه وسواي اشدنا عمر بن ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
و حشم سنة متدي اولاد عيال ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
متدي ايم ايم قريه و در قضاة قريه بوزور حاص
مرايم سيلم ايم بوزور ايم قريه باق او صيد بيشنا قريه و بوزور
۹۹۰ قريه ايم قريه ايم قريه و بوزور حاص
اصد مال اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه
سدا اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه ۹۹۰

المورد
بوردك قريه وسواي اشدنا عمر بن ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
و حشم سنة متدي اولاد عيال ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
متدي ايم ايم قريه و در قضاة قريه بوزور حاص
مرايم سيلم ايم بوزور ايم قريه باق او صيد بيشنا قريه و بوزور
۹۹۰ قريه ايم قريه ايم قريه و بوزور حاص
اصد مال اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه
سدا اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه ۹۹۰

المورد
بوردك قريه وسواي اشدنا عمر بن ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
و حشم سنة متدي اولاد عيال ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
متدي ايم ايم قريه و در قضاة قريه بوزور حاص
مرايم سيلم ايم بوزور ايم قريه باق او صيد بيشنا قريه و بوزور
۹۹۰ قريه ايم قريه ايم قريه و بوزور حاص
اصد مال اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه
سدا اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه ۹۹۰

المورد
بوردك قريه وسواي اشدنا عمر بن ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
و حشم سنة متدي اولاد عيال ايم قضاة قضاة قريه بوزور حاص
متدي ايم ايم قريه و در قضاة قريه بوزور حاص
مرايم سيلم ايم بوزور ايم قريه باق او صيد بيشنا قريه و بوزور
۹۹۰ قريه ايم قريه ايم قريه و بوزور حاص
اصد مال اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه
سدا اولاد ايم قريه ايم قريه ايم قريه ۹۹۰

بورد که در قریه و سواحل این جامع اختص و حاجان این جامع را با هم
اولان صبر بر خیره خیزد و صفای او قان برین بود و سوس اولان
خدا را برین در بیفته حضرتان آقا و تکریم کلام ایدر سوس قی
مذکور بصفه ایزدک وقت اقیه اولان او بی بکر و سوس اقیه
فان تا سوس اولان شعله سوزان و فزا ایزد سوس ایدم و ندیک
اقراری سوس مذکور طایله ایدر سوس اولان و ایزد سوس ایدم
اولان سوس ۹۹۰

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

سوس قریه و سواحل این جامع اختص و حاجان این جامع را با هم
اولان صبر بر خیره خیزد و صفای او قان برین بود و سوس اولان
خدا را برین در بیفته حضرتان آقا و تکریم کلام ایدر سوس قی
مذکور بصفه ایزدک وقت اقیه اولان او بی بکر و سوس اقیه
فان تا سوس اولان شعله سوزان و فزا ایزد سوس ایدم و ندیک
اقراری سوس مذکور طایله ایدر سوس اولان و ایزد سوس ایدم
اولان سوس ۹۹۰

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بصفت سوس صفت اولان ایدر سوس اولان
الطیبه تجلیه صوفی صید
خبر

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١٠٨٩
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١٠٨٩

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١٠٨٩
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١٠٨٩

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١٠٨٩
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١٠٨٩

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١٠٨٩
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١٠٨٩

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١٠٨٩
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١٠٨٩

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١٠٨٩
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١٠٨٩

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١٠٨٩
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١٠٨٩

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١١١٧
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١١١٧

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١١١٧
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١١١٧

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١١١٧
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١١١٧

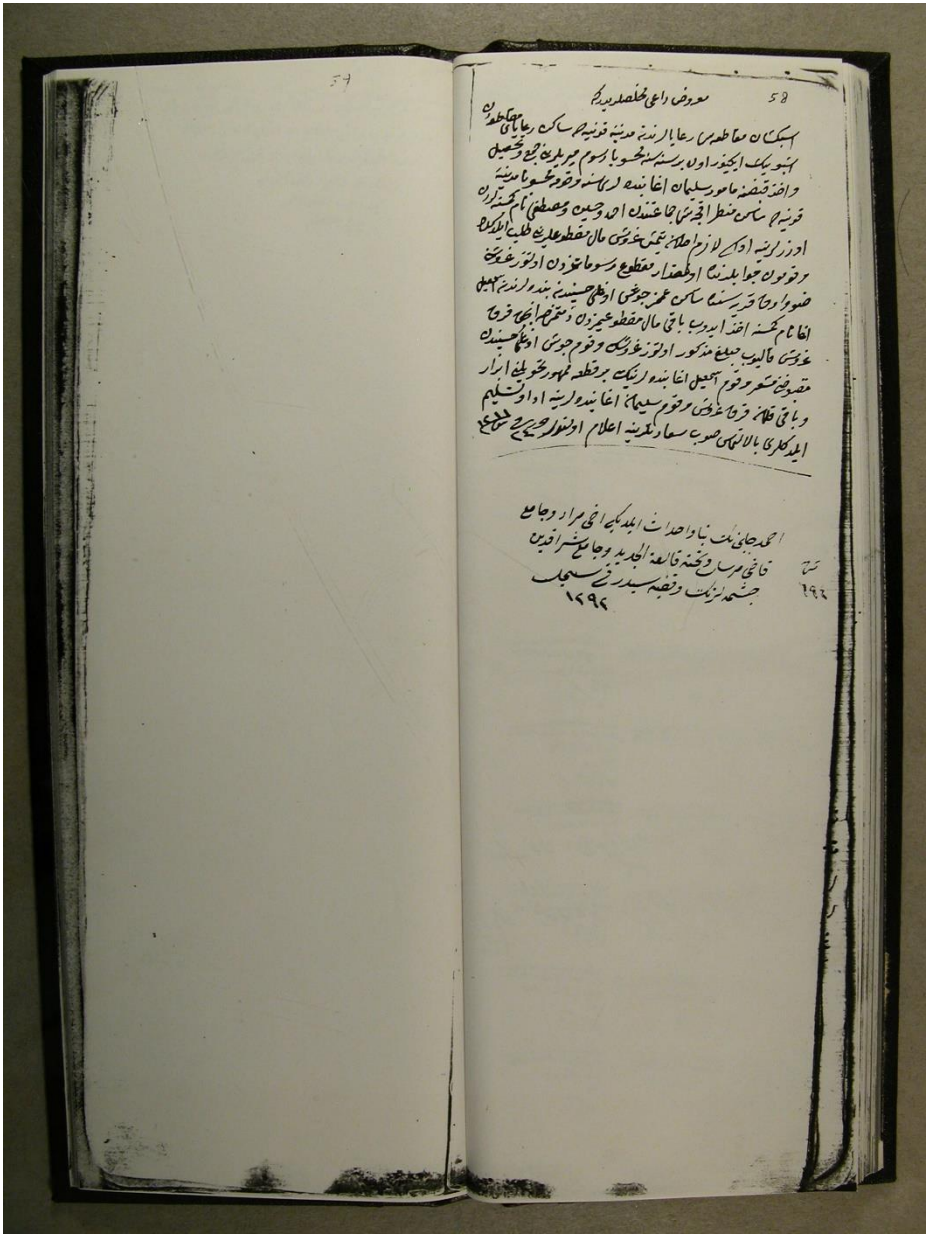
بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١١١٧
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١١١٧

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١١١٧
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١١١٧

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١١١٧
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١١١٧

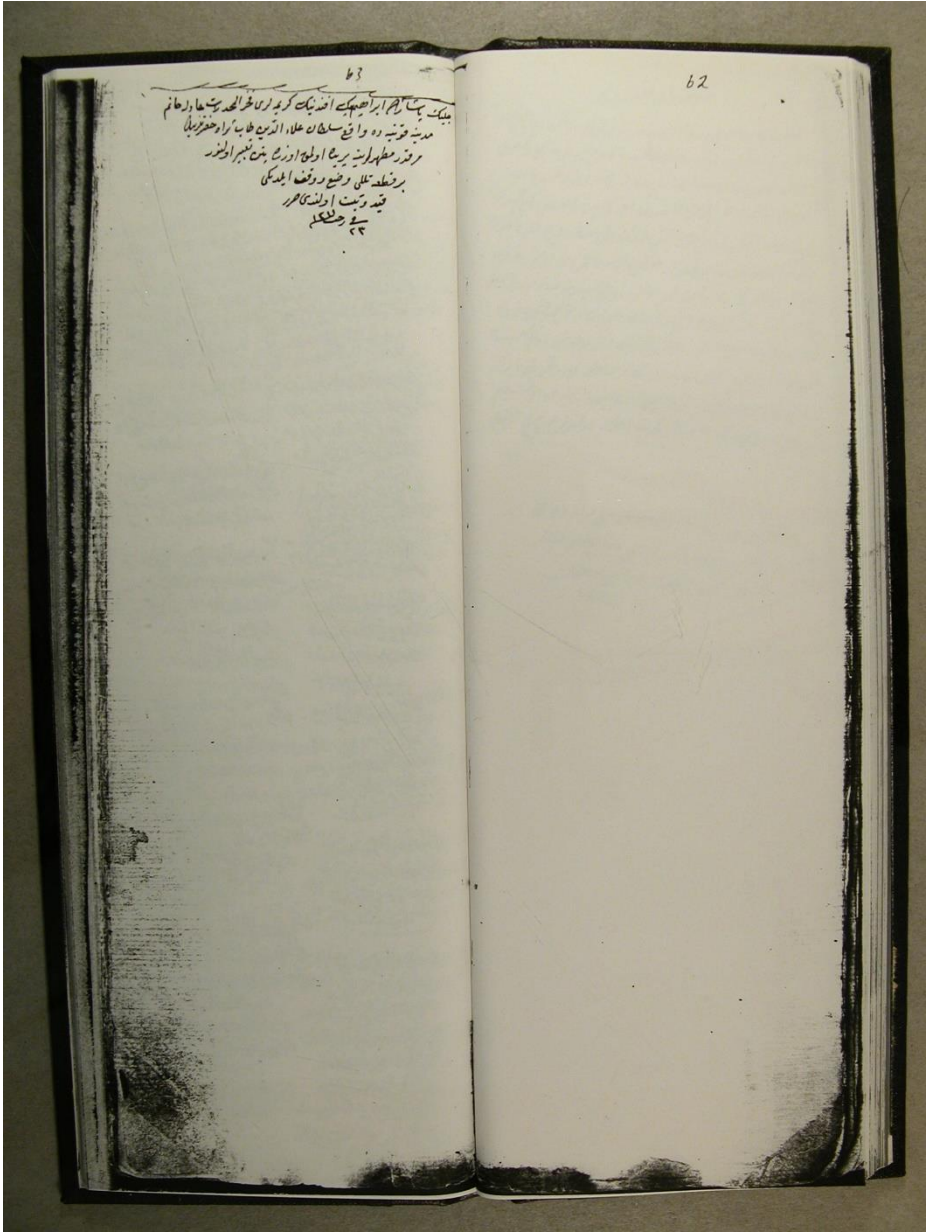
بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما وجدته في كتاب
 رقم ١١١٧
 تاريخه
 في شهر
 سنة ١١١٧

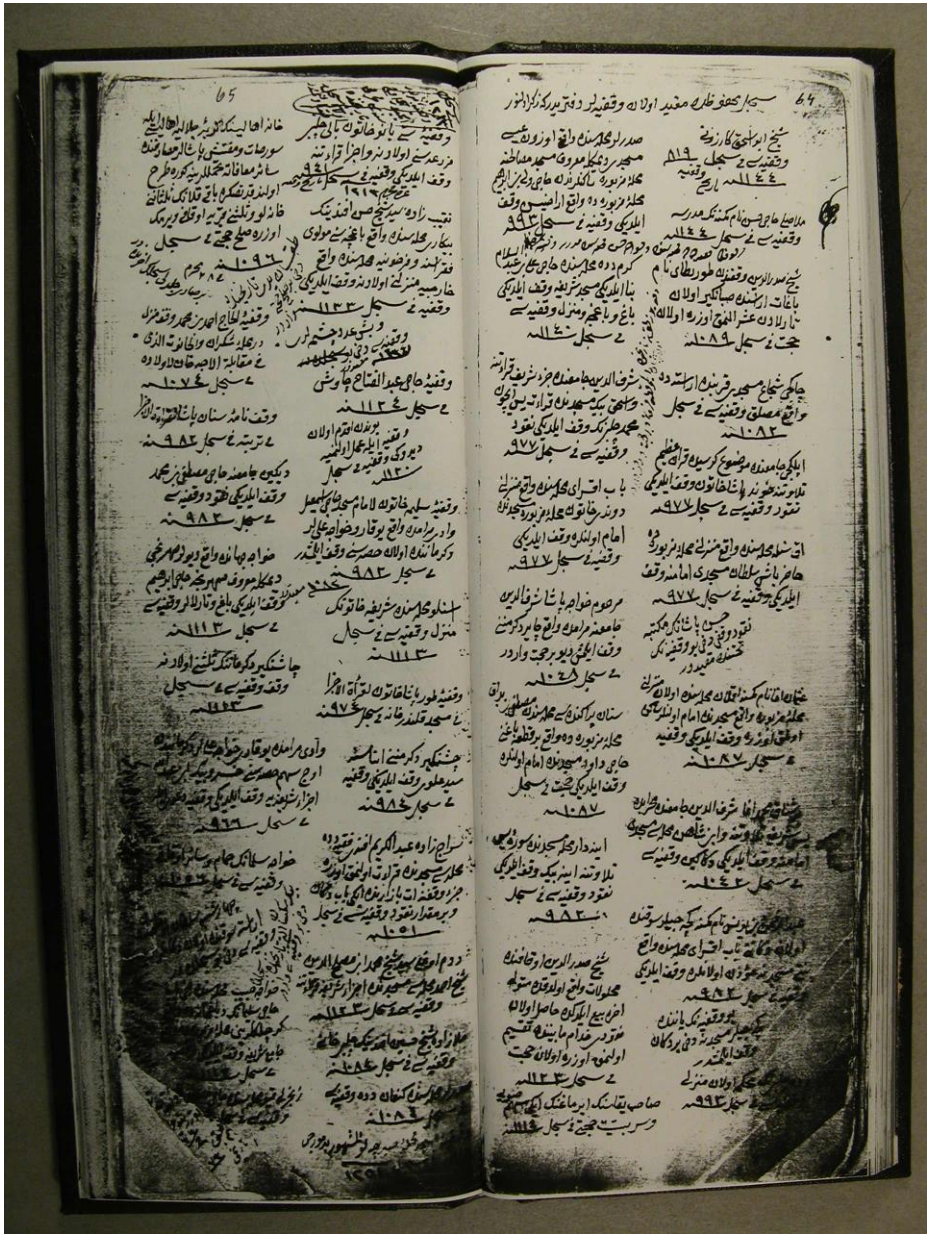

58
 معروض راجع خلفه در کتب
 اسبک من معاطه من رعا الرندة در سنة قونية من اسکن رجا باقی
 کتبویک ایچنور اول برسسه من محو با سوم مبرلین نجه و حین
 و اخذ قبضه ما مورسلیمان اغا بنده لر ایکنه بر طرفه من مالدیه
 قونیه من اسکن منظر ایچنور تا عندک احمد و حین و مصطفی نام کتبه لر
 اور زارینه اوکس لار ازم حلا من تحت من مالدیه منظر ایچنور اول کتبه لر
 بر قونون موبالده من اول کتبه لر منقطع بر سوم اتوز غرض
 ضو و اوتوز قره سنه اسکن عمر جوشی اول کتبه سنه بندر لر من مالدیه
 اغا نام کتبه اخذ ادریب باقی مال منقطع عمر زان و منظر ایچنور قون
 غرضی فالیب جمع مذکور اولوز غرضی و قون جوشی اول کتبه سنه
 مقدر منظر من قون جمع اغا بنده لر کتبه بر قطع منظر منظر ایچنور
 و باقی قون منظر من قون جمع اغا بنده لر کتبه اولوز سنه
 ایچنور کتبه بالانهم صوب سعاد کتبه اعلام اولوز لر منظر ایچنور

سنه ۱۶۹۶
 احمد جانی نیک بنا و احداث المذکوره ایچنور مراد و جانی
 حاجی مراد و حینه قالدیه الجید و جانی منظر ایچنور
 حینه لر کتبه و تقیم سید لر منظر ایچنور
 ۱۶۹۶

63
بیتک چساریم ابراهیم کی اندیکت کدی بری طالعده بیتکها ارحام
مدینه قوتیه در واقع سلطان علاء الدین طایب ارادیه قوتیه
رقتیه طاهره لینه بریم اولوق اوزک بیت نینبر اولور
برسطله تکی وضع دفعه ایله کئی
قیده ویت اولور کایمور
سید و سلیم

64 - ساجل کھف ظرہ عقیدت اولانہ وقتیہ لہر دہن تیرک کارانور

ساجل ۱۰۸۱۰
صدور الیہ ساجل اولانہ وقت
ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

65

خانہ اہالیہ ساجل اولانہ وقت
ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

ساجل ۱۰۸۱۰
مجلسہ

76
وقتی که سید محمد افشار از اردبیل بیرون می‌رفت تا ساسم خلیفه حویند
اولاد باخته به تبریز رسید تا ساسم جامع مصالحه وقت الملوکی
وقتی که در سجستان تاریخ و قتیله ۹۵۵

وقتی که صفی زوی صاحب نفاش اردلان لایزال در کلمه و در خط
و صحنه در دیار مودن در خط و در این شانی در کلمه مودن در خط بر این
اجزای آن است این است وقت و آزاد در مودن در خط بر این وقت
المیلوکی و قتیله در ساجل ۹۶۰

وقتی که شیخ ابی بن خلیفه شهر سجستان در این هزار کوه تبریز و مودن
مجلسه تاریخ در تالار مودن آباد این است وقت المیلوکی و قتیله در ساجل
۹۶۰

وقتی که در مودن و کلمه مودن در مودن در مودن در مودن
قانونه و قتیله اولاد در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

وقتی که در مودن و کلمه مودن در مودن در مودن در مودن
وقت المیلوکی و قتیله در ساجل ۹۶۰

وقتی که در مودن و کلمه مودن در مودن در مودن در مودن
وقت المیلوکی و قتیله در ساجل ۹۶۰

وقتی که در مودن و کلمه مودن در مودن در مودن در مودن
وقت المیلوکی و قتیله در ساجل ۹۶۰

وقتی که در مودن و کلمه مودن در مودن در مودن در مودن
وقت المیلوکی و قتیله در ساجل ۹۶۰

اول وقت که ایاز که سنک واقع در مودن در مودن در مودن
و صفی و ساسم خلیفه مودن اولاد قتیله مودن در مودن در مودن
۹۶۰

ابرهیم که وقت قتیله قتیله خاندان مودن در مودن در مودن
قانه مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
امرهالی در ساجل ۹۶۰

قره ارب مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
مهم خیزد در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
قانه مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

والی مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۱۱۲ مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
پرو صفا شیر اصانه لایزال مودن در مودن در مودن در مودن
مجت در ساجل ۹۶۰

چو مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

خط مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
در وقت مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

خط مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
در وقت مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

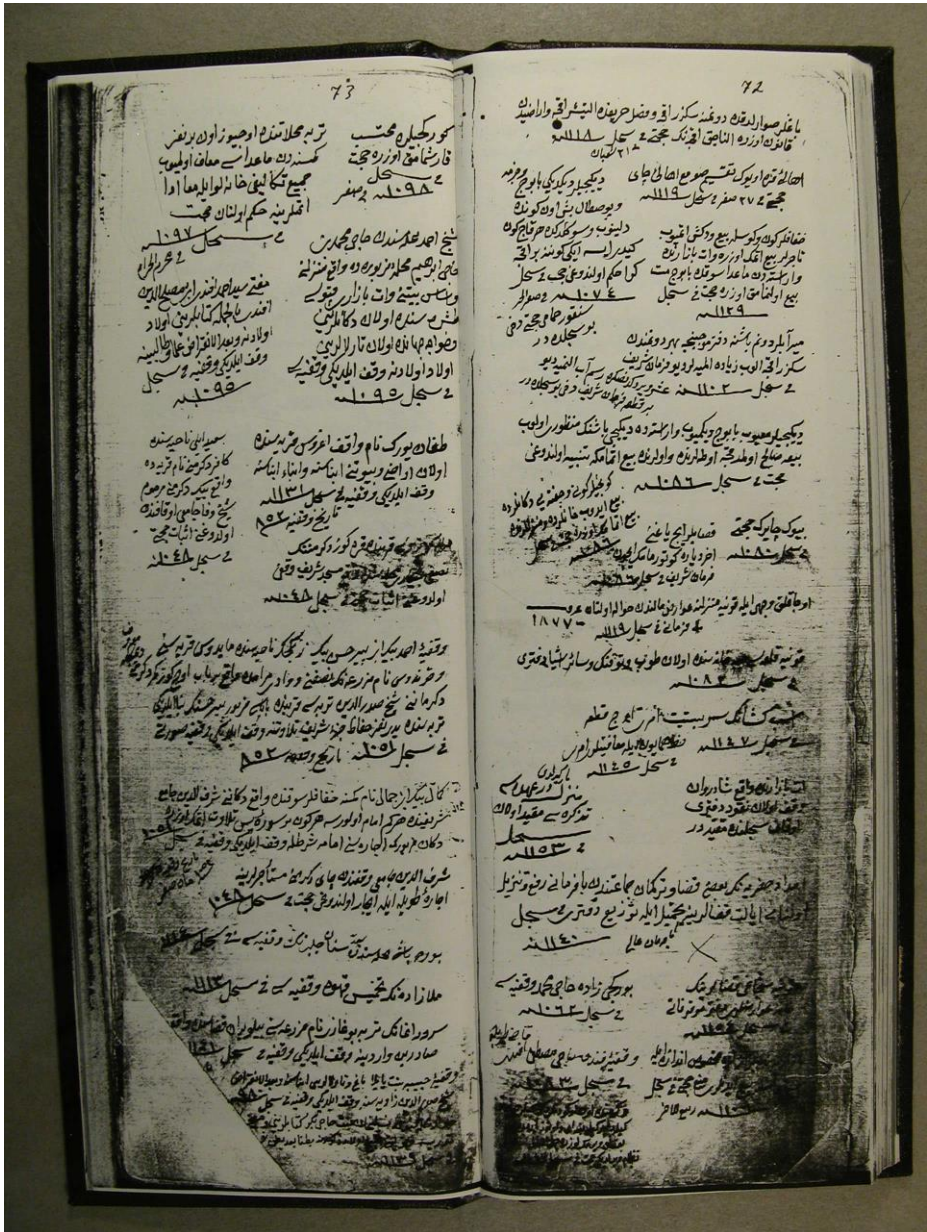
خط مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
در وقت مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

خط مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
در وقت مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

خط مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
در وقت مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

خط مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
در وقت مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

خط مودن در مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
در وقت مودن در مودن در مودن در مودن در مودن
۹۶۰

باغچه صولردنك و غندسك زرايه و فصل هر چه المشركه و ارادتك
مخالفه اوزره اناجق ايقنك حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

اصالة تيم ايريك قشيت صومع اهالي حاجى
ديگير و ديگيرك بايوج بوجوم
حجتت ۲۷ سفر ۲ سجل ۱۸۷۷

صفاهنك كوكو كوكو كوكو كوكو كوكو
ناجوسون علق اوزر و وات بازا
واراسته زك ما عدا سونك باهرجست
بيع اولماق اوزر حجتت ۲ سجل
۱۸۷۷

مير ايلدريم باشنه دفتر حجتت بهر و غندك
سكرا قلوب و ياده المير ايلدريم باشنه
۲ سجل ۱۸۷۷

ديگيرك صوب و بايوج و ديگيرك بايوج
بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

بيو صلح اولدو حجتت اولورنك بايوج
حجتت ۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

سكوكيلن حجتت
فارسامق اوزر حجتت
۲ سجل ۱۸۷۷

الحمد لله اولاً نذكر بياض وقت زوال الشمس
عاجاً بين مشرق جوب ودره بخت
جانب چالان مشرقی و جبال و غار
رمود جبال و غار بخت در اوج
عاجاً قله مشرقی حاجی
اصدا و غلو

برند ز سر فقرا و صنفاى بر سر کامله در الملک خصوصاً
صفت جدر سکت شرطه نمهد ایستگرتخت اولمید
نار غریز ~~صفت~~ در قباله ای در معرکه یکبار در شرح
ویر لایمى استوار از قضا و محشر غفلت او بویز واکلام
معتبر صفت آفتل و عایقار راضه کون زود به فرزند
شده انوار غایب عالم الدنیا

قبایر بیغیا چید و دست کج کرد
دستو خاطر در طایفه
صفت

و ادراجه اولی
دگر ما نیکو محتاج
سه سخیل
۱۱۲۵

فان سوطت سیم نرفت غیر باحوال کبر الترتیبه و البر
و قائمک احوال و اشرافه افاضه استقال اینک ارشد لری
و است بر او امر خدیو بر سینه سخیل
و لایحه بر امانی نون تمامه لر...

فوتیم ترغاب کلمه سحر سحر سحر
مشروط اوله برقی صلواتها تو کلمت
ایستوی سوا سوا سوا سوا سوا
و تقیید سینه سخیل ۱۰۵۸
کلام

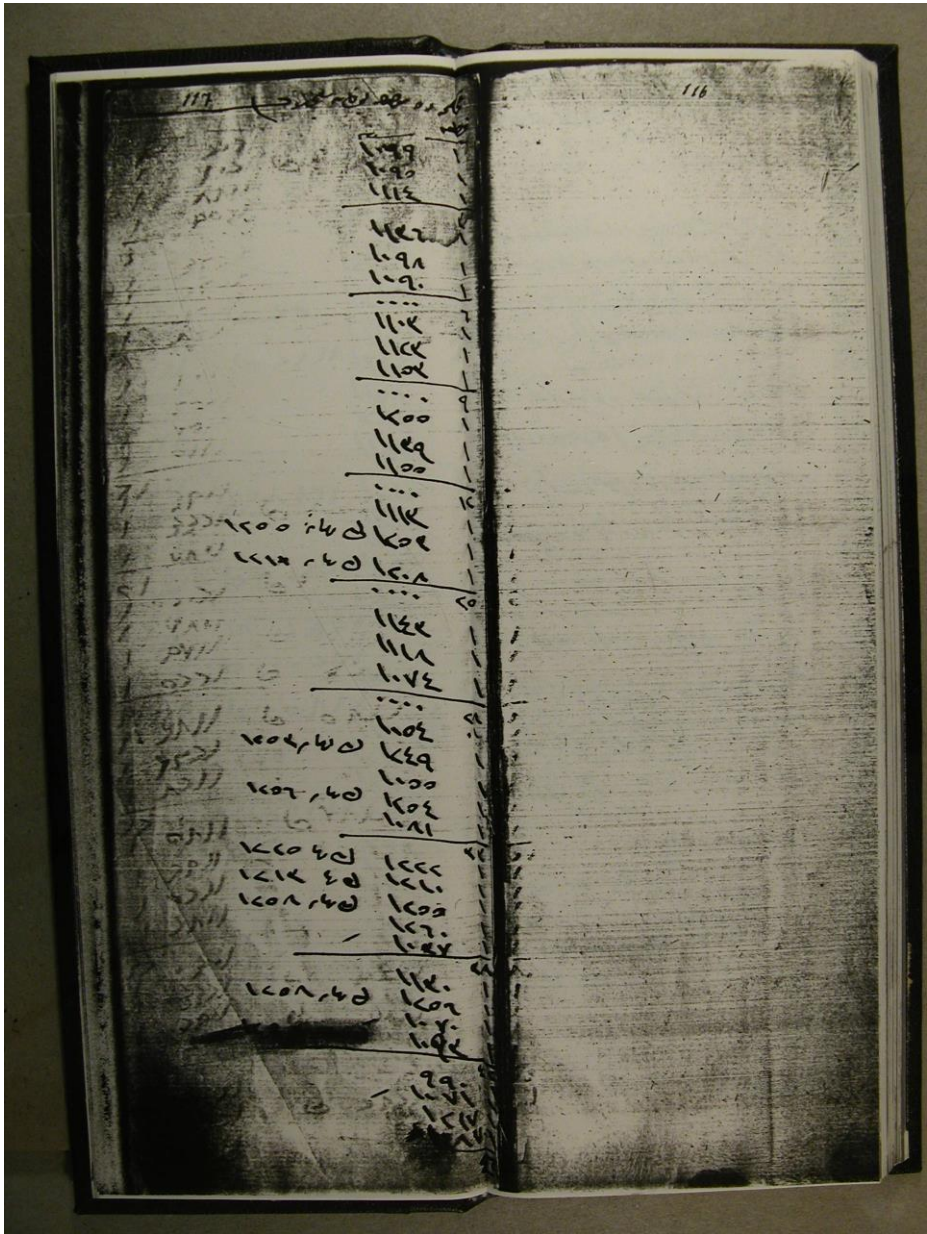
دولت مستنده دوله اشرفه حاجی طهارت
جهد ایام الیحدی جامع شریفک و تقیید تاریخ
و تقیید ۱۰۵۸

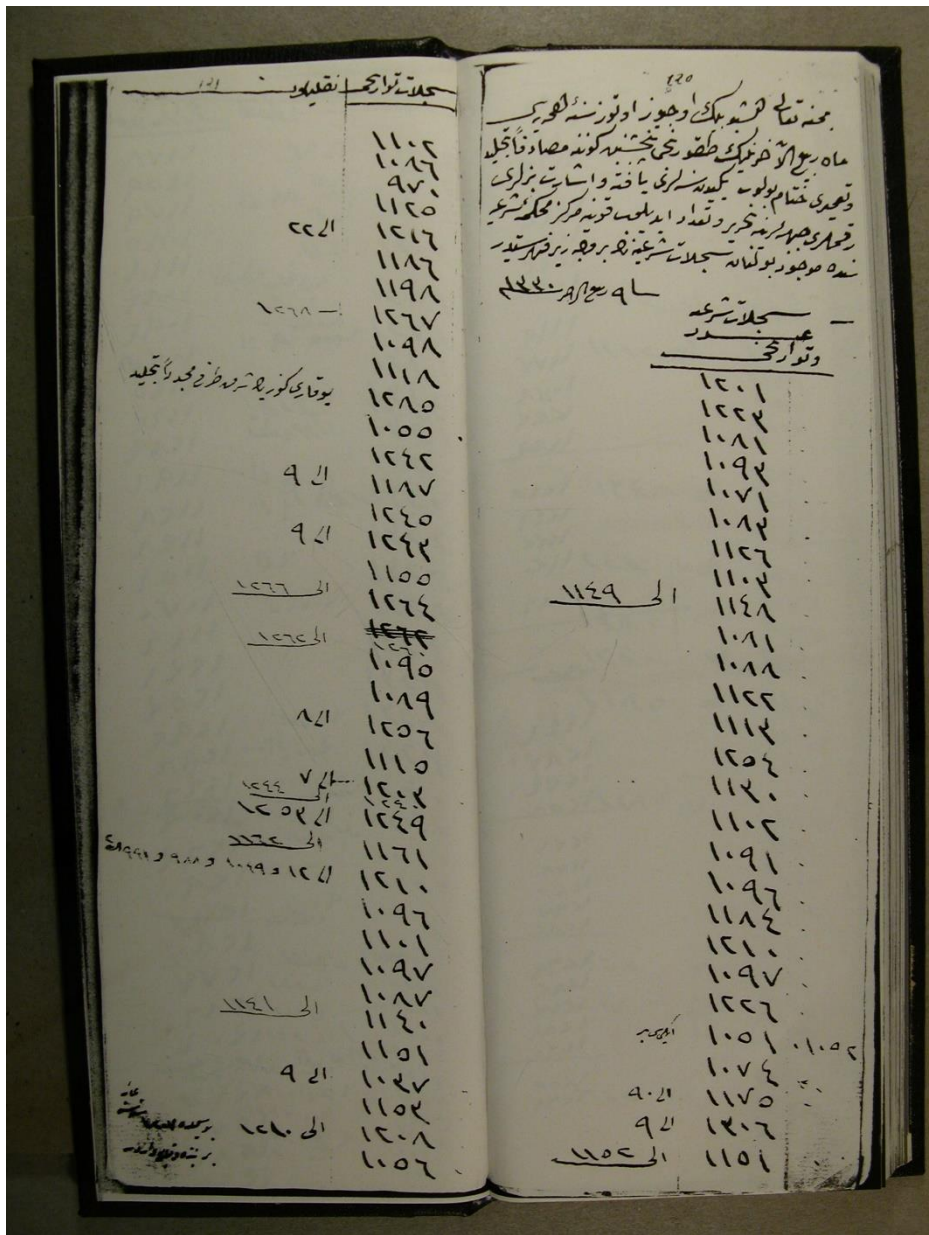
فوتیم کما تدوم فله جلت حدس ساکنونم فصلوه کاور
سینه فذلت ملک ملوک شرفه ان تعالیه و تقیید الیحدی
صفت شریفک تاریخ فالیوم الخطوا لرس
من شرفه شوال الملک سینه نون و نون و نون

فله جلت حدس ساکنونم فصلوه کاور
دولت مستوره ه فوجا لى نون و تقیید الیحدی
شرفک تاریخ فالیوم ان از من و العین من شرفه
زینا المعطره سینه فذلت و تقیید و ان

فله جلت حدس ساکنونم اراهم افسر ایس
ان و خانونک اولاد اولادین و تقیید الیحدی
تاریخ فالیوم ان از و العین من شرفه المعطر
سینه نون و نون و نون

و تقیید سینه سخیل ۱۰۵۸
فوتیم کما تدوم فله جلت حدس ساکنونم فصلوه کاور
سینه فذلت ملک ملوک شرفه ان تعالیه و تقیید الیحدی
صفت شریفک تاریخ فالیوم الخطوا لرس
من شرفه شوال الملک سینه نون و نون و نون

۴۲۰
 محمد علی قریب ملک و جویز او تون سنه د لکیر ک
 ماه ریح الی غیر ذلک طقسو رخی تخمینا کوننه مصادقاً بخله
 و جویز قضا بولوسه بکونه سنه لری یا قنیه و اسارت بزرگی
 قسما لری صحرایه کجری و قنیه و ادلب و قنیه مرکز حکم شرعی
 سنه موصوفه بولماده سجلا سنه نه بر وقته زیر نظر سید
 ۹ ریح الی غیر ذلک

سجلا سنه
 عدد
 و تارخ

- ۱۴۰۱
- ۱۴۴۲
- ۱۰۸۱
- ۱۰۹۲
- ۱۰۷۱
- ۱۰۸۲
- ۱۱۴۶
- ۱۱۰۲
- ۱۱۴۸
- ۱۰۸۱
- ۱۰۸۸
- ۱۱۴۴
- ۱۱۱۲
- ۱۴۵۶
- ۱۱۲۰
- ۱۱۰۴
- ۱۰۹۱
- ۱۰۹۶
- ۱۱۸۴
- ۱۴۱۰
- ۱۰۹۷
- ۱۴۴۶
- ۱۰۵۱ ۱۰۵۴
- ۱۰۷۴
- ۱۱۷۵
- ۱۴۰۶
- ۱۱۵۱

الحی ۱۱۴۹

الحی

۹۰۲

۹۰۲

الحی ۱۱۵۴

سجلا سنه

۴۴۱

۱۴۶۸

یونانی کونیه لری مرکز محمد با بخله

۹۰۲

۹۰۲

الحی ۱۴۶۶

الحی ۱۴۶۴

۸۰۱

۷۰۲

۱۴۵۲

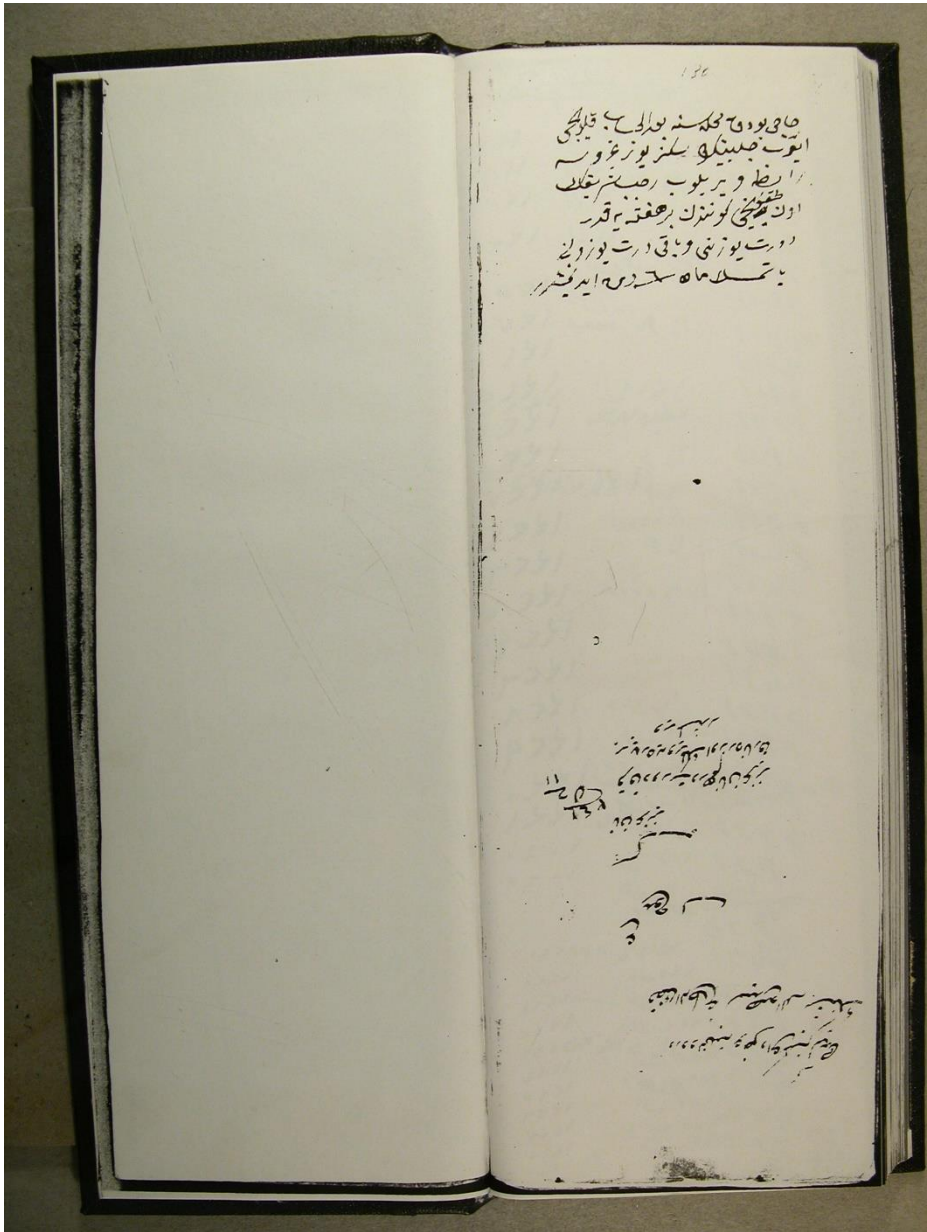
۱۴۵۱ و ۱۴۵۲ و ۱۴۵۳

الحی ۱۱۴۱

۹۰۲

۱۱۵۲
 ۱۴۰۸
 ۱۱۵۶

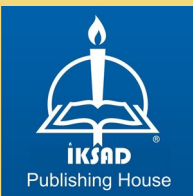
بر سینه لری
 بر سینه لری

136
صافی بودی حکمتی بودی بقرایی
ایوب جبینلو سکنی یوزغوروسه
راضه ویر یوب رصبتی غلام
اون یوزغوروسه کوننک رهفته یازدر
دوت یوزغوروسه وینقی دوت یوزغوروسه
بیتک ماه سلا روسه ایر یوزغوروسه

بیتک ماه سلا روسه ایر یوزغوروسه
بیتک ماه سلا روسه ایر یوزغوروسه
بیتک ماه سلا روسه ایر یوزغوروسه
بیتک ماه سلا روسه ایر یوزغوروسه
بیتک ماه سلا روسه ایر یوزغوروسه

بیتک ماه سلا روسه ایر یوزغوروسه
بیتک ماه سلا روسه ایر یوزغوروسه

ISBN: 978-625-367-300-0